OPERA OMNIA

VOLUMUL II

De libero arbitrio

Liberul arbitru

EDIȚIE BILINGVĂ

DACIA

Augustin, sfântul nepereche, după care filosofia a încetat să fie alta decât creştină, mirificul cugetător care l-a încreştinat pe Platon, a ctitorit cultura universală modernă, a învăţat şi nu încetează să înveţe lumea cum să se privească pe sine însăşi, să O descopere şi să păşească demnă pe inefabila Cale a credinţei, speranţei şi iubirii, vorbeşte, iată, de-acum şi româneşte.

Vasile Sav

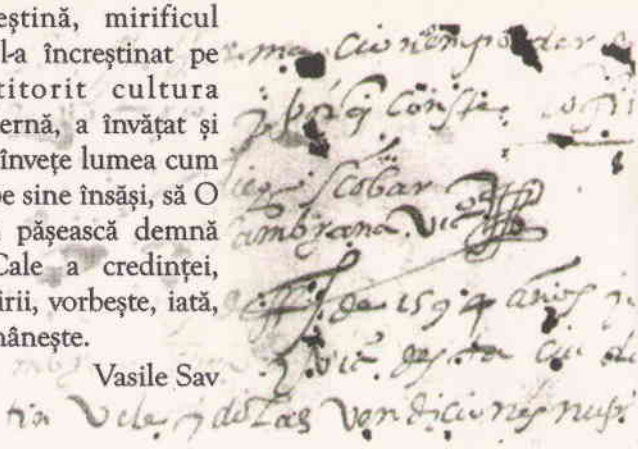

OPERA OMNIA

I Enchiridion sive De fide, spe et charitate -
Enchiridion sau Despre credinţă, speranţă şi iubire
De fide et Symbolo - Despre credinţă şi Crez
De Symbolo: sermo ad catechumenos - Despre Crez către catechumeni
II De libero arbitrio - Liberul arbitru
III De musica - Despre muzică
IV Contra academicos - Contra academicilor
De ordine - Despre ordine
De quantitate animae - Despre cantitatea sufletului
V Soliloquia - Solilocvii
De natura boni - Despre natura binelui
De agone christiano - Despre lupta creştină
VI De magistro - Despre magistru
De beata vita - Despre viaţa fericită
De immortalitate animae - Despre nemurirea sufletului

EDITURA DACIA

ISBN 973-35-1475-6

Sfântul Augustin

LIBERUL ARBITRU

Colecția: *Sf. Augustin Opera Omnia*
Coordonator: *Vasile Sav*

Coperta: *Mihai Benea*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:
AUGUSTIN, St.
De libero arbitrio = Liberul arbitru/ Sfântul Augustin -
Cluj-Napoca: Dacia, 2002
352 p.; 13x20,5 cm - (Opera Omnia)
ISBN: 973-35-1475-6

821.124'02-97=135.1=124'02

© **Editura Dacia**
Cluj-Napoca 3400, str. Ospătăriei nr. 4, tel./fax: 064/42 96 75
e-mail: edituradacia@hotmail.com, www.edituradacia.ro
București: Oficiul poștal 15, sector 6
str. General Medic Emanoil Severin nr. 14
tel. 01/315 89 84, fax: 01/315 89 85
Satu Mare, 3600, B-dul Lalelei R13 et. VI ap. 18
tel. 061/76 91 11; fax: 061/76 91 12
Căsuța poștală 509; Piața 25 octombrie nr. 12
www.multiarea.ro
Baia Mare, 4800, str. Victoriei nr. 146
tel./fax: 062/21 89 23

Tehnoredactor: Cristian Moisa

Comanda nr. 4540

SFÂNTUL AUGUSTIN

OPERA OMNIA
VOLUMUL II

LIBERUL ARBITRU
(DE LIBERO ARBITRIO)

Ediție bilingvă
Text latin-român
Traducere, note introductive, note și comentarii de
VASILE SAV

EDITURA DACIA
Cluj-Napoca, 2002

Luciei

Mulţumim prietenilor noştri, Dana şi Ioan Opriş, pentru sprijinul acordat realizării acestui proiect editorial.

NOTĂ INTRODUCTIVĂ

De libero arbitrio are, în economia operei augustinene, o dublă apartenenţă: formal aparţine grupului operelor filosofico-literare, dialogurilor filosofico-religioase, iar ideatic şi teleologic, grupului de opere dogmatico-polemice, scrise împotriva ereziilor şi ereziarhilor, în speţă, împotriva maniheilor. Tema tratată, aici, de Sfântul Augustin, aceea a libertăţii, este una din temele cardinale, atât ale filosofiei, cât şi ale theologiei. Dezbaterea ei a generat mari controverse, şi înainte, şi-n epoca de aur a patristicii, şi mult după aceea - de-ar fi să ne amintim doar celebra polemică dintre Erasm şi Luther, şi ele continuă şi-n zilele noastre -, şi ea a fost, deopotrivă, şi este cuibarul unor zdravene erezii. Cum teoria liberului arbitru al voinţei este, în cadrul doctrinei augustiniene, strâns legată de teoria graţiei gratis date şi, implicit, de acelea ale predestinării şi soteriologiei, ceea ce constituie, în esenţă, *augustinismul*, sau, mai apriat spus, *marele augustinism*, spiritul, adică, theologic, care inspiră şi guvernează doctrinele şi metodele proprii Sfântului Augustin şi, totodată, spiritul filosofic indeniabil care le penetrează, termen, în ideolectul exegetului, deosebit de *augustinianism*, prin care se desemnează, în istoria culturii, doctrinele theologilor ordinului augustinian şi ale altor theologi, care li s-au ataşat, şi cum, deopotrivă, *augustinismul* şi *augustinianismul* au generat, în timp, înflăcărate, mari şi grele controverse, învăscute, şi în bune, şi în rele voinţe, controverse, încujbate, în marile enciclopedii, dicţionare şi cărţi de referinţă, mă mărginesc, în rândurile de faţă, să-i reamintesc doar cititorului că, deşi a revenit de nenumărate ori asupra problemei liberului arbitru, definindu-l şi redefinindu-l, în iconomia divină, în funcţie de graţie, predestinare, preştiinţă, previziune, mântuire, Sfântul Augustin nu a infirmat, nu a negat şi nu a retractat nimic esenţial din

tezele exprimate în acest dialog despre liberul arbitru al voinței, dimpotrivă, chiar în *Retractațiuni* zice apriat:

„1. Cum adhuc Romae demoraremur, voluimus disputando quaerere unde sit malum. Et eo modo disputavimus, ut si possemus, id quod de hoc re divinae auctoritati subditi credebamus, etiam ad intelligentiam nostram, quantum disserendo opitulante Deo agere possemus, ratio considerata et tractata perduceret. Et quoniam constitit inter nos, diligenter ratione discussa, malum non exortum nisi ex libero voluntatis arbitrio; tres libri quos eadem disputatio peperit, appellati sunt, de Libero Arbitrio. Quorum secundum et tertium in Africa, iam etiam Hippone-Regio presbyter ordinatus, sicut tunc potui terminavi.

2. In his libris ita multa disserta sunt, ut incidentes nonnullae quaestiones, quas vel enodare non poteram, vel longam sermocinationem in praesenti requirebant, ita differrentur, ut ex utraque parte, vel ex omnibus earumdem quaestionum partibus, in quibus non apparebat quid potius congrueret veritati, ad hoc tamen ratiocinatio nostra concluderetur, ut quodlibet eorum verum esset, laudandus crederetur, vel etiam ostenderetur Deus. Propter eos quippe disputatio illa suscepta est, qui negant, ex libero voluntatis arbitrio mali originem duci, et Deum, si ita est, creatorem omnium naturarum culpandum esse contendunt: eo modo volentes suae impietatis errorem (Manichaei enim sunt), immutabilem quamdam et Deo coaeternam introducere mali naturam. De gratia vero Dei, qua suos electos sic praedestinavit, ut eorum, qui iam in eis utuntur libero arbitrio, ipse etiam praeparet voluntates, nihil in his libris disputatum est propter hoc proposita quaestione. Ubi autem incidit locus ut huius gratiae fieret commemoratio, transeunter commemorata est; non, quasi inde ageretur, operosa ratiocinatione defensa. Aliud est enim quaerere, unde sit malum; et alius est quaerere, unde redeatur ad pristinum, vel ad maius perveniatur bonum.

3. Quapropter novi haeretici Pelagiani, qui liberum sic asserunt voluntatis arbitrium, ut gratiae Dei non relinquant locum, quandoquidem eam secundum merita nostra dari

asserunt, non se extollant quasi eorum egerim causam; quia multa in his libris dixi pro libero arbitrio, quae illius disputationis causa poscebat. Dixi quippe in libro primo, malefacta iustitia Dei vindicari et addidi: *Non enim iuste vindicarentur, nisi fierent voluntate* (Lib. 1, c. 1, n. 1). Item cum ipsam bonam voluntatem tam magnum bonum esse monstrarem, ut omnibus corporeis et externis bonis merito anteponeretur, dixi: *Vides igitur iam, ut existimo, in voluntate nostra esse constitutum, ut hoc vel fruamur vel careamus tanto et tam vero bono: quid enim tam in voluntate quam ipsa voluntas sita est* (Id., c. 12, n. 26)? Et alio loco: *Quid ergo causae est, inquam, cur dubitandum putemus, etiam si nunquam ante sapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem et beatam vitam, voluntate turpem et miseram mereri ac degere* (Id., c. 13, n. 28)? Item alio loco: *Ex quo conficitur, inquam, ut quisquis recte honesteque vult vivere, si id se velle prae fugacibus rebus velit; assequatur tantam rem tanta facilitate, ut nihil aliud ei, quam ipsum velle, sit habere quod voluit* (Id., n. 29). Itemque alibi dixi: *Hac enim aeterna lex illa, ad cuius considerationem redire iam tempus est, incommutabili stabilitate firmavit, ut in voluntate meritum sit; in beatitate autem et miseria praemium atque supplicium* (Id., c. 14, n. 30). Et alio loco: *Quid, inquam, quisque sectandum et amplectendum eligat, in voluntate esse positum constitit* (Id., c, 16, n. 34). Et in libro secundo: *Homo enim ipse, inquam, in quantum homo est, aliquod bonum est, quia recte vivere cum vult, potest* (Lib. 2, c,. 1, n. 2.). Et alio loco dixi: *Recte fieri non posse, nisi eodem libero voluntatis arbitrio* (Id., c, 18, n. 47). Et in libro tertio: *Quid opus est, inquam, quaeri unde iste motus exsistat, quo voluntas avertitur ab incommutabili bono ad commutabile bonum, cum eum non nisi animi, et voluntarium, et ob hoc culpabilem esse fateamur; omnisque de hac re disciplina utilis ad id valeat, ut eo motu improbato atque cohibito, voluntatem nostram ad perfruendum sempiterno bono, a lapsu temporalium convertamus* (Lib. 3, c. 1, n. 2)? Et alio loco: *Optime, inquam, de te veritas clamat. Non enim posses aliud sentire esse in potestate nostra, nisi quod, cum volumus, facimus. Quapropter nihil tam in nostra potestate, quam ipsa*

voluntas, est. Ea enim prorsus nullo intervallo, mox ut volumus, praesto est (Id., c, 3, n. 7). Item alio loco: *Si enim tu laudaris, inquam, videndo quid facere debeas, cum id non videas, nisi in illo qui est incommutabilis veritas; quanto magis ille qui et velle praecipit, et posse praebuit, et non impune nolle permisiit?* Deinde subiunxi dicens: *Si enim hoc debet quisque quod accepit, et sic homo factus est, ut necessario peccet, hoc debet ut peccet. Cum ergo peccat, quod debet, facit; quod si scelus est dicere, neminem natura sua cogit ut peccet* (Id., c. 16, n. 46). Et iterum: *Quae tandem esse poterit, inquam, ante voluntatem causa voluntatis? Aut enim et ipsa voluntas est, et a radice ista voluntatis non receditur; aut non est voluntas; et peccatum nullum habet. Aut enim voluntas est prima causa peccandi; aut nullum peccatum est prima causa peccandi: nec est cui recte imputetur peccatum nisi peccanti. Non ergo est cui recte imputetur nisi volenti* (Id., c, 17, n. 49). Et paulo post: *Quis, inqam, peccat in eo quod nullo modo caveri potest? Peccatur autem: caveri igitur potest* (Id., c, 18, n. 50). Quo testimonio meo in quodam libro suo Pelagius usus est. Cui libro cum respondissem, titulum libri mei esse volui, de Natura et Gratia.

4. In his atque huiusmodi verbis meis, quia gratia Dei commemorata non est, de qua tunc non agebatur, putant Pelagiani, vel putare possunt, suam nos tenuisse sententiam. Sed frustra hoc putant. Voluntas quippe est qua et peccatur, et recte vivitur: quod his verbis egimus. Voluntas ergo ipsa nisi Dei gratia liberetur a servitute, qua facta est serva peccati, et ut vitia superet, adiuvetur; recte pieque vivi a mortalibus non potest. Et hoc divinum beneficium quo liberatur, nisi eam praeveniret, iam meritis eius daretur, et non esset gratia, quae utique gratis datur. Quod in aliis opusculis nostris satis egimus, istos inimicos huius gratiae novos haereticos refellentes; quamvis et in his libris, qui non contra illos omnino, quippe illi nondum erant, sed contra Manichaeos conscripti sunt, de Libero Arbitrio; non omnimodo de ista Dei gratia reticuimus, quam nefanda impietate conantur auferre. Diximus quippe in secundo libro, non solum magna, sed etiam minima bona non esse posse, nisi ab illo a quo sunt omnia bona, hoc est, Deo. Et paulo post: *Virtutes, inquam, quibus recte vivitur, magna bona sunt; species autem quorumlibet corporum, sine quibus recte vivi potest, minima bona sunt: potentiae vero animi, sine quibus recte vivi non potest, media bona sunt. Virtutibus nemo male utitur: caeteris autem bonis, id est mediis et minimis, non solum bene, sed etiam male quisque uti potest. Et ideo virtute nemo male utitur: quia opus virtutis est bonus usus istorum, quibus etiam non bene uti possumus: nemo autem bene utendo, male utitur. Quare abundantia et magnitudo bonitatis Dei, non solum magna, sed etiam media et minima bona esse praestitit. Magis laudanda est bonitas eius in magnis, quam in mediis; et magis in mediis, quam in minimis bonis; sed magis in omnibus, quam si non omnia tribuisset* (Lib. 2, c. 19, n. 50). Et alio loco: *Tu tantum, inquam, pietatem inconcussam tene, ut nullum tibi bonum, vel sentienti, vel itelligenti, vel quoquo modo cogitanti occurat, quod non sit ex Deo.* Itemque alio loco dixi: *Sed quoniam non sicut sponte homo cecidit, ita etiam sponte surgere potest; porrectam nobis desuper dexteram Dei, id est Dominum nostrum Iesum Christum, firma fide teneamus* (Id., c, 20, n. 54).

5. Et in libro tertio, cum dixissem illud, quo et Pelagium de meis opusculis usum fuisse commemoravi: *Quis enim, inquam, peccat in eo quod nullo modo caveri potest? Peccatur autem: caveri igitur potest*; continuo secutus adiunxi: *Et tamen etiam per ignorantiam facta quaedam improbantur, et corrigenda iudicantur; sicut in divinis auctoritatibus legimus. Ait enim Apostolus: «Misericordia consecutus sum, quia ignorans feci»* (*I Tim.* I, 13); *ait et propheta: «Delicta iuventutis meae et ignorantiae meae ne memineris»* (*Psal. XXIV*, 7). *Sunt etiam necessitate facta improbanda, ubi vult homo recte facere et non potest. Nam unde sunt illae voces: «Non enim quod volo, facio bonum; sed quod odi malum, hoc ago». Et illud: «Velle adiacet mihi; perficere autem bonum, non»* (*Rom.* VII, 15, 18). *Et illud: «Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Haec mihi invicem adversantur, ut non ea quae vultis, faciatis»* (*Galat.* V, 17)? *Sed haec omnia hominum sunt ex illa mortis damnatione venientium. Nam şi non est ista poena hominis, sed natura; nulla ista peccata sunt. Si enim non*

recedítur ab eo modo quo naturaliter factus est, ita ut melius esse non possit; ea quae debet, facit, cum haec facit. Si autem bonus homo esset; aliter esset, nunc autem quia ita est, non est bonus, nec habet in potestate ut bonus sit, sive non videndo qualis esse debeat, sive videndo et non valendo esse qualem se debere esse videt. Poenam istam esse quis dubitet? Omnis autem poena, si iusta est, peccati poena est, et supplicium nominatur. Si autem iniusta poena est, quoniam poena esse nemo ambigit; iniusto aliquo dominante homini imposita est. Porro quia de omnipotentia Dei et iustitia dubitare dementis est, iusta haec poena est, et pro peccato aliquo penditur. Non enim quisquam iniustus dominator, aut subripere hominem potuit velut ignoranti Deo, aut extorquere invito, tanquam invalidiori, vel terrendo vel confligendo, ut hominem iniusta poena cruciaret. Relinquitur ergo ut haec poena iusta de damnatione hominis veniat (Lib, 3, c, 18, nn. 50, 51). Et alio loco: *Approbare, inquam, falsa pro veris ut erret invitus, et resistente atque torquente dolore carnalis vinculi, non posse a libidinosis operibus temperare, non est natura instituti hominis, sed poena damnati. Cum autem de libera voluntate recte faciendi loquimur, de illa scilicet in qua homo factus est, loquimur* (Ibid., n. 52).

6. Ecce tam longe antequam Pelagiana haeresis exstitisset, sic disputavimus, velut iam contra illos disputaremus. Cum enim omnia bona dicerentur ex Deo, id est et magna, et media, et minima: in mediis quidem bonis invenitur liberum voluntatis arbitrium, quia et male illo uti possumus; sed tamen tale est, ut sine illo recte vivere nequeamus. Bonus autem usus eius iam virtus est, quae in magnis reperitur bonis, quibus male uti nullus potest. Et quia omnia bona, sicut dictum est, et magna, et media, et minima ex Deo sunt, sequitur, ut ex Deo sit etiam bonus usus liberae voluntatis, quae virtus est, et in magnis numeratur bonis. Dinde dictum est, ex qua miseria peccantibus iustissime inflicta, liberet Dei gratia, quia sponte homo, id est libero arbitrio, cadere potuit, non etiam surgere: ad quam miseriam iustae damnationis pertinet ignorantia et difficultas, quam patitur omnis homo ab exordio nativitatis suae; nec ab isto malo, nisi Dei gratia, quisquam liberantur (Lib. 2, c. 20, et lib. 3. c. 18): quam misericam

Pelagiani nolunt ex iusta damnatione descendere, negantes originale peccatum: quamvis ignorantia et difficultas, etiamsi essent hominis primordia naturalia; nec sic culpandus, sed laudandus esset Deus, sicut in eodem tertio libro disputavimus (Lib. 3, cc. 20, 21). Quae disputatio contra Manichaeos habenda est, qui non accipiunt Scripturas sanctas Veteris Instrumenti, in quibus originale peccatum narratur; et quidquid inde in Litteris apostolicis legitur, detestabili impudentia immissum fuisse contendunt a corruptoribus Scripturarum, tanquam non fuerit ab Apostolis dictum. Contra Pelagianos autem hoc defendendum est, quod utraque Scriptura comendat, quam se accipere profitentur. Hoc opus sic incipit: *Dic mihi, quaeso te, utrum Deus non sit auctor mali* (*I Retract.*, P.L., t. XXXII, col.595-599)", adică, după ce ne spune că, pe când mai zăbovea încă la Roma (388, n.n.), voind să afle, disputând, de unde să fie răul, a ajuns, în urma desbaterilor, la concluzia că răul nu se poate naşte decât numai şi numai din liberul arbitru al voinţei; că din acea dispută a-nu născut trei cărţi, dintre care pe a doua şi pe a treia le-a terminat în Africa, la Hippo-Regio, ordinat deja presbiter (395, n.n); că aceste cărţi au fost scrise împotriva maniheilor, care, prin eroarea impietăţii lor, voiau să introducă o nu ştiu ce natură a răului, coeternă lui Dumnezeu, şi că, în felul acesta, Dumnezeu ar putea, cică, fi culpabilizat; că, însă, despre graţia lui Dumnezeu, prin care astfel i-a predestinat pe aleşii săi, încât El Însuşi să le prepare până şi voinţele, nu a disputat amplu în aceste cărţi; că, în locul, unde a venit vorba să se amintească despre graţie, s-a discutat incidental, şi nu printr-un raţionament elaborat; că noii eretici, pelagienii, care vorbesc astfel despre arbitrul voinţei, încât nu mai lasă nici un fel de loc graţiei lui Dumnezeu, n-ar trebui să se sumeţească precum că el ar fi apărat, în aceste cărţi, cauza lor; că Pelagius însuşi s-a folosit în fals de argumente luate din aceste cărţi (I, 1, 1; I, XII, 26; I, XIII, 28; I, XIII, 29; I, XIV, 30; I, XVI, 34; II, I, 2; II, XVIII, 47; III, I, 2; III, III, 7; III, XVI, 46; III, XVII, 49; III, XVIII, 50), dar că lui Pelagius i-a răspuns în cartea al cărei titlu a voit să fie *De natura et gratia* (413-415, n.n); că zadarnic, deci, gândesc sau cred ei că pot gândi, pelagienii, că prin aceste cărţi, în care graţia nu a fost

amplu tratată, el ar fi susținut cauza lor; că voința este, desigur, cea prin care se și păcătuiește și se și trăiește bine (=drept, n.n); că nu se poate trăi drept și pios de către muritori decât numai și numai dacă voința este ajutată, prin grația lui Dumnezeu, să se elibereze de servitutea, prin care a fost făcută serva păcatului, și să învingă viciile; că acest beneficiu divin, prin care este liberată, dacă nu ar preîntâmpina-o pe ea, i s-ar da, de-acum, prin meritele sale, și, așa, n-ar mai fi grație, care este absolut gratis dată, fapt despre care el a tratat îndesat în alte opere ale sale, dar chiar și în aceste cărți *Despre liberul arbitru*, care n-au fost scrise împotriva pelagienilor, ci numai și numai împotriva maniheilor, întrucât, pe atunci, pe când erau ele scrise, ei, pelagienii, nici nu existau; că, deci, chiar și-n aceste cărți despre liberul arbitru, nu a tăcut întrutotul despre grația lui Dumnezeu, pe care, printr-o nelegiuită impietate, ereticii pelagieni vor s-o excludă, ci, dimpotrivă, a zis, iată, în cartea a doua, că nu numai marile, ci chiar și minimele bune nu pot fi decât numai și numai de la Acela de la Carele sunt bunele toate, adică, de la Dumnezeu, amintind, apoi, ce a spus despre virtuți (II, XIX, 50) și despre multe altele (II, XX, 54; III, XVIII, 50-51; III, XVIII, 52), revenind, încaltea, și accentuând că, iată, încă cu multul și cu multul ca erezia pelagiană să se fi născut, astfel a disputat, precum ar fi disputat împotriva inepțiilor lor, rezumând, în fine, cele spuse în II, XX; III, XVIII, III, XX și III, XXI, - spuse, pe care cititorul le poate urmări singur, în traducerea de față, și poate singur observa că sunt argumente prin care Sfântul Augustin le dă, într-adevăr, negatorilor grației lovitura de grație. Iată, prin urmare, că nici spre sfârșitul vieții sale, când îi era deja recunoscut rolul doctrinar fără de pereche, când neoplatonismul gândirii sale era la fel de sublim articulat și recunoscut, când teoria cunoașterii și ontologismul îi erau admirate, când era de-acum recunoscut doctor al Bisericii, al grației și al charității, într-un cuvânt, doctor universal, predicatorul sublim, care-și asumase și-i impusese lumii adevărul că nici o creatură rațională și-nțelegătoare nu se-nlumină de la sine însăși, ci numai și numai de la lumina Adevărului și a Înțelepciunii imuabile, prin acel simț interior, propriu omului interior, și prin care participăm la eternitatea Cuvântului, devenit

și prin împroprierea cărnii noastre lumină a lumii, mântuitorul nostru, Dumnezeul și Omul, că, adică, întru cuvânt ne naștem întru cuvânt ne paștem, întru cuvânt ne petrecem, întru cuvânt renaștem, theologul, gânditorul și omul despre care avea să se spună că, după apostoli, a onorat în cel mai înalt grad această lume, marele filosof creștin, căruia i se va acorda locul întâietății în istoria Bisericii și a civilizației, geniul căruia i-a fost dat, ca nealtuia, să chintesențieze, în scrierile sale, tezaurul gândirii lumii antice și să-l transmită încreștinat lumii noi, alesul dintre cei aleși, pe care Pronia l-a ales, să fie balanța și etalon iudicatrice posterității sale și marele inspirator al gândirii filosofice și religioase ulterioare, predestinatul a fi numit primul om modern, în multe puncte cardinale ale gândirii, mai modern decât oricare din marii filosofi moderni ai lumii, numească-se ei Kant, Schoppenhauer, Kirkegaard, Hegel ori Nietzsche, acest mare autor al unei doctrine esențialmente catholice, ctitorul culturii universale moderne, exegetul care-și încheiase, în cvadruplul său înțeles, lectura sinoptică a amânduror testamentelor și care deținea cheia armonizării lor, care mistui, cu un realism specific latin, sensul literal, carnal, corporal, al pulpei literrei, și-l lămuri pe cel etiologic, îl transcendă pe cel alegoric, pentru a se statornici în cel analogic, secret, spiritual, misticul apologet, care, în *De Trinitate* (400-416) și ori de câte ori a cuvântat sau a scris despre unitatea persoanelor divine, vorbea inefabil inefabilul, magistrul, care dăduse lumii manualul ce avea să-și câștige supranumele de opus aureum, *Enchiridion*-ul (420), și, cugetând invizibilele, editase marea sa sinteză, capodopera capodoperelor, *Cetatea lui Dumnezeu* (413-426), care stă la temelia gândirii occidentale moderne, iată, deci că atunci când, în fine, revine, în *Retractațiuni*, asupra operei *De libero arbitrio*, nu doar că nu retractează, nu amendează și nu corijează absolut nimic, ci, dimpotrivă, reia aceleași argumente, prin care afirmă liberul arbitru al voinței, și le folosește, nemodificându-le, ci reactualizându-le, împotriva ereticilor, pe care-i combătuse deja în alte opere ale sale și care se folosiseră strâmb de unele din aceste argumente în favoarea crezici lor. Aceasta fiind învederată fapta făptuită de Sfântul Augustin însuși, oricine poate dejudeca

singur ce temeinicie poate să mai aibă, peste secole, servul arbitru, sau deopotrivă, necugetata acuză că restauratorul pietății creștine ar nega, cică, sinergia în actul mântuirii, atât, desigur, cât să nu devină, printr-o gândire și mai strâmbă, semipelagian.

Cert e că, în multe controverse ce au avut loc de-a lungul timpului, Sfântul Augustin a fost invocat și de o parte, și de alta ale combatanților și și una, și alta susțineau că si-l revendică pe drept, iar asta nu se datorează decât numai complexității extraordinare a geniului augustinian. Dacă, în timpul vieții sale, un rol important, în mirifica sa influență asupra conștiințelor, l-a avut și persoana vie, cu farmecul său inefabil, crescânda sa influență asupra conștiinței posterității se explică prin uimitoarea profunzime și fascinație a geniului său, așa cum se desprinde el din imensitatea operei sale, iar, dacă în lupta dintre augustinismul neoplatonic și thomismul aristotelic, talerul balanței înclină în favoarea augustinismului, faptul se datorează caracterului particular al gândului augustinian, care a știut să facă din credința, din speranța și din charitatea sa un armariu al întregii Biserici, în ale cărui compartimente se regăsesc, deopotrivă, docții credincioși și mai târziorii, întrucât în personalitatea creatoare a Sfântului Augustin s-a realizat sinteza rarissimă dintre spiritul speculativ al grecilor și pragmatismul romanilor, în ea s-a realizat mirific sinteza dintre dialectica adânc pătrunzătoare a lui Platon și la fel de profunda concepție a lui Aristotel, sau, cum s-a spus, sinteza dintre suplețea spiritului lui Origen și grația și elocvența unor Vasile cel Mare și Ioan Chrisosthomul (Cf. E. Portalié, art. *Augustin*, în *Dict. de théol. cath.*, Paris, 1903, I, col. 2453).

În cărțile *Despre liberul arbitru*, pe care le-a început laic și le-a încheiat presbiter, Sfântul Augustin ni se-nvederează mai cu seamă filosof decât theolog. Influența pe care această operă a exercitat-o, pe parcursul secolelor, este imensă, și aproape că nu există, în întregul Ev Mediu, scriitor care să fi tratat despre liberul arbitru, păcat, merit și demerit, glorie ori vituperare, responsabilitate și iresponsabilitate, despre virtute sau viciu, să nu se fi adăpat din acest salubru izvor augustinian (Cf. P. Evaristo Seias, *Del libre albedrio*, în: B.A.C., Obras de San Agustin, t. III, Madrid, MCMXLVII, p. 247). Incaltea, este greu

de admis, și nimenea nu poate vorbi decât în culpă despre absența totală, până la el, a unei filosofii creștine, care desigur, exista, însă era, în punctele sale cardinale, confuză, așa că, desăvârșind-o, Sfântul Augustin nu se limitează întru a purcede de la o tematică sau alta, ci-i înglobează filosofiei toate marile misterii ale creștinismului și cuegtă în funcție de inefabilitatea lor, fapt, ce ne îndreptățește să recunoaștem dimpreună cu un gânditor, îndealtfel destul de pervers, cum a fost Camus, că importanța gândirii augustiniene este atâta de mare, încât a putut fi, aorea, pe drept numită „a doua revelație". Un perpetuu examen al conștiinței îl constrânge pe Sfântul Augustin să identifice elanuri, sentimente și tendințe în conflict cu voința. Așa, el este obligat să recunoască cumcă se înșală, când, de pildă, îi cere lui Dumnezeu un semn, pentru a se justifica întru amânarea a ceea ce trebuie imediat făcut, sau când el confundă satisfacerea curiozității și voința de a cunoaște. Recunoaște, încaltea, deliciile senzuale, pe care i le insinuează, de pildă, cântarea psalmilor, încântându-i urechile, în loc să lucreze asupra-i prin semnificația textului. El inaugurează psihologia și-i scurtează adâncurile și nesfârșirea, relevă perpetua tentație care este viața umană, pe acest pământ și-n trupul morții acesteia. El a expus, pentru întâia oară, fără rezervă, lupta voinței în încleștarea cu ea însăși, tergiversările, irezoluțiile, gravitatea deciziei în privința totalității vieții și a irevocabilului. Scurtându-se pe sine, descrie omul, în întreaga sa neputință, indică misterul incomprehensibil al certitudinii, această siguranță de a voi ceea ce nu se poate absolut deloc schimba; circumscrie voința ca necesitate și ne descoperă că însuși faptul de a voi semnifică sfârșitul oricărei ezitări, incertitudini, al oricărei îndoieli, al oricărei violențe purcese din contrariul sinelui însuși. Eul descoperă că voința este pacea pe care creatura a găsit-o în faptul împlinit; ea nu mai optează, e imperativă; liberul arbitru nu-și poate altfel desăvârși lucrarea, și, prin asta, -i liber. În fața unei imense cantități de posibilități de a examina și de a alege, a vrea și a putea nu-s defel totuna; eul decide și înfăptuiește, în măsura în care depinde de sine, asupra unor „ce"-uri, totdeauna particulare și izolate, însă, e absolut diferit, când decizia e asupra ființei însăși, în totalitatea-i;

aşa, a voi şi a putea nu-s decât absolut una, dar însuşi a vrea îi revine eului în chip incomprehensibil; eul nu poate voi voinţa ca voinţă, dar se face că prin ea el voieşte, nu eul este mărturia deciziei sale, nu eul dispune de realizarea sa; decizându-se, el s-a decis deja; în această decidere, eul nu-şi este propriul magistru, e constrâns să accepte că Dumnezeu îl dă pe sine sieşi; dacă eul ia astfel cunoştinţă de sine însuşi, de propria-i fiinţă, dacă desprinzându-se de libertatea-şi, el se simte pe sine însuşi ca fiind ceea ce este, pentru eternitate, şi neputând fi altfel, dacă, aşa, cuprins de teamă, disperă, aplecat asupra lui însuşi, Augustin îi răspunde cumcă, datorată păcatului originar, corupţia nu are la ce să recurgă decât la graţia răcumpărătoare şi-şi găseşte speranţa în credinţă (Cf. Karl Jaspers, *Les grands philosophes, II*, Plon, 1990, pp. 229 sqq.). Există, în gândirea Sfântului Augustin, spun exegeţii, o diferenţă netă între sensurile libertăţii şi ale liberului arbitru, care diferenţă trebuie cunoscută pentru înţelegerea concepţiei sale despre voinţă. Întrucât voieşte, întrucât înfăptuieşte, voinţa relevă în faptă liberul său arbitru; această facultate nu-i creează, în niciunul din stadiile sale, nici o dificultate, dar ea variază întru eficacitatea sa, şi, de aici, se face că există diferite grade ale libertţii. Peste tot, unde episcopul Hipponei atinge antropologia, se întâlneşte această dualitate: liberul arbitru exista în primul om, de aici, faptul că el a ales calea răului; aşa, el a pierdut libertatea de a face bine, pe care o poseda. Cu toate că Adam poseda libertatea, puterea, adică, de a nu păcătui (pe de o parte, Adam se găsea într-o situaţie absolut privilegiată, din moment ce era nu doar în posesia justiţiei, ci liberul său arbitru nu cunoştea încă servitutea consecutivă păcatului, această libertate îi permitea protopărintelui să ignore tirania concupiscenţei şi să tindă firesc spre Dumnezeu: în consecinţă, el putea, *per meritum*, dobândi viaţa eternă, pe când nouă ea ne este acordată *per gratiam*, dar trebuie, totodată, luat aminte că, în chiar stadiul primar, el nu putea avea merite fără de graţie, fapt ce-şi are raţiunea în totala şi necesara dependenţă a omului faţă de Dumnezeu; Dreptaceea, chiar dacă păcatul este totdeauna în puterea liberului arbitru, perseverenţa pe calea justiţiei reclamă întotdeauna un ajutor divin, asta, întrucât

suntem, prin unele acte, în stare să nimicim ceva, fără să fim, totuşi, în stare să şi refacem, cum, de pildă, prin sinucidere, noi ne putem lua viaţa, fără să fim, totuşi, în stare a ne-o reda, fapt, în care se regăseşte ideea fundamentală prin care Sfântul Augustin ne-nvaţă necesitatea graţiei *ad singulos actus*); firea, căzută prin vina sa, a pierdut bunul uz al acestei libertăţi, ea nemaiposedând, propriu-zis, decât numai libertatea de a face răul, minciuna şi păcatul: „Cum dico tibi, sine adiutorio Dei nihil agis, nihil boni dico. Nam ad male agendum habes sine adiutorio Deli liberam voluntatem, quanquam non est illa libera", altminteri: „Când îţi zic ţie că fără ajutorul lui Dumnezeu nu faci nimic, nimic bine, zic; Căci întru a face rău ai, fără ajutorul lui Dumnezeu, libera voinţă, deşi nu este ea liberă" (*Serm. CLVI*, 12, P.L., t. XXXVIII, col. 856), aceasta, va-să-zică, fiind chintesenţa gândirii augustiniene despre libertatea omului căzut. Aşa, în limbajul augustinian, termenul „libertas", în măsura în care el desemnează starea celui care este „liberatus", înseamnă confirmarea, prin graţie, a voinţei întru bine. El nu are, prin urmare, valori fixe, din moment ce această confirmare are grade variabile: deci, „libertas" a lui Adam consista întru a putea să nu păcătuiască; pierdută prin greşeală, ea îi este redată sufletului prin graţia lui Isus Christos, dar adevărata „libertas" nu va exista decât numai întru beatitudine, unde voinţa nu va mai putea absolut deloc să mai păcătuiască; „libertas" este, aşadar, în fiecare, cu atât mai mare, cu cât este mai mult „liberatus" (Apud A. Gaudel, *Libertas et liberum arbitrium*, în *Enchiridion*, Oevres de Saint Augustin, 9, Paris, Desclée, de Brouwer et Cie, 1947, pp. 351 sqq.; 413 sqq.).

Aşa, Sfântul Augustin a pus, totodată, primul dintre Părinţi, distincţia esenţială între libertate şi liberul arbitru, acesta din urmă fiind parte integrantă a minţii, unde străluce imaginea, şi, în consecinţă, indestructibil, el este puterea de a voi, pe când libertatea, identificată cu voinţa, este puterea de a face ceea ce se alege, libertate de opţiune, va-să-zică; libertatea este putinţa de a nu păcătui, intim legată de putinţa de a nu se tlbura, adică, de-a nu se pune în des-ordine; după pierderea, din vina sa, a acestei puteri, omul nu mai posedă decât o voinţă, întreagă, fără

îndoială, dar neputincioasă, de vreme ce liberul arbitru nu poate nicicând realiza binele, ba însuşi *primum movens*-ul îi este imposibil, ceea ce-i o veritabilă infirmitate, ceva mai mult decât o carenţă datorată culpei, aşa că numai graţia supremă a ajutorului prin care voim, şi, asta, prin meritele lui Christos, îi conferă voinţei deposedate prin cupiditate forţa de-a iubi suveranul bine şi de-a i se alipi eficace; graţia-charitate – charitatea este graţia Noului Testament –, rectifică delectaţiunea rătăcită de pe dreapta cale şi-o orientează spre beatitudine; unică restituţie, deci, a libertăţii prin graţia operantă şi cooperantă, graţie sanctificatoare întâi şi-ntâi, care şterge, prin botez, vina păcatului. Doctrina graţiei, care o are drept corolar pe cea a libertăţii, n-a fost niciodată expusă *ex professo*, şi, cu atât mai puţin, discutată contradictoriu, în Biserica Răsăritului creştin. Din asta s-ar deduce caracterul fundamental al ortodoxiei greceşti, acela de-a avea o anume repugnanţă de a raţionaliza dogma, stabilită şi interpretată, prin lumina platoniciană, de către Părinţii Bisericii. Realităţile trăite în interiorul Bisericii sunt, aici, situate pe un plan spiritual, unde totul se-nfăşoară în clar-obscurul misterului. Ar fi vorba de un pragmatism pneumatofor, căruia îi rămân străine şi psihologismul pur, şi subtilităţile discursului, de unde, o predominantă a theologiei apofatice, care inspiră secret întreaga religie Ortodoxă, ce-şi găseşte expresia plenară în viaţa sacramantală şi-n experienţa ce se dizolvă-n rugăciunea mentală, floarea şi fructul ascezei tradiţionale (Cf. Myrrha Lot-Borodine, *La déification de l'homme*, Ed. du Cerf, Paris, 1970, pp. 192-3; 187-8).

Tot în limbajul abstract şi elevat al filosofiei vorbeşte adesea Sfântul Augustin despre liberul arbitru şi graţia gratis dată şi-n operele scrise după naşterea ereziei pelagiene. Inamisibilitatea liberului arbitru şi gratuitatea graţiei sunt, deopotrivă, postulate şi demonstrate; încaltea, în celelalte opere, în *Epistole*, mai cu seamă, şi-n *Predici*, unde tratează incidental şi conjunctural libertatea, liberul arbitru şi graţia, întâlnim, într-o mirifică eflorescenţă stilistică, o seamă de formulări ce au avut darul să-nfrunte timpul, dăinuind memorabile. Aleg, în cele ce urmează, exemple din aceste opere, de-o circulaţie mai restrânsă, tocmai

pentru a arăta importanţa pe care i-a acordat-o totdeauna Sfântul Augustin liberului arbitru al voinţei. Aşa, deci: „Neque enim voluntatis arbitrium ideo tollitur, quia iuvatur; sed ideo iuvatur, quia non tollitur. Qui enim Deo dcit: «Adiutor meus esto» (*Psal. XXVI*, 9), confitetur se velle implere quod iussit, sed ab eo qui iussit, adiutorium poscere ut possit", adică: „Şi, -ntr-adevăr, nici liberul arbitru al voinţei nu-i de aceea înlăturat, fiindcă-i ajutat; ci de aceea-i ajutat, fiindcă nu-i înlăturat. Cel care, într-adevăr, îi zice lui Dumnezeu: «Ajutorul meu să fii» (*Psal. XXVI*, 9), mărturiseşte că el vrea să plinească cea ce a poruncit, dar că de la Cel Carele a poruncit cere ajutorul ca să poată (*Ep. CLVII*, 10, P.L., t. XXXIII, col. 677). Legea nu-i este suficientă liberului arbitru al voinţei, aşa că nimeni nu trebuie să se sumeţească şi să se-ncreadă-n puterile proprii, întrucât „nu ale voinţei, ci, mai degrabă, ale vanităţii-s ele" (*Id., 18*, ibid., col. 683), iar: „libertas sine gratia non est libertas, sed contumacia", adică: „libertatea fără graţie nu-i libertate, ci contumacie" (Id., 17, ibid., col. 682), întrucât, deşi nu-i nici o îndoială că există liberul arbitru, potestatea lui nu-i, totuşi, suficientă, dacă nu-i este ajutată infirmitatea, şi numai astfel: „Haec enim voluntas libera tanto erit liberior quanto sanior: tanto autem sanior, quanto divinae misericordiae gratiaeque subiectior", adică: „Această voinţă liberă va fi, într-adevăr, cu atât mai liberă, cu cât mai sănătoasă: cu atât, însă, mai sănătoasă, cu cât mai supusă divinei misericordii şi graţiei" (Id., 8, ibid., col. 676), căci, „părăsit de divinul ajutor, liberul arbitru, prin oricâtă ştiinţă a legii ar excela, nu va avea, în nici un chip, soliditatea justiţiei, ci umflarea impiei superbii şi tumoarea exitioasă" (Id., 5, ibid., col. 675).

Ceea ce-l deosebeşte pe Sfântul Augustin de oricare dintre doctrinele filosofice, numească-se ele stoicism, epicurism, platonism sau neoplatonism, e că, la el, morala creştină, raţiunea practică, va-să-zică, întreagă consistând în libertate, nu-i doar o dorinţă, o opţiune naturală către Dumnezeu, ci-i un imperativ absolut. Aşa: „magna est ergo utilitas praeceptorum, si libero arbitrio tantum detur, ut gratia Dei amplius honoretur", adică: „mare-i, deci, utilitatea preceptelor, dacă liberului arbitru i se dă atâta, încât să fie şi mai amplu onorată graţia lui Dumnezeu"

(*Ep. CVXVII*, 15, ibid., col. 739), întrucât: „lex libertatis lex charitatis est", adică, „Legea libertății este legea charității" (Idem., 19, ibid., col. 740). Dacă voim cu adevărat să apărăm liberul arbitru, să nu ne războim cu de unde este făcut el liber, căci, dacă ne războim împotriva grației, prin care este liberat liberul nostru arbitru, să se decline față de rău și să-nclîne să facă binele, voim ca însuși arbitriul nostru să rămână captiv încă (Cf. *Ep. CCXVII*, III, 8, ibid., col. 981). Dovada insuficienței voinței singure este însăși rugăciunea, căci: „Ipsa quippe oratio admonet te quod indigeas adiutorio Domini tui, ne spem bene vivendi in te ponas. Oras enim non iam ut accipias divitias et honores praesentis saeculi, aut aliquid vanitatis humanae, sed ne intres in tentationem: quod utique și homo sibi praestare posset volendo, non posceretur orando. Quapropter, ut non intremus in tentationem, si voluntas sufficeret, non oraremus, quae tamen si deesset, nec orare possemus. Adsit enim ut velimus, oremus autem ut valeamus quod voluerimus, cum ipso donante recte sapuerimus. Quod bonum quoniam iam coepisti, est unde gratias agas. Quid enim habes quod non accepisti? Si autem accepisti, cave ne glorieris quasi non acceperis (1 Cor., IV, 7), hoc est, quasi ex te ipso habere potueris. Sciens autem unde acceperis, ab illo pete ut perficiatur, a quo datum est ut inciperetur. Cum timore itaque et tremore tuam salutem operare. Deus este enim qui operatur in te et velle, et perficere, pro bana voluntate (Philipp., II, XII, 13). quoniam praeparatur voluntas a Domino (Prov., VIII, 35, sec. LXX) atque ab ipso gressus hominis diriguntur, et viam eius volet (*Psal. XXXVI*, 23). Haec cogitatio sancta servabit te, ut sapientiam tua pietas sit, id est, ut ex Deo sis bonus, et Christi gratiae non ingratus", adică: „Rugăciunea însăși îți atrage ție, încaltea, luarea aminte că duci lipsă de ajutorul Domnului tău, ca să nu-ți pui în tine speranța de-a trăi drept. Te rogi, într-adevăr, de-acum, nu să primești bogățiile și onorurile prezentului secol, ori ceva de-ale vanității umane, ci să nu intri în tentațiune, ceea ce, desigur, dacă omul și-ar putea-o presta sieși voind, n-ar fi cerută prin rugăciune. Dreptaccea, dacă voința ar fi suficientă să nu intrăm în tentațiune, nu ne-am ruga; carea, dacă, totuși, ar lipsi, nu am putea nici să ne rugăm: Să fie deci de față ca să

voim, să ne rugăm însă, cum, Insuși dăruindu-ne, vom fi-nțeles drept, să fim în stare de ceea ce vom fi voit. Bine, pe care, fiindcă l-ai primit deja, ai de unde să aduci mulțumiri. Într-adevăr, ce ai ce nu ai primit. Dacă, însă, ai primit, păzește-te să nu cumva să te sumețești, ca și cum n-ai fi primit" (I Cor., IV.7): ca și cum ai putea, adică, avea de la tine însuți, Știutor, însă, de unde ai primit, de la Acela cere să se desăvârșească, de către Carele s-a dat să înceapă. Și, astfel, cu teamă și tremur lucrează-ți sănătatea ta. Dumnezeu este, într-adevăr, Cel Carele lucrează întru tine și a voi, și a desăvârși, pentru buna voință (*Filip.*, II, 12, 13): fiindcă voința este pregătită de către Domnul (*Prov.*, VIII, 35, sec. LXX), și de către El Însuși diriguiți sunt pașii omului, și va voi calea lui (*Psal. XXXVI*, 23). Această cugetare sacră te va servi pe tine, ca înțelepciunea ta să fie pietatea, adică, să fii bun de la Dumnezeu, și nu ingrat grației lui Christos (*Ep. CCXVIII*, 3, ibid., col. 990). Starea vechii libertăți a reformat-o venirea lui Christos. În Adam s-a arătat de ce-i în stare liberul arbitru în privința morții, întru Christos, de ce-i în stare ajutorul lui Dumnezeu în privința vieții. Dumnezeu nu a dat nimănui libertatea de a face răul, altfel nu se justifică pedeapsa. Protopărintele nostru a fost, el însuși, liber a face binele și liber a nu face răul. Cine socoate că atunci, când Domnul va veni să judece lumea, nu va fi judecat după lucrările sale omul, care deja s-a putut folosi prin etate de liberul arbitru, greșește, după cum greșește și cel ce socoate că grația lui Dumnezeu este dată după meritele omenești (Cf. *Ep. CCXV*, 1, ibid., col. 971). Prin însuși faptul, așadar, că Domnul a venit să salveze lumea și că va veni să o judece, se-n-credințează deopotrivă grația și liberul arbitru (Cf. *Ep. CCIV*, 2, ibid., col. 969). Liberul arbitru nu trebuie apărat astfel, încât să i se atribuie lui, fără grația lui Dumnezeu, bunele lucrări, nici grația lui Dumnezeu nu trebuie astfel apărată, încât, cvazisiguri de ea, să fie-ndrăgite lucrările rele. Credința catholică nu neagă liberul arbitru nici în viața bună, nici în viața rea, dar nici nu-i atribuie lui atâta, încât să fie-n stare de ceva fără grația lui Dumnezeu, fie ca să se convertească din rău în bine, fie ca să-nainteze perseverent întru bine, fie s-ajungă la binele sempitern, de unde să nu se mai teamă că este lipsit (Cf. *Ep. CCXV*, 4, ibid., col. 973).

Prin însuşi faptul că suntem sfătuiţi şi ni se porunceşte să fim înţelepţi şi să-nţelegem se recurge la obedienţa noastră, care nu poate absolut exista fără liberul arbitru, după cum nu există nici un fel de moarte a sufletului mai rea decât libertatea erorii (Cf. *Ep. CV*, ibid., col. 400), iar libertatea faţă de justiţie este servitute sub păcat (*De vera relig,*. XL, 76, P.L., t. XXXIV, col. 156).

Care ne sunt, aşadar, nouă, celor care nu suntem fără de păcat, condiţia şi speranţa: „Audi spem tuam: *Filius manet in aeternum. Si ergo vos Filius liberaverit, tunc vere liberi eritis.* Haec spes nostra est, fratres, ut a libero liberemur, et liberando servos nos faciat: servi enim eramus cupiditatis, liberati servi efficimur charitatis. Hoc et Apostolus dicit: *Vos autem fratres in libertatem vocati estis; tantum ne libertatem in occasionem carnis detis, sed per charitatem servite invicem* (*Galat.*, V, 13). Non ergo dicat cristianus: «Liber sum, in libertatem vacatus sum: servus eram, sed redemptus sum, et ipsa redemptione liber effectus sum, faciam quod volo: nemo me prohibeat a voluntate mea, si liber sum». Sed si ista voluntate peccatum facis, servus es peccati. Noli ergo libertate abuti ad libere peccandum, sed utere ad non peccandum. Erit enim voluntas tua libera, si fuerit pia. Eris liber, si fueris servus; liber peccati, servus iustitae: dicente Apostolo: *Cum servi essetis peccati liberi eratis iustitiae: nunc autem liberati a peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam aeternam* (*Rom.*,VI, 20, 22). Hoc conemur, id agamus", adică: „Aceasta este libertatea noastră, fraţilor, să fim liberaţi de către Liberul, şi, liberându-ne, să ne facă pe noi servi: eram, într-adevăr, servii cupidităţii, liberaţi, am fost făcuţi servii charităţii. Asta zice şi Apostolul: *Voi, însă, fraţilor, aţi fost chemaţi întru libertate, numai să nu daţi libertatea întru ocaziunea cărnii, ci prin charitate serviţi unul altuia* (*Galat.*, V, 13). Să nu zică, deci, creştinul: «Sunt liber, am fost chemat întru libertate; serv eram, dar am fost răscumpărat, şi prin însăşi răscumpărarea am devenit liber, să fac ce vreau, dacă-s liber, nimenea să nu mă oprească de la voinţa mea». Dar, dacă prin această voinţă faci păcatul, eşti servul păcatului. Nu voi, aşadar, să abuzezi de această

libertate spre a păcătui liber, ci foloseşte-te spre a nu păcătui. Va fi, într-adevăr, liberă voinţa ta, dacă va fi fost pie. Vei fi liber, dacă vei fi fost serv; liberul păcatului, servul justiţiei, zicând Apostolul: *Cum eraţi servii păcatului, liberi eraţi ai justiţiei: acum, însă, liberaţi faţă de păcat, făcuţi, însă, servi lui Dumnezeu, aveţi fructul vostru întru sanctificaţiune, finele, însă, viaţa eternă* (*Rom.*, VI, 20, 22). Aci să ne străduim, asta s-o facem" (*In Ioan.* ***Ev.*** *Tract.*, XLI, 8, P.L., t. XXXV, col. 1696 sq.).

Sfântul Augustin stabileşte patru stadii ale omului: înaintea Legii, sub Lege, sub graţie, în pace; înaintea Legii, urmăm concupiscenţa cărnii, sub Lege, suntem traşi de către ea, sub graţie, nici n-o urmăm, nici nu suntem traşi de către ea; în pace nu-i nici un fel de concupiscenţă a cărnii. În primul om, liberul arbitru a fost perfect, în noi, însă, înaintea graţiei nu este liberul arbitru să nu păcătuim, ci numai să nu voim să păcătuim. Graţia, însă, face ca nu numai să voim să facem drept, ci chiar să şi putem, nu prin forţele noastre, ci prin ajutorul Liberatorului, Carele ne va atribui, întru resurecţiune, chiar şi pacea perfectă, care pace perfectă aduce după sine buna voinţă (Cf. *Expos. quor. proposit. ex. Epist. ad. Rom.*, XII-XVII, P.L., t. XXXV, col. 2065 sq.). Ca nimeni altul a predicat Sfântul Augustin imperativul liberei servituţi sub Domnul, al servituţii libere, unde nu necesitatea ci charitatea serveşte (Cf. *Enar. in Psal. XCIX*, 7 P.L., t. XXXVII, col. 1275). Prin liberul arbitru este omul sperior dobitoacelor şi tuturor celorlalte vieţuitoare, însufleţitelor acestei lumi, şi prin el a păcătuit: „A facie irae tuae et indignationis tuae, quoniam levasti, elisisti me. Ipsa est illa ira tua. Domine, în Adam, ira cum qua omnes nati sumus, cui nascendo cohaesimus, ira de propagine iniquitatis, ira de massa peccati: secundum quam dicit Apostolus: *Fuimus et nos aliquando natura filii irae, sicut et caeteri;* et unde dicit Dominus: *Ira Dei manet super eum, quia non credidit in unigenitum Filium Dei* (*Ioan*, III, 36). Non enim ait: Ira Dei *veniet* super eum, sed *manet* super eum, quia non tollitur in qua natus est. Quare ergo, et quid sibi vult vox ista: *Quoniam levasti, elisisti me*: Non enim ait: *Quoniam levasti, et elisisti me*, sed: *Quoniom levasti, elisisti me.* Ideo te elisisti, quia levasti. Unde hoc? Homo in honore positus, factus

est ad imaginem Dei: levatus in hunc honorem, erectus a pulverre, erectus a terra, accepit animam rationalem, praepositus est rationis ipsius vivacitate omnibus bestiss, pecorbius, volatilibus, piscibus (*Gen.*, I, 26). Quid enim horum habet intelligentiae rationem? Quia nullum horum factum est ad imaginem Dei. Quomodo nullum horum habet hunc honorem, sic nullum horum habet hanc miseriam. Quod enim pecus plangit de peccato? quae avis timet gehennam ignis aeterni? Quia nulla ei participatio beatae vita, nulli stimuli miseriarum. Homo autem, quia factus est qui sit in beata vita, si bene vixerit, ideo erit in misera vita, quia male vixit. Ergo: *Quia levasti, elisisti me:* ideo sequitur me poena, quia dedisti mihi liberum arbitrium. Si enim mihi non dedisses liberum arbitrium, et per hanc rationem pecoribus me non faceres meliorem, non me sequeretur damnatio justa peccantem. Ergo per arbitrium liberum levasti me, et per justitiae iudicium elisisti me.", adică: „*De la fața mâniei Tale, și indignațiunii Tale, fiindcă înălțatu-m-ai, surpatu-m-ai.* Este însăși acea mânie a Ta, Doamne, întru Adam: mânie cu care toți ne-am născut, căreia, născându-ne, ne-am alipit strâns, mânia dintru prăsila inechității, mânia dintru massa păcatului: după care zice Apostolul: *Fost-am și noi oarecând din fire fiii mâniei precum ceilați;* și de unde zice Domnul: *Mânia lui Dumnezeu rămâne asupra lui, fiindcă nu a crezut întru unulnăscutul Fiul lui Dumnezeu* (*Ioan*, III, 36). Într-adevăr, nu zice: Mânia lui Dumnezeu va veni asupra lui, ci, *rămâne* asupra lui: fiindcă nu se șterge întru carea a fost născut. Pentru care motiv, deci, și ce vrea să-nsemne în sine vocea aceasta: *Findcă înălțatu-m-ai, surpatu-m-ai*: Într-adevăr, nu zice: Fiindcă m-ai ridicat, și surpatu-m-ai, ci: *Fiindcă înălțatu-m-ai, surpatu-m-ai.* De unde asta? Omul, pus întru onoare, a fost făcut după imaginea lui Dumnezeu: înălțat întru această onoare, ridicat din pulbere, ridicat din țărână, a primit sufletul rațional, a fost prepus tuturor bestiilor, dobitoacelor, zburătoarelor, peștilor (*Gen.*, I, 26), prin vivacitatea rațiunii înseși. Care, într-adevăr, dintre acelea are rațiunea înțelegerii? Căci niciuna dintre ele n-a fost făcută după imaginea lui Dumnezeu. Precum niciuna dintre ele nu are această onoare, așa niciuna dintre ele nu are acastă miserie. Într-adevăr,

care dobitoc se plânge de păcat, care pasăre se teme de gheena focului etern? Fiindcă participarea ei la viața eternă-i nulă, nule-s bicele miseriilor. Omul, însă, fiindcă a fost făcut, el, care să fie întru viața fericită, dacă va fi trăit drept, de aceea va fi întru viața miseră, fiindcă a trăit nedrept. Deci: *Fiindcă m-ai înălțat, surpatu-m-ai*: de aceea mă urmează pe mine pedeapsa, fiindcă mi-ai dat mie liberul arbitru. Dacă, într-adevăr, nu mi-ai fi dat liberul arbitru, și, prin această rațiune, nu mă făceai mai bun decât dobitoacele, nu mă urma pe mine, pacătuitorul, justă damnarea. Deci, prin liberul arbitru înălțatu-m-ai pe mine și prin judecata justiției surpatu-m-ai pe mine" (*Enar. in. Psal. CI*, II, ibid., col. 1302). Nu așa au fost constituite lucrările lui Dumnezeu, încât cratura, constituită întru liberul arbitru, să învingă voința Cratorului, chiar dacă face împotriva voinței Lui. Dumnezeu nu vrea să păcătuiești, căci prohibește păcatul; totuși, dacă vei fi păcătuit, să nu socoți că omul a făcut ceea ce a voit și s-a-ntâmplat ceea ce Dumnezeu nu a voit. Într-adevăr precum voiește ca omul să nu păcătuiască, așa voiește să-i dea cruțare păcătuitorului, ca să se reîntoarcă și să trăiască; așa vrea, în cele din urmă, să-l pedepsească pe perseveratorul întru păcat, ca să nu scape contumacele de puterea justiției. Așa, orice vei fi ales, nu-i va lipsi Omnipotentului de unde să-și plinească dintru tine voința Sa (Cf. *Enar. in. Psal. CX*, ibid., col. 1464).

În predici, când vorbește, chiar incidental, despre liberul arbitru, tonul retorului atinge, în stilul oral, orizonturile sblimului. Așa, Dumnezeu i-a dat omului liberul arbitru, și, dacă vrea omul, ieri a fost paie, astăzi se face grâu: dacă se întoarnă pe sine de la cuvântul lui Dumnezeu, astăzi se face paie (Cf. *Serm. CCLI*, P.L., t. XXXVIII, col. 1175). Prin a voi răul, omul a pierdut, așadar, a putea binele. Vândutu-s-a, strige el, prin umare: „Vendidi me, redime me: vendidi me arbitrio meo, redime sanguine tuo. In venditore erubescat superbia, in redemptore glorietur gratia", adică,: „Vândutu-m-am, răscumpără-mă: vândutu-m-am prin arbitriul meu, răscumpără-mă prin sângele Tău. În vânzător roșească superbia, în răscumpărător glorifice-se grația" (*Serm. XXX*, II, 2, ibid., col. 187). Personificat, liberul arbitru e supus imprecației: „O malum liberum arbitrium sine Deo. Experti

sumus quid valeat sine Deo. Ideo miseri facti sumus, quia sine Deo quid valeat experti sumus. Experti ergo tandem aliquando noverimus, et *venite adoremus eum, et prosternamur ei. Venite adoremus et prosternamur illi, et fleamus corom Domino qui nos fecit*; ut perditos nos per nos, reficiat nos qui fecit nos. Ecce bonus factus est homo, et per liberum arbitrium factus est malus homo: quando facturus est bonum hominem malus homo per liberum arbitrium deserens Deum? Servare se non potuit bonus bonum, et facturus est se malus bonum? Cum esset bonus, non se servavit bonum; at cum sit malum dicit: «Facio me bonum?» Quid facis malus, qui peristi bonus, nisi reficiat te qui permanet bonus?", adică,: „O răul, fără de Dumnezeu, liber arbitru! Experimentat-am de ce-i, fără de Dumnezeu, în stare. De aceea am fost făcuți miseri, fiindcă experimentat-am de ce-i, fără de Dumnezeu, în stare. Experimentați, deci, noi să știm, cândva, în cele din urmă, și *veniți, să-l adorăm pe El, și să I ne prosternăm Lui. Veniți să-L adorăm, și să I ne posternăm Lui, și să plângem înaintea Domnului Carele ne-a făcut pe noi*, ca, pe noi, pierduții prin noi, să ne refacă pe noi Cel Carele ne-a făcut pe noi. Iată, bun a fost făcut omul, și, prin liberul arbitru, făcutu-s-a rău omul: când, părăsindu-L, prin liberul arbitru, pe Dumnezeu, are să se facă omul rău om bun? Bunul nu s-a putut păstra pe sine bun, și răul are să se facă pe sine bun? Când era bun, nu s-a păstrat pe sine bun, și, cum este rău, zice: «Mă fac bun?» Ce faci, răule, care, bun, ai pierit, dacă nu te reface pe tine Cel Ce stăruie neclintit bun (*Serm. XXVI*, III, 3, ibid., col. 172)? Ideea aceasta, că natura umană a fost în stare să se rănească pe sine prin liberul arbitru, dar că, acum sângerândă, nu mai este în stare să se însănătoșească singură pe sine, revine, ca un leitmotiv, în multe din predici (Cf. *Serm. CLVI*, ibid., col. 850; ibid., col. 877; *CCLXXVIII*, ibid., col. 1268), după cum revine și ideea că omul, eliberându-se pe sine însuși de rău, nu poate fi rănit de către altul (Cf. *Serm. XLII*, ibid., col. 253; *CCXCVII*, ibid., col. 1363 sq.).

Sfântul Augustin a-nvățat și continuă să-nvețe lumea să gândească în cel mai profund sentiment creștin, creaționist, în sfera libertății expurgate de umbrele oricărui dualism, în limitele

binelui (= creatura, fiecare în parte), a binelui foarte (= creatura în totalitatea-i) și a suprem binelui (= Creatorul), bine și bine foarte, unde răul nu-i absolut nimic alta decât numai și numai privațiune (lipsă) a binelui, conform celebrei invocații din nu mai puțin celebra Rugăciune din *Solilocvii*: „Dumnezeule, Carele nu faci răul, și faci că nu există atotrăul" (Cfl. *Solil.*, P.L., t. XXXII, I, 2, col. 869). Așa, în această diferență dintre Creator și creatură, este definită și voința liberă, fără de care creatura rațională ar fi fost, într-adevăr, imperfectă. „Omne quod fit, ei a quo fit par esse non potest. Alioquin iustitia, quae sua cuique tribuere debet, de rebus auferatur necesse est. Hominem ergo Deus cum fecit, quanquam optimum fecerit; non tamen id fecit quod erat ipse. Melior autem homo est qui voluntate, quam qui necesitate bonus est. Voluntas igitur libera danda homini fuit", adică: „Nimic ce-i făcut nu-i poate fi egal celui de către cine-i făcut. Altminteri, justiția, care trebuie să-i atribuie fiecăruia ceea ce i se cuvine, e necesar să fie eliminată din toate situațiile. Deci, cum pe om l-a făcut Dumnezeu, cu toate că l-a făcut optim, nu l-a făcut, totuși, ceea ce era El Însuși. Este mai bun, însă, omul, care-i bun prin voință decât care-i bun prin necesitate. Voința liberă, trebuia, așadar, să-i fie dată omului" (*De div.quaest. LXXXIII*, II, De libero arbitrio, P.L., t. XL, col. 11). De unde se justifică și providența în raport cu-ntâmplarea și temerarul, căci. „Quidquid casu fit, temere fit: quidquid temere fit, non fit providentia. Si ergo casu aliqua fiunt in mundo, non providentia universus mundus administratur. Si non providentia universus mundus administratur, est ergo aliqua natura atque substantia quae ad opus providentiae non pertineat. Omne autem quod est, in quantum est, bonum est. Summe enim est illud bonum, cuius participatione sunt bona caetera. Et omne quod mutabile est, non per se ipsum, sed boni immutabilis participatione, in quantum est, bonum est. Porro illud bonum, cuius participatione sunt bona caetera quaecumque sunt, non per aliud, sed per se ipsum bonum est, quam divinam etiam providentiam vocamus. Nihil igitur casu fit in mundo. Hoc constituto, consequens videtur ut quidquid in mundo geritur, partim divinitus geratur, partim nostra voluntate. Deus enim quavis homine optimo et iustissimo

longe atque imcomparabiliter melior et iustior est. Iustus autem regens et gulbernans universa, nullam poenam cuiquam sinit immerito infligi, nullum praemium immerito dari. Meritum autem poenae, peccatum; et meritum praemii, recte factum est. Nec peccatum autem, nec recte factum imputari cuiquam iuste potest, qui nihil fecerit propria voluntate. Est igitur et peccătum et recte factum in libero voluntatis arbitrio", adică: „Orice-i făcut la-ntâmplare e temerar făcut: orice-i temerar făcut nu-i făcut prin providență. Dacă, în lume, sunt deci, făcute unele la-ntâmplare, nu-i administrată prin providență întreaga lume. Dacă nu-i administrată prin providență întreagă lumea, există, deci, vreo natură sau substanță care să nu țină de lucrarea provindenței. Tot ceea ce este, însă, în cât este, este bun. Suprem, într-adevăr, este acel bun, prin participarea căruia sunt bunele celelalte. Și tot ceea ce este mutabil, nu prin sine însuși, ci prin participarea binelui imutabil, în cât este, este bun. Apoi, acel bun, prin a cărui participare sunt bunele celelalte, oricare sunt, nu prin alta, ci prin sine însuși este bun. Nimic, așadar, nu-i făcut la-ntâmplare în lume. Asta fiind stabilită, se-nvederează că orice se face în lume este, pe de o parte, divin făcut, pe de altă parte, prin voința noastră. Dumnezeu este, însă, cu multul și incomparabil mai bun și mai just decât oricare om optim și atotjust. Justul, însă, împărățindu-le și guvernându-le pe toate, în nici un chip nu îngăduie să i se aplice cuiva pe nemerit vreo pedeapsă, și nici să i se dea pe nemerit vreun premiu. Meritul, însă, al pedepsei, păcatul; meritul premiului este fapta dreaptă. Nici păcatul, însă, nici fapta dreaptă nu i se pot just imputa cuiva, care nu va fi făcut nimic prin propria voință. Sunt, prin urmare, și păcatul, și fapta dreaptă întru liberul arbitru al voinței" (Id., XXIV, *Utrum peccatum et recte factum in libero sit voluntatis arbitrio*, ibid., col. 17). Ține, așadar, de ominpotența Creatorului să permită să fie relele provenind din liberul arbitru, după cum ține de justiția Justului să nu le permită nepedepsite (Cf. *De div. daem.*, ibid., col. 581 sqq.). Ține, iarăși, de făcătorul misericordiei să și-o învedereze, să ierte și să răscumpere, întrucât: „de ce poate fi, într-adevăr, în stare liberul arbitru neajutat s-a-nvederat întru însuși Adam. La rău își este suficient sieși, la bine, nu, decât

numai dacă va fi ajutat de către Dumnezeu. Într-adevăr, acel prim om a primit drept liberul arbitru, și Dumnezeu a pus înaintea lui, precum zice Scriptura, *focul și apa: spre care vei fi voit*, zice, *întinde mâna ta* (*Ecl.* XV, 17). Focul alesu-l-a, a lăsat deoparte apa. Vedeți-l pe justul iudice. Ceea ce omul a ales liber, a primit; răul l-a voit, acesta l-a urmat pe el. Vedeți-l, iarăși pe mirific justul iudice, făcătorul misericordiei. Cum văzu că, prin liberul arbitru al voinței, rău folosit, omul își damnase întru sine, precum dintru rădăcină, întreaga sa spiță, a coborât din cer El Însuși, nerugat, și l-a-nsănătoșit prin propria-i umilință pe omul pieritor prin superbie: pe rătăciți i-a readus pe cale, pe peregrini i-a condus în patrie. Să nu-și caute, așadar, natura umană gloria dintru sine, ci glorifice-se întru Cel Ce a făcut-o pe ea" (*De Cantico Novo*, VIII, ibid., col. 685). Ține, de asemenea, de omul capitv păcatului, de omul învins prin reaua persuasiune, nu fără lucrarea voinței sale, de omul damnat, și nici măcar după primirea legii învingător, ci, mai degrabă, prevaricator, să strige umil, dimpreună cu Apostolul: *Mizer om, eu, cine mă va elibera dintru corpul morții acesteia? Grația lui Dumnezeu prin Isus Christos, Domnul nostru*, întrucât asta-i rămâne, în această viață muritoare, liberului arbitru, nu să-mplinească omul cum va fi voit justiția, ci, prin pietate suplicantă, să se convertească la Acela, prin darul Căruia să poată să o-mplinească (Cf. *De divers. quaest. ad. Simpl.* qu. I, 14. ibid., col. 108), căci, „deși liberul arbitru e de foarte mult în stare, ba chiar este, într-adevăr ceva anume, de ce este el, oare, întru vânduții sub păcat, în stare" (*Idem*, qu. II, 21, ibid., col. 126)?

În limbajul artelor liberale, armat de proprietatea dialecticii și persuasiunea retoricii, propriu confruntărilor, frecvente în acea epocă de aur a Patristicii, asistate de public și sedul consemnate de notari și stenografi, l-a învins presbiterul Augustin pe nenorocitul presbiter maniheu, Fortunatus, rușinându-l prin argumente care vizează diferența dintre creator și creatură, natura răului, păcatul originar, meritul și demeritul, liberul arbitru și, desigur, grația. Suntem, așadar, în 392, la Hippona. Aflăm de la Possidius, din *Vita Augustini*, cap.VI, cumcă, atunci, cetatea era plină de morbul ereziei manihee și că pestilența-i

cuprinse, până la a-i ucide, pe tot mai mulți cetățeni și peregrini, seducându-i și înșelându-i un anume presbiter al acelei erezii, pe nume Fortunatus, care sosise de câțiva ani de la Carthagina la Hippona, și, din iubirea și grija față de pozeliți, hotărî să-și ducă în mijlocul lor traiul. Îngrijorați, cetățenii și peregrinii creștini ai Hipponei, nu numai catholicii ci și donatiștii, se-adunară, se sfătuiră, deliberară și veniră la presbiterul Augustin și-l rugară stăruitor să-l înfrunte, într-o dispută publică, pe acel presbiter al maniheilor, pe care ei îl țineau de doct, ceea ce Augustin, pregătit, cum s-a scris, să răspundă oricui i-ar fi cerut socoteală despre credința și speranța care este întru Dumnezeu (*I Petru*, III, 15), și destoinic și să-ndemne întru doctrina întremătoare, și să-i mustre pe cârtitori (*Tit*, I, 9), nu se-mpotrivi câtuși de puțin, ci căută doar să afle dacă și Fortunatus dorește să aibă loc o astfel de dispută. Ei fugiră imediat la Fortunatus, aducându-i la cunoștință hotărârea lui Augustin și dorința lui de-a afla părerea sa despre o asemenea dispută, rugându-l, îndemnându-l și stăruind să nu recuze confruntarea. Fortuantus, cum îl cunoștea pe Augustin încă de la Carthagina, de pe când împărtășeau dimpreună aceeași eroare, tremură la gândul de-a se-nfrunta cu el și stătu îndelung în cumpănă, neînstare de-a lua o hotărâre; constrâns, totuși, și înfricat, mai cu seamă, să nu se facă, printr-un refuz, de minune în ochii alor săi, care, auzind de tergiversările sale, veniră și ei, la rândul lor, atinși în amorul propriu, să-l roage să accepte confruntarea, își luă, în cele din urmă, inima-n dinți și promise că va descinde-n arenă să cerce sorții disputei. Fixară ziua, locul subiectul: a cincea, înaintea Kalendelor lui Septembrie, Arcadius Augustus, pentru a doua oară, și Rufus, bărbați clarissimi, fiind consuli, să se dezbată, la Băile lui Sosiu, în prezența poporului, dacă se poate să existe două naturi coeterne și contrarii, precum susțineau maniheii. Zis și făcut, la 28 august, sosiră la Băile lui Sosiu, combatanții. Se adunară mulțimi: bărbați studioși, gură-cască. Cum ereticii manihei respingeau, după placu-le, mare parte din Scripturi, era destul de anevoios a-i învinge prin autoritate, așa că disputa ținu două zile. Încă de la început, între Augustin și Fortunatus surveni, cum era de așteptat, o anume distanță în privința

subiectului desbaterii, Augustin voind să mențină disputa strict asupra doctrinei, pe când, insidios, Fortunatus se căznea, doar, doar, va obține, fapt, încaltea, imposibil, din partea lui Augustin o prețioasă, pentru el și ai săi, mărturie împotriva acuzațiilor, curente printre catholici, referitoare la scandalosul mod de viață al sectei maniheilor. Când, în sfârșit, notarii își scoaseră, în fața notabilităților cetății, tăbliețele, în sală se făcu liniște; luă întâi cuvântul Augustin, care, voind, împotriva doctrinei manihee, după care natura răului, a întunericului, era considerată coeternă lui Dumnezeu Însuși, să demonstreze că răul emană din liberul arbitru al voinței, îl presa pe Fortunatus prin următoarul argument, pe care el, Augustin, și-l limpezise și și-l asumase din discuțiile cu prietenul său, Nebridius, anume: dacă Dumnezeu, întrucât este inviolabil, nu a putut suferi nimic rău din partea gintei întunericului, pe care o născociră maniheii, nu trebuia nici să trimită aici sufletele, partea substanței sale, adică, după doctrina maniheilor, unde să pătimească atâtea și atâtea necazuri; dacă, însă, Dumnezeu a putut pătimi ceva din partea gintei întunericului, El nu este inviolabil. Evitând, cu argumentele dialecticii, multele hățișuri, în care voia să-l atrgă maniheul, care se codea cu orice chip să răspundă la întrebările pe care i le punea, Augustin conduce disputa astfel, încât îl forțează pe maniheu să pronunțe marea blasfemie cumcă cuvântul lui Dumnezeu este legat în ginta întunericului, ceea ce și credeau, încaltea, maniheii, fapt care a îngrozit și a scârbit atât de mult asistența, încât indignarea explodă în vacarm. Disputa se întrerupse, urmând să se continue-n ziua următoare. A doua zi, Fortunatus încercă să-și apere dualismul său, dar Augustin conduse astfel disputa, presându-l cu argumentul amintit, până ce îl forță să-și recunoască neputința de a răspunde, și, așa, ceru îngăduința să rediscute întreaga problemă cu maimarii sectei sale, și, dacă nici ei nu vor putea răspunde întrebării, pe care le-o va pune așa cum i-a pus-o lui Augustin, își va pune serios problema mântuirii sufletului său. Așa, învins, Fortunatus părăsi Hippona, și, de rușine, nu se mai întoarse acolo niciodată. În disputa aceasta cu Fortunatus, din care nu ne interesează câtuși de puțin, acum, părerile maniheului, Augustin a expus cât se

poate de limpede câteva probleme fundamentale ale doctrinei sale. Aşa, cum maniheul dădea de-nţeles că sufletul este parte din natura, din sbstanţa însăşi a lui Dumnezeu, că, aşa cum Christos a fost în pătimire şi moarte, întocmai aşa suntem şi noi, că, dacă Christos a coborât în pătimire şi moarte, aşa am coborât şi noi, Augustin, afirmând că, într-adevăr, este o mare chestiune dacă sufletul va fi coborât sau nu de la Dumnezeu, nicidecum, însă, dintru Dumnezeu, argumentează că fie că va fi coborât de la Dumnezeu, fie că nu, e sigur că sufletul nu este Dumnezeu, întrucât una este Dumnezeu, alta, sufletul; Dumnezeu este inviolabil, incoruptibil, impenetrabil, nepătat şi Cel Ce nu poate fi din nici o parte corupt, şi Lui nu i se poate face, din nici o parte, rău, sufletul, însă, este pecatrice, se zbate-n necazuri, caută să afle adevărul, şi are nevoie de liberator, dacă sufletul este substanţă a lui Dumnezeu, substanţa lui Dumnezeu greşeşte, substanţa lui Dumnezeu se corupe, substanţa lui Dumnezeu e violată, substanţa lui Dumnezeu se-nşală, ceea ce este nelegiuit a zice; neagă, deci, că sufletul este substanţa lui Dumnezeu, întrucât neagă că sufletul este Dumnezeu: dar, totuşi, este de la Dumnezeu făcătorul, fiindcă a fost făcut de către Dumnezeu; una-i, însă, cel care a făcut, alta ceea ce a făcut; făcătorul nu poate fi absolut nicicum coruptibil; făcutul, însă, nu poate fi absolut nicicum egalul făcătorului. La care maniheul zice că nici el n-a zis că sufletul este similarul lui Dumnezeu, dar, fiindcă Augustin a zis că sufletul este făcătură, şi, cum: nimic, înafara lui Dumnezeu, îl întreabă de unde oare a aflat Dumnezeu substanţa sufletului. La care Augustin, după ce-i aminteşte maniheului să ia aminte cumcă el, Augustin, îi răspunde lui la toate întrebările, pe când el, Fortunatus, ocoleşte răspunsurile la-ntrebările ce-i sunt puse, răspunzând prin întrebări întrebărilor, îi arată că el aşa zice că sufletul este făcut de Dumnezeu, precum toate celelalte, care sunt făcute de către Dumnezeu şi că, între cele, pe care le-a făcut Dumnezeu omnipotentul, locul principal îi este dat sufletului (formulare asupra căreia vezi *Retract.* I,,XVI, 2 P.L., t. XXXII, col. 612), dacă, însă, el caută să afle de unde a făcut Dumnezeu sufletul, aminteaască-şi numai cumcă el însuşi mărturiseşte dimpreună cu sine că Dumnezeu este omnipotent; omnipotent,

însă, nu este cel care caută să se ajute de vreo materie, de unde să facă ceea ce vrea; de unde este consecvent ca, după credinţa adevărată, toate pe care Dumnezeu le-a făcut prin Cuvântul şi Înţelepciunea Sa, să le fi făcut dintru nimic, aşa cum, într-adevăr, citim: *El Însuşi poruncit-a, şi făcutu-s-au; El Însuşi încredinţat-a, şi constituitu-s-au* (*Psal. CXLVIII,* 5). Cum mintea maniheului nu era capabilă să cuprindă principiul creaţiei *ex nihilo*, el întreabă iarăşi dacă dintru poruncă numai consistă toate. La care Augustin îi răspunde că el aşa crede, dar toate care au fost făcute. Maniheul constată că făcutele consună, dar, fiindcă-şi sunt loruşi inconveniente, crede el, din însuşi acest fapt rezultă că nu există doar o singură substanţă, chiar dacă făcutele au fost făcute din porunca uneia, că, aşa cum o arată lucrurile însele, nu au nimic similar întnericul şi lumina, nimic similar, adevărul şi minciuna, nimic similar, moartea şi viaţa, nimic similar, sufletul şi corpul, şi toate celelalte similare acestora, care şi prin nume, şi prin speţă se deosebesc una de alta, şi citează în sprijinul spuselor sale cuvintele Domnului nostru: *Arborele, pe care nu l-a plantat Tatăl meu ceresc, va fi eradicat, şi va fi aruncat în foc, fiindcă nu face fructe bune* (*Mat.,* XV, 13), din care, interpretându-le grosolan, deduce că, în această lume, sunt două substanţe, una a corpului, alta, însă, eternă, a tatălui omnipotentului, pe care ei, maniheii, o cred fiinţa lui Dumnezeu. La care îi replică Augustin că aceste contrarii, ce-i dau lui de gândit, din cauza păcatului nostru, adică, din cauza păcatului omului, au ajuns, ele, să le simţim adverse? Căci pe toate Dumnezeu le-a şi făcut bune şi le-a şi orânduit bine; păcatul, însă, nu l-a făcut; şi acesta este singurul ce se numeşte răul, păcatul nostru voluntar. Este şi un alt gen de rele, care este pedeapsa păcatului: deci, două genuri de rele: păcatul şi pedeapsa păcatului, păcatul nu ţine de Dumnezeu, pedeapsa păcatului ţine de răzbunător; într-adevăr, precum Dumnezeu, Carele le-a constituit pe toate, este bun, aşa este just să răzbune păcatul. Cum, aşadar, toate au fost optim rânduite, cele ce ni se par, acum, adverse, pe merit i-au venit căderii omului, care n-a voit să păzească legea lui Dumnezeu. Sufletului raţional, într-adevăr, care este în om, i-a dat Dumnezeu liberul arbitru. Căci aşa se putea să aibă meritul, dacă suntem

buni prin voință, nu prin necesitate. Cum se cuvenea, așadar, să fie bun, nu prin necesitate, ci prin voință, se cuvenea ca Dumnezeu să-i dea sufletului liberul arbitru. Acestui suflet, însă, ascultătorului legilor Sale, i le-a supus fără adversitate pe toate: să-i servească lui toate celelalte pe care Dumnezeu le-a zidit, dacă și el însuși ar fi voit să-i servească lui Dumnezeu. Dacă n-ar fi voit, însă, să-i servească el lui Dumnezeu, cele ce îi serveau lui, se converteau întru pedeapsa lui. Dreptaceea, dacă toate le-a rânduit Dumnezeu, și sunt bune, nici Dumnezeu nu pătimește răul. La care Fortunatus răspunde că, -ntr-adevăr, Dumnezeu nu pătimește răul, dar îl previne, și nu temerar, ci prin virtute și prestiință, și, voind să concludă cumcă libera facultate de a trăi nu-i dată decât numai unde este căderea, aduce în sprijinul său următoarele cuvinte ale Apostolului: Și voi, cum erați morți prin delictele și păcatele voastre, întru care ați umblat cândva după magisteriul acestei lumi, după principele potestății aerului acestuia, spiritul care acum lucrează întru fiii neascultării, între care, și noi, și toți am trăit, cândva, întru dorințele cărni noastre, făcători ai voințelor sfaturilor cărnii, și eram natural fiii mâniei, precum și ceilalți. Dumnezeu, însă, Carele este bogat întru toată-ndurarea, s-a-ndurat de noi. Si, cum eram morți prin păcate, ne-a convivificat pe noi întru Christos, prin a cărui grație ați fost făcuți salvați, și împreună cu El ne-a colocat întru cerești cu Isus Christos, să arate secolelelor viitoare abundentă bogăția grației sale prin bunătatea asupra noastră întru Isus Christos. Prin grație, într-adevăr, sunteți salvați prin credință: și asta nu de la voi, căci este darul lui Dumnezeu, nu dintru lucrări, ca să nu se glorifice cineva. Suntem, într-adevăr, făpătura Lui Insuși, creați întru Christos, întru lucrările bune, pe care le-a pregătit Dumnezeu, să umblăm întru ele. Fapt pentru care, să vă aduceți aminte că voi erați ginte întru carne, care erați numiți prepuț, după aceea ce se numește circumcizie făcută, cu mâna, în carne, fiindcă erați. în acel timp fără Christos, alienați de convietuirea lui Israel și străini ai testamentelor, neavând speranța promisiunii, și fără Dumnezeu în această lume. Acum, însă, întru Christos Isus, voi, care, cândva, erați departe, ați fost făcuți aproape întru sângele lui Christos. El Însuși este, într-adevăr, pacea noastră, Carele le-a

făcut pe amândouă una, și surpând peretele din mijloc al despărțirii, ura în carnea Sa, deșertând prin decrete legea mandatelor, să-i zidească pe doi întru Sine Insuși, în unul noul om, făcând pacea, să-i reconcilieze, pe amândoi într-un corp, lui Dumnezeu, prin cruce, omorând ura întru Sine Insuși. Și venind va binevestit pace vouă, care erați departe, și pace lor, care erau aproape. Fiindcă prin El Însuși avem și unii, și alții într-un singur spirit acces la Tatăl" (*Efes.*, II, 1-18). În replică, Augustin îi arată că acest fragment din Apostol, pe care l-a citat, este mai mult în sprijinul credinței sale decât în sprijinul credinței manihee, mai întâi, fiindcă liberul arbitru, prin care el, Augustin, a zis că se face că sufletul păcătuiește, a fost îndesat exprimat aici, când Apostolul a numit păcatele și când a zis că reconcilierea noastră cu Dumnezeu se face prin Isus Christos. Păcătuind, într-adevăr, ne-am înstrăinat de Dumnezeu; ținând, însă, preceptele lui Christos, ne reconciliem cu Dumnezeu, ca noi, care eram morți prin păcate, păzind preceptele Lui, să fim vivificați și să avem pacea, într-un singur spirit, cu El, față de Carele, nepăzând preceptele Lui, ne-am înstrăinat, precum se predică în credința sa, despre primul om care a fost constituit. Îl întreabă, apoi, pe Fortunatus, în cel chip putea avea, conform fragmentului pe care l-a citit, păcate, dacă o natură contrară ne constrânge pe noi să facem ceea ce facem, întrucât, cine-i constrâns prin necesitate să facă ceva, nu păcătuiește, cine, însă, păcătuiește, prin liberul arbitru păcătuiește. De ce, apoi, să ne fie nouă poruncită penitența, dacă noi nu facem nimic rău? Și-ntreabă, iarăși, cui îi este dată indulgența păcatelor, nouă, ori gintei întunericului, căci, dacă îi este dată gintei întunericului indulgența păcatelor, va împărăți dimpreună cu Dumnezeu și ea, primind indulgența păcatelor, dacă, însă, ne este dată nouă indulgența păcatelor, c-nvederat c-am păcătuit prin voință, întrucât este-ndestul de prostește a i se da iertare celui care nu a făcut nimic rău; nu a făcut, însă, nimic rău cel ce nu a făcut nimic prin propria voință, și, în continuare, îi arată inepțiile ce se nasc din faptul că manihei induc o a doua natură, natura întunericului, adică, coeternă lui Dumnezeu.

Cum şi în disputa din a doua zi Fortunats se-ncăpăţâna să susţină existenţa unei naturi a răului, coeternă lui Dumnezeu, Augustin încearcă să-l convingă, iarăşi, că relele sunt prin păcatul voluntar al sufletului, căruia Dumnezeu i-a dat liberul arbitru, care liber arbitru dacă nu l-ar fi dat Dumnezeu, nu ar putea fi justă nici o judecată întru a pedepsi, nici nu ar fi nici un merit întru a face bine, neputând exista, deci, nici preceptul divin să se facă penitenţă pentru păcate, nici însăşi indulgenţa păcatelor, pe care Dumnezeu ne-a dat-o nouă prin Isus Christos, Domnul nostru; că, precum Dumnezeu e bun, întrucât le-a constituit pe toate, aşa este just, întrucât nu dă cruţare păcatelor, care păcate, dacă n-ar fi în noi libera voinţă, n-ar fi păcate, cum, de pildă, dacă cuiva i-ar fi legate de către altul toate celelalte membre, şi cu mâna aceluia ar scrie, împotriva voinţei lui, ceva fals, şi asta ar fi adusă în faţa judecătorului, n-ar putea fi, nicidecum, acel om condamnat pentru comiterea unui fals. Nu există, aşadar, păcat, dacă nu se păcătuieşte prin propria voinţă, fiindcă prin propria voinţă facem şi cele drepte, de unde, şi premiul; sau, dacă ar merita pedeapsă cel ce păcătuieşte împotriva voinţei sale, trebuie să merite şi premiu cel ce împotriva voinţei sale face bine, or nimenea nu stă landoială că premiul îi este deferit celui ce va fi făcut ceva prin buna voinţă, de unde se-nţelege că şi pedeapsa îi este aplicată celui care a făcut ceva prin voinţă rea. Şi, fiindcă maniheul îl rechema la naturile şi substanţele primordiale, Augustin îi repetă răspicat cumcă credinţa sa este că Dumnezeu ominpotentul, ceea ce trebuie bine luat în seamă şi-i de înfipt adânc în spirit, omnipotentul Dumnezeu, justul şi bunul, a făcut bunele, dar cele ce au fost făcute de către el nu pot fi astfel precum este El Însuşi, Carele le-a făcut. Este, deci, injust şi prosteşte a crede că operele-i sunt pare artificelui şi zidirile, ziditorului. Dreptaceea, dacă credinţa vie este că Dumnezeu le-a făcut pe toate bune, faţă de care, totuşi, El Însuşi este cu multul mai excelent şi pe departe mai prestant, originea şi capul răului este păcatul, precum a zis Apostolul: *Rădăcina tuturor relelor este cupiditatea, pe care unii urmând-o au naufragiat de la credinţă şi s-au străpuns pe sine cu dureri multe* (*I Tim.*, VI, 10). Dacă, aşadar, el, maniheul, caută rădăcina

tuturor relelor, îl are, iată, pe Apostolul zicând că rădăcina tuturor relelor este cupiditatea. Rădăcina rădăcinii el, Augustin, n-o poate căuta. Sau, dacă este vreun rău a cărui rădăcină nu este cupiditatea, nu va fi cupiditatea rădăcina tuturor relelor. Dacă, însă, este adevărat că rădăcina tuturor relelor este cupiditatea, căutăm zadarnic un alt gen al răului. Dacă, însă, acea natură a răului, pe care o induce maniheul, este tot răul şi nici păcatul nu poate fi decât numai de la acea natură contrarie, pedeapsa trebuie să o merite singură ea însăşi, nu sufletul, de la care nu este păcatul. Dar, dacă zice el, maniheul, că singură ea însăşi merită pedeapsa şi că sufletul, cui i s-a dat penitenţa, n-o merită, cine a primit porunca să facă penitenţă? Dacă sufletului i s-a dat poruncă să facă penitenţă, de la el este păcatul, şi el însuşi a păcătuit prin voinţă. Căci, dacă sufletul este constrâns să facă răul, nici nu mai este el cel ce face răul, nu-i, oare, cu totul şi cu totul prosteşte şi plin de demenţă ca ginta întunericului să fi păcătuit, şi eu să mă căiesc de păcate, nu-i, oare, culmea demenţei ca ginta întunericului să fi păcătuit, şi mie să mi se dea îndulgenţa păcatelor, mie, care, după credinţa manihee, pot zice: „Ce am făcut, ce am comis? La tine am fost, integru fost-am, n-am fost contaminat de nici o cădere, tu m-ai trimis pe mine aici, tu ai pătimit necesitatea, tu te-ai temut de-mpărăţiile tale, când ameninţa marea lor cădere şi devastarea. Cum, deci, cunoşteai necesitatea prin care-am fost oprimat aici, prin care n-am putut respira, căreia nu i-am putut rezista, la ce mă acuzi ca şi păcătuitor sau la ce promiţi indulgenţa păcatelor?" La asta îl invită Augustin pe maniheu să răspundă, de-i place, fără ocolişuri, precum el i-a răspuns, fără ocolişuri, întrebărilor sale. La asta Fortunatus îngăimă: „Asta zicem noi că sufletul este constrâns de natura contrară să se facă vinovat, căruia nu voieşti să-i fie rădăcina decât numai şi numai faptul că răul trăieşte în noi; deşi, exceptând corpurile noastre, rezultă că relele trăiesc în toată lumea. Nu acestea pe care le avem numai în corpurile noastre trăiesc în toată lumea, şi-s în putere prin nume, bunele; rădăcina rea stăruie. Căci o zis Luminăţia ta că aceasta este rădăcina relelor, cupiditatea, care trăieşte în corpurile noastre, cum, când nu este cupiditatea răului de la corpurile noastre, dintru acea

natură contrarie primordială trăieşte în toată lumea. Apostolul, încaltea, asta a numit-o că este rădăcina relelor, cupiditatea, nu un rău, pe care ai numit-o rădăcina turor relelor. Cupiditatea, însă, pe care ai numit-o rădăcina tuturor relelor, nu se-nţelege într-un singur mod, ea, care trăieşte numai în corpurile noastre, cum e clar că răul acesta, care trăieşte în noi, coboară de la atorul rău şi că asta, pe care ai numit-o rădăcină, este părticica răului, a acelui rău care trăieşte peste tot. Pe care rădăcină Domnul nostru a numit-o şi arborele rău, nefăcând nicicând fructe bune, pe care nu l-a plantat Tatăl Său, şi-i pe merit eradicat şi aruncat în foc (*Mat.*, XV, 13; III, 10). Căci faptul că zice că trebuie să-i fie imputat păcatul naturii contrarii, acea natură a răului este, şi asta că păcatul este al sufletului, dacă, după avertizarea Salvatorului nostru şi întremătoarea lui doctrină sufletul se va fi segregat faţă de contrara şi inamică stirpe sieşi, şi împodobindu-se pe sine sufletul cu cele mai pure, altfel nu poate fi redat substanţei sale". După aceste inepţii, nenorocitul Faortunatus se dedă şi la altele, şi mai crase, interpretând anapoda pasaje scripturistice din *Ioan* XV, 22, *Rom.*, VIII, 7, *Galat.*, V, 17, *Rom.*, VII, 23-5, *Galat.*, VI, 14, căznindu-se să concludă cumcă se vede clar că sufletul bun păcătuieşte prin cârdăşia aceleia care nu a fost supusă legii lui Dumnezeu, nu prin propria voinţă. Marea prostie a maniheului îi oferă lui Augustin prilejul să-şi arate dreapta credinţă, spunând apriat că el recunoaşte şi-ambrăţişează, într-adevăr, testimoniile divinelor Scripturi şi că, precum va considera demn Dumnezeu să-l dăruiască, va expune, pe scurt, în cel chip sunt acele pasaje congrue credinţei sale. Zice că liberul arbitru a fost în acel om, care a fost primul format. El a fost astfel făcut, încât absolut nimic nu-i rezista voinţei lui, dacă voia să păzească preceptele lui Dumnezeu. După ce, însă, el a păcătuit, noi, care descindem din stirpea lui, am fost precipitaţi întru necesitate, ceea ce poate constata fiecare dintre cei, acolo, de faţă, printr-o cât de mică luare aminte. „Astăzi", zice el, „în acţiunile noastre, mai nainte să ne implicăm printr-o anume consuetudine, avem liber arbitrul de a face ceva sau de a nu face. Când, însă, vom fi făcut, prin această libertate, ceva, şi dulceaţa şi voluptatea faptului însuşi

va fi ţinut sufletul, el însuşi se va implica întru consuetudinea sa astfel, încât să nu poată, după aceea, învinge ceea ce el însuşi şi-a făurit păcătuind. Vedem că mulţi nu voiesc să jure, dar, fiindcă deja consuetudinea stăpâneşte limba, nu pot înfrâna să nu iasă din gura loruşi cele ce nu putem zice că nu aparţin de stirpea răului". Aci, Augustin specifică cumcă vorbeşte, desigur, cu ei, cu maniheii, dar se adresează, totodată, şi asistenţei, despre acele cuvinte, care, ce bine ar fi dacă, precum nu dispar din gura lor, s-ar înţelege aşa şi cu inima. Ei jură pe Paraclet. Iar, dacă ei voiesc să experimenteze că-i adevărat ceea ce zice, instituie să nu jure. Vor vedea că acea consuetudine se-ndreaptă-ncotro obişnuieşte. Şi asta-nseamnă ceea ce luptă-mpotriva sufletului, consuetudinea făcută în carne. Şi asta însăşi este, desigur, prudenţa cărnii, care, cât timp nu poate fi, astfel, supusă legii lui Dumnezeu, atâta timp este prudenţă a cărnii. Dar, iluminat fiind sfletul, aceea încetează să mai fie prudenţă a cărnii. Aşa, într-adevăr s-a zis că prudenţa cărnii nu poate fi supusă legii lui Dumnezeu, precum s-ar zice că glacială, zăpada nu poate fi caldă. Cu nici un chip, într-adevăr, cât este zăpadă, nu poate fi caldă. Dar, precum acea zăpadă se topeşte la căldură, şi-ncetează a fi zăpadă, întrucât poate să se-ncălzească, aşa, acea prudenţă a cărnii, consuetudinea, adică, făcută cu carnea, de-ndată ce mintea noastră va fi fost iluminată şi Dumnezeu, îşi va fi supus sieşi tot omul la arbitriul legii divine, în locul acelei consuetudini rele a sufletului face consuetudinea bună. De unde, acei doi arbori, arborele bun şi arborele rău, pe care Fortunatus i-a amintit, atotadevărat s-a spus de către Domnul că au fiecare roadele proprii: adică, nici bunul nu poate face roade rele, nici răul, bune, dar cât timp este rău. Să luăm doi oameni: omul bun şi omul rău. Cât timp este bun, nu poate face roade rele: cât timp este rău, nu poate face roade bune. Dar, ca să-nţeleagă, el, maniheul, că aceşti doi arbori au fost astfel amintiţi de către Domnul, încât să se semnifice acolo liberul arbitru, că nu naturi sunt aceşti doi arbori, ci voinţele noastre, El Însuşi zice în Evanghelie: *Sau faceţi bunul arbore, sau faceţi răul arbore* (Mat.XII, 33). Cine este cel ce să poată face natura? Dacă, prin urmare, ni s-a poruncit nouă să facem arborele, sau bunul, sau

răul, de noi ține să alegem ceea ce vrem. Despre acest păcat al omului, așadar, și despre această consuetudine a sufletului cu carnea zice Apostolul: *Nimenea să nu vă seducă* (*Efes.*,V, 6): toată creatura, care a fost făcută de Dumnezeu, bună este (*I Tim.*, IV,4). Zice același Apostol, pe care maniheul l-a amintit: *Precum, prin inobediența unuia, mulți fost-au constituiți păcătoși; așa, și prin obediența unuia, mulți constitui-se-vor justi* (*Rom.*,V,19). *Fiindcă prin om, moartea, și prin om, resurecția morților*. Cât timp purtăm, deci, imaginea omului pământesc (*I Cor.*, XV, 21,49), cât timp trăim, va-să-zică, după carne, care se numește chiar și vechiul om, avem necesitatea consuetudinii noastre, întrucât nu facem ce voim. Când, însă, grația lui Dumnezeu ne-a inspirat nouă amorul divin, ne-a și făcut pe noi, cărora ni s-a zis: *Voi sunteți chemați întru libertate* (*Galat.*,V,13), și: *Grația lui Dumnezeu liberatu-m-a pe mine de legea păcatului și a morții* (*Rom.*, VIII, 2), supușii voinței sale. Legea păcatului este, însă, ca, oricine va fi păcătuit, să moară. Față de această lege suntem liberați, de-ndată ce vom fi-nceput să fim justi. Legea morții este prin care zisu-i-s-a omului: *Pământ ești, și în pământ vei merge* (*Gen.*, III, 19). De la el însuși, într-adevăr, cu toții ne naștem așa, fiindcă suntem pământ și vom merge în pământ, din cauza meritului păcatului primului om. Din cauza grației lui Dumnezeu, însă, carea ne liberează pe noi de la legea păcatului și a morții, întorși la justiție, suntem liberați. Ca, mai apoi, însăși aceeași carne, care pe noi, rămăstitorii întru păcate, ne-a chinuit cu pedepsele, să ni se spună nouă întru resurecțiune, și prin nici o adversitate să nu ne tulbure să păzim legea lui Dumnezeu și preceptele divine.

În urma acestor explicații, întreagă asistența, și și el, îndealtfel, și-a dat seama că maniheul este zdrobit de fulgerul adevărului. Disputa ce mai urmează conține doar câteva replici agonice, bâlbâieli penibile, la sfârșitul cărora nenorocitul Fortunatus își recunoscu neputința, ceea ce pentru toți cei, atunci, de față însemnă recunoașterea erorii (Cf. *Contra Fortun. Manich.*, P.L., XLII, col. 111-130).

Cu aceeași fermitate și cu aceeași excelență, dar în cu totul alt registru stilistic, în combate Augustin pe episcopul maniheu,

Faustus, într-o lucrare amplă, compusă din treizecișitrei de cărți de întinderi varii. Pe Faustus acesta, care a avut un rol destul de important în chiar părăsirea de către Augustin a sectei maniheilor, Augustin în cunoscu la Carthagina, pe când trecea în al douăzecișinouălea an al etății sale. African milevitan, născut dintr-un tată obscur și sărac, Faustus îmbrățișă secta maniheilor, unde-și dobândi rangul episcopal, ceea ce-l ridica în rândul Aleșilor, secta constând din Auditori și Aleși. Faustus se lăuda că el își părăsise tatăl, mama, soția, copiii și toate celelalte, pe care legea evanghelică le poruncește a fi părăsite, se sumețea că a renunțat la aur și argint; se îngâmfa că nu are bani în pungă; se întrufețea că, mulțumit cu nutremântul cotidian, nu duce grija zilei de mâine și nici nu-l tulbură de unde să-și umple pântecele sau cu ce să-și acopere capul și predica despre sine că este sărac, blând, pacific, cu inima pură, plângător, flămând, însetat, răbdător, pentru justiție, al persecuțiilor și urii. Era, însă, notorie, între manihei, mai cu seamă între cei ce-l vizitau la Roma, luxuria lui Faustus, căci despre nerușinarea lui strigau, de toți stiute, delicatele perne, pe care dormea, pieile de capră, cu care se-nvelea și afluența tuturor deliciilor, în care-și ducea traiul, prin care era vădit că disprețuia nu doar severa disciplină a chatarilor, a maniheilor ce se culcau pe rogojini, dar și casa bietului său părinte milevitan. Precum nu strălucea, prin moravuri, față de ceilalți manihei, așa nu le era superior nici prin doctrină și erudiție, întrucât, în afara unor cunoștințe în arta gramaticii, pe care și le dobândise citind câteva discursuri ale lui Cicero, puținele cărți de-ale lui Seneca, câțiva poeți și câteva scrieri de-ale autorilor sectei sale, în celelalte discipline liberale se dovedi, din chiar discuțiile cu Augustin, un biet ignorant, ignoranță, pe care și-o recunoscu, încalteta, fapt ce-i plăcu lui Augustin și-l făcu să aprecieze la acest lat al morții, cum era Faustus supranumit, pentru că, printr-o anume eleganță a vorbirii și prin farmecul personal reușea să-i atragă pe mulți la rătăcirea manihee, o anume modestie a sufletului care-și mărturisea neștiința, calitate pe care Augustin o considera mai presus chiar decât acele lucruri pe care spera să le afle de la episcopul maniheu, și nu-i fu datul să le afle. Așa, cu toate că mai întreținu cu el legături, mai ales în

probleme privind literatura, Augustin, care preda pe atunci retorica la Carthagina, ne mărturisește că acest episcop maniheu, Fuaustus, care era pentru mulți un laț al morții, începu, prin chiar ignoranța-i, să slăbească lațul în care se lăsă, timp de nouă ani, prins Augustin însuși. Judecat, după obiceiul timpului, pentru blasfamiile pe care le prezenta drept adevărata credință, exilat și deportat pe o insulă, unde să mediteze la propria-i rătăcire, pentru a se corija, Faustus scrise o carte în care se ridică împotriva Legii și a Profeților și împotriva Dumnezeului lor, nega încarnarea lui Christos și, mai cu seamă, căuta să afle și să prezinte cât mai multe contradicții între Vechiul și Noul Testament. Când cartea maniheului ajunse în mâinile lui Augustin și fu citită și de către frații, împreună cu care ducea deja o viață dedicată Domnului, la rugămintea acestora, Augustin, episcop de-acum, îi răspunde maniheului cuvânt de cuvânt, la fiecare din blasfemiile sale, într-o lucrare pe care o intitulă *Contra Faustum Manichaeum* (Cf. P.L., t. XLII, col. 207-518), redactată sub forma unui cvazidialog, în care blasfemiile lui Faustus sunt citate sub forma: *Faustus dixit*, iar răspunsurile lui Augustin, sub forma: *Augustinus dixit*.

Așa, cum purcede Faustus să critice moralitatea Vechiului Testament, prin argumente curente încă printre criticaștrii atei sau sectanți ai credinței universale, de pildă, și prin faptul că Moise a purtat războaie, Augustin îi răspune printr-un adevărat model de exegeză, din care nu lipsesc arugumentele referitoare la liberul arbitru și grația gratis dată, prin care maniheul e dovedit ignorant nu numai în interpretarea Scripturilor, ci și în cunoașterea fundamentelor artelor liberale. „Printr-o prostie calomnioasă, așadar," zice Augustin, „este criticat Moise că a purtat războaie, el, care trebuia mai puțin criticat dacă le purta din propria-i voință, decât dacă, poruncindu-i Dumnezeu, nu le purta: a-ndrăzni, într-adevăr, să-l critice pe Însuși Dumnezeu, că a poruncit unele de-acestea, ori a nu crede că Dumnezeu, justul și bunul, a putut porunci unele de-acestea, ține, ca să vorbesc mai blând, de omul ne-nstare să cugete că divinei providențe, întinzându-se peste toate înalturile și abisurile, nici nu-i este nou ceea ce se naște, nici nu-i piere ceea ce moare; dar că fiecare

aparte, întru ordinea sa, fie a naturilor, fie a meritelor, fie trece, fie succede, fie rămâne: că dreapta voință a oamenilor i se unește legii divine, că, însă, cupiditatea inordonată este strunită prin ordinea legii divine, ca nici bunul să nu voiască alta de cât se poruncește, nici răul să nu poată mai mult de cât se permite; așa, de bună seamă, ca să nu poată nepedepsit ceea ce va fi voit injust. Și, prin asta, în toate, de care umana infirmitate se-ngrozește sau se teme, singură inechitatea e pe drept damnată: celelalte sunt fie tributele naturilor, fie meritele culpelor. Omul, însă, se face nedrept, când îndrăgește pentru sine însele lucrurile de-asumat pentru alta și râvnește pentru alta lucrurile de-ndrăgit pentru sine însele. Așa, într-adevăr, cât stă-n puterea-i proprie, perturbă în sine ordinea naturală, pe care legea eternă poruncește s-o păstreze. Se face just, însă, omul, când nu râvnește să se folosească de alta de lucruri, decât numai pentru ceea ce au fost divin instituite de Însuși Dumnezeu, însă, se bucură pentru Sine Însuși, și de sine și de amic, întru Dumnezeu Însuși, pentru Același Dumnezeu Însuși. Pentru Dumnezeu își iubește, într-adevăr, amicul, cel ce iubește întru amic iubirea lui Dumnezeu. Nici inechitatea, însă, nici justiția n-ar fi în potestate, dacă n-ar fi în voință. Apoi, dacă n-ar fi în potestate, nici un premiu, nici o pedeapsă n-ar fi juste: ceea ce nimenea nu gustă, decât numai cine-i lipsit de gust. Ignoranța, într-adevăr, și infirmitatea, ca omul fie să nu știe ceea ce să trebuiască să vrea, fie să nu poată tot ceea ce va fi voit, vine dintru oculata ordine a pedepselor și prin acele inscrutabile judecăți ale lui Dumnezeu, la Carele nu este inechitatea (*Rom.*, IX, 14). Arătatu-ni-s-a, într-adevăr, nouă, prin fidelă rostirea lui Dumnezeu, păcatul lui Adam; și că în el mor toți, și că prin el păcatul a intrat în această lume, și, prin păcat, moartea, cu adevărat scrisu-s-a (*Id.*, V, 12-19). Și că, prin această pedeapsă, corpul se corupe și îngreunează sufletul, și deprimă habitutinea pământească simțul multecugetătorul (*Înțel.*, IX, 15), atotadevărat și atotcunoscut ne este nouă: și că dintru această justă pedeapsă nu liberează decât numai grația îndurătoare este cert. Și de aici exclamă, gemând, Apostolul: *Neferice om, eu, cine mă va libera pe mine dintru corpul morții acesteia? Grația lui Dumnezeu prin Isus Christos,*

Domnul nostru (*Rom.*, VII, 24,25). Dar, care este distribuția judecătorului și îndurătorului Dumnezeu, de ce unul, așa, altul, însă, așa, se face din cauze oculte, juste, totuși. Nu suntem, totuși, de aceea, neștiutori că toate acestea sunt făcute prin judecata sau misericordia lui Dumnezeu, chiar în ascuns fiind puse măsurile și numerii și ponderile prin care toate sunt dispuse de către Dumnezeu creatorul tuturor care natural sunt (*Înțel.*, XI, 21), și nu de către autorul, dar, totuși, de către rânduitorul chiar și al păcatelor; ca acelea, care n-ar fi păcate, dacă n-ar fi contra naturii, să fie astfel judecate și orânduite, încă, socotite locurilor și condițiilor lorușî, să nu li se permită să tulbure și să urâțească natura universalității. Care, cum sunt așa, și, cum prin acest secret al judecăților lui Dumnezeu și prin mișcările voințelor umane, de aceleași prosperități unii se corup, alții se folosesc temperat, și, în același adversități, unii scapătă, alții sporesc, și, cum însăși viața omenească muritoare este, pe pământ, tentație (*Iov*, VII, 1), cine dintre oameni știe cui îi face, în pace, bine sau rău să domnească, sau să slujească, sau să fie liber, sau să moară, iar, în război, sau să comande, sau să lupte, sau să învingă, sau să fie ucis, de vreme ce este, totuși, lipede faptul că și cui îi e bine, nu-i este bine decât numai prin beneficiul divin, și cui i-e rău, nu-i este rău decât numai prin judecata divină" (Cf. *Contra Faust.Manich.*, LXXVIII, P.L., t. XLII, col. 450 sq.)?

Tot cu argumente referitoare la liberul arbitru și într-o dispută cu public, de trei zile, dar nesuccedente, dintre care au fost notate de notari doar disputele din zilele a șaptea și prima dinaintea Idelor lui Decembrie, 7, adică, și 12 Decembrie, 404, în Biserica Păcii din Hippona, l-a învins, l-a convins și l-a ajutat Augustin să se convertească pe Felix, unul dintre aleșii sectei manihee, care, deși era necultivat în artele liberale, era, totuși, mai șiret decât Fortunatus. Cum, în disputa din 12 Decembrie, maniheul încerca să justifice credința în două naturi, a binelui și a răului, prin pasaje scripturistice, Augustin îi învederează marea eroare în care se scălda, demonstrându-i că, așa, precum vorbește Însuși Adevărul, toate cele pe care le vedem și toate cele pe care nu le vedem, care subzistă natural, au fost făcute de către Dumnezeu. Între care, creatura rațională, chiar și ea însăși

făcută, fie între Îngeri, fie între oameni, a primit liberul arbitru, prin care liber arbitru, dacă voia să-i servească lui Dumnezeu, după voința și legea lui Dumnezeu, ar fi avut de la El fericirea eternă, dacă, însă, nu voia să i se supună legilor Lui, ci, uzând de propria potestate, ar fi făcut împotriva poruncii sale, se supunea, după justiția Lui, pedesei datorate. Una, prin omnipotența lui Dumnezeu de a le crea pe toate, alta, prin justiția de a le răsplăti păcătuitorilor. Apoi îi demonstrează că faptul că există liberul arbitru și că prin el păcătuiește oricine, dacă vrea, și nu păcătuiește, dacă nu vrea, poate fi probat nu numai prin Divinele Scripturi, ci chiar prin cuvintele lui Mani însuși, și, după ce îi chiar probează acest fapt, aducând în sprijinul liberului arbitru și alte dovezi scripturistice, maniheul anatemizează credința lui Mani și subscrie, acolo, în fața asistenței, cu propria mână, anatema (Cf. *De act. cum Fel.*, P.L., t. XLII, col. 537 sqq.).

Nimeni, apoi, în istoria culturii universale, nu a scris despre liberul arbitru și despre grație cum a scris, după nașterea ereziei pelagiene, Sfântul Augustin, în operele sale: *De peccatorum Meritis et Remissione libri III, De Spiritu et Littera liber unus, De Natura et Gratia liber unus, De Perfectione justitiae hominis liber, De Gestis Pelagii liber unus, De Gratia Christi et de Peccato Originali libri II, De nuptiis et Concupiscentia libri II, De Anima et eius Origine libri IV, Contra duas Epistolas Pelagianorum, ad Bonifacium, libri IV, Contra Iulianum libri VI, De Gratia et libero Arbitrio liber unus, De Correptione et Gratia liber unus, De Praedestinatione Sanctorum liber, De Dono perseverantiae liber, Contra secundam Iuliani Responsionem imperfectum opus, sex libros compactens* (Cf. P.L., t. XLIV, XLV), și nimeni, în istoria fiolosfiei universale nu a cugetat despre liberul arbitru, cum a cugetat Sfântul Augustin în capodoperele sale: *Enchiridion* (P.L., t. XL, col. 231 sqq.), *De Trinitate* (P.L., t. XLII, col. 819 sqq.), *De Civitate Dei* (P.L., t. XLI, col. 13 sqq.).

Pelagiu însuși a scris o carte intitulată *De Libero Arbitrio*, despre care ne spune Sfântul Augustin: „Quatuor sunt libri operis huius, et hos legi, et ex illis sumpsi quae tractanda et discutienda proposui, et ut potui pertractavi, antequam ad eius has litteras,

quae Romam missae sunt, veniremus. Sed în his etiam quatuor libris quaecumque pro gratia videtur dicere, qua iuvamur ut declinemus a malo bonumque faciamus, ita dicit, ut nullo modo a verborum ambiguitate discedat, quam discipulis sic possit exponere, ut nullum auxilium gratiae credant, qua naturae possibilitas adiuvetur, nisi in lege atque doctrina: ita ut ipsas quoque orationes, ut in scriptis suis apertissime affirmat, ad nihil aluid adhibendas opinetur, nisi ut nobis doctrina etiam divina revelatione aperiatur, non ut adiuvetur mens hominis, ut id quod faciendum esse didicerit, etiam dilectione et actione perficiat. Ab illo enim suo manifestissimo dogmate non recedit omino, ubi tria illa constituit, possibilitatem, voluntatem, actionem. Et solam possibilitatem dicit divino adiuvari semper auxilio; voluntatem autem et actionem nullo Dei adiutorio existimat indigere. Ipsum vero auxilium, quo possibilitatem naturalem perhibet adiuvari, in lege constituit atque doctrina, quam nobis fatetur etiam sancto Spiritu revelari, propter quod et orandum esse concedit. Sed hoc adiutorium legis atque doctrinae etiam propheticis fuisse temporibus: adiutorium autem gratiae, quae proprie gratia nuncupatur, in Christi esse arbitratur exemplo; quod nihilominus ad doctrinam pertinere perspicitis, quae nobis evangelica praedicatur: ut videlicet tanquam via demonstrata, qua ambulare debeamus, iam viribus liberi arbitrii, adiutorio nullo alterius indigentes, sufficiamus nobis, ne deficiamus in via; quamvis et ipsam viam contendat etiam sola inveniri posse natura, sed facilius, si adiuvet gratia", adică: „Patru-s cărțile operei acesteia, şi pe acestea le-am citit, şi din ele mi-am extras cele ce mi-am propus să tratez şi să discut, şi, pe cât am putut, am pertractat, mai nainte să mă ocup de scrisorile lui, ce au fost trimise la Roma. Dar, chiar în aceste patru cărți, tot ceea ce pare a zice în favoarea graţiei, prin care suntem ajutați să ne declinăm de rău şi să facem binele, aşa zice, încât cu nici un chip nu se departă de ambiguitatea cuvintelor, pe care s-o poată astfel expune discipolilor, încât să nu creadă nici un ajutor al graţiei decât numai şi numai întru lege şi doctrină. Aşa, încât chiar, şi înseşi rugăciunile, precum atotapriat afirmă-n scrierile sale, opinează că nu-s de rostit pentru absolut nimic alta, decât

numai să ni se descopere nouă doctrina chiar şi prin divină revelaţiune, nu ca să fie ajutată mintea omului să desăvârşească ceea ce va fi-nvățat că trebuie făcut chiar şi prin iubire şi acţiune. Într-adevăr, nu se departă absolut deloc de la acea atotmanifestă dogmă a sa, unde a constituit acele trei anume: posibilitatea, voinţa, acţiunea. Şi singură posibilitatea zice că este pururea ajutată prin divin ajutor, voinţa, însă, şi acţiunea socoate că nu duc lipsă de nici un fel de ajutor al lui Dumnezeu. Însuşi ajutorul, încaltea, prin care înfăţişează că este ajutată posibilitatea naturală, îl constituie în lege şi doctrina, care, mărturiseşte că ne este nouă revelată de către chiar Spiritul Sfânt, fapt pentru care concede că trebuie să ne şi rugăm. Dar acest ajutor al legii şi al doctrinei a fost chiar şi-n timpurile profetice; ajutorul graţiei, însă, care este propriu numit graţia, socoate că este întru exemplul lui Christos: ceea ce vedeți că îi aparţine cu nimic mai puţin doctrinei, care ni se predică nouă, evanghelice: precum, care-va-să-zică, fiind ca şi învederată calea pe care trebuie să umblăm, ne suntem, de-acum, prin forţele liberului arbitru, nemaiducând lipsa niciunui fel de ajutor al altuia, suficienți nouă înşine, să nu pierim pe cale; oricât susţine sus şi tare cumcă însăşi calea poate fi găsită prin singură firea, dar, mai uşor, dacă o ajută graţia" (*De Grat.Chr. et de Pecc. Orig.*, XII, 45, P.L., t. XLIV, col. 380 sq.).

Robust defensor al liberului arbitru, împotriva aberaţiilor maniheilor, Sfântul Augustin a fost un şi mai zelos defensor al graţiei, împotriva doctrinei pelagienilor, în teoria eronată a cărora asupra libertății umane, el a întrevăzut pericolul evacuării crucii lui Christos, aneantizarea, adică, a soteriologiei, într-un cuvânt, colţii pietrei de moară a ateismului. Despre erezia pelagiană ne mulţumin deocamdată cu ceea ce ne spune Sfântul Augustin însuşi în tratatul său, *Liber de haeresibus ad Quadvultdeum, LXXXVIII*: „PELAGIANORUM est haeresis, hoc tempore ominum recentissima a Pelagio monacho exorta. Quem magistrum Coelestius sic secutus est, ut sectatores eorum Coelestiniani etiam nuncupentur. Hi Dei gratiae, qua praedestinati sumus in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum (*Efes.*, I, 5), et qua eruimur de potestate tenebrarum, ut in eum credamus

atque in regnum ipsius transferamur (*Colos.*, I, 139), propter quod ait: *Nemo venit ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo* (*Ioan*, VI, 66), et qua diffunditur charitas in cordibus nostris (*Rom.*, V, 59, ut fides per dilectionem operetur (*Galat.*, V, 6), in tantum inimici sunt, ut sine hac posse hominem credant facere omnia divina mandata: cum si hoc verum esset, frustra Dominus dixisse videretur: *Sine me nihil potestis facere* (*Ioan*, XV, 5). Denique Pelagius a fratribus increpatus, quod nihil tribueret adiutorio gratiae Dei ad eius mandata facienda, correptioni eorum hactenus cessit, ut non eam libero arbitrio praeponeret, sed infideli calliditate supponeret, dicens, ad hoc eam dari hominibus, ut quae facere per liberum iubentur arbitrium, facilius possint implere per gratiam. Dicendo utique: Ut facilius possint, voluit credi, etiam si difficilius, tamen posse homines sine gratia divina facere iussa divina. Illam vero gratiam Dei, sine qua nihil boni possumus facere, non esse dicunt nisi in libero arbitrio, quod nullis suis praecedentibus meritis ab illo accepit nostra natura, ad hoc tantum ipso adiuvante per suam legem atque doctrinam, ut discamus quae facere, et quae sperare debeamus, non autem ad hoc ut per donum Spiritus sui, quae didicerimus esse facienda, faciamus. Ac per hoc divinitus nobis dari scientiam confitentur, qua ignorantia pellitur, charitatem autem dari negant, qua pie vivitur. Ut scilicet cum sit Dei donum scientia quae sine charitate inflat, non sit Dei donum ipsa charitas, quae ut scientia non inflet, aedificat (*I Cor.* ,VIII, 1). Destruunt etiam orationes, quas facit Ecclesia, sive pro infidelibus et doctrinae Dei resistentibus, ut convertantur ad Deum; sive pro fidelibus, ut augeatur in eis fides, et perseverent in ea. Haec quippe non ab ipso accipere, sed ad se ipsis homines habere contendunt, gratiam Dei qua liberamur ab impietate, dicentes secundum merita nostra dari. Quod quidem Pelagius in episcopali iudicio Palestino damnari metuens, damare compulsus est; sed in posterioribus suis scriptis hoc invenitur docere. In id etiam progrediuntur, ut dicant vitam iustorum in hoc saeculo nullum omnino habere peccatum, et ex his Ecclesiam Christi in hac mortalitate perfici, ut sit omnino sine macula et ruga (*Efes.*, V, 27); quasi non sit Christi Ecclesia, quae toto terrarum orbe clamat

ad Deum: *Dimitte nobis debita nostra* (*Mat.*, VI, 12). Parvulos etiam negant secundum Adam carnaliter natos, contegium mortis antiquae prima nativitate contrahere. Sic enim eos sine ullo peccati originalis vinculo asserunt nasci, ut prorsus non sit quod eis oporteat secunda nativitate dimitti; sed eos propterea baptizari, ut regeneratione adoptati admitantur ad regnum Dei, de bono in melius translati, non ista renovatione ab aliquo malo obligationis veteris absoluti. Nam etiamsi non baptizentur, promittunt eis extra regnum quidem Dei, sed tamen aeternam et beatam quamdam vitam suam. Ipsum quoque Adam dicunt, etamsi non peccasset, fuisese corpore moriturum, neque ita mortuum merito culpae, sed conditione naturae. Obiiciuntur eis et alia nonnulla, sed ista sunt maxime, ex quibus intelliguntur etiam illa vel cuncta, vel pene cuncta pendere", adică: „Erezia pelagienilor, dintre toate, în acest timp, cea mai recentă, a fost născocită de monahul Pelagius. Pe care Celestius astfel l-a urmat ca magistru, încât sectanții lor se numesc chiar şi celestieni. Aştia sunt până-ntr-atât inamicii grației lui Dumnezeu, prin care am fost predestinați întru adopțiunea fiilor prin Isus Christos, întru El Însuşi (*Efes.*, I, 5), şi prin carea suntem scoşi din potestatea întunericului, să credem întru El şi să fim tranferați întru împărăția Lui Însuşi (*Colos.*, I, 13), fapt pentru care zice: *Nimenea nu vine la Mine, decât numai dacă-i va fi fost dat lui de la Tatăl Meu* (*Ioan*, VI, 66), şi prin care-ai revărsată, în inimile noastre, charitatea (*Rom.*, V, 5), ca să lucreze prin iubire credința (*Galat.*, V, 16), încât ei cred că omul poate să-mplinească, fără de ea, toate divinele mandate. Pe când, dacă una ca asta ar fi adevărată, ar părea că în zadar a zis Domnul: *Fără de Mine nimic nu puteți face* (*Ioan*, XV, 15). Apoi, Pelagius, strămurat de către frați cumcă nu atribuie nimic grației lui Dumnezeu spre plinirea mandatelor Sale, a cedat corijării lor numai până-ntr-atât, încât n-o prepune pe ea liberului arbitru, ci, printr-o infidelă şiretenie, i-o supune, zicând că ea le este dată oamenilor ca, doar, ceea, ce li se porunceşte să facă prin liberul arbitru, să poată plini mai uşor prin grație. Zicând, care-va-să-zică:«Să poată mai uşor», a voit să se creadă că, chiar şi dacă mai greu, oamenii pot, totuşi, să plinească, fără grația divină, poruncile divine. Pe

mirifica grație a lui Dumnezeu, fără de care nu putem, într-adevăr, face nimic bine, ci nu o numesc a fi decât numai și numai întru libeerul arbitru, pe care natura noastră l-a primit, fără de nici un merit precedent, de la El, la asta numai ajutându-ne El Însuși ca să-nvățăm prin legea Sa și prin doctrină ce trebuie să facem și să sperăm, nu, însă, pentru faptul ca, prin darul Spiritului Său să facem cele ce vom fi-nvățat că trebuie făcute. Și, prin asta, ei mărturisesc că ne este nouă divin dată știința, prin care e ștearsă ignoranța, neagă, însă, că ne este dată charitatea, prin crae se trăiește pios: încât, care-va-să-zică, pe când știința, care, fără de charitate, umflă, este darul lui Dumnezeu, charitatea însăși, care edifică, ea, ca știința să nu umfle, nu este darul lui Dumnezeu (*I Cor.*, VIII, 1). Darmă ei până și rugăciunile, pe care le-nalță Biserica, fie pentru infidelii și împotrivitorii doctrinei lui Dumnezeu, ca să se convertească la Dumnezeu: fie pentru fideli, ca să sporească întru ei credința și să persevereze întru ea. Astea, încaltea, se sforțează ei să afirme că nu de la El Însuși le primesc oamenii, ci că le au de la ei înșiși, zicând că grația lui Dumnezeu, prin care suntem liberați de impietate, e dată după meritele noastre. Ceea ce, vezi bine, Pelagius, temându-se să nu fie damnat în judecata conciliului Palestinian, a fost constrâns să damneze el însuși, dar prin scrierile sale ulterioare e descoperit că asta învață. Ba, au mers chiar până acolo, încât zic că viața jusților, în acest secol, nu are absolut nici un păcat și că, prin ei, Biserica lui Christos ajunge, întru această mortalitate, până acolo, încât să fie fără absolut nici o pată și zbârcitură (*Efes.*, V, 27), ca și cum nu Biserica lui Christos este cea care, pe-ntreg rotocolul pământului, strigă către Dumnezeu: *Iartă-ne nouă greșalele noastre* (*Mat.*, VI, 12). Neagă ei cumcă chiar și micuții, născuți carnal după Adam, își atrag contagiunea morții antice prin prima nativitate. Așa, vezi bine, susțin că ei se nasc fără nici un fel de lanț al păcatului originar, încât, iată, nu mai e absolut nimic ce să trebuiască să li se ierte lor prin a doua naștere. Ci, că de aceea-s ei botezați, ca, adoptați prin regenerațiune, să fie admiși întru împărăția lui Dumnezeu, trecuți dintru bine în mai bine, nu absolviți prin această regenerațiune de vreun rău anume al vechii legături. Căci, chiar

și dacă nu sunt botezați, le promit lor o anume viață a loruși, înafara împărăției lui Dumnezeu, desigur, dar eternă, totuși, și fericită. Ba, mai zic ei cumcă Adam însuși, chiar și dacă n-ar fi păcătuit, trebuia să moară cu trupul, și, așa, nici n-a murit, deci, prim meritul culpei, ci prin condiția naturii. Li se mai obiectează lor multe altele încă, dar astea-s, mai cu seamă, cele din care se poate-nțelege că atârnă și celelalte, fie toate, fie aproape toate" (P.L., t. XLII, col. 47 sq.).

A fost o luptă dusă până la sfârșitul vieții lupta cu pelagienii, căci moartea l-a surprins pe sfântul Augustin muncind încă la al doilea tratat, rămas neîncheiat, împotriva lui Iulian, pelagianul; a fost o luptă reală, purtată pentru circumscrierea cât mai exactă a liberului arbitru și grației gratis date, o luptă purtată și întru însăși ființa omului interior, întru cugetul gânditorului inefabilelor, luptă din care a învins, cum însuși o afirmă, până la urmă, grația (Cf. *II Retract.*, I, 1 P.L., t. XXXII, col. 629). Deisgur, meditațiile sale asupra condiției umane au și un caracter istoricește determinabil, și, până la definitivarea lui, în sistemul său pot fi identificate chiar formulări contradictorii, în ansamblul său, însă, doctrina augustiniană asupra condiției umane este pe deplin articulată, și ea este în strânsă concordanță cu celebra afirmație din *Confesiuni*: „Da quod iubes et iube quod vis", adică: „Dă ceea ce poruncești și poruncește ceea ce vrei"; o doctrină care, deși le-a putut părea unora pesimistă, este minuțios elaborată în cel mai pur spirit paulin, după preceptul: „Quid habes quod non accepisti": „Ce ai ce nu ai primit?; o doctrină care consumă mistic în osatura oximoronică a postulatului afirmativ - interogativ: „Quisquis tibi enumerat vera merita sua quid tibi enumerat nisi munera tua?": „Oricine-Ți enumeră Ție adevăratele merite ale sale, ce-Ți enumeră Ție, dacă nu darurile Tale" (*Confess.*, IX, XIII, 34, P.L., t. XXXII, col. 788)?; o doctrină pe care Sfântul Augustin ne-a lăsat-o sintetizată în doar trei versuri dintr-un poem pe care el însuuși l-a scris întru elogiul luminii(= lumânării) pascale, *Laus Cerei*, reproduse în *De Civitate Dei*, XV, 22:

Haec tua sunt; bona sunt, quia tu bonus ista creasti.
Nil nostrum est in eis, nisi quod peccamus amantes,

Ordine neglecto, pro te, quod conditur abs te;

Toate-ale Tale-s; sunt bune, căci, Bunule, Tu le-ai creat doar.
Nu-i, de-ale noastre,-ntru ele, nimic, doar că, norma-ncălcând-o,
Păcătuim, iubitorii, în locu-Ţi, a ce făruit-ai.

Conlocutorii dialogului *De libero arbitrio* sunt Evodius şi Ajugustin. Evodius, nimeni altul decât viitorul episcop de Uzala, din Africa proconsulară (din 396-7, până la moartea sa, 16 oct. 424), amicul din junețe al Sfântului Augustin, este interlocutor şi în *De quantitate animae*, operă compusă la Roma, în 388. De la Evodius ni s-au păstrat pentru scrisori către Sfântul Augustin, toate cam din 414 (Ep. nr.-le: CLVIII, CLX, CLXI, CLXIII), în care cere, în special, lămuriri asupra unor probleme speculative şi cărora Sfântul Augustin le răspunde în Ep. CLIX, CLXII, CLXIV, iar epistola CLXIX, cam de la finele lui 415, conține lămuriri asupra unor chestiuni dogmatice (Cf. P.L., t. XXXIII, col. 693 sqq.). Dom Morin a publicat, în 1896, în Revue benedictine, t. XIII, pp. 481-486, o scrisoare inedită a lui Evodius, iar opusculul *De fide contra manichaeos*, care i-a fost atribuit Sfântului Augustin (Cf. P.L., t. XLII, col. 1139-1156), este, foarte probabil, opera lui Evodius însuşi (Cf. P. Godet, art. *Evodius*, în Dict. de théol. Cath., V, col. 1731). Evodius, militarul, agent al imperiului, care, renunțând la cariera armelor, s-a convertit la Milan şi s-a botezat înaintea lui Augustin, nu apare în cercul amicilor de la Cassiciacum, asistă, însă, la Ostia tiburtină, la moartea Monicăi, şi el este cel ce, în acel moment greu prin care treceau Augustin şi Adeodatus, ia amână Psaltirea, o deschide şi-ncepe să cânte *Psalmul C*, cântării sale răspunzându-i întreaga îndoliată asistență. Evodius, alături de Adeodatus, Alypius, Sever şi alți câțiva, face parte din cercul de prieteni împreună cu care Sfântul Augustin a întemeiat, la Thagasta, în casa părintească, întâia congregație augustiniană, unde, „deificari otio", „îndumnezeindu-se-n oțiu", se dedică, totuşi, întâi şi-ntâi muncii intelectuale, fapt în care consista, încaltea, originalitatea însăşi a congregației (Cf. *Ep.X*, 2, P.L., t. XXXIII, col 74). Evodius a luat parte la conciliul de la Carthagina, care l-a delegat, alături de alți părinți, să-i prezinte împăratului Honoriu rezoluțiile conciliului împotriva donaştilor şi să ceară să se facă dreptatea. Tot el, Evodiu,

a intervenit, la mai toate conciliile africane, împotriva maniheilor şi pelagienilor, şi a mai intervenit, de asemenea, în chestiunea pelagiană iscată la conventul de la Adrumetus.

Chintetsențiindu-i acestui Evodiu lumesc trăsăturile cracterului, Sfântul Augustin a reuşit să facă din el, ca îndealtfel, şi din ceilalți prieteni şi consângeni ai săi, din fiul său, din maica sa şi chiar din sine însuşi, protoganişti ai celorlalte dialoguri, prin acest mirific dar al creației artistice, un personaj real, credibil, care îşi pune, pune şi repune şi supune analizei rațiunii, cu o indeniabilă obstinație, marile probleme ce urmează a fi dezlegate, dând, prin exigențele intelectuale, o mai sensibilă mişcare dialogului, o mai acută precizie conceptelor, o mai credibilă amplitudine problemelor.

Născută, aşadar, precum alte aspecte cardinale ale doctrinei sale, din valurile luptei cu ereziile şi ereziarhii, teoria liberului arbitru al voinței a rămas, în concepția Sfântului Augustin, neschimbată, aşa cum a fost ea constituită în acest mirific dialog. *De libero arbitrio* are, pentru noi, o întreită valoare: filosofică: prin stilul inconfundabil augustinian, prin care profundul gânditor, menținând echilibrul între geniul speculativ şi viziunea mistică, înaltă, în manieră platoniciană, neoplatoniciană şi ciceroniană, printr-o ardentă pietate şi printr-un patos inefabil, singurul, iată dintre Părinții epocii de aur a Patristicii, în revelarea adevărurilor cardinale ale filosofiei şi ale teodiceei, rațiunea până la o aşeza pe acelaşi plan cu credința, netrecând-o, însă, niciodată, întru sondarea marilor mistere ale lumii şi ale gândirii, înaintea credinței, instituindu-i, adică, un fundament rațional credinței şi unul pios rațiunii, în sensul că adevărata credință a adevărurilor revelate concreşte dintru credința adevărurilor cunoscute prin singure luminile rațiunii; prin distincția netă, fără echivoc, pe care o face între suflet şi corp, în perioduri în care exemplele, îndelung alese şi vegheate, tropi ai gândirii metafizice a lumii antice ori vechi şi noutestamentare, ori de autoritară circulație în scrierile Părinților predecesori sau contemporani lui, se desfiră, în cristalina logică a desfăşurării polisilogistice, înfăşurându-se firesc şi învăscându-se, eliberate din chingile literei care mortifică, în imperiul spiritului care

vivifică, suficient, în orizontul lui „crede ut intelligas", „crede, ca să-nțelegi", pentru neinițiați, întru a le temeinici un fundament rațional credinței și a le căli toiagul, de unde, statorniciți, să poată înainta, rugându-se, întru cunoaștere, lărgit, pentru inițiați, și luminat, din sub-text, de luminile purcezătoare din simbolurile, alegoriile și analogiile, întrupate în pulpa exemplelor înseși, și ale căror raze lumină din palatele memoriei, întărindu-le pios pasul rațiunii, întru umilă scurtarea marilor mistere; prin turnura morală pe care o imprimă relevării tuturor adevărurilor particulare și universale ale disciplinelor, reamintindu-ne, ori de câte ori este nevoie, că legea morală nu-i nimic alta decât numai rațiunea suverană întipărită în noi, lumină a înțelepciunii, care subzistă, statornică și nealterată, și le este comună tuturor silogiștilor, acel simț interior, moderator și judecător al simțurilor exterioare, singurul care simte că el însuși simte, și simte și să umple ceea ce lipsește, lege morală, care este anterioară legii lui Moise, întrucât este eternă, universală și imuabilă și-i suficientă întru a-i condamna pe toți cei ce fac răul, rațiune suverană, care, în aceeași măsură, în care se descoperă rațiuniii noastre, în exact aceeași măsură se simte cu inima noastră; theologico-mistică: prin spiritul pur paulin, prin care postulează rațiunea divină tipar etern și primordial al ființei, cauză primă a tot și a toate, lege eternă care împărățește universalitatea, necesitate, când dirigue existențele lipsite de rațiune și de libertate, imperativ, când guvernează ființele libere și gânditoare; prin felul în care prezintă creația *ex nihilo* act al omnipotenței divine, doctrină comună tuturor filosofiilor spiritualiste și Bisericii universale; prin elogiul pe care-l înalță omului drept culme a creației și care, prin credință, speranță și iubire, aceste trei virtuți theologale, prin care e circumscrisă întreagă doctrina creștină, prin triumful umilinței asupra superbiei, poate să-și redobândească veritabilul tărâm promis, pe care l-a pierdut prin faptul că s-a folosit rău de liberul arbitru al voinței, pe care l-a primit gratuit, să poată face binele și să poată să nu facă răul, să poată, adică, să facă liber și răsplătit binele și să nu poată să facă liber și nerăsplătit răul, și, fie că va fi făcut una, fie alta, totul să fie făcut întru mai mare lauda Creatorului; artistică: prin știința inefabilă prin care geniul scriitorului a reușit să

imprime, în arta dialogului, o subtilă sensibilizare a abstractului din jurisprudență, logică, metafizică și theologie, infuzându-i, în împletirea silogistică și polisilogistică a indelebilă tensiune conflictuală, care captivează cititorul și-l coaptează, deopotrivă, actor și arbitru disputei; prin umicitatea frumsețiii stilului augustinian, sinteză, nemaiatinsă de nici un alt scriitor, după el, în măreție și profunzime, a stilului clasic roman, așa cum a culminat el în epocile ciceroniană și augustană, și a celor iudaic și creștin, ale Vechiului și Noului Testament, materializată, în retorica textului, în organizarea și structurarea periodului, prin înlocuirea membrilor hipotactici cu cei introduși paratactic, care, fără să destrame câtuși de puțin conexiunea faptică și ideatică, o accentuează prin resugerare și izolare emfatică, prin aceea abstragere-cotragere, înfășurare-desfășurare, care a fost de atât de multe ori lăudată, și de atât de puține ori înțeleasă, înfășurare-desfășurare, concomitent antitetică și sintetică, specifică protaxei biblice, frumsețe, pe care, în acest dialog, o ilustrează atotmirific capitolul al XIII-lea: *Exhortație întru îmbrățișarea adevărului, carele singurul îi face pe fericiți*; prin nenumăratele și minunatele figuri poetice și retorice, pe care, uneori, prea alese și îndelung studiate, le strecoară în chiar punctele culminante ale demonstrației polisilogistice, și prin care părăsita de către el, ca meserie, nu și în scris, arată a retoricii, *victoriosa loquacitas*, s-a răzbunat, nu o dată, pe ucenicul său dezertor prin nedumeririle pe care le-a stârnit în mințile unor capete încoronate sau aureolate, ori care se credeau aleșii Proniei întru a reforma credința, și, nu în ultimul rând, prin alese artificii formale, de structurare a textului dialogului, cum e, de pildă, folosirea rostirii perpetue, modalitate stilistică la care a recurs și în *De Magistro*, adoptată aici convenient dispunerii discursului, în cartea a treia, și datorită „incidentului" genezei dialogului, căci el a fost scris, așa cum am mai amintit, în două perioade diferite.

Între gânditorii creștini ai secolului de aur al Patristicii, Sfântul Augustin este considerat Filosoful, prin excelență, iar atributul prin care este el particularizat este acela de platonician, sau, ceva mai lărgit, neoplatonician. Acestui atribut i s-a adăugat adesea, ca reproș, teocentrismul. Celor care li se alătură voit

susținătorilor tezei reprobabile a teocentrismului augustinian și care mai bat încă monedă calpă în matrițele acestuia, li s-ar putea recomanda să recitească atent fie și numai mirificul elogiu al omului, din acest dialog (III, V, 12) și să se sforțeze să vadă ei cam care pot fi limitetle antropocentrismului și să dejudece singuri dacă, în istoria culturii universale, poate fi găsit un mai echilibrat echilibru între teocentrism și antropocentrism. I s-a mai reproșat și i se mai reproșează, de asemenea, Sfântului Augustin pesimismul. Or, atât, cât mi-a fost mie datul să-nțeleg, pesimismul augustinian nu-i, în fapt, decât numai și numai o energie eminamente pozitivă, iar, în înțelegerea lui inefabilă, ar putea fi definit prin intraductibilul nostru dor, ca exprimând, aici, pietatea credinței, nostalgia, dorul absolutului Adevărului, Înțelepciunii și Iubirii, pietatea speranței, nostalgia, dorul viziunii, al vederii „față către față" a nevăzutelor, pietatea iubirii, nostalgia, dorul deplinei iubiri, prin cunoaștere, a iubitorului - iubit și a aproapelui coiubitor, iar, în apoi, perfecta charitate, nesațul exultanței beatitudinii iubirii, și, dacă acesta poate fi propriu numit pesimism, atunci el este emblema oricărei filosofii idealiste. Dreptaceea, păstrându-mă-n aria transfigurarivă a cutumei noastre chintesențializatoare, cercând atent cu dintele caractele cuvântului, riscându-l, și spunând căî Sfântul Augustin este Făt-Frumosul culturii latine a încputurilor de Ev Mediu și genitorul culturii occidentale moderne, s-au, și mai apriat, Platon al creștinismului, nu fac nimic alta, decât că, asociindu-mă celor care cu văzut și au demonstrat, în cultura lor, după ce au încetat să mai vorbească latinește, cu cărțile, în limba lor, pe masă, că doctorul grației este, într-adevăr, ctitorul acestei culturi, transfer deocamdată, printr-o metaforă, demonstrația, până când vom avea și noi, dacă nu în întregime, măcar cele mai reprezentative scrieri din tezaurul său, nemasacrate de netrebnicia unora de-alor noștri, nici de criminala, deformatoarea de gând, de spirit și de spiritualitate, glosolana mistificare, cu știința sau cu neștiința, în limba noastră, pe masă, căci abia atunci se vor putea vedea rostul și temeiul demonstrației. Dar fi-va, oare, vreodată, acest *atunci*?

Vasile Sav

Iubiților noștri: Ilenei și lui Crișan Mircioiu.

În vederea realizării acestei traduceri am beneficiat de o bursă a *Fundației Soros pentru o Societate Deschisă*, pentru care îmi exprim întreaga gratitudine.

S. AURELII AUGUSTINI
HIPPONENSIS EPISCOPI

DE LIBERO ARBITRIO

LIBRI TRES

SF. AURELIU AUGUSTIN
EPISCOPUL HIPPONEI

LIBERUL ARBITRU

TREI CĂRȚI

LIBER PRIMUS

In quo mota quaestione, Unde malum, explicatur quid sit male agere; tumque mala hominum facta ex libero voluntatis arbitrio proficisci ostenditur; quippe cum libidini, quae in omni facto malo regnat, servire mens a nullo cogatur.

I. - [Col. 1221] *Deus an alicujus mali auctor.*

1. EVODIUS Dic mihi, quaeso te, utrum Deus non sit auctor mali? AUGUSTINUS: Dicam, si planum feceris de quo malo quaeras. Duobus enim modis appellare solemus malum: uno, cum male quemque [Col. 1222] fecisse dicimus; alio, cum mali aliquid esse perpessum. *E.* De utroque scire cupio. *A.* At si Deum bonum esse nosti vel credis, neque enim aliter fas est, male non facit: rursus, si Deum justum fatemur, nam et hoc negare sacrilegum est, ut bonis praemia, [Col. 1223] ita supplicia malis tribuit; quae utique supplicia patientibus mala sunt. Quamobrem si nemo injuste poenas luit, quod necesse est credamus, quandoquidem divina providentia hoc universum regi credimus, illius primi generis malorum nullo modo, hujus autem secundi auctor est Deus. *E.* Est ergo alius auctor illius mali, cujus Deum non esse compertum est? *A.* Est certe: non enim nullo auctore fieri posset. Si autem quaeris quisnam iste sit, dici non potest: non enim unus aliquis est, sed quisque malus sui malefacti auctor est. Unde si dubitas, illud attende quod supra dictum est, malefacta justitia Dei vindicari. Non enim juste vindicarentur, nisi fierent voluntate.

CARTEA ÎNTÂI

În care, pusă întrebarea: De unde, răul, *se explică ce înseamnă a face rău şi, apoi, se arată că faptele rele ale oamenilor purced din liberul arbitru al voinţei, de vreme ce mintea nu este de nimeni constrânsă să servească libidoului, care domneşte întru toată fapta rea.*

I. - *Este, oare, Dumnezeu autor al vreunui rău?*

1. E(vodius).: Spune-mi, rogu-te, dacă nu cumva Dumnezeu este autorul răului? A(ugustinus).: Îţi voi spune, dacă-mi vei fi lămurit pe deplin despre care rău cauţi, anume, să afli. Căci obişnuim să numim răul în două moduri: unul, când zicem că neştine a făcut rău; altul, când, că s-a suferit ceva rău. ***Ev.***: Despre amândouă doresc să ştiu. ***Aug.***: Dar, dacă ştii sau crezi că Dumnezeu este bun, şi, întradevăr, nici nu este legiuit altfel, nu face rău: iarăşi, dacă îl mărturisim pe Dumnezeu ca just, căci şi a o nega pe asta este sacrileg, precum atribuie celor buni premii, aşa celor răi, suplicii; care suplicii sunt, desigur, rele pentru cei care le pătimesc. Dreptaceea, dacă nimeni nu ispăşeşte injust pedepsele, ceea ce este necesar să credem, din moment ce credem universul condus de Divina Providenţă, autorul acelui prim gen de rele nu este, în nici un chip, Dumnezeu, al acestuia secund, însă, este. ***Ev.***: Altul este, prin urmare, autorul acelui rău, al căruia s-a demonstrat a nu fi Dumnezeu? ***Aug.***: Este, desigur: căci nu se poate face fără nici un autor. Dacă, însă, cauţi să afli cam cine este el, nu se poate spune: căci nu este neştine anume, ci ficcare rău este autorul faptei sale rele. De unde, dacă te îndoieşti, ascultă ceea ce s-a spus mai sus, anume, că faptele rele sunt pedepsite prin justiţia lui Dumnezeu. Căci n-ar fi just pedepsite, dacă n-ar fi făcute prin voinţă[1].

2. *E.* Nescio utrum quisquam peccet, qui non didicerit: quod si verum est, quisnam sit ille a quo peccare didicerimus, inquiro. *A.* Aliquid boni existimas esse disciplinam? *E.* Quis audeat dicere malum esse disciplinam? *A.* Quid, si nec bonum nec malum est? *E.* Mihi bonum videtur. *A.* Bene sane; siquidem scientia per illam datur aut excitatur, nec quisquam nisi per disciplinam aliquid discit: an tu aliter putas? *E.* Ego per disciplinam non nisi bona disci arbitror. *A.* Vide ergo ne non discantur mala: nam disciplina, nisi a discendo non dicta est. *E.* Unde ergo ab homine fiunt si non discuntur? *A.* Eo fortasse quod se a disciplina, id est a discendo avertit atque abalienat: sed sive hoc, sive aliud aliquid sit, illud certe manifestum est, quoniam disciplina bonum est, et a discendo dicta est disciplina, mala disci omnino non posse. Si enim discuntur, disciplina continentur, atque ita disciplina non erit bonum; bonum est autem, ut ipse concedis: non igitur discuntur mala, et frustra illum a quo male facere discimus, quaeris; aut si discuntur mala, vitanda non facienda discuntur. Ex quo male facere nihil est, nisi a disciplina deviare.

3. *E.* Prorsus ego duas disciplinas esse puto; unam per quam bene facere, aliam per quam male facere discimus. Sed cum quaereres utrum disciplina bonum esset, ipsius boni amor intentionem meam rapuit, ut illam disciplinam intuerer, quae bene faciendi est, ex quo bonum esse respondi: nunc autem admoneor esse aliam, quam procul dubio malum esse confirmo, et cujus auctorem requiro. *A.* Saltem intelligentiam non nisi bonum putas? *E.* Istam plane ita bonam puto, ut non videam quid in homine possit esse praestantius; nec ullo modo dixerim aliquam intelligentiam malam esse posse. *A.* Quid? cum docetur quisque, si non intelligat, poteritne tibi doctus videri? *E.* Omnino non poterit. *A.* Si ergo omnis intelligentia bona est, nec quisquam qui non intelligit, discit; omnis qui discit, bene facit: omnis enim qui discit, intelligit; et omnis qui

2. ***Ev.***: Nu ştiu dacă cineva, care nu va fi fost învăţat de la altul, poate să păcătuiască: ceea ce, dacă este adevărat, cat eu să aflu cine, oare, să fie cel de la care vom fi-nvăţat să păcătuim. ***Aug.***: Socoţi tu că disciplina[2] este, ea, ceva bun? ***Ev.***: Cine s-ar încumeta să spună că disciplina este un rău? ***Aug.***: Ce, dacă nu-i nici bine, nici rău? ***Ev.***: Mie mi se pare un bine. ***Aug.***: Foarte bine; şi, dacă, într-adevăr, prin ea este dată sau excitată ştiinţa, atunci nimeni nu învaţă nimic decât numai prin disciplină: sau tu gândeşti altfel? ***Ev.***: Eu sunt de părere că prin disciplină nu se învaţă decât numai bunele. ***Aug.***: Vezi, prin urmare, că relele nici măcar nu se învaţă; căci disciplina nu se numeşte decât numai de la a învăţa de la altul[3]. ***Ev.***: De unde sunt, prin urmare, făcute de către om, dacă nu-s învăţate? ***Aug.***: De acolo, poate, că s-a întors şi s-a înstrăinat pe sine de la disciplină, adică de la a învăţa. Dar fie că este asta, fie orice altceva, fiindcă disciplina este un bine, şi disciplina este numită de la a învăţa, este învederat faptul că relele nu pot fi, în absolut nici un caz, învăţate. Dacă, într-adevăr, s-ar învăţa, ar fi conţinute în disciplină, şi astfel, nu va mai fi un bine disciplina; ea este, însă, cum tu însuţi o concezi, un bine: prin urmare, nu se învaţă relele, şi-l cauţi în zadar pe cel de la care învăţăm a face rău; sau, dacă relele se învaţă, se învaţă spre a fi evitate, nu făcute. Dintru care, a face rău nu-i nimic alta, decât numai a devia de la disciplină.

3. ***Ev.***: Ba, eu socot, pur şi simplu, că sunt două discipline; una, prin care învăţăm să facem bine, alta, prin care învăţăm să facem rău. Dar, cum întrebaseşi, dacă disciplina este, ea, oare, un bine, amorul binelui însuşi a târât intenţiunea mea să am în vedere doar acea disciplină, care este de a face bine, de unde am răspuns că este un bine: acum, însă, iau seama că este o alta, pe care, departe de orice dubiu, o confirm că este un rău şi al cărei autor caut eu să-l aflu. ***Aug.***: Nici măcar inteligenţa[4] nu o socoţi numai şi numai un bine? ***Ev.***: Pe ea o socot astfel întrutotul bună, încât nu văd ce ar putea fi mai prestant în om; şi nici nu aş fi zis, în nici un chip, că poate fi rea o anume inteligenţă. ***Aug.***: Ce, când cineva învaţă, va putea, dacă nu înţelege, să ţi se pară ţie învăţat? ***Ev.***: Nu va putea absolut deloc. ***Aug.***: Dacă, într-adevăr, toată inteligenţa este bună, şi nici cineva, care nu înţelege, nu învaţă; oricine, care învaţă, face bine: căci fiecine, care învaţă, înţelege: şi fiecine,

intelligit, bene facit: quisquis igitur quaerit auctorem, per quem aliquid discimus, auctorem profecto per quem bene facimus, quaerit. Quapropter desine velle investigare nescio quem malum doctorem. Si enim malus est, doctor non est: si doctor est, malus non est.

II. - *Malum unde priusquam disquiratur, quid de Deo credendum.*

4. [Col. 1224] *E.* Age jam, quoniam satis cogis ut fatear non nos discere male facere, dic mihi unde male faciamus. *A.* Eam quaestionem moves, quae me admodum adolescentem vehementer exercuit, et fatigatum in haereticos impulit, atque dejecit. Quo casu ita sum afflictus, et tantis obrutus acervis inanium fabularum, ut nisi mihi amor inveniendi veri opem divinam impetravisset, emergere inde, atque in ipsam primam quaerendi libertatem respirare non possem. Et quoniam mecum sedulo actum est, ut ista quaestione liberarer, eo tecum agam ordine quem secutus evasi. Aderit enim Deus, et nos intelligere quod credidimus, faciet. Praescriptum enim per prophetam gradum, qui ait, *Nisi credideritis, non intelligetis* (*Isai.* VII, 9, *sec.* LXX), tenere nos, bene nobis conscii sumus. Credimus autem ex uno Deo omnia esse quae sunt; et tamen non esse peccatorum auctorem Deum. Movet autem animum, si peccata ex iis animabus sunt quas Deus creavit, illae autem animae ex Deo, quomodo non parvo intervallo peccata referantur in Deum.

5. *E.* Id nunc plane abs te dictum est, quod me cogitantem satis excruciat, et quod ad istam inquisitionem coegit et traxit. *A.* Virili animo esto, et crede quod credis: nihil enim creditur melius, etiamsi causa lateat cur ita sit. Optime namque de Deo existimare verissimum est pietatis exordium; nec quisquam de illo optime existimat, qui non eum omnipotentem, atque ex nulla particula commutabilem

care înțelege, face bine: oricine caută, prin urmare, autorul prin care învățăm ceva, caută, într-un cuvânt, autorul prin care face bine. Încetează, dreptaceea, a voi să investighezi nu știu ce învățător rău. Căci, dacă este rău, nu este învățător: dacă este învățător, nu este rău.

II. - *Mai înainte de a se cerceta-n amănunt, de unde este răul, ce trebuie crezut despre Dumnezeu.*

4. ***Ev.***: Ei bine, fiindcă mă constrângi îndeajuns să mărturisesc că noi nu învățăm să facem rău, spune-mi, acum, de unde facem rău. ***Aug.***: Tu ridici acea chestiune, care, încă adolescent, m-a chinuit vehement şi, frământat, m-a împins şi m-a aruncat la eretici[5]. Cădere, prin care aşa am fost lovit şi strivit de atâtea înlănțuiri de judecăți paradoxale ale unor fabule deşarte, încât, dacă iubirea găsirii adevărului nu mi-ar fi obținut sprijinul divin, nu mă puteam ridica de acolo şi nu puteam respira nici măcar în însăşi prima libertate de a căuta. Şi, întrucât cu mine s-a terminat, fără înşelătorie, să mă eliberez de această chestiune, eu o voi dezbate împreună cu tine, în acea ordine, în care am reuşit, urmând-o de la sine, să scap. Fi-ne-va, într-adevăr, Dumnnezeu într-ajutor şi ne va face să-nțelegem ceea ce credem. Căci suntem atotconştii de noi că ținem pasul prescris de profetul carele spune: *Dacă nu veți fi crezut, nu veți înțelege* (*Isai.*, VII, 9, sec. LXX)[6]. Credem, însă, că toate, cele ce sunt, sunt de la Unul Dumnezeu; şi, totuşi, că Dumnezeu nu este autorul păcatelor[7]. Tulbură, însă, spiritul, dacă păcatele sunt de la acele suflete, pe care Dumnezeu le-a creat, sufletele acelea, însă, de la Dumnezeu, în ce mod păcatele nu se raportează, într-o câtuşi de mică măsură, la Dumnezeu?

5. ***Ev.***: Acum s-a spus lămurit de către tine ceea ce mă munceşte-ndestul pe mine, cugetând, şi m-a constrâns şi m-a tras la această căutare. ***Aug.***: Fii tare de spirit şi crede ceea ce crezi: nimic nu se crede mai bine, chiar dacă rămâne ascunsă cauza de ce este aşa. Căci a cugeta optim despre Dumnezeu este atotadevăratul exordiu al pietății; şi nici nu cugetă optim despre El neştine, care nu-L crede omnipotent şi dintru nici o particulă comutabil; şi, într-adevăr, creator al tuturor celor bune, cărora El

credit; bonorum etiam omnium creatorem, quibus est ipse praestantior; rectorem quoque justissimum eorum omnium quae creavit; nec ulla adjutum esse natura in creando, quasi qui non sibi sufficeret. Ex quo fit ut de nihilo creaverit omnia; de se autem non creaverit, sed genuerit quod sibi par esset, quem Filium Dei unicum dicimus, quem cum planius enuntiare conamur, Dei Virtutem et Dei Sapientiam nominamus, per quam fecit omnia, quae de nihilo facta sunt. Quibus constitutis, ad intelligentiam ejus rei quam requiris, opitulante Deo, nitamur hoc modo.

III. - *Mali natura ex libidine.*

6. Quaeris certe unde male faciamus: prius ergo discutiendum est quid sit male facere; qua de re tibi quid videatur exprome. Quod si non potes totum simul breviter verbis comprehendere, saltem particulatim malefacta ipsa commemorando, sententiam tuam notam fac mihi. *E.* Adulteria et homicidia et sacrilegia, ut omittam caetera, quibus enumerandis vel tempus vel memoria non suppetit, quis est cui non male facta videantur? *A.* Dic ergo prius, cur adulterium male fieri putes; an quia id facere lex vetat? *E.* Non sane ideo malum est, quia vetatur lege; sed ideo vetatur lege, quia malum est. *A.* Quid, si quispiam nos exagitet, exaggerans delectationes adulterii, et quaerens a nobis cur hoc malum et damnatione dignum judicemus; num ad auctoritatem legis confugiendum censes hominibus, jam non tantum credere, sed intelligere cupientibus? Nam et ego [Col. 1225] tecum credo, et inconcusse credo, omnibusque populis0 atque gentibus credendum esse clamo, malum esse adulterium: sed nunc molimur id quod in fidem recepimus, etiam intelligendo scire ac tenere firmissimum. Considera itaque quantum potes, et renuntia mihi, quanam ratione adulterium malum esse cognoveris. *E.* Hoc scio malum esse, quod hoc ipse in uxore mea pati nollem: quisquis

Însuşi le este mai prestant; şi, de asemenea, rector al tuturor acelora pe care le-a creat; şi că nu s-a ajutat, întru a crea, de nici o natură, precum unul care nu şi-ar fi suficient sieşi. De unde se face că pe toate dintru nimic le-a creat; dintru Sine, însă, nu a creat, ci a născut Ceea Ce este egal Sieşi, pe Carele-L numim Unicul Fiu al lui Dumnezeu, pe Carele, când ne străduim să-L enunţăm mai pe deplin, Îl numim Virtute a lui Dumnezeu şi Înţelepciune a lui Dumnezeu, prin Care le-a făcut, dintru nimic, pe toate, care sunt făcute. Acestea fiind stabilite, să ne străduim, cu ajutorul lui Dumnezeu, spre înţelegerea acelui lucru, pe care cauţi să-l afli, în acest mod:

III. - *Natura răului, dintru libidou.*

6. Cauţi, desigur, să afli de unde facem rău: trebuie, aşadar, limpede lămurit, mai întâi, ce înseamnă a face rău: lucru, despre care arată ce ţi se pare. Ceea ce, dacă nu poţi dintr-odată cuprinde, pe scurt, în cuvinte, fă-mi măcar cunoscută sentinţa ta, amintind pe rând înseşi faptele rele. ***Ev.***: Adulteriile şi homicidurile şi sacrilegiile, ca să le omit pe celelalte, întru enumerarea cărora nici timpul, nici memoria nu-s de ajuns, cine[8] este, cui să nu i se pară fapte rele? ***Aug.***: Spune, aşadar, mai întâi, de ce socoţi a fi rău adulteriul; sau fiindcă legea se opune a-l face? ***Ev.***: Nu, desigur, nu de aceea este un rău, fiindcă este oprit prin lege; ci, de aceea este oprit prin lege, fiindcă este un rău. ***Aug.***: Ce, dacă cineva ne-ar critica, exagerând delectaţiunile adulteriului, şi, întrebându-ne de ce-l judecăm pe el un rău şi demn de damnaţiune, crezi tu, oare, că nouă, oamenilor, de-acum doritori nu doar a crede, ci a şi înţelege, nu ne rămâne decât a recurge la autoritatea legii? Căci şi eu cred, dimpreună cu tine, şi cred nestrămutat, şi le şi strig tuturor popoarelor şi neamurilor că trebuie să creadă că adulteriul este un rău; dar, acum, punem la cale să ştim şi să ţinem atotferm, şi încă înţelegând, ceea ce primim prin credinţă. Cumpăneşte, aşadar, pe cât eşti în stare, şi dă-mi un răspuns, prin ca raţiune vei fi cunoscut tu, oare, că adulteriul este un rău. ***Ev.***: Ştiu că acesta este un rău, fiindcă tocmai pe el nu aş voi să-l îndur eu însumi la soţia mea. Oricine îi face, însă, altuia

autem alteri facit quod sibi fieri non vult, male utique facit. *A.* Quid, si cujuspiam libido ea sit, ut uxorem suam praebeat alteri, libenterque ab eo corrumpi patiatur, in cujus uxorem vicissim parem cupit habere licentiam? nihilne mali facere tibi videtur? *E.* Imo plurimum. *A.* At iste non illa regula peccat: non enim id facit quod pati nolit. Quamobrem aliud tibi quaerendum est, unde malum esse adulterium convincas.

7. *E.* Eo mihi videtur malum, quod hujus criminis homines vidi saepe damnari. *A.* Quid, propter recte facta nonne homines plerumque damnati sunt? Recense historiam, ne te ad alios libros mittam, eam ipsam quae divina auctoritate praecellit; jam invenies quam male de Apostolis et de omnibus martyribus sentiamus, si placet nobis damnationem certum indicium esse malefacti, cum illi omnes damnatione digni propter confessionem suam judicati sint. Quamobrem si quidquid damnatur malum est, malum erat illo tempore credere in Christum, et ipsam confiteri fidem: si autem non omne malum est quod damnatur, quaere aliud unde adulterium malum esse doceas. *E.* Quid tibi respondeam non invenio.

8. *A.* Fortassis ergo libido in adulterio malum est: sed dum tu foris in ipso facto quod jam videri potest, malum quaeris, pateris angustias. Nam ut intelligas libidinem in adulterio malum esse, si cui etiam non contingat facultas concumbendi cum conjuge aliena, planum tamen aliquo modo sit id eum cupere, et si potestas detur facturum esse, non minus reus est, quam si in ipso facto deprehenderetur. *E.* Nihil est omnino manifestius, et jam video non opus esse longa sermocinatione, ut mihi de homicidio et sacrilegio, ac prorsus de omnibus peccatis persuadeatur. Clarum est enim jam nihil aliud quam libidinem in toto malefaciendi genere dominari.

ceea ce nu ar voi să i se facă sieşi, face, desigur, rău. ***Aug.***: Ce, dacă cuiva ăsta îi este libidoul[9], ca s-o ofere altuia pe soţia sa, şi îndură cu plăcere a fi corupt de către acela, faţă de a cărui soţie râvneşte să aibă, la rându-i, o îngăduinţă similară, pare-ţi-se, oare, ţie că nu face nimic rău? ***Ev.***: Ba, dimpotrivă, foarte mult. ***Aug.***: Dar ăsta nu păcătuieşte prin acea regulă: căci el nu face ceea ce nu vrea să îndure. Dreptaceea, ţi-e de căutat altceva, de unde să dovedeşti că adulteriul este un rău.

7. ***Ev.***: Prin aceea mi se pare un rău, fiindcă am văzut că oamenii sunt adeseori condamnaţi pentru această crimă. ***Aug.***: Ce, n-au fost, oare, oamenii, adeseori, condamnaţi pentru fapte drepte? Revezi, ca să nu te trimit la alte cărţi, însăşi acea istorie care este superioară prin Divina Autoritate: vei găsi, iată, cât de rău trebuie să simţim despre Apostoli şi despre toţi martirii, dacă ne-ar conveni că indiciul cert al faptei rele este condamnarea, de vreme ce toţi aceia erau judecaţi demni de condamnare pentru confesiunea lor. Dreptaceea, dacă tot ceea ce este condamnat este un rău, era un rău, în acel timp, şi a crede întru Christos, şi a mărturisi însăşi credinţa: dacă, însă, nu tot ceea ce este condamnat este un rău, caută altceva, de unde să arăţi că adulteriul este un rău. ***Ev.***: Nu găsesc ce să-ţi răspund.

8. ***Aug.***: Poate că libidoul este, prin urmare, în adulteriu, răul: dar, cât timp cauţi răul în afară de ceea ce, de-acum, se poate vedea în faptul însuşi, tu înduri strâmtorări. Căci, ca să înţelegi că libidoul este răul în adulteriu, dacă cineva, cui, chiar să nu-i fie dată facultatea de a se culca împreună cu soţia altuia, e totuşi limpede, într-un anume chip, că el îşi doreşte asta, şi, dacă i-ar sta în putinţă, ar avea de gând s-o facă, el nu este mai puţin rău, decât dacă ar fi surprins asupra faptului însuşi. ***Ev.***: Absolut nimic nu este mai învederat şi văd că nu mai e nevoie de-acum de-o lungă cuvântare, ca să mă convingă despre homicid şi sacrilegiu şi, încaltea, despre toate păcatele. E, într-adevăr, clar că, în tot genul de a face rău, nu mai domină nimic alta înafara libidoului.

IV. - *Objectio de homicidio patrato ex metu. Cupiditas culpabilis quid sit.*

9. *A.* Scisne etiam istam libidinem alio nomine cupididatem vocari? *E.* Scio. *A.* Quid? inter hanc et metum nihilne interesse, an aliquid pŭtas? *E.* Imo plurimum haec ab invicem distare arbitror. *A.* Credo te ob hoc arbitrari, quia cupiditas appetit, metus fugit. *E.* Est ita ut dicis. *A.* Quid si ergo quispiam non cupiditate adipiscendae alicujus rei, sed metuens ne quid ei mali accidat, hominem occiderit? num homicida iste non erit? *E.* Erit quidem, sed non ideo factum hoc cupiditatis dominatu caret: nam qui metuens hominem occidit, cupit utique sine metu vivere. *A.* Et parvum tibi videtur bonum sine metu vivere? *E.* Magnum bonum est, sed hoc illi homicidae per facinus [Col. 1226] suum provenire nullo modo potest. *A.* Non quaero quid ei provenire possit, sed quid ipse cupiat. certe enim bonum cupit, qui cupit vitam metu liberam; et idcirco ista cupiditas culpanda non est; alioquin omnes culpabimus amatores boni. Proinde cogimur fateri esse homicidium, in quo nequeat malae illius cupiditatis dominatio reperiri; falsumque erit illud, quod in omnibus peccatis ut mala sint, libido dominatur; aut erit aliquod homicidium, quod possit non esse peccatum *E.* Si homicidium est hominem occidere, potest accidere aliquando sine peccato: nam et miles hostem, et judex vel minister ejus nocentem, et cui forte invito atque imprudenti telum manu fugit, non mihi videntur peccare, cum hominem occidunt. *A.* Assentior: sed homicidae isti appellari non solent. Responde itaque, utrum illum qui dominum occidit, a quo sibi metuebat cruciatus graves, in eorum numero habendum existimes, qui sic hominem occidunt, ut ne homicidarum quidem nomine digni sint? *E.* Longe ab eis istum differre video: nam illi vel ex legibus faciunt, vel non contra leges; hujus autem facinus nulla lex approbat.

IV. - *Obiecție despre homicidul comis din teamă. Ce este cupiditatea culpabilă.*

9. ***Aug.***: Ştii tu, oare, că libidoul însuşi este numit, cu alt nume, cupiditate? ***Ev.***: Ştiu. ***Aug.***: Ce, socoți că între aceasta şi teamă nu-i nici o diferență, sau, că există vreuna? ***Ev.***: Ba, dimpotrivă, socot că ele se deosebesc foarte mult în de sine. ***Aug.***: Cred că de aceea o socoți, fiindcă cupiditatea apropriază, teama îndepărtează. ***Ev.***: Aşa-i, precum zici. ***Aug.***: Ce, dacă, prin urmare, neştine va fi ucis un om nu din cupiditatea aproprierii vreunui lucru, ci temîndu-se să nu i se întâmple vreun rău, ăsta nu va fi, oare, homicid? ***Ev.***: Va fi, desigur, dar fapta aceasta nu-i, prin asta, lipsită de dominațiunea cupidității; căci cine, temându-se, ucide un om, doreşte, vezi bine, să trăiască fără teamă. ***Aug.***: Şi ți se pare ție un bine mic a trăi fără teamă? ***Ev.***: Este un mare bine, dar aceasta nu-i poate, în nici un chip, proveni acelui homicid, prin crima sa. ***Aug.***: Nu întreb ce i-ar putea proveni, ci, ce anume doreşte el însuşi; căci doreşte, cu siguranță, binele, cel ce doreşte o viață liberă de teamă; şi, în aceste împrejurări, această cupiditate nu trebuie culpabilizată: altfel, ne culpabilizăm toți amatorii binelui. Şi suntem, încaltea, constrânşi să mărturisim că există un homicid, în care nu poate fi găsită dominațiunea acelei cupidități rele; şi va fi fals faptul că, în toate păcatele, întrucât sunt rele, domneşte libidoul; sau va exista un anume homicid care să poată a nu fi păcat. ***Ev.***: Dacă homicidul înseamnă a ucide un om, atunci el se poate întâmpla uneori fără păcat: căci mie nu mi se par a păcătui, când ucid omul, nici soldatul, pe duşman, nici judecătorul sau executorul său, pe răufăcător, nici cui, poate, fără voie sau imprudent, îi scapă lancea din mână. ***Aug.***: Asimt: numai că aceştia nu sunt numiți, îndeobşte, homicizi. Prin urmare, răspunde-mi, numai, dacă pe cel ce şi-a ucis stăpânul, din partea căruia se temea pentru sine de grele schinguiri, îl socoți de prenumărat în rândul acelora care ucid omul astfel, încât, într-adevăr, nu merită numele de homicizi. ***Ev.***: Văd că ăsta diferă cu multul față de aceia: căci aceia o fac fie prin legi, fie nu împotriva legilor: crima ăstuia, însă, n-o aprobă nici o lege.

10. *A.* Rursus me ad auctoritatem revocas: sed meminisse te oportet id nunc a nobis esse susceptum, ut intelligamus quod credimus; legibus autem credimus: tentandum itaque est, si quo modo possumus id ipsum intelligere, utrum lex quae punit hoc factum, non perperam puniat. *E.* Nullo modo perperam punit, quandoquidem punit eum qui volens et sciens dominum necat, quod nullus istorum. *A.* Ecquid, recordaris te paulo ante dixisse, in omni facto malo libidinem dominari, et eo ipso malum esse? *E.* Recordor sane. *A.* Quid? illud nonne idem tu concessisti, eum qui cupit sine metu vivere, non habere malam cupiditatem? *E.* Et hoc recordor. *A.* Cum ergo ista cupiditate a servo dominus interimitur, non illa culpabili cupiditate interimitur. Quamobrem cur sit hoc facinus malum, nondum comperimus. Convenit enim inter nos omnia malefacta non ob aliud mala esse, nisi quod libidine, id est improbanda cupiditate, fiunt. *E.* Jam mihi videtur injuria iste damnari: quod quidem non auderem dicere, si aliud haberem quod dicerem. *A.* Itane prius tibi persuasisti tantum scelus impunitum esse oportere, quam considerares utrum ille servus propter satiandas libidines suas metu domini carere cupiverit? Cupere namque sine metu vivere, non tantum bonorum, sed etiam malorum omnium est: verum hoc interest, quod id boni appetunt avertendo amorem ab iis rebus, quae sine amittendi periculo nequeunt haberi; mali autem ut his fruendis cum securitate incubent, removere impedimenta conantur, et propterea facinorosam sceleratamque [Col. 1227] vitam, quae mors melius vocatur, gerunt. *E.* Resipisco, et admodum gaudeo jam me plane cognovisse quid sit etiam illa culpabilis cupiditas, quae libido nominatur. Quam esse jam apparet earum rerum amorem, quas potest quisque invitus amittere.

10. ***Aug.***: Iarăşi mă rechemi la autoritate: dar se cuvine să-ţi aminteşti că am luat, acum, asupra-ne faptul de-a înţelege ceea ce credem: în legi, însă, credem: e, încaltea, de cercat, dacă putem, într-un chip oarecare, înţelege însuşi faptul în sine, adică, dacă legea, care pedepseşte această faptă, n-o pedepseşte, cumva, anapoda. ***Ev.***: În nici un chip n-o pedepseşte anapoda, din moment ce-l pedepseşte pe cel ce, voind şi ştiind, îşi ucide stăpânul, ceea ce nu face niciunul dintre ceilalţi pe care i-am amintit. ***Aug.***: Îţi aminteşti, cumva, că tu ai spus, puţin mai nainte, că, în toată fapta rea domneşte libidoul şi că, prin însuşi acest fapt, este un rău? ***Ev.***: Îmi amintesc, bine-nţeles. ***Aug.***: Ce, oare nu tot tu însuţi ai conces şi faptul că cel ce doreşte să trăiască fără teamă nu are o cupiditate rea? ***Ev.***: Mi-o amintesc şi pe asta. ***Aug.***: Când stăpânul este, aşadar, ucis, din această cupiditate, de către serv, el nu este ucis prin acea cupiditate culpabilă. Dreptaceea, nu ne-am lămurit, încă, pe deplin, de ce este acest omor un rău. Căci s-a convenit între noi că toate faptele rele nu-s de alta rele, decât numai fiindcă sunt făcute prin libidou, adică, prin cupiditatea damnabilă. ***Ev.***: Acum, ăsta (servul ucigaş n. tr.) mi se pare condamnat pe nedrept: ceea ce, bine-nţeles, n-aş fi-ndrăznit să zic, dacă aveam altceva de zis. ***Aug.***: Convinsu-te-ai, oare, astfel, mai înainte să fi luat în considerare, dacă nu cumva acel serv va fi dorit să se lipsească de teama stăpânului în scopul satisfacerii, peste saţ, a poftelor proprii, că o atâta de mare crimă se cade să rămână nepedepsită? Căci a dori să trăiască fără teamă le este propriu nu numai celor buni, ci chiar şi tuturor răilor: se deosebesc mult, însă, prin faptul că cei buni doresc asta, îndepărtându-şi amorul de la acele lucruri care nu se lasă a fi avute fără perioclul dc a le pierde; răii, însă, întrucât le incumbă să-şi înfrupte, cu securitate, bucuria dintru ele, se muncesc din răsputeri să înlăture impedimentele şi duc, de accea, o viaţă nelegiuită şi scelerată, care se numeşte mai bine moarte. ***Ev.***: Îmi revin în ori şi încă mă bucur foarte că am înţeles măcar ce înseamnă acea cupiditate culpabilă, care se numeşte libidou. Care, acum, se arată a fi amorul acelor lucruri pe care le poate, involuntar, pierde oricine.

V. - *Objectio altera de occisione hominis vim afferentis per humanas leges licita.*

11. Quare nunc, age, quaeramus, si placet, utrum etiam in sacrilegiis libido dominetur, quae videmus plura superstitione committi. *A.* Vide ne praeproperum sit: prius enim mihi discutiendum videtur utrum vel hostis irruens, vel insidiator sicarius, sive pro vita, sive pro libertate, sive pro pudicitia, sine ulla interficiatur libidine. *E.* Quomodo possum arbitrari carere istos libidine, qui pro iis rebus digladiantur, quas possunt amittere inviti: aut si non possunt, quid opus est pro his usque ad hominis necem progredi? *A.* Non ergo lex justa est, quae dat potestatem vel viatori ut latronem, ne ab eo ipse occidatur, occidat; vel cuipiam viro aut feminae ut violenter sibi stupratorem irruentem ante illatum stuprum, si possit, interimat. Nam militi etiam jubetur lege, ut hostem necet: a qua caede si temperaverit, ab imperatore poenas luit. Num istas leges injustas, vel potius nullas dicere audebimus? Nam mihi lex esse non videtur, quae justa non fuerit.

12. *E.* Legem quidem satis video esse munitam contra hujuscemodi accusationem, quae in eo populo quem regit, minoribus malefactis ne majora committerentur, dedit licentiam. Multo est enim mitius eum qui alienae vitae insidiatur, quam eum qui suam tuetur, occidi. Et multo est immanius invitum hominem stuprum perpeti, quam eum a quo vis illa infertur, ab eo cui inferre conatur, interimi. Jam vero miles in hoste interficiendo minister est legis; quare officium suum facile nulla libidine implevit. Porro ipsa lex, quae tuendi populi causa lata est, nullius libidinis argui potest. Siquidem ille qui tulit, si Dei jussu tulit, id est quod praecepit aeterna justitia, expers omnino libidinis id agere potuit: si autem ille cum aliqua libidine hoc statuit, non ex eo

V. - *Obiecțiunea a doua, despre uciderea, prin legile umane licită, a unui om care exercită violența.*

11. De aceea, haide, acum, să cercetăm, de ți-e pe plac, dacă şi în sacrilegiile pe care le vedem, pe cele mai multe, comise din superstiție, domină libidoul. ***Aug.***: Bagă de seamă să nu fie prea-n pripă: căci mie mi se pare de lămurit, mai întâi, dacă, într-adevăr, este ucis, fie pentru viață, fie pentru libertate, fie pentru pudiciție, absolut fără nici un fel de libidou, fie dușmanul tăbărâtor, fie asasinul insidiator. ***Ev.***: În ce mod îi pot eu socoti lipsiți de libidou pe ăştia, care se bat la cuțite pentru acele lucruri, pe care le pot, în pofida voinței lor, pierde, sau, dacă nu le pot, de ce este necesar să se ajungă, pentru ele, până la moarte de om? ***Aug.***: Nu-i, prin urmare, justă legea care le dă potestatea şi călătorului, ca să nu fie el însuşi ucis de către acela, să-l ucidă pe lotru, şi oricărui bărbat şi oricărei femei, de a-l omorî, dacă pot, înainte de comiterea pângăririi, pe oricare pângăritor violent tăbărât asupra-le. Căci soldatului i se chiar porunceşte prin lege să-l omoare pe dușman; omor, de la care, dacă se va fi abținut, îşi va ispăşi pedepsele din partea comandantului. Îndrăzni-vom, oare, să zicem că aceste legi sunt injuste sau că-s, mai degrabă, nule? Căci mie nu mi se pare a fi lege cea care nu va fi fost justă.

12. ***Ev.***: Eu o văd destul de-ntărită-mpotriva unor astfel de acuze pe însăşi legea, care a dat, în acel popor, pe care-l conduce, licență unor fapte rele mai mici, ca să nu fie comise unele mai mari. Căci este, într-adevăr, cu multul mai blând a-l fi ucis pe cel ce năvăleşte asupra vieții altuia, decât pe cel care şi-o apără pe a sa. Şi-i cu multul mai crud ca un om să îndure, împotriva voinței sale, pângărirea, decât a fi ucis cel de către care este folosită acea forță de către cel împotriva căruia se munceşte să şi-o folosească. Acum, într-adevăr, soldatul, ucigându-şi dușmanul, este plinitorul legii: de aceea el şi-a îndeplinit uşor, fără nici un fel de libidou, oficiul său. Apoi, însăşi legea, care a fost dată întru apărarea poporului, nu poate fi invinuită de nici un fel de libidou. Iar, dacă cel care a dat-o, dacă a dat-o din porunca lui Dumnezeu, adică, ceea ce l-a sfătuit eterna justiție, a putut face asta lipsit de absolut orice libidou: dacă, însă, el a statuat asta printr-un oarecare

fit ut ei legi cum libidine obtemperare necesse sit; quia bona lex et a non bono ferri potest. Non enim si quis, verbi causa, tyrannicam potestatem nactus, ab aliquo cui hoc conducit, pretium accipiat, ut statuat nulli licere vel ad conjugium feminam rapere, propterea mala lex erit, quia ille injustus atque corruptus hanc tulit. Potest ergo illi legi quae tuendorum civium causa vim hostilem eadem vi repelli jubet, sine libidine obtemperari: et de omnibus ministris, qui jure atque ordine potestatibus quibusque subjecti sunt, id dici potest. Sed illi homines lege inculpata, quomodo inculpati queant esse, non video: non enim lex eos cogit occidere, sed relinquit in potestate. Liberum eis itaque est neminem necare pro iis rebus quas inviti possunt [Col. 1228] amittere, et ob hoc amare non debent. De vita enim fortasse cuipiam sit dubium, utrum animae nullo pacto a uferatur, dum hoc corpus interimitur: sed si auferri potest, contemnenda est; si non potest, nihil metuendum. De pudicitia vero quis dubitaverit, quin ea sit in ipso animo constituta, quandoquidem virtus est? unde a violento stupratore eripi nec ipsa potest. Quidquid igitur erepturus erat ille qui occiditur, id totum in potestate nostra non est: quare quemadmodum nostrum appellandum sit, non intelligo. Quapropter legem quidem non reprehendo, quae tales permittit interfici; sed quo pacto istos defendam qui interficiunt, non invenio.

13. *A.* Multo minus ego invenire possum, eur hominibus defensionem quaeras, quos reos nulla lex tenet. *E.* Nulla fortasse, sed earum legum quae apparent, et ab hominibus leguntur: nam nescio utrum non aliqua vehementiore ac secretissima lege teneantur, si nihil rerum est quod non administret divina providentia. Quomodo enim apud eam sunt isti peccato liberi, qui pro iis rebus quas contemni oportet, humana caede polluti sunt? Videtur ergo mihi et legem istam, quae populo regendo scribitur, recte

libidou, nu devine, prin asta, neapărat necesar a i se supune prin libidou acelei legi; căci o lege bună poate fi dată şi de către unul care nu este bun. Întrucât, fiindcă veni vorba, dacă cineva, ajuns la o potestate tiranică, ia un preţ de la altcineva, căruia îi este de folos una ca asta, ca să hotărască că nu-i este nimănui îngăduit, nici chiar în scopul căsătoriei, să răpească o femeie, legea nu va fi, totuşi, din acest motiv, o lege rea, fiindcă a dat-o acel nedrept şi corupt. Se poate, prin urmare, a i se supune, fără nici un fel de libidou, acelei legi, care, în scopul apărării cetăţenilor, porunceşte ca forţa ostilă să fie respinsă prin aceeaşi forţă: şi asta se poate spune despre toţi slujbaşii, care sunt supuşi, prin drept şi poziţie, oricăror potestăţi. Dar, legea fiind fără cusur, nu văd, în nici un chip, cum pot fi fără cusur acei oameni: căci, vezi bine, legea nu-i constrânge pe ei să ucidă, ci le-o lasă în potestate. Şi, astfel, le stă lor în putere ca nimenea să nu ucidă pentru acele lucruri, pe care le pot, în pofida lor înşile, pierde, şi, din această cauză, nu trebuie să le iubească. În privinţa vieţii, poate, cineva ar sta la-ndoială, dacă întradevăr, nu-i poate fi, în nici un chip, luată sufletului, în timp ce este ucis corpul; dar, dacă-i poate fi luată, este de disprețuit, dacă nu poate, nu-i nimic de temut. În privinţa pudiciţiei, însă, cine va mai fi stând la îndoială, din moment ce este o virtute, de ce anume să fie, ea, statornicită în spiritul însuşi, de unde nici ea însăşi nu poate fi smulsă de către pângăritorul violent. Orice avea, aşadar, de gând să răpească acela care este ucis, asta nu-i totul în potestatea noastră: de aceea nu înţeleg în ce mod trebuie numit al nostru. Dreptaceea, nu resping, desigur, legea care permite a fi ucişi al'de'ăştia, dar nu găsesc, în ce mod, să îi apăr pe ceştialalţi, care ucid.

13. ***Aug.***: Cu multul mai puţin pot eu să-mi dau seama, de ce cauţi tu apărarea oamenilor pe care nici o lege nu-i ţine de răi. ***Ev.***: Niciuna, desigur, dar dintre legile acestea, care apar şi sunt legiuite de către oameni: căci nu ştiu dacă nu cumva nu sunt socotiţi vinovaţi de vreo lege mai puternică şi atotascunsă, din moment ce nu există nici un lucru pe care să nu-l administreze Divina Providenţă. În ce mod sunt, într-adevăr, după ea, liberi de păcat ăştia, care, pentru acele lucruri, care se cuvin disprețuite, s-au pătat cu sânge omenesc? Mie mi se pare, prin urmare, şi că legea aceasta, care este scrisă pentru conducerea poporului,

ista permittere, et divinam providentiam vindicare. Ea enim vindicanda sibi haec lex populi assumit, quae satis sint conciliandae paci hominibus imperitis, et quanta possunt per hominem regi. Illae vero culpae alias poenas aptas habent, a quibus sola mihi videtur posse liberare sapientia. *A.* Laudo et probo istam, quamvis inchoatam minusque perfectam, tamen fidentem et sublimia quaedam petentem distinctionem tuam. Videtur enim tibi lex ista, quae regendis civitatibus fertur, multa concedere atque impunita relinquere, quae per divinam tamen providentiam vindicantur; et recte. Neque enim quia non omnia facit, ideo quae facit improbanda sunt.

VI. - *Lex aeterna moderatrix humanarum. Aeternae legis notio.*

14. Sed dispiciamus diligenter; si placet, quo usque per legem istam quae populos in hac vita cohibet, malefacta ulciscenda sint: deinde quid restet, quod per divinam providentiam inevitabilius secretoque puniatur. *E.* Cupio, si modo perveniri possit ad tantae rei terminos: nam hoc ego infinitum puto. *A.* Imo adesto animo, et rationis vias pietate fretus ingredere. Nihil est enim tam arduum atque difficile, quod non Deo adjuvante planissimum atque expeditissimum fiat. In ipsum itaque suspensi atque ab eo auxilium deprecantes, quod instituimus, quaeramus. Et prius responde mihi, utrum ista lex quae litteris promulgatur, hominibus hanc vitam viventibus opituletur. *E.* Manifestum est: nam ex his hominibus utique populi civitatesque consistunt. *A.* Quid? ipsi homines et populi, ejusdemne generis rerum sunt, ut interire mutarive non possint, aeternique omnino sint? an vero mutabiles temporibusque subjecti sunt? *E.* Mutabile [Col. 1229] plane atque tempori obnoxium hoc genus esse quis dubitet? *A.* Ergo, si populus sit bene moderatus et gravis, communisque utilitatis diligentissimus custos, in quo unusquisque minoris rem

permite astea pe drept, şi, şi că Divina Providenţă le răzbună. Căci această lege a poporului îşi asumă să pedepsească cele ce sunt de ajuns pentru concilierea păcii printre oamenii nepricepuţi şi câte pot fi domnite de către om. Acele culpe au, însă, potrivite, alte pedepse, faţă de care singură înţelepciunea poate să ne libereze. ***Aug.***: Laud şi aprob această, oricât de neîncheiată şi mai puţin perfectă, totuşi, credincioasă şi vizând ceva măreţ, distincţie a ta. Căci ţie ţi se pare că această lege, care e dată spre conducerea cetăţilor, concede şi lasă nepedepsite multe, care sunt, totuşi, răzbunate de către Providenţa Divină; şi pe drept. Dar, nici, fiindcă legea omenească nu le face pe toate, nu trebuie, într-adevăr, dezaprobate, de aceea, toate cele pe care le face.

VI. - *Legea eternă, moderatoarea celor umane. Noţiunea legii eterne.*

14. Să discernem, dar, dacă-ţi place, până unde trebuie să fie răzbunate faptele rele prin această lege, care înfrânează popoarele, în viaţa asta: mai apoi, ce anume rămâne să fie pedepsit de Providenţa Divină, mai inevitabil şi secret. ***Ev.***: Doresc, numai dacă s-ar putea ajunge la limitele unui atâta de mare lucru: căci aşa ceva eu socot infinit. ***Aug.***: Ba, ai, mai degrabă, curaj şi străbate, întărit prin pietate, căile raţiunii. Căci nu-i nimic atât de abrupt şi de dificil, care să nu devină, cu ajutorul lui Dumnezeu, atotneted şi atotuşor. Şi, susţinuţi întru El Însuşi şi de la El Însuşi rugându-ne stăruitor de ajutor, să cercetăm, astfel, ceea ce am hotărât. Şi, mai întâi, răspunde-mi, această lege promulgată în scris este, ea, oare, de ajutor oamenilor ce-şi trăiesc această viaţă. ***Ev.***: E-nvederat, căci dintru aceşti oameni consistă, în special, popoarele şi cetăţile. ***Aug.***: Ce, oamenii înşişi şi popoarele aparţin, ei, oare, aceluiaşi gen de lucruri, încât să nu poată să moară sau să se schimbe şi sunt absolut eterni, sau sunt, într-adevăr, schimbători şi au fost supuşi timpurilor? ***Ev.***: Cine s-ar îndoi că acest neam este-ntrutotul schimbător şi supus timpului? ***Aug.***: Dacă poporul este, prin urmare, bine moderat şi grav, şi custode atotdiligent al interesului comun, în sânul căruia, fiecare cântăreşte minor avutul privat faţă de avutul public, nu este, oare, pe drept dată legea

privatam quam publicam pendat; nonne recte lex fertur, qua huic ipsi populo liceat creare sibi magistratus, per quos sua res, id est publica, administretur? *E.* Recte prorsus. *A.* Porro si paulatim depravatus idem populus rem privatam rei publicae praeferat, atque habeat venale suffragium, corruptusque ab eis qui honores amant, regimen in se flagitiosis consceleratisque committat; nonne item recte, si quis tunc exstiterit vir bonus, qui plurimum possit, adimat huic populo potestatem dandi honores, et in paucorum bonorum, vel etiam unius redigat arbitrium? *E.* Et id recte. *A.* Cum ergo duae istae leges ita sibi videantur esse contrariae, ut una earum honorum dandorum populo tribuat potestatem, auferat altera; et cum ista secunda ita lata sit, ut nullo modo ambae in una civitate simul esse possint; num dicemus aliquam earum injustam esse, et ferri minime debuisse? *E.* Nullo modo. *A.* Appellemus ergo istam legem, si placet, temporalem, quae quanquam justa sit, commutari tamen per tempora juste potest. *E.* Appellemus.

15. *A.* Quid? illa lex quae summa ratio nominatur, cui semper obtemperandum est, et per quam mali miseram, boni beatam vitam merentur, per quam denique illa quam temporalem vocandam diximus, recte fertur, recteque mutatur, potestne cuipiam intelligenti non incommutabilis aeternaque videri? An potest aliquando injustum esse ut mali miseri, boni autem beati sint; aut ut modestus et gravis populus ipse sibi magistratus creet, dissolutus vero et nequam ista licentia careat? *E.* Video hanc aeternam esse atque incommutabilem legem. *A.* Simul etiam te videre arbitror in illa temporali nihil esse justum atque legitimum, quod non ex hac aeterna sibi homines derivarint: nam si populus ille quodam tempore juste honores dedit, quodam rursus juste non dedit; haec vicissitudo temporalis ut justa esset, ex illa aeternitate tracta est, qua semper justum est gravem populum honores dare, levem non dare: an tibi aliter videtur? *E.* Assentior. *A.*

prin care să i se îngăduie însuşi poporului să-şi creeze sieşi magistraţii prin care să-i fie administrat bunul său, adică, cel public? ***Ev.***: Pe drept, desigur. ***Aug.***: Apoi, dacă, depravat puţin câte puţin, acelaşi popor preferă binelui public binele privat şi are un sufragiu venal şi, corupt de către cei ce iubesc onorurile, încredinţează unora din sânul său, ticăloşi şi pătaţi de crime, cârmuirea, oare, nu pe drept, iarăşi, oricare bărbat bun, care se va fi ivind atunci, de foarte mult în stare, îi poate lua acelui popor potestatea acordării onorurilor şi s-o încredinţeze arbitrului câtorva buni sau şi chiar numai al unuia singur? ***Ev.***: Şi asta, pe drept. ***Aug.***: Când aceste două legi par a-şi fi, aşadar, astfel contrarii, încât prima dintre ele atribuie poporului potestatea acordării onorurilor, a doua i-o ia, şi cum aceasta, a doua, este astfel dată, încât să nu poată, în nici un chip, exista, simultan, ambele, în aceeaşi cetate, zice-vom noi, oare, că vreuna dintre ele este nedreaptă şi că nu trebuia nicidecum dată? ***Ev.***: În nici un chip. ***Aug.***: S-o numim deci, dacă-ţi place, temporală, pe această lege care, cu toate că este justă, poate fi, totuşi, în timp, pe drept, schimbată. ***Ev.***: S-o numim.

15. ***Aug.***: Ce, mirifica lege, care se numeşte suprema raţiune, căreia i se datorează pururi supunere şi prin care răii merită viaţă mizeră, bunii, fericită, prin care, într-un cuvânt, aceea, despre care am zis că trebuie numită temporală, e, pe drept, dată şi-i, pe drept, schimbată, poate-i-se, ea, oare părea indiferent cărui inteligent, non incomutabilă şi non eternă? Ori, poate-se, oare, părea injust că răii-s miseri, bunii, însă, fericiţi; sau ca un popor just şi grav să-şi creeze el însuşi magistraţii, disolut, însă, şi ticăloşit, să fie lipsit de această licenţă? ***Ev.***: Văd că aceasta este legea eternă şi incomutabilă. ***Aug.***: Socot, totodată, că tu vezi că, chiar şi în cea temporală, nu este just şi legitim nimic, pe care oamenii să nu şi-l fi derivat dintru aceasta eternă: căci, dacă, într-un anume timp, acel popor a atribuit, pe drept, onorurile, într-altul, iarăşi, tot pe drept, nu le-a atribuit, această vicisitudine temporală a fost, întru cât este justă, trasă dintru acea eternitate, prin care este pururi just ca poporul grav să confere onorurile, uşuraticul să nu le confere, sau ţie ţi se pare altfel? ***Ev.***: Asimt. ***Aug.***: Prin urmare, ca să explic, pe cât sunt în

Ut igitur breviter aeternae legis notionem, quae impressa nobis est, quantum valeo verbis explicem, ea est qua justum est ut omnia sint ordinatissima: tu si aliter existimas, prome. *E.* Quid tibi vera dicenti contradicam non habeo. *A.* Cum ergo haec sit una lex, ex qua illae omnes temporales ad homines regendos variantur, num ideo ipsa variari ullo modo potest? *E.* Intelligo omnino non posse: neque enim ulla vis, ullus casus, ulla rerum labes unquam effecerit ut justum non sit omnia esse ordinatissima.

VII. - *Homo ex aeterna lege quomodo ordinatissimus disquirendum, eoque fine ostenditur scire melius esse quam vivere.*

16. *A.* Age nunc, videamus, homo ipse quomodo in seipso sit ordinatissimus: nam ex hominibus una [Col. 1230] lege sociatis, populus constat; quae lex, ut dictum est, temporalis est. Et dic mihi utrum certissimum sit tibi vivere te. *E.* Hoc vero quid certius responderim? *A.* Quid? illud potesne dignoscere, aliud esse vivere, aliud nosse se vivere? *E.* Scio quidem neminem se nosse vivere, nisi viventem; sed utrum omnis vivens noverit se vivere, ignoro. *A.* Quam vellem ut credis, ita etiam scires pecora carere ratione; cito nostra disputatio ab ista quaestione transiret: sed quoniam nescire te dicis, longam sermocinationem moves. Neque enim talis res est, qua praetermissa pergere in ea quae intendimus, tanta connexione rationis, quanta opus esse sentio, sinamur. Dic itaque mihi, cum saepe viderimus bestias ab hominibus domitas, id est, non corpus bestiae tantum, sed et animam ita homini subjugatam, ut voluntati ejus sensu quodam et consuetudine serviat; utrum tibi ullo modo fieri posse videatur. ut bestia quaelibet immanis vel feritate vel corpore, vel etiam sensu quolibet acerrima, pari vice sibi hominem subjugare conetur, cum corpus ejus seu vi seu clam multae interimere valeant. *E.* Nullo modo istuc fieri posse consentio. *A.* Bene sane: sed item dic mihi, cum manifestum sit, viribus caeterisque officiis

stare, pe scurt, în cuvinte, noțiunea legii eterne, care ne-a fost nouă imprimată, aceasta-i prin care este just să fie toate atotrânduite: tu, dacă socoți altfel, arat-o. ***Ev.***: N-am cu ce să mă împotrivesc ție, rostitorului adevărului. ***Aug.***: Cum, așadar, legea aceasta, dintru care sunt variate toate acelea temporale întru ocărmuirea oamenilor, este una, poate fi, oare, de aceea variată, în vreun mod, şi ea însăşi? ***Ev.***: Înțeleg că nu poate nicidecum: şi, într-adevăr, nici o forță, nici o-ntâmplare, nici o surpare a realității nu va fi făcut niciodată să nu fie adevărat că toate-s atotrânduite.

VII. - *În ce mod omul este, dintru eterna lege, atotrânduit. A şti este mai bine decât a trăi.*

16. ***Aug.***: Haide să vedem, acum, omul însuşi, în ce mod este, el, atotrânduit întru sine însuşi, căci dintru oamenii asociați printr-o singură lege consistă poporul; care lege este, aşa cum am spus, temporală. Şi spune-mi dacă ți-e atotcert că tu trăieşti. ***Ev.***: Ce aş putea, într-adevăr, răspunde mai cert decât asta? ***Aug.***: Ce, poți, oare deosebi, măcar, că una este a trăi, alta, a şti cineva că trăieşte? ***Ev.***: Ştiu, desigur, că nimenea nu ştie că el trăieşte, decât numai trăitorul, dar ignor dacă tot trăitorul ştie sau nu că el trăieşte. ***Aug.***: Cât aş vrea ca, precum crezi, tot aşa să şi ştii că dobitoacele-s lipsite de rațiune; repede ar trece disputa noastră de la aceeastă chestiune; dar, fiindcă zici că tu nu ştii, işti o lungă discuție. Iar faptul nici nu este, într-adevăr, astfel, încât, ocolindu-l, să ni se îngăduie să păşim spre ceea ce tindem, fără o atâta conexiune a raționamentului, câtă simt că e de trebuință. Spune-mi, prin urmare, cum vedem, adesea, fiare îmblânzite de către oameni, nu numai corpul fiarei, adică, ci şi sufletul astfel subjugat omului, încât îi slujeşte voinței lui, printr-un anume simțământ şi obişnuință, dacă ți se pare că poate, în vreun mod anume, să se întâmple ca vreo fiară, oricât de sălbatică, fie prin ferocitate, fie prin corp, fie chiar, prin vreun simț oarecare, foarte aprigă, să încerce, la rândul ei, să-şi subjuge sieşi omul, cum multe-s în stare, fie prin forță, fie pe furiş, să-i ucidă lui corpul. ***Ev.***: Consimt că, în nici un chip, nu poate să se întâmple una ca asta. ***Aug.***: Bine foarte: dar, iarăşi, cum e-nvederat că omul este uşor întrecut, prin

corporis a plurimis bestiis hominem facile superari, quaenam res sit qua homo excellit, ut nulla ei bestiarum, ipse autem multis imperare possit? an forte ipsa est quae ratio vel intelligentia dici solet? *E.* Non invenio aliud, quandoquidem in animo est id quo belluis antecellimus: quae si exanimes essent, dicerem nos eo praestare, quod animum habemus. Nunc vero cum et illa sint animalia, id quod eorum animis non inest ut subdantur nobis, inest autem nostris ut eis meliores simus, quoniam neque nihil, neque parvum aliquid esse cuivis apparet; quid aliud rectius, quam rationem vocaverim? *A.* Vide quam facile fiat Deo adjuvante, quod homines difficillimum putant. Nam ego, fateor tibi, quaestionem istam, quae, ut intelligo, terminata est, tamdiu nos retenturam putaveram, quam fortasse omnia quae dicta sunt ab ipso nostrae disputationis exordio. Quare accipe jam, ut deinde ratio connectatur: nam credo non te ignorare, id quod scire dicimus, nihil esse aliud quam ratione habere perceptum. *E.* Ita est. *A.* Qui ergo scit se vivere, ratione non caret. *E.* Consequens est. *A.* Vivunt autem bestiae, et sicut jam emicuit, rationis expertes sunt. *E.* Manifestum est. *A.* Ecce igitur jam nosti, quod te ignorare responderas, non omne quod vivit scire se vivere, quanquam omne quod se vivere sciat, vivat necessario

17. *E.* Non mihi est jam dubium; perge quo intenderas: aliud enim esse vivere, aliud scire se vivere, satis didici. *A.* Quid ergo tibi horum duorum videtur esse praestantius? *E.* Quid putas, nisi scientiam vitae? *A.* Meliorne tibi videtur vitae scientia quam ipsa vita? an forte intelligis superiorem quamdam et sinceriorem vitam esse scientiam, quam scire nemo potest, nisi qui intelligit? Intelligere autem quid est, nisi ipsa luce mentis illustrius perfectiusque vivere? Quare tu mihi, nisi fallor, non vitae aliud aliquid, sed cuidam vitae meliorem vitam praeposuisti. *E.* Optime [Col. 1231] omnino et cognovisti et explicasti sententiam meam: si tamen scientia mala

forță și celelalte funcții ale corpului, de către foarte multe fiare, spune-mi care să fie bunul anume, prin care omul le este superior, încât lui, niciuna dintre fiare, el însuși, însă, le poate porunci multora, sau, poate, asta este în sine tocmai ceea ce se obișnuiește a se numi, îndeobște, rațiunea sau inteligența? ***Ev.***: Nu găsesc alta, din moment ce în spirit se află ceea prin ce ne ridicăm deasupra dobitoacelor, care, dacă ar fi neînsuflețite, aș zice că noi le stăm deasupra prin aceea că avem spirit. Acum, într-adevăr, cum și ele sunt animale, ceea ce nu se află în adâncul sufletelor lor, întrucât ni se supun nouă, se află, însă, în adâncul alor noastre, întrucât suntem mai buni decât ele, fiindcă oricui îi este limpede că nu este nici nimic, nici ceva puțin, cum altcum aș putea-o numi decât rațiune? ***Aug.***: Ia seama cât de ușor devine, cu ajutorul lui Dumnezeu, ceea ce oamenii socot foarte greu. Căci eu, ți-o mărturisesc, credeam că însăși chestiunea aceasta, care, precum înțeleg, s-a terminat, ne va reține, poate, pe noi atâta, cât toate câte s-au spus, de la însuși exordiul disputei noastre, până acum. De aceea, ascultă, acum, ca să se-mpletească, mai apoi, raționamentul: căci cred că tu nu ignori că ceea ce numim a ști nu-i nimic alta decât a avea perceput prin rațiune. ***Ev.***: Decurge logic. ***Aug.***: Trăiesc, însă, dobitoacele și, cum s-a scos, deja, în evidență, sunt lipsite de rațiune. ***Ev.***: E-nvederat. ***Aug.***: Iată, prin urmare, că tu știi ceea ce răspunseseși că ignori: nu tot ce trăiește știe că el trăiește, oricât, tot, care știe că el trăiește, e necesar să trăiască.

17. ***Ev.***: Nu mai am nici un dubiu: du-te-ncotro te-ndreptași, că una este a trăi, alta, a ști că se trăiește am învățat cu-ndesat. ***Aug.***: Care dintre acestea ți se pare, prin urmare, a fi mai prestantă? ***Ev.***: Care crezi, dacă nu știința vieții? ***Aug.***: Pareți-se, oare, mai bună știința vieții decât viața însăși, sau, poate, înțelegi că știința este o anume viață superioară și mai sinceră, pe care nimeni n-o poate ști, decât numai cine înțelege? A înțelege ce este, însă, decât numai a trăi mai perfect[6] și mai luminat prin însăși lumina minții? Deci, tu mi-ai pus, dacă nu mă înșel, mai presus, nu vieții altceva anume, ci, unei vieți oarecare, viața mai bună. ***Ev.***: Ai și aflat și ai și explicat absolut perfect părerea mea; dacă,

esse nunquam potest. *A.* Nullo modo arbitror, nisi cum translato verbo scientiam pro experientia dicimus: experiri enim non semper bonum est; sicut experiri supplicia: illa vero quae proprie ac pure scientia nominatur, quia ratione atque intelligentia paratur, mala esse qui potest? *E.* Teneo et istam differentiam: persequere caetera.

VIII. - *Ratio qua praecellit homo bestiis debet in ipso dominari.*

18. *A.* Illud est quod volo dicere: hoc quidquid est, quo pecoribus homo praeponitur, sive mens, sive spiritus, sive utrumque rectius appellatur (nam utrumque in divinis Libris invenimus), si dominetur atque imperet caeteris quibuscumque homo constat, tunc esse hominem ordinatissimum. Videmus enim habere nos non solum cum pecoribus, sed etiam cum arbustis et stirpibus multa communia: namque alimentum corporis sumere, crescere, gignere, vigere, arboribus quoque tributum videmus, quae infima quadam vita continentur; videre autem atque audire, et olfactu, gustu, tactu corporalia sentire posse bestias, et acrius plerasque quam nos, cernimus et fatemur. Adde vires et valentiam firmitatemque membrorum, et celeritates facillimosque corporis motus, quibus omnibus quasdam earum superamus, quibusdam aequamur, a nonnullis etiam vincimur. Genus tamen ipsum rerum est nobis certe commune cum belluis: jam vero appetere voluptates corporis, et vitare molestias, ferinae vitae omnis actio est. Sunt alia quaedam, quae jam cadere in feras non videntur, nec tamen in homine ipso summa sunt, ut jocari et ridere: quod humanum quidem, sed infimum hominis judicat, quisquis de natura humana rectissime judicat. Deinde amor laudis et gloriae, et affectatio dominandi, quae tametsi bestiarum non sunt, non tamen earum rerum libidine bestiis meliores nos esse arbitrandum est. Nam et iste appetitus cum rationi subditus non est, miseros facit.

totuşi, ştiinţa nu poate fi niciodată rea. ***Aug.***: În nici un chip, socot, decât numai când, trasferând cuvântul, zicem ştiinţă în locul experienţei, căci a experimenta nu este totdeauna un bine; precum a experimenta supliciile: aceea, însă, care este numită propriu şi pur ştiinţă, fiindcă se dobândeşte prin raţiune şi inteligenţă, cum anume poate fi, ea, rea? ***Ev.***: Ţin şi această diferenţă: înfăţişează-le pe celelalte.

VIII. - *Raţiunea, prin care omul este superior dobitoacelor, trebuie să domine şi-n sine însuşi.*

18. ***Aug.***: Asta-i ceea ce vreau să zic, că, orice este asta, prin care omul este mai presus de dobitoace, fie că se numeşte minte, fie, spirit, fie, mai drept, amândouă (căci pe amândouă le întâlnim în Cărţile divine), dacă domină şi porunceşte tuturor celorlalte, dintru care consistă omul, atunci este omul atotrânduit. Vedem, întradevăr, că noi avem multe comune, nu numai cu dobitoacele, ci chiar şi cu arborii şi plantele, căci a extrage alimentul corpului, a creşte, a da naştere, a fi în vigoare le vedem ca dar până şi arborilor, care sunt cuprinşi într-o anume viaţă infimă: a vedea, însă, şi a auzi, şi a simţi cele corporale prin miros, gust şi pipăit, observăm şi recunoaştem că pot şi dobitoacele, şi, cele mai multe, chiar mai acut decât noi. Adaugă forţele, vigoarea şi fermitatea membrelor, promptitudinea şi suplеţea mişcărilor corpului, toate acestea, prin care, pe unele dintre ele le întrecem, pe unele le egalăm, de către unele suntem chiar întrecuţi. Totuşi, genul însuşi al lucrurilor ne este sigur comun cu dobitoacele: în fine, a râvni plăcerile corpului şi a ocoli neplăcerile e întreagă activitatea vieţii sălbatice. Sunt altele anume, care nu mai par compatibile cu sălbăticiunile, şi nu-s, totuşi, culmea nici în omul însuşi, precum a glumi şi a râde: ceea ce-i omenesc, desigur, dar, oricine judecă atotdrept despre natura umană, le judecă infimul omului. Apoi, amorul laudei şi al gloriei şi dorinţa de a domina, care, cu toate că nu-s proprii dobitoacelor, nu trebuie, totuşi, socotit că noi suntem, prin nesaţul acestor lucruri, mai buni decât bestiile. Căci şi acest apetit, când nu este supus raţiunii, îi face pe cei nefericiţi. Nimeni, însă, nu s-a gândit să se pună

Nemo autem cuiquam miseria se praeponendum putavit. Hisce igitur motibus animae cum ratio dominatur, ordinatus homo dicendus est. Non enim ordo rectus, aut ordo appellandus est omnino, ubi deterioribus meliora subjiciuntur: an tibi non videtur? *E.* Manifestum est. *A.* Ratio ista ergo, vel mens, vel spiritus cum irrationales animi motus regit, id scilicet dominatur in homine, cui dominatio lege debetur ea quam aeternam esse comperimus. *E.* Intelligo ac sequor.

IX. - *Stulti et sapientis discrimen ex dominatu aut servitute mentis.*

19. *A.* Cum ergo ita homo constitutus atque ordinatus est, nonne tibi sapiens videtur? *E.* Nescio alius quis mihi sapiens homo videri possit, si hic non videtur. *A.* Credo etiam te illud scire, plerosque homines stultos esse. *E.* Hoc quoque satis constat. *A.* At si stultus sapienti est contrarius, quoniam sapientem comperimus, quis etiam stultus sit, profecto jam intelligis. *E.* Cui non appareat hunc esse, in quo mens summam potestatem non habet? *A.* Quid igitur dicendum, cum homo ita est affectus? deesse illi mentem; [Col. 1232] an, quamvis insit, eam carere dominatu? *E.* Hoc potius quod ultimum subjecisti *A.* Pervellem abs te audire, quibus documentis perceptum habeas, mentem inesse homini, quae suum non exserat principatum. *E.* Utinam tuas istas partes facere velles: nam non mihi facile est sustinere quod ingeris. *A.* Illud saltem facile est tibi recordari, quod paulo ante diximus, quemadmodum bestiae mansuefactae ab hominibus ac domitae serviant: quod ab eis vicissim homines, ut demonstravit ratio, paterentur nisi aliquo excellerent. Id autem non inveniebamus in corpore: ita cum in animo esse appareret, quid aliud appellandum esset quam ratio, non comperimus; quam postea et mentem et spiritum vocari recordati sumus. Sed si aliud ratio, aliud mens, constat certe nonnisi mentem uti posse ratione. Ex quo illud conficitur, eum qui rationem habet, mente carere non

pe sine mai presus de orice altceva prin nefericire. Când raţiunea domină, aşadar, mişcările sufletului, omul trebuie numit rânduit. Căci nu trebuie numită rânduială dreaptă, sau nu trebuie numită absolut deloc rânduială, unde maibunele se supun mairelelor: sau nu ţi se pare? ***Ev.***: E-nvederat. ***Aug.***: Raţiunea aceasta, prin urmare, sau mintea, sau spiritul, când stăpâneşte mişcările iraţionale ale sufletului, în om domneşte firesţte, ceea căreia dominaţia i se datorează prin acea lege, pe care am descoperit-o a fi eternă. ***Ev.***: Înţeleg şi te urmez.

IX. - *Dosebirea prostului şi înţeleptului, dintru dominaţiunea sa servitutea minţii.*

19. ***Aug.***: Cum omul este, prin urmare, constituit şi rânduit astfel, nu ţi se pare, oare, ţie înţelept? ***Ev.***: Nu ştiu cine poate să mi se pară mie om înţelept, dacă nu pare acesta. ***Aug.***: Cred, iarăşi, că tu mai ştii şi faptul că mulţi oameni sunt proşti. ***Ev.***: Asta-i, desigur, destul de cunoscut. ***Aug.***: Dar, dacă prostu-i contrariul înţeleptului şi, din moment ce pe înţelept l-am descoperit, înţelegi, desigur, de-acum cam cine-i şi prostul. ***Ev.***: Cui nu-i e limpede că acesta este, întru care mintea nu are suprema potestate. ***Aug.***: Ce-i, aşadar, de zis, când omul este afectat astfel, că-i lipseşte lui mintea, sau, deşi-i înlăuntru, că ea este lipsită de dominaţie? ***Ev.***: Asta, mai degrabă, pe care-ai adăugat-o la urmă. ***Aug.***: Tare-aş mai vrea eu să aud de la tine prin ce dovezi anume ţi-ai însuşit că mintea, care nu-şi exercită principatul său, se află înlăuntrul omului. ***Ev.***: Bine-ar mai fi, de-ai voi să iei asupra-ţi rolul acesta, că nu mi-e uşor a susţine ceea ce-mi impui. ***Aug.***: Ţi-e uşor să-ţi aminteşti măcar că am spus, cu puţin mai nainte, în ce mod slujesc bestiile îmblânzite şi domesticite de către oameni; ceea ce, precum ne-a demonstrat raţionamentul, ar suporta, la rândul lor, şi oamenii de la ele, dacă nu le-ar fi mai presus prin ceva anume. Asta, însă, n-o găseam în corp: astfel, cum apărea a fi în suflet, nu am găsit cum altcum ar putea fi numită decât raţiune, care, după aceea, ne-am amintit că a fost numită şi minte, şi spirit. Dar, dacă una-i mintea, alta, raţiunea, înseamnă cert că numai mintea se poate folosi de raţiune. Dintru care rezultă faptul anume că cel care are raţiune nu poate fi lipsit de minte. ***Ev.***: Îmi amintesc perfect asta

posse. *E.* Probe ista reminiscor ac teneo. *A.* Quid? illud credisne, domitores belluarum nisi sapientes esse non posse? Eos enim sapientes voco, quos veritas vocari jubet, id est, qui regno mentis omni libidinis subjugatione pacati sunt. *E.* Ridiculum est tales putare istos, quos vulgo mansuetarios nuncupant, vel etiam pastores aut bubulcos, aut aurigas, quibus omnibus domitum pecus subjectum videmus, et quorum industria indomitum subjici. *A.* En igitur habes documentum certissimum, quo manifestum fiat inesse mentem homini sine dominatu. His quippe inest; agunt enim talia, quae agi sine mente non possent: non tamen regnat nam stulti sunt, neque regnum mentis nisi sapientium esse, percognitum est. *E.* Mirum est hoc jam fuisse a nobis in superioribus confectum, et mihi quid responderem, non potuisse in mentem venire.

X. - *Mens a nullo cogitur servire libidini.*

20. Sed alia contexamus. Jam enim et regnum mentis humanae humanam esse sapientiam, et eam posse etiam non regnare, compertum est. *A.* Putasne ista mente, cui regnum in libidines aeterna lege concessum esse cognoscimus, potentiorem esse libidinem? ego enim nullo pacto puto. Neque enim esset ordinatissimum ut impotentiora potentioribus imperarent. Quare necesse arbitror esse ut plus possit mens quam cupiditas, eo ipso quo cupiditati recte justeque dominatur. *E.* Ego quoque ita sentio. *A.* Quid? virtutem omnem num dubitamus omni vitio sic anteponere, ut virtus quanto melior atque sublimior, tanto firmior invictiorque sit? *E.* Quis dubitaverit? *A.* Nullus igitur vitiosus animus virtute armatum animum superat. *E.* Verissimum est. *A.* Jam corpore omni qualemlibet animum meliorem potentioremque esse, non te arbitror negaturum. *E.* Nemo id negat, qui (quod facile est) videt aut substantiam viventem non viventi, aut eam quae vitam dat ei quae accipit, esse praeferendam. *A.* Multo minus igitur corpus, [Col. 1233] qualecumque id sit, animum

şi-o ţin. ***Aug.***: Ce, crezi, oare, şi faptul că îmblânzitorii fiarelor nu pot fi decât numai înţelepţi? Pe aceia-i numesc înţelepţi, într-adevăr, pe care adevărul porunceşte să fie numiţi: aceia, care sunt, adică, prin totala subjugare a libidoului împărăţiei minţii, împăcaţi. ***Ev.***: E ridicul să fie socotiţi astfel ăştia, care se numesc îndeobşte îmblânzitori sau chiar păstori, sau văcari, sau aurigari[10], cărora, tuturora, le vedem supusă vita-mblânzită şi prin a căror îndeletnicire-i subjugată ne-mblânzita. ***Aug.***: lată că ai, prin urmare, dovada atotcertă, prin care devine-nvederat că omul are în sine minte nedominatoare. Ăştia o au, desigur, în sine; ei fac, într-adevăr, unele de genul acelora, care n-ar putea fi făcute fără minte: ea totuşi nu domneşte; căci ei sunt proşti, şi-i atotştiut că împărăţia minţii nu-i decât numai a înţelepţilor. ***Ev.***: E de mirare că asta se deduse deja de către noi, în cele de mai sus, şi mie nu mi-a putut veni în minte ce să răspund.

X. - *Mintea nu-i constrânsă de nimeni să-i servească libidoului.*

20. Dar să-ntreţesem altele. Căci s-a dovedit, de-acum, şi că împărăţia minţii umane este înţelepciunea umană, şi că se poate ca ea chiar să nu-mpărăţească. ***Aug.***: Socoţi tu, oare, că libidoul este mai în putere decât această minte, căreia cunoaştem că i s-a conces, prin legea eternă, împărăţirea asupra libidourilor, căci eu, cu nici un chip, nu socot? Şi,-ntr-adevăr, nici n-ar fi atotrânduit, întrucât maineputincioasele ar porunci maiputincioaselor. Dreptaceea, socot că este absolut necesar ca mintea să poată mai mult decât cupiditatea, prin însuşi faptul că-i domneşte drept şi just cupidităţii. ***Ev.***: Eu, de asemenea, simt tot astfel. ***Aug.***: Ce, ne îndoim, oare, că întreagă virtutea este astfel antepusă întregului viciu, încât virtutea, cu cât este mai bună şi mai sublimă, cu atât este mai fermă şi mai de ne-nvins? ***Ev.***: Cine se va fi-ndoit? ***Aug.***: Nici un spirit vicios nu învinge, prin urmare, spiritul armat prin virtute. ***Ev.***: E-atotadevărat. ***Aug.***: Nu mai socot, de-acum, că tu vei nega că un spirit, de orice fel vrei, este mai bun şi mai puternic decât orice corp. ***Ev.***: Nimeni, dintre cei care văd (ceea ce-i uşor) că este de preferat, fie substanţa vie celei nevii, fie cea care dă viaţă, celei care o primeşte, nu neagă asta. ***Aug.***: Cu multul mai puţin, aşadar, corpul, oricum ar fi el, învinge spiritul dotat cu

virtute praeditum vincit. *E.* Evidentissimum est. *A.* Quid? animus justus, mensque jus proprium imperiumque custodiens, num potest aliam mentem pari aequitate ac virtute regnantem, ex arce dejicere, atque libidini subjugare? *E.* Nullo modo; non solum propter eamdem in utraque excellentiam, sed etiam quod a justitia prior decidet, fietque vitiosa mens, quae aliam facere conabitur, eoque ipso erit infirmior.

21. *A.* Bene intelligis; quare illud restat ut respondeas, si potes, utrum tibi videatur rationali et sapienti mente quidquam esse praestantius. *E.* Nihil praeter Deum arbitror. *A.* Et mea ista sententia est. Sed quoniam res ardua est, neque nunc opportune quaeritur, ut ad intelligentiam veniat, quanquam robustissima teneatur fide, integra nobis sit hujus quaestionis, diligens et cauta tractatio.

XI. - *Mens ex libera voluntate libidini serviens punitur juste.*

In praesentia enim scire possumus quaecumque illa natura sit, quam menti virtute pollenti fas est excellere, injustam esse nullo modo posse. Quare ne ista quidem, tametsi habeat potestatem, coget mentem servire libidini. *E.* Istud prorsus nemo est qui non sine ulla cunctatione fateatur. *A.* Ergo relinquitur ut quoniam regnanti menti compotique virtutis, quidquid par aut praelatum est, non eam facit servam libidinis propter justitiam; quidquid autem inferius est, non possit hoc facere propter infirmitatem, sicut ea quae inter nos constiterunt docent; nulla res alia mentem cupiditatis comitem faciat, quam propria voluntas et liberum arbitrium. *E.* Nihil tam necessarium restare video.

22. *A.* Sequitur jam ut tibi videatur juste illam pro peccato tanto poenas pendere. *E.* Negare non possum. *A.* Quid igitur? Num ista ipsa poena parva existimanda est,

virtute. ***Ev.***: E-atotevident. ***Aug.***: Ce, spiritul just şi mintea, custodiindu-şi dreptul propriu şi imperiul, se poate, oare, să răstoarne din tron o altă minte, domnitoare printr-o egală echitate şi virtute, şi s-o subjuge libidoului? ***Ev.***: În nici un chip: nu numai din cauza aceleiaşi excelenţe în amândouă, ci chiar şi prin faptul că va declina, mai întâi, de la justiţie şi va deveni vicioasă mintea, care se va sforţa să o seducă pe alta, şi, prin însuşi acest fapt, va fi mai infirmă.

21. ***Aug.***: Bine-nţelegi; de aceea rămâne, de poţi, să răspunzi, dacă ţi se pare cumva că există ceva anume, mai prestant decât mintea raţională şi-nţeleaptă? ***Ev.***: Nimic, socot, înafara lui Dumnezeu. ***Aug.***: Şi-a mea-i sentinţa aceasta. Dar, fiindcă problema-i grea, şi nici nu-i oportun, acum, cercetată, încât să devină cunoaştere, să fie, ea, ţinută printr-o cât mai robustă credinţă, ca să ne fie integră tratarea diligentă şi atentă a acestei chestiuni.

XI. - *Mintea, servind din liberă voinţă libidoului, este just pedepsită.*

În împrejurările actuale, putem, într-adevăr, şti că, oricare să fie natura aceea, căreia-i este datul să-i fie superioară minţii împodobite de virtute, nu se poate, în nici un chip, să fie injustă. Dreptaceea, nu ea, desigur, deşi are potestatea, constânge mintea să-i servească libidoului. ***Ev.***: Pe-asta nu-i absolut nimeni să n-o mărturisească fără nici o tărăgănare. ***Aug.***: Rămâne, prin urmare, că, fiindcă nimic, din ce-i este egal sau mai presus minţii împărăţitoare şi stăpâne a virtuţii, nu o face pe ea sclava libidoului, datorită justiţiei, nimic, însă, din ce-i este inferior, nu poate face asta, din cauza infirmităţii, precum ne învaţă cele ce au fost între noi lămurite, nimic, din cele câte există, nu seduce mintea a fi soaţa cupidităţii, decât numai şi numai propria voinţă şi liberul arbitru. ***Ev.***: Nu văd nimic să rămână atât de necesar.

22. ***Aug.***: Urmează acum că ţi se pare just ca ea să-şi ispăşească pedepsele pentru un atâta de mare păcat. ***Ev.***: Nu pot nega. ***Aug.***: Cum adică? Trebuie ea, oare, socotită mică,

quod ei libido dominatur, exspoliatamque virtutis opulentia, per diversa inopem atque indigentem trahit, nunc falsa pro veris approbantem, nunc etiam defensitantem, nunc improbantem quae antea probavisset, et nihilominus in alia falsa irruentem; nunc assensionem suspendentem suam, et plerumque perspicuas ratiocinationes formidantem; nunc desperantem de tota inventione veritatis, et stultitiae tenebris penitus inhaerentem; nunc conantem in lucem intelligendi, rursusque fatigatione decidentem: cum interea cupiditatum illud regnum tyrannice saeviat, et variis contrariisque tempestatibus totum hominis animum vitamque perturbet, hinc timore, inde desiderio; hinc anxietate, inde inani falsaque laetitia; hinc cruciatu rei amissae quae diligebatur, inde ardore adipiscendae quae non habebatur; hinc acceptae injuriae doloribus, inde facibus vindicandae: quaquaversum potest coarctare avaritia dissipare luxuria, addicere ambitio, inflare superbia, torquere invidia, desidia sepelire, pervicacia concitare, afflictare subjectio, et quaecumque alia innumerabilia regnum illius libidinis frequentant et exercent? possumusne tandem nullam [Col. 1234] istam poenam putare, quam, ut cernis, omnes qui non inhaerent sapientiae, necesse est perpeti?

23. *E.* Magnam quidem istam poenam esse judico, et omnino justam, si quis jam in sublimitate sapientiae collocatus, inde descendere ac libidini servire delegerit: sed utrum esse quisquam possit incertum est, qui haec aut voluerit facere, aut velit. Quanquam enim credamus hominem tam perfecte conditum a Deo, et in beata vita constitutum, ut ad aerumnas mortalis vitae ipse inde propria voluntate delapsus sit; tamen hoc cum firmissima fide teneam, intelligentia nondum assecutus sum: cujus rei diligentem inquisitionem, si nunc differendam putas, me invito facis.

XII. - *Mortalis vitae poenas qui libidini serviunt, merito patiuntur, etiamsi sapientes nunquam fuerint.*

24. Verum illud quod me maxime movet, cur hujuscemodi acerbissimas poenas patiamur nos, qui

însăşi această pedeapsă, că o domină libidoul şi, spoliată de opulenţa virtuţii, o târăşte, săracă şi lipsită, acum aprobatoare a celor false în locul celor adevărate, acum chiar, apărătoarea, acum dezaprobatoare a celor ce înainte le aprobase, şi, nu mai puţin, prăbuşită în altele false; acum reţinătoare a asensiunii sale şi, de cele mai multe ori, temătoare de raţionamentele limpezi; acum disperată în privinţa întregii găsiri a adevărului şi adânc ţintuită-n tenebrele prostiei; acum opintită-n lumina de-a înţelege şi iarăşi prăbuşită-n osteneală: cum, între timp, acel imperiu al cupidităţilor se-nfurie tiranic şi tulbură, prin varii şi contrarii furtuni, întreg spiritul omului şi viaţa, ici, prin teamă, colo, prin dorinţă, ici, prin anxietate, colo, prin deşartă şi falsă bucurie, ici, prin chinul pierderii lucrului îndrăgit, colo, prin ardoarea dobândirii celui neobţinut, ici, prin durerile injuriei primite, colo, prin torţele răzbunării; din toate părţile o poate constrânge avariţia, risipi luxuria, înrobi ambiţia, umfla superbia, tortura, invidia, lenea, înmormânta, încăpăţânarea, strămura, izbi supunerea, şi câte nenumărate altele frecventează şi muncesc imperiul acelui libidou; putem noi, totuşi, considera, oare, nulă această pedeapsă, pe care, cum vezi, toţi, care nu-s strâns alipiţi înţelepciunii, e necesar s-o îndure?

23. ***Ev.***: Mare, într-adevăr, judec eu că este această pedeapsă şi absolut justă, dacă cineva, aşezat, de-acum, în sublimitatea înţelepciunii, va fi ales să coboare de acolo şi să slujească libidoului, dar este incert, dacă poate fi cineva, care, să fi voit, fie să voiască, să facă asta. Oricât îl credem, într-adevăr, pe omul, atât de perfect zidit de către Dumnezeu şi aşezat în viaţa fericită, să fi fost căzut, el însuşi, de acolo, la necazurile vieţii muritoare, prin propria-i voinţă, totuşi, deşi ţin asta cu atotfermă credinţă, nu am ajuns încă la ea prin înţelegere, fapt a cărui diligentă cercetare, dacă acum o socoţi de amânat, o faci împotriva voinţei mele.

XII. - *Pedepsele vieţii muritoare le-ndură pe drept cei care slujesc libidoului, chiar dacă n-au fost nicicând înţelepţi.*

24. Adevărul învederat, care mă mişcă cel mai mult pe mine, de ce, adică, să-ndurăm, anume, atotcruntele pedepse de acest fel,

certe stulti sumus, nec sapientes unquam fuimus, ut merito haec dicamur perpeti propter desertam virtutis arcem, et electam sub libidine servitutem, quin aperias disputando, si vales, nullo modo tibi differendum esse concesserim. *A.* Ita istuc dicis, quasi liquido compertum habeas nunquam nos fuisse sapientes: attendis enim tempus ex quo in hanc vitam nati sumus. Sed cum sapientia in animo sit, utrum ante consortium hujus corporis alia quadam vita vixerit animus, et an aliquando sapienter vixerit, magna quaestio est, magnum secretum, et suo considerandum loco: neque ideo tamen hoc quod nunc habemus in manibus impeditur, quominus aperiatur ut potest.

25. Nam quaero abs te, sitne aliqua nobis voluntas. *E.* Nescio. *A.* Visne hoc scire? *E.* Et hoc nescio. *A.* Nihil ergo deinceps me interroges. *E.* Quare? *A.* Quia roganti tibi respondere non debeo, nisi volenti scire quod rogas. Deinde nisi velis ad sapientiam pervenire, sermo tecum de hujusmodi rebus non est habendus. Postremo meus amicus esse non poteris, nisi velis ut bene sit mihi. Jam vero de te tu ipse videris, utrum tibi voluntas nulla sit beatae vitae tuae. *E.* Fateor, negari non potest habere nos voluntatem: perge jam, videamus quid hinc conficias. *A.* Faciam: sed dic etiam prius, utrum et bonam voluntatem te habere sentias. *E.* Quid est bona voluntas? *A.* Voluntas qua appetimus recte honesteque vivere, et ad summam sapientiam pervenire. Modo tu vide utrum rectam honestamque non appetas vitam, aut esse sapiens non vehementer velis, aut certe negare audeas, cum haec volumus, nos habere voluntatem bonam. *E.* Nihil horum nego, et propterea me non solum voluntatem, sed etiam bonam voluntatem jam habere confiteor. *A.* Quanti pendis, oro te, hanc voluntatem? Numquidnam ei ulla ex parte divitias, aut honores, aut voluptates corporis, aut haec simul omnia conferenda arbitraris? *E.* Averterit Deus istam sceleratam dementiam. *A.* Parumne ergo gaudendum est habere nos quiddam in animo, hanc ipsam dico

noi, care,-n mod cert, suntem proşti, şi nici n-am fost niciodată-nţelepţi, ca să fim consideraţi a le suferi pe merit, din cauza părăsirii fortăreţei virtuţii şi alegerii servituţii sub libidou, în nici un chip nu ţi-aş fi conces că trebuie amânat, fără să-l dezvălui disputând, dacă te ţin puterile. ***Aug.***: Aşa o rosteşti pe asta, ca şi cum ai şti absolut limpede că noi n-am fost nicicând înţelepţi: căci iei în seamă doar timpul de când ne-am născut în această viaţă. Dar, cum înţelepciunea este în spirit, dacă, înaintea consorţiului acestui corp, va fi trăit sufletul într-o anume altă viaţă şi trăitu-va-fi, el, oare, înţelept, oarecând, e o mare-ntrebare, un mare secret, şi-i de scrutat la locul său: şi, totuşi, nici ceea ce avem acum la-ndemână nu-i împiedicat, de aceea, să fie dezvăluit, pe cât posibil.

25. Căci, te întreb, află-se, oare, în noi, o anume voinţă? ***Ev.***: Nu ştiu. ***Aug.***: Şi nu vrei, oare, s-o ştii? ***Ev.***: Nici asta n-o ştiu. ***Aug.***: Să nu mă mai întrebi, prin urmare, nimic, de-acum înainte. ***Ev.***: De ce? ***Aug.***: Pentru că nu-s dator să-ţi răspund ţie, întrebătorului, decât numai voitor să ştii ceea ce întrebi. Apoi, dacă nu voieşti s-ajungi la-nţelepciune, nu-i de trebuinţă nici un fel de discuţie cu tine despre astfel de lucruri. În fine, nu vei putea fi amicul meu, dacă nu voieşti să-mi fie mie bine. La urma urmei, despre tine vei fi văzut tu însuţi, dacă ţi-e nulă, sau nu, voinţa vieţii tale fericite. ***Ev.***: Mărturisesc, nu se poate nega că noi avem voinţă: haide, deci, să vedem ce anume deduci de aici. ***Aug.***: O s-o fac: dar spune, întâi, dacă simţi tu, sau nu, că ai şi bună voinţă. ***Ev.***: Ce este buna voinţă? ***Aug.***: Voinţa prin care dorim să trăim drept şi onest şi s-ajungem la-nţelepciunea supremă. Acum, vezi tu, dacă nu doreşti viaţa dreaptă şi onestă, sau dacă nu vrei cu ardoare să fii înţelept, sau, cum le voim pe-acestea, dacă-ndrăzneşti, sigur, să negi că noi avem voinţă bună. ***Ev.***: Nu neg nimic dintr-acestea, şi, de aceea mai recunosc încă cumcă eu am nu numai voinţă, ci chiar şi bună voinţă. ***Aug.***: Cam cât preţuieşti, rogu-te, această voinţă? Socoţi tu, oare, că-i pot fi,-ntr-adevăr, puse, în vreo oarecare măsură, în cumpănire averile sau onorurile, sau voluptăţile corpului, sau toate acestea împreună? ***Ev.***: Ferească Dumnezeu de această scelerată demenţă! ***Aug.***: Trebuie, oare, să ne bucurăm, prin urmare, puţin, că noi avem, în spirit, ceva, însăşi

bonam voluntatem, in cujus comparatione abjectissima sint ea quae commemoravimus, [Col. 1235] pro quibus adipiscendis multitudinem videmus hominum nullos labores, nulla pericula recusare? *E.* Gaudendum vero, ac plurimum. *A.* Quid? hoc gaudio qui non fruuntur, parvo damno eos affectos putas tanti boni? *E.* Imo maximo.

26. *A.* Vides igitur jam, ut existimo, in voluntate nostra esse constitutum, ut hoc vel fruamur vel careamus tanto et tam vero bono. Quid enim tam in voluntate, quam ipsa voluntas sita est Quam quisque cum habet bonam, id certe habet quod terrenis omnibus regnis, voluptatibusque omnibus corporis longe anteponendum sit. Quisquis autem non habet, caret profecto illa re, quam praestantiorem omnibus bonis in potestate nostra non constitutis, sola illi voluntas per seipsam daret. Itaque cum se ipse miserrimum judicet, si amiserit gloriosam famam, ingentes opes, et quaelibet corporis bona; tu eum non miserrimum judicabis, etiamsi talibus abundet omnibus, cum iis inhaeret quae amittere facillime potest, neque dum vult habet, caret autem bona voluntate, quae nec comparanda est cum istis, et cum sit tam magnum bonum, velle solum opus est, ut habeatur? *E.* Verissimum est. *A.* Jure igitur ac merito stulti homines, tametsi nunquam fuerunt sapientes (hoc enim dubium et occultissimum est), hujuscemodi afficiuntur miseria. *E.* Assentior.

XIII. - *Voluntate vitam beatam, voluntate miseram degimus.*

27. *A.* Considera nunc utrum tibi videatur esse prudentia appetendarum et vitandarum rerum scientia. *E.* Videtur. *A.* Quid? fortitudo nonne illa est animae affectio, qua omnia incommoda et damna rerum non in nostra potestate constitutarum contemnimus? *E.* Ita existimo. *A.* Porro temperantia est affectio coercens et cohibens appetitum ab iis rebus quae turpiter appetuntur: an tu aliter putas? *E.* Imo ita ut dicis sentio.

această bună voință, zic, în comparație cu care sunt atotabjecte cele pe care le-am amintit, pentru a căror dobândire vedem că majoritatea oamenilor nu recuză nici un chin, nici un fel de pericol? ***Ev.***: Trebuie, desigur, să ne bucurăm, și, încă, foarte mult. ***Aug.***: Ce, ce-i care nu se înfruptă din această bucurie a unui atâta de mare bine îi socoți tu pe ei afectați de o pagubă mică? ***Ev.***: Ba, dimpotrivă, de una maximă.

26. ***Aug.***: Acum vezi, precum socot, că în voința noastră este, prin urmare, orânduit fie să ne-nfruptăm, din el, bucuria, fie să ne lipsim, aici, de acest atâta de mare și atâta de adevărat bine. Căci ce a fost lăsat liber în voință atâta, cât voința însăși[11]? Pe care oricine, când o are bună, are, în mod cert, ceea ce trebuie cu multul pus înaintea tuturor împărățiilor pământești și a tuturor voluptăților corpului. Oricine, însă, n-o are, este absolut lipsit de acel avut, pe care, mai prestant tuturor bunurilor neconstituite în potestatea noastră, singură voința i l-ar da lui, prin sine însăși. Și, astfel, cum se judecă pe sine însuși atotmizer, dacă-și va fi pierdut faima glorioasă, imensele bogății și oricare bunuri ale corpului; tu nu-l vei judeca, oare pe el atotmizer, chiar și să abunde în toate de-alde-astea, cum este foarte strâns lipit de ele, pe care poate foarte ușor să le piardă, și nici nu le are de-ndată ce voiește, este lipsit, însă, de buna voință, care nici nu poate fi comparată cu ele, și și, deși este un atâta de mare bine, este nevoie numai de a voi, ca să fie avută? ***Ev.***: E-atotadevărat. ***Aug.***: Pe drept, așadar, și pe merit, oamenii proști, cu toate că n-au fost nicicând înțelepți (asta-ntr-adevăr, este-ndoielnic și-atotocult), sunt loviți de-acest fel de nefericire. ***Ev.***: Asimt.

XIII. - *Prin voință ne petrecem fericită viața, prin voință, nefericită.*

27. ***Aug.***: Ia, acum, seama, dacă prudența nu ți se pare, ea, știința lucrurilor de dorit și de ocolit. ***Ev.***: Așa mi se pare. ***Aug.***: Ce, tăria nu este, ea, oare afecțiunea sufletului, prin care disprețuim toate neajunsurile și daunele lucrurilor neconstituite în potestatea noastră? ***Ev.***: Așa o socot. ***Aug.***: Temperanța este, încaltea, afecțiunea coercitivă și cohibitativă a dorinței față de acele lucruri ce-s rușinos dorite: sau tu gândești altfel? ***Ev.***: Ba, dimpotrivă, simt așa cum zici. ***Aug.***: Ei, bine, ce să zicem că este justiția, dacă nu

A. Iam iustitiam quid dicamus esse, nisi virtutem qua sua cuique tribuuntur? *E.* Nulla mihi alia iustitiae notio est. *A.* Quisquis ergo bonam habens voluntatem, de cujus excellentia jam diu loquimur, hanc unam dilectione amplexetur, qua interim melius nihil habet, hac sese oblectet, hac denique perfruatur et gaudeat, considerans eam et judicans quanta sit, quamque invito illi eripi vel surripi nequeat; num dubitare poterimus istum adversari rebus omnibus, quae huic uni bono inimicae sunt? *E.* Necesse est omnino ut adversetur. *A.* Nullane hunc putamus praeditum esse prudentia, qui hoc bonum appetendum, et vitanda ea quae huic inimica sunt videt? *E.* Nullo modo mihi videtur hoc posse quisquam sine prudentia. *A.* Recte: sed cur non huic etiam fortitudinem tribuamus? Illa quippe omnia quae in potestate nostra non sunt, amare iste ac plurimi aestimare non potest. Mala enim voluntate amantur, cui tanquam inimicae charissimo suo bono resistat necesse est. Cum autem non amat haec, non dolet amissa, et omnino contemnit; quod opus esse fortitudinis, dictum atque concessum est. *E.* Tribuamus sane: non [Col. 1236] enim intelligo quem fortem verius appellare possim, quam eum qui rebus iis quas neque ut adipiscamur, neque ut obtineamus in nobis situm est, aequo et tranquillo animo caret; quod hunc necessario facere compertum est. *A.* Vide jam nunc utrum ab eo temperantiam alienare possimus, cum ea sit virtus quae libidines cohibet. Quid autem tam inimicum bonae voluntati est quam libido? Ex quo profecto intelligis istum bonae voluntatis suae amatorem resistere omni modo, atque adversari libidinibus, et ideo jure temperantem vocari. *E.* Perge; assentior. *A.* Justitia restat, quae quomodo desit huic homini, non sane video. Qui enim habet et diligit voluntatem bonam, et obsistit eis, ut dictum est, quae huic inimica sunt, male cuiquam velle non potest. Sequitur ergo ut nemini faciat injuriam; quod nullo pacto potest, nisi qui sua cuique tribuerit: hoc autem ad justitiam pertinere cum dicerem, approbasse te, ut puto,

virtutea prin care i se atribuie fiecăruia ceea ce i se cuvine? ***Ev.***: N-am nici o altă noțiune a justiției. ***Aug.***: Oricine, având, prin urmare, buna voință, despre a cărei excelență vorbim deja de mult, şi-o-mbrățişează, mai presus de orice, cu iubirea, pe ea, unica, decât care nu are, deocamdată, nimic mai bun, prin ea se-ncântă-ndesine, prin ea, în sfârşit, se-nfruptă şi se bucură, considerând-o şi judecând-o cât de mare-i şi cum nu-i poate fi salvată sau răpită fără voia lui, vom putea noi, oare, să ne-ndoim că el se-ncontrează tuturor lucrurilor care-s inamicii acestui unic bine? ***Ev.***: E absolut necesar să se-ncontreze. ***Aug.***: Socotimu-l, oare, nedotat cu nici un fel de prudență, pe el, care acest bine îl vede de dorit şi, de ocolit, pe toate acelea, care-i sunt acestuia inamice? ***Ev.***: Mie nu mi se pare, în nici un chip, să fie cineva în stare, fără prudență, de una ca asta. ***Aug.***: Drept: dar de ce să nu-i atribuim acestuia şi tăria? Vezi bine că nu se poate ca el să le iubească şi să le prețuiască mult pe niciunele dintre cele ce nu-s în potestatea noastră. Or, ele sunt iubite prin voință rea, căreia este necesar să-i reziste, precum inamicei atotiubitului său bine. Cum, însă, nu le iubeşte pe acestea, el nu le plânge, pierdute, şi le dispreţuieşte-ntrutotul, ceea ce s-a zis şi s-a conces că este lucrarea tăriei. ***Ev.***: Să i-o atribuim, desigur, că nu-nțeleg pe cine l-aş putea numi, mai cu adevărat, tare, decât pe acela, care, cu sufletul calm şi împăcat, se lipseşte de acele lucruri, pe care nu depinde de noi nici să le câştigăm, nici să le păstrăm, ceea ce s-a dovedit că el face în mod necesar. ***Aug.***: Ei, bine, vezi acum, dacă temperanța, cum ea este virtutea care înfrânează libidourile, am putea-o, oare, înstrăina de el? Ce-i, însă, atât de inamic bunei voințe precum libidoul? Dintru care, înțelegi cu siguranță, că acest iubitor al bunei sale voințe rezistă, cu orice chip, şi se-ncontrează libidourilor, şi, de aceea, este, pe drept, numit temperat. ***Ev.***: Continuă: asimt. ***Aug.***: Rămâne justiția, care nu prea văd cum să-i lipsească acestui om. Căci, cine are şi-ndrăgeşte buna voință, şi cum s-a spus, se pune-n calea celor ce-i sunt ei inamice, nu se poate să-i voiască, nicidecum, cuiva răul. Rezultă, prin urmare, că nu-i face nimănui nedreptate, ceea ce nu poate, în nici un chip, decât numai cine-i va fi atribuit fiecăruia ceea ce i se cuvine: aceasta, însă, îți aminteşti precum socot, că tu ai

meministi. *E.* Ego vero memini et fateor in hoc homine, qui suam bonam voluntatem magni pendit et diligit, omnes quatuor virtutes quae abs te paulo ante, me assentiente, descriptae sunt, esse compertas.

28. *A.* Quid igitur impedit cur hujus vitam non concedamus esse laudabilem? *E.* Nihil prorsus; imo hortantur vel etiam cogunt omnia. *A.* Quid? vitam miseram potesne ullo modo non judicare fugiendam? *E.* Et magnopere quidem judico, nihilque aliud agendum existimo. *A.* At laudabilem non fugiendam profecto putas. *E.* Quin etiam appetendam sedulo existimo. *A.* Non ergo misera est quae laudabilis vita est. *E.* Hoc utique sequitur. *A.* Nihil jam, quantum opinor, difficile tibi ut assentiaris relinquitur, eam scilicet quae misera non est, beatam esse vitam. *E.* Manifestissimum est. *A.* Placet igitur beatum esse hominem dilectorem bonae voluntatis suae, et prae illa contemnentem quodcumque aliud bonum dicitur, cujus amissio potest accidere etiam cum voluntas tenendi manet. *E.* Quidni placeat, quo superiora quae concessimus, necessario trahunt? *A.* Bene intelligis: sed dic, quaeso, nonne bonam voluntatem suam diligere, et tam magni aestimare quam dictum est, etiam ipsa bona voluntas est? *E.* Verum dicis. *A.* At si hunc beatum recte judicamus, nonne recte miserum, qui contrariae voluntatis est? *E.* Rectissime. *A.* Quid ergo causae est cur dubitandum putemus, etiamsi nunquam antea sapientes fuimus, voluntate nos tamen laudabilem et beatam vitam, voluntate turpem ac miseram mereri ac degere? *E.* Fateor huc certis et minime negandis rebus esse perventum.

29. *A.* Vide etiam aliud: nam credo te memoria tenere quam dixerimus esse bonam voluntatem: opinor enim, ea dicta est qua recte atque honeste vivere appetimus. *E.* Ita memini. *A.* Hanc igitur voluntatem, si bona itidem voluntate diligamus atque amplectamur, rebusque omnibus quas retinere non quia volumus possumus, anteponamus; consequenter

aprobat-o, când ziceam că ține de justiție. ***Ev.***: Eu îmi amintesc și mărturisesc că, în acest om, care prețuiește mult și-ndrăgește buna sa voință, sunt dovedite tuspatru acele virtuți care au fost, puțin mai înainte, descrise, cu asentimentul meu, de către tine.

28. ***Aug.***: Ce ne împiedică, prin urmare, să concedem că viața lui este lăudabilă? ***Ev.***: Nimic absolut; ba, dimpotrivă, toate ne-ndeamnă și ne constrâng chiar. ***Aug.***: Ce, poate-se, oare, în vreun mod oarecare, a nu judeca de evitat viața nefericită? ***Ev.***: Ba, judec, într-adevăr, din tot sufletul, și socot că nu-i de făcut nimic alta. ***Aug.***: Dar, de bună seamă, pe cea lăudabilă n-o socoți, nicidecum, de evitat. ***Ev.***: Mai mult chiar, o socot de dorit într-adinsul. ***Aug.***: Nu-i, prin urmare, nefericită viața care-i lăudabilă? ***Ev.***: Asta rezultă, vezi bine. ***Aug.***: Nu-ți mai rămâne, pe cât socot eu, nimic greu să asimți că aceea anume, care nu-i nefericită, este viața fericită. ***Ev.***: E-atotînvederat. ***Aug.***: Ești, prin urmare, de acord că-i fericit omul iubitor al bunei sale voințe și, față cu ea, disprețuitor a tot ceea ce se poate numi un bun anume, a cărui pierdere se poate-n-tâmpla chiar și când rămâne voința deținerii lui. ***Ev.***: De ce n-aș fi de acord, de vreme ce cele de mai sus, pe care le-am conces, o impun cu necesitate? ***Aug.***: Bine-nțelegi: dar spune, rogu-te, a îndrăgi buna sa voință și a o prețui atâta de mult, cât s-a spus, nu-nseamnă asta, oare, chiar buna voință însăși? ***Ev.***: Adevărat zici. ***Aug.***: Dar, dacă pe acesta-l judecăm, pe drept, fericit, nu-i, oare, pe drept, nefericit cine-i de-o voință contrară? ***Ev.***: Atotdrept. ***Aug.***: Care-i, prin urmare, motivul să mai socotim de pus la-ndoială, că, chiar dacă n-am fost nicicând înțelepți, prin voință ne dobândim, totuși, și ne petrecem o viață lăudabilă și fericită, prin voință, una rușinoasă și nefericită[12]? ***Ev.***: Mărturisesc că s-a ajuns aici, prin fapte certe și absolut imposibil de negat.

29. ***Aug.***: Mai ia tu, numai, seama și la alta: căci cred că tu păstrezi în memorie, care anume ziceam că este buna voință: căci cu opinez, încaltea, că ea a fost, într-adevăr, numită aceea prin care dorim să trăim drept și onest. ***Ev.***: Așa-mi amintesc. ***Aug.***: Pe această voință, prin urmare, dacă o îndrăgim și-o îmbrățișăm prin însăși aceeași bună voință și o punem înaintea tuturor lucrurilor, pe care nu fiindcă voim le putem reține, în mod consecvent,

illae virtutes, ut ratio docuit, animum nostrum incolent, quas habere idipsum est recte honesteque vivere. Ex quo [Col. 1237] conficitur ut quisquis recte honesteque vult vivere, si id se velle prae fugacibus bonis velit, assequatur tantam rem tanta facilitate, ut nihil aliud ei quam ipsum velle sit habere quod voluit. *E.* Vere tibi dico, vix me contineo quin exclamem laetitia, repente mihi oborto tam magno, et tam in facili constituto bono. *A.* Atqui hoc ipsum gaudium, quod hujus boni adeptione gignitur, cum tranquille et quiete atque constanter erigit animum, beata vita dicitur: nisi tu putas aliud esse beate vivere, quam veris bonis certisque gaudere. *E.* Ita sentio.

XIV. - *Cur ergo pauci evadant beati, cum omnes esse velint.*

30. *A.* Recte: sed censesne quemquam hominum non omnibus modis velle atque optare vitam beatam? *E.* Quis dubitat omnem hominem velle? *A.* Cur igitur eam non adipiscuntur omnes? Dixeramus enim atque convenerat inter nos, voluntate illam mereri homines, voluntate etiam miseram, et sic mereri ut accipiant: nunc vero existit nescio quae repugnantia, et nisi diligenter dispiciamus, perturbare nititur superiorem tam evigilatam firmamque rationem. Quomodo enim voluntate quisque miseram vitam patitur, cum omnino nemo velit misere vivere? Aut quomodo voluntate beatam vitam consequitur homo, cum tam multi miseri sint, et beati omnes esse velint? An eo evenit, quod aliud est velle bene aut male, aliud mereri aliquid per bonam vel malam voluntatem? Nam illi qui beati sunt, quos etiam bonos esse oportet, non propterea sunt beati, quia beate vivere voluerunt; nam hoc volunt etiam mali: sed quia recte, quod mali nolunt. Quamobrem nihil mirum est quod miseri homines non adipiscuntur quod volunt, id est, beatam vitam. Illud enim cui comes est, et sine quo ea nemo dignus est, nemoque assequitur, recte scilicet vivere, non itidem volunt. Hoc enim aeterna lex illa, ad cujus considerationem redire jam tempus est,

locuiesc, precum ne învață rațiunea, spiritul nostru acele virtuți, pe care a le avea înseamnă totuna cu a trăi drept şi onest. De unde rezultă că oricine voieşte să trăiască drept şi onest, dacă, față cu bunurile trecătoare, voieşte ca el să voiască asta, dobândeşte un atâta de mare lucru printr-o atâta de mare facilitate, încât pentru el nu-nseamnă nimic alta a avea ceea ce a voit, decât doar însuşi a voi[13]. ***Ev.***: Ți-o spun răspicat că abia mă abțin să nu strig de bucurie, cât de repede mi s-a dezvăluit atâta de mare bine, într-o învoială atâta de uşoară. ***Aug.***: Ei, bine însăşi această bucurie, care se naşte prin dobândirea acestui bine, când înalță uşor, şi liniştit, şi constant spiritul, se numeşte viața fericită: dacă nu cumva tu socoți că a trăi fericit e alta decât a te bucura de bunurile adevărate şi sigure. ***Ev.***: Aşa simt, întocmai.

XIV. - *De ce puțini ajung, prin urmare, fericiți, când toți voiesc să fie.*

30. ***Aug.***: Drept: dar îl crezi tu, oare, pe careva dintre oameni că nu voieşte şi nu doreşte, cu orice preț, viața fericită? ***Ev.***: Cine să se-ndoiască cumcă tot omul o voieşte? ***Aug.***: De ce n-o dobândesc, prin urmare, toți? Căci am zis şi s-a convenit între noi că oamenii o câştigă pe ea prin voință, tot prin voință, şi pe cea nefericită, şi că aşa, precum o primesc, o merită: acum, există,-ntr-adevăr, o nu ştiu ce repugnanță, şi, dacă n-o scurtăm atent, tinde să perturbeze atât de fermul şi nopți întregi, atât de bine păzitul raționament de mai sus. În ce mod anume îndură, într-adevăr, cineva, prin voință, o viață nefericită, cum absolut nimeni nu voieşte să trăiască nefericit? Sau, în ce mod anume îşi dobândeşte omul, prin voință, o viață fericită, cum atât de mulți sunt nefericiți, şi toți voiesc să fie fericiți? Sau se-ntâmplă prin faptul că una este a voi bine sau rău, alta, a merita ceva prin bună sau rea voință? Căci cei ce sunt fericiți, care se cuvine să fie chiar şi buni, nu-s de aceea fericiți, fiindcă au voit să trăiască fericit: întrucât pe-asta o voiesc până şi răii; ci, fiindcă, drept, ceea ce răii nu voiesc. Dreptaceea, nu-i de loc de mirare că oamenii nefericiți nu dobânesc ce voiesc, adică, viața fericită. Căci nu voiesc, pe de altă parte, ceea ce-i este ei însoțitor şi fără de care nu-i nimeni demn de ea, nici n-o atinge nimeni, adică, a trăi drept. Accasta a dovedit-o, într-adevăr, printr-o stabilitate încomutabilă,

incommutabili stabilitate firmavit, ut in voluntate meritum sit; in beatitate autem et miseria praemium atque supplicium4. Itaque cum dicimus voluntate homines esse miseros, non ideo dicimus, quod miseri esse velint, sed quod in ea voluntate sunt, quam etiam eis invitis miseria sequatur necesse est. Quare non repugnat superiori rationi, quod volunt omnes beati esse, nec possunt; non enim volunt omnes recte vivere, cui uni voluntati vita beata debetur: nisi quid habes adversus haec dicere. *E.* Ego vero nihil.

XV. - *Lex aeterna, lex temporalis in quos et quantum valeant.*

31. Sed videamus jam quomodo haec ad propositam illam quaestionem de duabus legibus referantur. *A.* Fiat: sed dic mihi prius, utrum qui recte vivere diligit, eoque ita delectatur, ut non solum ei rectum sit, sed etiam dulce atque jucundum, amet hanc legem, habeatque charissimam, qua videt tributam esse bonae voluntati beatam vitam, malae miseram? *E.* Amat omnino ac vehementer: nam istam ipsam sequens ita [Col. 1238] vivit. *A.* Quid? cum hanc amat, mutabile aliquid amat ac temporale, an stabile ac sempiternum? *E.* Aeternum sane atque incommutabile. *A.* Quid illi qui in mala voluntate perseverantes, nihilominus beati esse cupiunt? possuntne amare istam legem, qua talibus hominibus miseria merito rependitur? *E.* Nullo modo, arbitror. *A.* Nihilne amant aliud? *E.* Imo plurima; ea scilicet in quibus adipiscendis vel retinendis mala voluntas illa persistit. *A.* Opinor te dicere divitias, honores, voluptates, et pulchritudinem corporis, caeteraque omnia quae possunt et volentes non adipisci, et amittere inviti. *E.* Ista ipsa sunt. *A.* Num haec aeterna esse censes, cum temporis volubilitati videas obnoxia? *E.* Quis hoc vel dementissimus senserit? *A.* Cum igitur manifestum sit alios esse homines amatores rerum aeternarum, alios temporalium, cumque duas leges esse convenerit, unam aeternam, aliam temporalem; si quid aequitatis sapis, quos istorum judicas aeternae legi, quos

mirifica lege eternă, la a cărei considerare este deja timpul să ne reîntoarcem, întrucât meritul consistă în voință; în fericire, însă, şi-n nefericire, premiul şi supliciul[14]. Şi, astfel, când zicem că oamenii sunt nefericiți prin voință, nu de aceea zicem, fiindcă voiesc să fie nefericiți, ci fiindcă sunt într-acea voință, pe care, chiar fără voia lor, e necesar s-o urmeze nefericirea. De aceea nu vine-n contradicție cu raționamentul de mai sus, că toți voiesc să fie fericiți şi nici nu pot; căci nu voiesc toți să trăiască drept, voință, singura căreia i se datorează viața fericită: doar dacă nu ai ceva a spune contra acestora. ***Ev.***: Eu, cu-adevărat, nimic.

XV. - *Legea eternă, legea temporală întru cine şi cât sunt în vigoare.*

31. Dar să vedem încă-n ce mod anume se referă acestea la acea chestiune propusă în legătură cu cele două legi. ***Aug.***: Fie: dar spune-mi, mai întâi, cine îndrăgeşte să trăiască drept şi se şi încântă prin asta astfel, încât nu numai că-i este lui drept, ci chiar şi dulce şi plăcut, iubeşte, el, oare, şi are atotscumpă această lege prin care vede că bunei voințe îi este atribuită viața fericită, celei rele, nefericita? ***Ev.***: Iubeşte absolut, şi încă vehement: căci, urmând-o pe aceasta însăşi, trăieşte el astfel. ***Aug.***: Ce, cum o iubeşte pe asta, iubeşte el, oare, ceva mutabil şi temporal, sau ceva stabil şi sempitern? ***Ev.***: Etern, desigur, şi incomutabil. ***Aug.***: Ce, cei care, perseverenți în voința rea, doresc, cu toate acestea, să fie fericiți, pot, ei, oare, iubi această lege, prin care unor astfel de oameni le este, pe merit, dată ca răsplată nefericirea? ***Ev.***: În nici un chip, socot. ***Aug.***: Nu iubesc ei, oare, nimic alta? ***Ev.***: Ba, dimpotrivă, multe; acelea, adică, întru dobândirea şi reținerea cărora persistă reaua voință aceea. ***Aug.***: Sunt de părere că tu zici averile, onorurile, voluptățile şi frumsețea corpului, şi toate celea, pe care pot şi, voitori, să nu le dobândească, şi, nevoitori, să le piardă. ***Ev.***: Ele însele-s. ***Aug.***: Crezi tu, oare, cum le vezi supuse volubilității timpului, că sunt ele eterne? ***Ev.***: Cine, fie şi autodement, ar simți-o pe asta? ***Aug.***: Cum este, prin urmare, autoînvederat că unii oameni sunt iubitorii lucrurilor eterne, alții, ai celor temporale, şi, cum s-a convenit că sunt două legi, una eternă, alta temporală, şi, dacă ştii ceva despre echitate, pe care dintre ei îi judeci supuşi legii eterne, pe care, celei temporale?

temporali esse subdendos? *E.* Puto in promptu esse quod quaeris: nam beatos illos ob amorem ipsorum aeternorum sub aeterna lege agere existimo; miseris vero temporalis imponitur. *A.* Recte judicas, dummodo illud inconcussum teneas, quod apertissime jam ratio demonstravit, eos qui temporali legi serviunt, non esse posse ab aeterna liberos; unde omnia quae justa sunt, justeque variantur, exprimi diximus: eos vero qui legi aeternae per bonam voluntatem haerent, temporalis legis non indigere, satis, ut apparet, intelligis. *E.* Teneo quod dicis.

32. *A.* Jubet igitur aeterna lex avertere amorem a temporalibus, et eum mundatum convertere ad aeterna. *E.* Jubet vero. *A.* Quid deinde censes temporalem jubere, nisi ut haec quae ad tempus nostra dici possunt, quando eis homines cupiditate inhaerent, eo jure possideant, quo pax et societas humana servetur, quanta in his rebus servari potest? Ea sunt autem: primo, hoc corpus, et ejus quae vocantur bona, ut integra valetudo, acumen sensuum, vires, pulchritudo, et si qua sunt caetera, partim necessaria bonis artibus, et ideo pluris pensanda, partim viliora. Deinde libertas, quae quidem nulla vera est, nisi beatorum, et legi aeternae adhaerentium: sed eam nunc libertatem commemoro, qua se liberos putant qui dominos homines non habent, et quam desiderant ii qui a dominis hominibus manumitti volunt. Deinde parentes, fratres, conjux, liberi, propinqui, affines, familiares, et quicumque nobis aliqua necessitudine adjuncti sunt. Ipsa denique civitas, quae parentis loco haberi solet; honores etiam et laudes, et ea quae dicitur gloria popularis. Ad extremum pecunia, quo uno nomine continentur omnia quorum jure domini sumus, et quorum vendendorum aut donandorum habere potestatem videmur. Horum omnium quemadmodum lex illa sua cuique distribuat, difficile et longum est explicare, et plane ad id quod proposuimus non necessarium. Satis est enim videre non ultra porrigi hujus legis potestatem in vindicando, quam ut haec vel aliquid horum adimat atque auferat ei quem punit. Metu coercet

Ev.: Socot că-i foarte la-ndemână ceea ce-ntrebi; căci pe cei fericiți în vederea iubirii celor eterne îi socot a trăi sub legea eternă, celor nefericiți, însă, li se impune cea temporală. ***Aug.***: Drept judeci, numai să ții nestrămutat ceea ce-a demonstrat-o, de-acum, învederat rațiunea, că nu se poate ca cei ce-i servesc celei temporale să fie liberi față de cea eternă; de unde am spus-o că sunt reproduse toate[15] care sunt juste şi sunt just variate: cei care, prin buna voință, stăruie neclintit alipiți legii eterne, înțelegi, precum pare, îndeajuns, că nu duc deloc lipsa celei temporale. ***Ev.***: Țin ceea ce zici.

32. ***Aug.***: Porunceşte, prin urmare, legea eternă să se departe amorul de cele temporale şi, purificat, să se-ntoarcă, el, la cele eterne. ***Ev.***: Porunceşte, vezi bine. ***Aug.***: Ce crezi tu, mai apoi, că porunceşte cea temporală, decât ca pe aceasta, ce pot fi numite, în timp, ale noastre, când oamenii li se ataşează lor prin cupiditate, să le posede prin acel drept, prin care să fie păstrată pacea şi societatea umană, cât poate fi ea păstrată întru aceste lucruri? Ele sunt, însă: întâi şi-ntâi, corpul şi cele ce se numesc bunurile lui, precum sănătatea integră, ascuțimea simțurilor, puterile, frumsețea, şi oricare mai sunt ele, celelalte, precum, în parte, cele necesare bunelor arte, şi de aceea de prețuit mai mult; în parte, maineînsemnatele. Libertatea, apoi, care,-ntr-adevăr, nu-i una adevărată, decât numai a fericiților şi a statornic-ataşaților legii eterne; dar acum amintesc acea libertate, prin care se socot pe sine liberi, cei care nu-i au domnitori pe oameni şi pe care o doresc cei care vor să fie eliberați de sub oamenii domnitori. Părinții, apoi, frații, soția, copiii, rubedeniile, vecinii, familiarii şi oricare alții sunt legați de noi printr-o necesitate oarecare. Iarăşi, cetatea, care, într-un cuvânt, se obişnuieşte să fie ținută-n loc de maică, onorurile, chiar, şi laudele şi ceea ce se numeşte-ndeobşte glorie populară. Averea, în cele din urmă, nume unic, prin care sunt cuprinse toate cele cărora le suntem pe drept stăpâni şi asupra cărora credem că avem putința de a le vinde şi a le dărui. În ce mod anume acea lege atribuie, dintre toate acestea, fiecăruia ce i se cuvine, e lung şi dificil de explicat, şi aproape neneccsar pentru ceea ce ne-am propus. E suficient, încaltea, a vedea că potestatea, în a pedepsi, a acestei legi, nu se întinde mai departe, decât că i le interzice sau i le ia pe acestea, sau ceva anume din ele, celui pe

ergo, et ad id quod vult, torquet ac retorquet miserorum [Col. 1239] animos, quibus regendis accommodata est. Dum enim haec amittere timent, tenent in his utendis quemdam modum aptum vinculo civitatis, qualis ex hujuscemodi hominibus constitui potest. Non autem ulciscitur peccatum cum amantur ista, sed cum aliis per improbitatem auferuntur. Quamobrem vide utrum jam perventum sit ad id quod infinitum putabas. Instituerамus enim quaerere, quatenus habeat jus ulciscendi ea lex qua populi terreni civitatesque gubernantur. *E.* Video perventum.

33. *A.* Vides ergo etiam illud, quod poena non esset, sive quae per injuriam, sive quae per talem vindictam infertur hominibus, si eas res quae invito auferri possunt, non amarent? *E.* Id quoque video. *A.* Cum igitur eisdem rebus alius male, alius bene utatur; et is quidem qui male, amore his inhaereat atque implicetur, scilicet subditus eis rebus quas ei subditas esse oportebat, et ea bona sibi constituens, quibus ordinandis beneque tractandis ipse esse utique deberet bonum: ille autem qui recte his utitur, ostendat quidem bona esse, sed non sibi; non enim eum bonum melioremve faciunt, sed ab eo potius fiunt: et ideo non eis amore agglutinetur, neque velut membra sui animi faciat, quod fit amando, ne cum resecari coeperint, eum cruciatu ac tabe foedent; sed eis totus superferatur, et habere illa atque regere, cum opus est, paratus, et amittere ac non habere paratior: cum ergo haec ita sint, num aut argentum et aurum propter avaros accusandum putas, aut cibos propter voraces, aut vinum propter ebriosos, aut muliebres formas propter scortatores et adulteros, atque hoc modo caetera, cum praesertim videas et igne bene uti medicum, et pane scelerate veneficum? *E.* Verissimum est, non res ipsas, sed homines qui eis male utuntur, esse culpandos.

care-l pedepsește. Constrânge, așadar, prin teamă, și sucește, și răsucește, spre ceea ce vrea ea, sufletele celor nefericiți, cărora s-a deprins a le comanda. Cât timp se tem, într-adevăr, să le piardă pe acestea, țin, întru folosința lor, o anume limită, demnă de lanțul cetății, cum poate fi ea constituită dintru oameni de acest fel. Căci nu este pedepsit păcatul, cum sunt iubite acestea, ci, cum le sunt răpite ele altora prin improbitate. Dreptaceea, ia, numai, seama, dacă nu cumva s-a ajuns la ceea ce ți se părea infinit. Căci hotărâsem să cercetăm până unde are dreptul de a pedepsi această lege prin care sunt guvernate popoarele și cetățile pământești. ***Ev.***: Văd că s-a ajuns.

33. ***Aug.***: Vezi, prin urmare, chiar și faptul că nu exista nici pedeapsa, nici cea prin injurie, nici cea care li se aduce oamenilor prin astfel de răzbunare, dacă ei n-ar iubi acele lucruri care le pot fi luate fără voia lor? ***Ev.***: O văd, desigur, și pe asta. ***Aug.***: Cum, așadar, de aceleași lucruri unul se folosește bine, altul, rău; și ăsta anume, care se folosește rău, se lipește strâns și se leagă prin amor de ele, supus, adică, acelor lucruri, care se cuvenea să-i fie lui supuse, și și constituindu-și-le sieși bunuri pe acelea întru rândurirea și buna mânuire a cărora trebuia să fie el însuși binele: acela, însă, care se folosește drept de acestea, arată că sunt, într-adevăr, bune, dar nu sieși; căci nu ele-l fac pe el bun sau mai bun, ci, mai degrabă, ele-s făcute de către el: și, de aceea, nu este lipit, prin amor, de ele, și nici nu și le face cvazimembre ale spiritului său, ceea ce se-ntâmplă iubind, ca nu cumva să-l pângărească prin chin și suferință, când ar începe să i se precurme; ci se pune pe sine întreg deasupra lor, și pregătit să le aibă și să le stăpânească, și și mai pregătit să le piardă și să nu le aibă: cum astea-s, prin urmare, astfel, oare socoți tu, cumva, de acuzat, fie, din cauza avarilor, argintul și aurul, fie, din cauza celor vorace, mâncărurile, fie, din cauza beților, vinul, fie, din cauza curvarilor și a adulterilor, frumsețile muierești, și, în acest chip, celelalte, când, mai cu seamă, vezi și că medicul se folosește bine de foc, și și de pâine, scelerat, otrăvitorul? ***Ev.***: E-atotadevărat că nu lucrurile însele, ci oamenii, care se folosesc rău de ele, trebuie culpabilizați.

XVI. - *Epilogus tractatae quaestionis.*

34. *A.* Recte: sed quoniam et quid valeat aeterna lex, ut opinor, videre jam coepimus, et quantum lex temporalis in vindicando progredi possit, inventum est; et rerum duo genera, aeternarum et temporalium, duoque rursus hominum, aliorum aeternas, aliorum temporales sequentium et diligentium, satis aperteque distincta sunt: quid autem quisque sectandum et amplectendum eligat, in voluntate esse positum constitit; nullaque re de arce dominandi, rectoque ordine mentem deponi, nisi voluntate: et est manifestum, [Col. 1240] non rem ullam, cum ea quisque male utitur, sed ipsum male utentem esse arguendum: referamus nos, si placet, ad quaestionem in exordio hujus sermonis propositam, et videamus utrum soluta sit; nam quaerere instituerамus quid sit male facere, et propter hoc omnia quae dicta sunt, diximus. Quocirca licet nunc animadvertere et considerare, utrum sit aliud male facere, quam neglectis rebus aeternis, quibus per seipsam mens fruitur, et per seipsam percipit, et quas amans amittere non potest, temporalia et quae per corpus hominis partem vilissimam sentiuntur, et nunquam esse certa possunt, quasi magna et miranda sectari. Nam hoc uno genere omnia malefacta, id est peccata, mihi videntur includi. Tibi autem quid videatur, exspecto cognoscere.

35. *E.* Est ita ut dicis, et assentior, omnia peccata hoc uno genere contineri, cum quisque avertitur a divinis vereque manentibus, et ad mutabilia atque incerta convertitur. Quae quanquam in ordine suo recte locata sint, et suam quamdam pulchritudinem peragant; perversi tamen animi est et inordinati, eis sequendis subjici, quibus ad nutum suum ducendis potius divino ordine ac jure praelatus est. Et illud simul mihi videre jam videor absolutum atque compertum, quod post illam quaestionem, quid sit male facere, deinceps quaerere instituerамus, unde male faciamus. Nisi enim

XVI. - *Epilogul chestiunii tratate.*

34. Drept: dar, fiindcă am şi început deja, după cum mi se pare, să vedem şi ce e-n putinţă legea eternă, şi s-a şi descoperit cât poate înainta-n pedepsire legea temporală: au fost îndestul şi pe faţă distinse şi două genuri de lucruri, eterne şi temporale, şi, de asemenea, şi două genuri de oameni, unii urmându-le şi-ndrăgindu-le pe cele eterne, alţii, pe cele temporale; ce, însă, şi cine alege ce e de urmat şi de-mbrăţişat s-a dovedit că este statornicit întru voinţă[16]; şi că, prin nici un alt lucru, mintea nu poate fi-nlăturată din tronul împărăţirii şi de la dreapta rânduială, decât numai prin voinţă: şi e-nvederat că nici un lucru nu trebuie, când cineva se foloseşte rău de el, înfierat, ci, însuşi răufolositorul: să ne întoarcem noi, dacă eşti de acord, la chestiunea propusă-n exordiul acestei discuţii şi să vedem dacă a fost, ea, dezlegată, căci hotărâsem să cercetăm ce-nseamnă a face rău, şi pentru asta s-au spus toate câte le-am spus. De aceea se poate, acum, lua-n seamă şi considera, dacă a face rău înseamnă, cumva, altceva, decât că, neglijate fiind lucrurile eterne, dintru care mintea se-mbucură pe sine însăşi şi le percepe prin sine însăşi şi pe care, iubindu-le, nu le poate pierde, sunt urmate, precum mari şi minunate, temporalele şi care sunt simţite prin corpul omului, partea atotneînsemnată, şi nu pot fi nicicând certe. Căci, în genul acesta unic, mi se par mie a fi incluse toate faptele rele, păcatele, adică. Aştept, însă, să cunosc ce ţi se pare ţie.

35. ***Ev.***: Aşa-i, precum zici, şi asimt că toate păcatele sunt cuprinse în acest unic gen, când fiecare se departă de la cele divine şi cu adevărat dăinuitoare şi se întoarce spre cele mutabile şi incerte. Care, oricât, în ordinea lor, sunt drept aşezate şi realizează o anume frumseţe a lor; ţine, totuşi, de un spirit pervers şi nerânduit să li se supună, urmându-le, lor, faţă de care a fost ridicat, printr-o ordine divină şi pe drept, să le stăpânească, mai degrabă, după bunul său plac. Şi mi se mai pare a vedea dezlegat şi limpezit, totodată, ceea ce, după acea chestiune, ce anume înseamnă a face rău, am hotărât, mai apoi, să cercetăm: de unde anume facem rău. Căci, dacă nu mă-nşel, facem asta,

fallor, ut ratio tractata monstravit, id facimus ex libero voluntatis arbitrio. Sed quaero utrum ipsum liberum arbitrium, quo peccandi facultatem habere convincimur, oportuerit nobis dari ab eo qui nos fecit. Videmur enim non fuisse peccaturi, si isto careremus; et metuendum est ne hoc modo Deus etiam malefactorum nostrorum auctor existimetur. *A.* Nullo modo istuc timueris: sed ut diligentius requiratur, aliud tempus sumendum est. Nam haec sermocinatio modum terminumque jam desiderat; qua velim credas magnarum abditarumque rerum inquirendarum quasi fores esse pulsatas. In quarum penetralia cum Deo duce venire coeperimus, judicabis profecto quantum inter hanc disputationem, et eas quae sequuntur intersit, quantumque illae praestent, non modo investigationis sagacitate, sed etiam majestate rerum, et clarissima luce veritatis: pietas tantum adsit, ut nos divina providentia cursum quem instituimus, tenere et perficere permittat. *E.* Cedo voluntati tuae, et ei meam judicio et voto libentissime adjungo.

precum raționamentul a demonstrat-o, prin liberul arbitru al voinței. Dar întreb, dacă însuși liberul arbitru, prin care suntem convinşi că avem facultatea de a păcătui, se cuvenea, oare, să ne fie dat, el, nouă de către Acela care ne-a făcut pe noi. Căci se pare că nu am fi ajuns să păcătuim, dacă am fi fost lipsiți de el, şi e de temut ca nu cumva, în acest mod, să fie Dumnezeu socotit autorul faptelor noastre rele. ***Aug.***: În nici un caz, să nu te temi de una ca asta: dar, ca să fie cercetată mai atent, trebuie ales un alt timp. Căci cată deja măsură şi sfârşit această discuțiune, prin care aş vrea să crezi ca şi bătut la uşile marilor şi ascunselor lucruri de cercetat. În ale căror tainițe, cum, cu Dumnezeu călăuză, am început să pătrundem, vei judeca, de bună seamă, câtă deosebire există între această dispută şi cele ce urmează şi cu cât sunt mai presus acelea, nu numai prin sagacitatea investigării, ci chiar şi prin maiestatea lucrurilor şi prin atotstrălucitoarea lumină a adevărului; numai să stea pietatea de față, ca să ne permită divina Providență să ținem şi să împlinim cursul pe care l-am instituit. ***Ev.***: Cedez voinței tale şi o adaug ei, prin judecată şi juruință, cu foarte mare plăcere, pe a mea.

LIBER SECUNDUS

In quo, difficultate ex eo quod libertas, qua peccatur, a Deo data sit emergente, tria haec disquiruntur: Qua ratione Deum esse manifestum sit; an ab ipso sint bona quaecumque; utrum in bonis censenda sit libera voluntas.

I. - *Libertas, qua peccatur, cur a Deo data.*

1. [Col. 1239] *E.* Jam, si fieri potest, explica mihi quare dederit Deus homini liberum voluntatis arbitrium: quod [Col. 1240] utique si non accepisset, peccare non posset. *A.* Jam enim certum tibi atque cognitum est, Deum dedisse homini hoc, quod dari debuisse non putas? *E.* Quantum in superiori libro intelligere mihi visus sum, et habemus liberum voluntatis arbitrium, et non nisi eo [Col. 1241] peccamus. *A.* Ego quoque memini jam nobis id factum esse perspicuum. Sed nunc interrogavi utrum hoc quod nos habere, et quo nos peccare manifestum est, Deum nobis dedisse scias. *E.* Nullum alium puto. Ab ipso enim sumus; et sive peccantes, sive recte agentes, ab illo poenam meremur aut praemium. *A.* Hoc quoque utrum liquido noveris, an auctoritate commotus libenter etiam incognitum credas, cupio scire. *E.* Auctoritati quidem me primum de hac re credidisse confirmo. Sed quid verius quam omne bonum ex Deo esse, et omne justum bonum esse, et peccantibus poenam recteque facientibus praemium justum esse? Ex quo conficitur a Deo affici, et peccantes miseria, et recte facientes beatitate.

CARTEA A DOUA

În care, înlăturată dificultatea din faptul că libertatea prin care se păcătuieşte este lăsată de la Dumnezeu, se cercetează amănunţit acestea trei anume: Prin ce raţiune e-nvederat că Dumnezeu există; dacă toate cele vin de la El Însuşi sunt bune; dacă trebuie sau nu prenumărată, printre cele bune, libera voinţă.

I. - *Libertatea prin care se păcătuieşte de ce-i dată de la Dumnezeu.*

1. ***Ev.***: Acum, de-i cu putinţă-a se face, explică-mi de ce să-i fi dat Dumnezeu omului liberul arbitru al voinţei, pe care desigur, dacă nu l-ar fi primit, n-ar putea păcătui. ***Aug.***: Ei, bine, ţi-e,-ntr-adevăr, sigur ţie şi cunoscut că Dumnezeu i l-a dat omului pe acesta, pe care tu nu socoţi c-ar fi trebuit să i-l dea? ***Ev.***: Pe cât mi s-a părut mie a-ntelege din cartea de mai nainte, noi şi avem liberul arbitru al voinţei, şi nici nu păcătuim decât numai şi numai prin el. ***Aug.***: Şi eu mi-amintesc că faptul acesta ne este deja limpede. Dar acum te-am întrebat dacă ştii sau nu că pe acesta, pe care e-nvederat că noi îl avem şi că prin el păcătuim, ni l-a dat nouă Dumnezeu. ***Ev.***: Nimeni altul, socot. Căci de la El Însuşi suntem, şi, fie păcătuitori, fie dreptfăcători, de la El meritǎm pedeapsa sau premiul. ***Aug.***: Tocmai pe asta doresc eu să ştiu dacă tu o cunoşti limpede sau, chiar şi necunoscută, mişcat de autoritate, o crezi de bună voie. ***Ev.***: Confirm că, despre acest lucru, i-am dat, într-adevăr, mai întâi, crezare autorităţii. Dar ce-i mai adevărat decât că tot binele-i de la Dumnezeu, şi tot justul e bine, şi că este just păcătoşilor pedeapsă, şi dreptfăcătorilor premiu. Din care rezultă că de către Dumnezeu e prevăzut să aibă parte, şi păcătuitorii de nefericire, şi dreptfăcătorii de fericire.

2. *A.* Nihil resisto: sed quaero illud alterum, quomodo noveris nos ab ipso esse. Neque enim hoc nunc, sed ab ipso nos vel poenam, vel praemium mereri explicasti. *E.* Hoc quoque non aliunde video esse manifestum, nisi quod jam constat Deum vindicare peccata. Siquidem ab illo est omnis justitia. Non enim ut alicujus est bonitatis alienis praestare beneficia ita justitiae vindicare in alienos. Unde manifestum est ad eum nos pertinere, quia non solum in nos benignissimus in praestando, sed etiam justissimus in vindicando est. Deinde ex eo quod ego posui, tuque concessisti, omne bonum ex Deo esse, etiam hominem ex Deo esse intelligi potest. Homo enim ipse in quantum homo est, aliquod bonum est; quia recte vivere, cum vult, potest.

3. *A.* Plane si haec ita sunt, soluta quaestio est quam proposuisti. Si enim homo aliquod bonum est, et non posset, nisi cum vellet, recte facere, debuit habere liberam voluntatem, sine qua recte facere non posset. Non enim quia per illam etiam peccatur, ad hoc eam Deum dedisse credendum est. Satis ergo causae est cur dari debuerit, quoniam sine illa homo recte non potest vivere. Ad hoc autem datam vel hinc intelligi potest, quia si quis ea usus fuerit ad peccandum, divinitus in eum vindicatur. Quod injuste fieret, si non solum ut recte viveretur, sed etiam ut peccaretur, libera esset voluntas data. Quomodo enim juste vindicaretur in eum, qui ad hanc rem usus esset voluntate, ad quam rem data est? Nunc vero Deus cum peccantem punit, quid videtur tibi aliud dicere nisi, Cur non ad eam rem usus es libera voluntate, ad quam tibi eam dedi, hoc est ad recte faciendum? Deinde illud bonum, quo commendatur ipsa justitia in damnandis peccatis recteque factis honorandis, quomodo esset, si homo careret libero voluntatis arbitrio? Non enim aut peccatum esset, aut recte factum, quod non fieret voluntate. Ac per hoc et poena injusta esset et praemium, si homo voluntatem non haberet liberam.

2. ***Aug.***: Nu mă opun cu nimic: dar alta te-ntreb cu, anume, cum cunoşti că noi suntem de la El Însuşi. Căci, vezi bine, nu asta ai explicat-o acum, ci că de la El Însuşi noi meritǎm fie pedcapsa, fie premiul. ***Ev.***: Asta n-o văd de altundeva anume învederat, decât numai din faptul că e cât se poate de clar, de-acum, că Dumnezeu pedepseşte păcatele. Dat fiind că de la El este toată justiţia. Căci nu precum îi este propriu oricărei bunătăţi să-mpartă binefaceri străinilor de sine, tot astfel îi este propriu şi justiţiei să-i pedepsească pe străinii faţă de sine. De unde e-nvederat că noi îi aparţinem Lui, fiindcă nu este numai atotbenign întru a dărui, ci-i încă şi atotjust întru a pedepsi. Apoi, din faptul că eu am prepus, şi tu ai conces, că tot binele este de la Dumnezeu, se poate-nţelege chiar şi că omul este de la Dumnezeu. Căci omul însuşi, întru cât este om, este un bine, fiincă poate, dacă vrea, să trăiască drept[1].

3. ***Aug.***: Desigur, dacă acestea-s aşa, chestiunea pe care ai pus-o e pe deplin dezlegată. Căci, dacă omul este,-ntr-adevăr, un anume bine, şi n-ar putea face drept decât numai când ar voi, a trebuit să aibă libera voinţă, fără de care n-ar putea face drept. Căci, fiindcă prin ea chiar şi păcătuieşte, nu trebuie, totuşi, crezut că Dumnezeu i-a dat-o pe ea pentru asta. Cauzei pentru care va fi trebuit să-i fie dată îi este, prin urmare, suficient, de vreme ce fără ea omul nu poate trăi drept. Că i-a fost dată pentru asta se poate-nţelege, însă, fie şi din faptul că, dacă cineva se va fi folosit de ea spre a păcătui, se răzbună divin pe el. Ceea ce ar fi injust făcut, dacă voinţa liberă ar fi fost dată nu doar să se trăiască drept, ci chiar să se şi păcătuiască. Într-adevăr, în ce mod s-ar fi răzbunat just pe acela, care s-ar fi folosit de voinţă în scopul pentru care i-a fost dată? Acum, însă, cum Dumnezeu îl pedepseşte pe păcătuitor, ce altceva ţi se pare ţie că zice, dacă nu: „De ce nu te-ai folosit, de libera voinţă în scopul pentru care ţi-am dat-o pe ea ţie, adică, spre a face drept?"Apoi, acel bine, prin care se-ncredinţează însăşi justiţia, întru damnarea păcatelor şi-ntru onorarea faptelor drepte, în ce mod ar exista, el, dacă omul ar fi fost lipsit de liberul arbitru al voinţei? Căci n-ar fi nici păcat, nici faptă dreaptă ceea ce n-ar fi făcut prin voinţă. Şi, prin asta, şi pedeapsa ar fi injustă, şi premiul, dacă omul n-ar avea liberea voinţă. A trebuit, însă, să

Debuit autem et in supplicio, et in praemio esse justitia; quoniam hoc unum est bonorum quae sunt ex Deo. Debuit igitur Deus dare homini liberam voluntatem.

II. - *Objectio: Liberum arbitrium, si ad bonum datum est, quomodo ad malum flexile.*

4. *E.* Jam concedo eam Deum dedisse. Sed nonne [Col. 1242] tibi videtur, quaeso te, si ad recte faciendum data est, quod non debuerit ad peccandum posse converti? sic ut ipsa justitia quae data est homini ad bene vivendum: numquid enim potest quispiam per justitiam suam male vivere? Sic nemo posset per voluntatem peccare, si voluntas data esset ad recte faciendum. *A.* Donabit quidem Deus, ut spero, ut tibi valeam respondere, vel potius ut ipse tibi eadem, quae summa omnium magistra est, veritate intus docente respondeas. Sed paulisper mihi volo dicas, si id quod abs te quaesiveram, certum et cognitum tenes, Deum nobis dedisse liberam voluntatem, utrum oporteat dicere dari non debuisse, quod dedisse confitemur Deum. Si enim incertum est utrum dederit, recte quaerimus utrum bene sit data, ut cum invenerimus bene datam esse, inveniatur etiam illum dedisse, a quo homini data sunt omnia bona: si autem invenerimus non bene datam esse, non eum dedisse intelligamus, quem culpare nefas est. Si vero certum est quod ipse illam dederit, oportet fateamur, quoquo modo data est, neque non dari, neque aliter dari eam debuisse quam data est. Ille enim dedit, cujus factum recte reprehendi nullo pacto potest.

5. *E.* Quanquam haec inconcussa fide teneam, tamen quia cognitione nondum teneo, ita quaeramus quasi omnia incerta sint. Video enim ex hoc quod incertum est, utrum ad recte faciendum voluntas libera data sit, cum per illam etiam peccare possimus, fieri etiam illud incertum, utrum dari debuerit. Si enim incertum est ad recte faciendum datam esse, incertum est etiam dari

fie justiție și în supliciu, și în premiu; fiindcă asta una ține de esența bunurilor care sunt de la Dumnezeu. A trebuit, prin urmare, să-i dea Dumnezeu omului libera voință.

II. - *Obiecție: Dacă liberul arbitru a fost dat spre bine, în ce mod este, el, mlădiat spre rău.*

4. ***Ev.***: Ei, bine, conced că Dumnezeu a dat-o. Dar nu ți se pare ție, oare, rogu-te, că, dacă a fost dată spre a face drept, n-ar fi trebuit nicidecum să poată fi înturnată spre a păcătui, așa precum însăși justiția i-a fost dată omului spre a trăi bine: sau, poate-se, oare, ca,-ntr-adevăr, cineva să trăiască rău prin justiția sa? Așa, nimenea n-ar putea păcătui prin voință, dacă voința ar fi fost dată spre a face drept. ***Aug.***: Dărui-mi-va, desigur, Dumnezeu, precum sper, să fiu în stare să-ți răspund sau, poate, să-ți răspunzi tu însuți, lăuntric învățându-te adevărul, același, care este magistrul suprem al tuturor. Dar vreau, o clipă, să-mi spui, dacă, în legătură cu ceea te-ntrebasem, anume, că Dumnezeu ne-a dat nouă libera voință, ții cert și cunoscut, se cuvenea, oare, să mai zici că nu ar fi trebuit să ni se dea nouă ceea ce tocmai mărturisim că ne-a dat Dumnezeu. Căci, dacă-i incert că ne-o va fi dat sau nu, întrebăm pe drept dacă ne-a fost bine sau nu dată, întrucât, când vom fi descoperit că a fost bine dată, se va descoperi și că ne-a dat-o Acela, de la Carele i-au fost date omului toate bune; dacă vom fi descoperit, însă, că nu a fost bine dată, vom înțelege că nu a dat-o El, pe Carele este nefast a-L culpabiliza. Dacă este, într-adevăr, cert că El Însuși ne-o va fi dat pe ca, se cuvine, în orice mod ne-a fost dată, să mărturisim și că nu trebuia să nu ne fie dată, nici ca ea să ne fie dată altfel decât ne-a fost dată. Căci ne-a dat-o El, a cărui faptă nu poate fi, în absolut nici un mod, pe drept, respinsă.

5. ***Ev.***: Cu toate că țin astea cu nestrămutată credință, totuși, pentru că nu le țin încă prin cunoaștere, haide să le cercetăm astfel, ca și cum ar fi toate necunoscute. Căci văd că, prin faptul că este incert dacă libera voință a fost dată spre a face drept, din moment ce prin ea putem chiar și păcătui, devine incert chiar și faptul dacă trebuia sau nu dată. Căci, dacă este incert că a fost dată spre a face drept, este incert chiar și că trebuia să fie dată;

debuisse: ac per hoc etiam utrum eam Deus dederit, incertum erit; quia si incertum est dari debuisse, incertum est ab eo datam esse, quem nefas est credere dedisse aliquid quod dari non debuit. *A.* Illud saltem tibi certum est, Deum esse. *E.* Etiam hoc non contemplando, sed credendo inconcussum teneo. *A.* Si quis ergo illorum insipientium, de quibus scriptum est, *Dixit insipiens in corde suo, Non est Deus* (*Psal. LII*, 1), hoc tibi diceret, nec vellet tecum credere quod credis, sed cognoscere utrum vera credideris; relinqueresne hominem, an aliquo modo, quod inconcussum tenes, persuadendum esse arbitrareris; praesertim si ille non obluctari pervicaciter, sed studiose id vellet agnoscere? *E.* Hoc quod ultimum posuisti, satis me admonet quid ei respondere deberem. Certe enim quamvis esset absurdissimus, concederet mihi, cum doloso et pervicaci de nulla omnino et maxime de re tanta, non esse disserendum. Quo concesso, prior mecum ageret, ut sibi crederem bono animo eum istuc quaerere, neque aliquid in se, quod ad rem hanc attinet, doli ac pervicaciae latere. Tum ego demonstrarem, quod cuivis facillimum puto, quanto esset aequius, cum sibi de occultis animi sui quae ipse nosset, vellet alterum credere qui non nosset, ut etiam ipse tantorum virorum Libris, qui se cum Filio Dei vixisse testatum Litteris reliquerunt, esse Deum crederet; quia et ea se vidisse scripserunt, quae nullo modo fieri possent, si [Col. 1243] non esset Deus; et nimium stultus esset, si me reprehenderet quod illis crediderim, qui sibi vellet ut crederem. Jam vero quod recte reprehendere non valeret, nullo modo reperiret cur etiam nollet imitari. *A.* Si ergo utrum sit Deus, satis esse existimas, quod non temere tantis viris credendum esse judicavimus; cur non, quaeso te, de iis quoque rebus, quas tanquam incertas et plane incognitas quaerere instituimus, similiter putas eorumdem virorum auctoritati sic esse credendum, ut de investigatione

iar, prin aceasta, va fi incert şi că o va fi dat pe ea Dumnezeu, pentru că, dacă este incert că trebuie să fie dată, este incert că a fost dată de către El, despre Carele este nefast a crede că a dat ceva, ce n-a trebuit să fie dat. ***Aug.***: Ţi-e ţie cert măcar ilustrul fapt că Dumnezeu există? ***Ev.***: Până şi asta o ţin nestrămutat, nu contemplând-o, ci crezând-o. ***Aug.***: Dacă, prin urmare, careva dintre acei nebuni, despre care s-a scris: *Zis-a nebunul în inima sa: „Nu este Dumnezeu"* (*Psal.LII*, 1), ţi-ar zice ţie una ca asta şi nici n-ar vrea să creadă dimpreună cu tine ceea ce crezi tu, ci să cunoască dacă tu vei fi crezând cele adevărate, l-ai părăsi, oare, pe acest om sau ai socoti că trebuie, în vreun mod anume, convins de ceea ce ţii nestrămutat, mai cu seamă, dacă el nu s-ar împotrivi încăpăţânat, ci ar voi cu zel să cunoască aceasta? ***Ev.***: Aceasta, ce-ai pus-o la urmă, mă previne-ndeajuns cam ce ar trebui să-ţi răspund. Căci, oricât ar fi el atotabsurd, mi-ar concede, bine-nţeles, că, cu un perfid şi un încăpăţânat, nu trebuie discutat despre absolut nici un lucru, cu atât mai mult despre un lucru atâta de mare. Aceasta concesă, ar trebui, mai întâi, să mă convingă pe mine însumi să-i dau sieşi crezare că el întreabă aceasta cu suflet curat şi că, în ce ţine de acest fap, nu zace nimic înşelător în sine şi perfid. Apoi, de vreme ce el vrea ca, despre cele mai ascunse ale sufletului său, pe care le cunoaşte el însuşi, să-i dea sieşi crezare altul, care nu le cunoaşte, i-aş demonstra eu, ceea ce socot atotfacil pentru oricine, cu cât este mai cu dreptate să le dea şi el însuşi crezare, că există Dumnezeu, Cărţilor unor atâta de mari bărbaţi, care au lăsat, în scris, mărturie, că ei au trăit împreună cu Fiul lui Dumnezeu; fiindcă au şi scris că ei le-au văzut pe acelea, care nu puteau fi făcute în nici un chip, dacă n-ar fi Dumnezeu; şi ar fi foarte prost, dacă m-ar critica el, că eu le-am dat crezare acelora, el, care voieşte să-i dau sieşi crezare. Ei, bine, ceea ce n-ar fi în stare să critice pe drept, nu ar găsi, în nici un chip, nici de ce n-ar vrea să imite. ***Aug.***: Dacă, prin urmare, faptului, dacă există sau nu Dumnezeu, socoţi că-i este de ajuns că nu temerar am judecat că trebuie să le fie dată crezare unor atâta de mari bărbaţi, de ce nu socoţi, rogu-te, chiar şi despre acele lucruri, pe care am instituit să le cercetăm ca incerte, că trebuie să-i dăm similar crezare autorităţii aceloraşi bărbaţi astfel, încât despre investigarea lor să

earum nihil amplius laboremus? *E.* Sed nos id quod credimus, nosse et intelligere cupimus.

6. *A.* Recte meministi, quod etiam in exordio superioris disputationis a nobis positum esse (*Lib.* 1, cap. 2), negare non possumus. Nisi enim aliud esset credere, et aliud intelligere, et primo credendum esset, quod magnum et divinum intelligere cuperemus, frustra propheta dixisset, *Nisi credideritis, non intelligetis* (*Isai.* VII, 9, sec. LXX). Ipse quoque Dominus noster et dictis et factis ad credendum primo hortatus est, quos ad salutem vocavit. Sed postea cum de ipso dono loqueretur, quod erat daturus credentibus, non ait, Haec est autem vita aeterna ut credant; sed, *Haec est,* inquit, *vita aeterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (*Joan.* XVII, 3). Deinde jam credentibus dicit, *Quaerite et invenietis* (*Matth.* VII, 7): nam neque inventum dici potest, quod incognitum creditur; neque quisquam inveniendo Deo fit idoneus, nisi antea crediderit quod est postea cogniturus. Quapropter Domini praeceptis obtemperantes quaeramus instanter. Quod enim hortante ipso quaerimus, eodem ipso demonstrante inveniemus, quantum haec in hac vita, et a nobis talibus inveniri queunt: nam et a melioribus etiam dum has terras incolunt, et certe a bonis et piis omnibus post hanc vitam, evidentius atque perfectius ista cerni obtinerique credendum est; et nobis ita fore sperandum est, et ista contemptis terrenis et humanis, omni modo desideranda et diligenda sunt.

III. - *Deum esse ut manifestum evadat, disquiritur quid sit in homine praestantissimum.*

7. Quaeramus autem hoc ordine, si placet: primum, quomodo manifestum est Deum esse; deinde, utrum ab illo sint quaecumque in quantumcumque sunt bona; postremo, utrum in bonis numeranda sit voluntas libera. Quibus compertis satis apparebit, ut opinor, utrum recte homini data sit. Quare prius abs te quaero, ut de

nu ne mai muncim cu nimic mai mult? ***Ev.***: Dar noi dorim să cunoaştem şi să înţelegem ceea ce credem.

6. ***Aug.***: Drept aminteşti ceea ce nu putem nega că a fost pus de noi chiar în exordiul disputei de mai sus (C.I., cap.II.). Căci, dacă nu ar fi una a crede şi alta a înţelege, şi n-ar trebui mai întâi crezut marele şi divinul pe care dorim să-l înţelegem, în van ar fi zis profetul: *Dacă nu veţi fi crezut, nu veţi înţelege* (*Isai.* VII, 9., *sec.* LXX.). Chiar Domnul nostru Însuşi i-a îndemnat, şi prin spuse, şi prin fapte, să creadă mai întâi, pe cei pe care i-a chemat spre mântuire. Dar, după aceea, cum vorbea despre însuşi darul, ce avea să le fie dat credincioşilor, nu a zis: „Aceasta este viaţa eternă să creadă", ci: *Aceasta este,* zice, *viaţa eternă să Te cunoască pe Tine singurul Dumnezeu adevărat şi pe Isus Christos, pe Carele L-ai trimis* (*Ioan,* XVII, 3.). Apoi le zice deja-credincioşilor: *Cercetaţi şi veţi afla* (*Mat.*VII, 7.). Căci nici nu se poate numi aflat ceea ce, necunoscut, e crezut; şi nici nu devine nimenea apt a-L afla pe Dumnezeu, decât numai dacă va fi crezut, mai întâi, ceea ce, mai apoi, are să cunoască. Dreptaceea, supuşi preceptelor Domnului, haide să cercetăm insistent. Pentru că,-ntr-adevăr, cercetăm îndemnându-ne El, vom găsi, învederându-ne El Însuşi, pe cât pot fi, în această viaţă şi de către unii ca noi, aflate acestea: căci e de crezut că ele sunt mai clar şi mai perfect văzute şi dobândite şi de către cei mai buni, chiar cât locuiesc pământurile astea, şi, desigur, de către cei buni şi toţi cei pioşi, după această viaţă; şi-i şi de sperat că aşa ne va fi şi nouă, şi şi, disprețuind cele pământeşti şi umane, acestea trebuie, cu orice chip, dorite şi îndrăgite.

III. - *Ca să se dovedească învederat că Dumnezeu există, se cercetează amănunţit ce este mai prestant în om.*

7. Să cercetăm, însă, dacă eşti de acord, în această ordine: întâi, în ce mod e-nvederat că Dumnezeu există, apoi, dacă toate celea, întru cât sunt bune, sunt de la El; în sfârşit, dacă libera voinţă trebuie, ea, prenumărată între cele bune. Dintru dovedirea cărora va reieşi îndeajuns, după cum socot, dacă i-a fost sau nu, pe drept, dată, ea, omului. Dreptaceea, ca să

manifestissimis capiamus exordium; utrum tu ipse sis. An tu fortasse metuis, ne in hac interrogatione fallaris, cum utique si non esses, falli omnino non posses? *E.* Perge potius ad caetera. *A.* Ergo quoniam manifestum est esse te, nec tibi aliter manifestum esset, nisi viveres, id quoque manifestum est, vivere te: intelligisne ista duo esse verissima? *E.* Prorsus intelligo. *A.* Ergo etiam hoc tertium manifestum est, hoc est intelligere te. *E.* Manifestum. *A.* Quid in his tribus tibi videtur excellere? *E.* Intelligentia. *A.* Cur tibi hoc videtur? *E.* Quia cum tria sint haec, esse, vivere, intelligere; et lapis est, et [Col. 1244] pecus vivit, nec tamen lapidem puto vivere, aut pecus intelligere; qui autem intelligit, eum et esse et vivere certissimum est: quare non dubito id excellentius judicare, cui omnia tria insunt, quam id cui duo vel unum desit. Nam quod vivit, utique et est, sed non sequitur ut etiam intelligat: qualem vitam esse pecoris arbitror. Quod autem est, non utique consequens est ut et vivat et intelligat: nam esse cadavera possum fateri, vivere autem nullus dixerit. Jamvero quod non vivit, multo minus intelligit. *A.* Tenemus igitur horum trium duo deesse cadaveri, unum pecori, nihil homini. *E.* Verum est. *A.* Tenemus etiam id esse in his tribus praestantius, quod homo cum duobus caeteris habet, id est intelligere, quod habentem sequitur et esse et vivere. *E.* Tenemus sane.

8. *A.* Dic mihi jam utrum illos vulgatissimos corporis sensus habere te noveris, videndi, et audiendi, et olfaciendi, et gustandi, et tangendi. *E.* Novi. *A.* Quid putas pertinere ad videndi sensum? id est, quid putas nos videndo sentire? *E.* Quaecumque corporalia. *A.* Num etiam dura et mollia videndo sentimus? *E.* Non. *A.* Quid ergo proprie ad oculos pertinet, quod per eos sentimus? *E.* Color. *A.* Quid ad aures? *E.* Sonus. *A.* Quid ad olfactum? *E.* Odor. *A.* Quid ad gustum? *E.* Sapor. *A.* Quid ad tactum? *E.* Molle vel durum, lene vel asperum, et multa talia. *A.* Quid? corporum formas, magnas, breves, quadras,

începem exordiul prin cele atotînvederate, te-ntreb dacă tu însuți exişti, tu, oare, sau nu? Sau, poate, te temi să nu te-nşeli cumva în această întrebare cum, vezi bine, dacă n-ai fi, nu te-ai putea absolut nicicum înşela[2]? E.: Treci, mai degrabă, la celelalte. ***Aug.***: Aşadar, fiindcă e-nvederat că tu exişti, şi nici nu ți-ar fi fost altfel învederat, decât numai dacă ai trăi, e-nvederat chiar şi faptul că tu trăieşti: înțelegi tu, oare, că acestea două-s atotadevărate? ***Ev.***: Înțeleg întrutotul. ***Aug.***: E-nvederat, aşadar, până şi aceasta, a treia, că tu, adică, înțelegi. ***Ev.***: Învederat. ***Aug.***: Ce ți se pare ție, între acestea trei, superior? ***Ev.***: Înțelegerea. ***Aug.***: De ce ți se pare ea? ***Ev.***: Fiindcă, cum trei sunt ele: a fi, a trăi, a înțelege; şi piatra este, şi dobitocul trăieşte, şi nu socot, totuşi, nici că piatra trăieşte, nici că dobitocul înțelege; cine, însă, înțelege e atotsigur că el şi este, şi trăieşte: de aceea nu mă-ndoiesc să-l judec, mai degrabă, superior pe acesta, căruia-i sunt proprii tustrele, decât pe acela, căruia-i lipsesc două sau una. Căci ceea ce trăieşte, desigur, şi este, dar nu urmează că chiar şi înțelege: care viață socot că este a dobitocului. Ceea ce, însă, este nu-i neapărat necesar să şi trăiască şi să şi înțeleagă: căci cumcă există cadavrele pot recunoaşte, că ele trăiesc, însă, nimenea n-ar spune-o. Acum, într-adevăr, ceea ce nu trăieşte cu atât mai puțin înțelege. ***Aug.***: Ținem, prin urmare, că, din tustrele acestea, două îi lipsesc cadavrului, una, dobitocului, nimic, omului. ***Ev.***: E-adevărat. ***Aug.***: Ținem chiar şi că, dintre tustrele acestea, mai prestantă este asta, pe care omul o are împreună cu celelalte două, adică, a înțelege, pe care cel, care o are, urmează şi că există şi că trăieşte. ***Ev.***: O ținem, desigur.

8. ***Aug.***: Spune-mi, acum, dacă ştii că tu ai acele atotcunoscute simțuri al corpului: al văzului, al auzului, al mirosului, al gustului, al pipăitului. ***Ev.***: Ştiu. ***Aug.***: Ce crezi tu că ține de simțul văzului, adică, ce crezi că simțim noi văzând? ***Ev.***: Toate cele corporale. ***Aug.***: Văzând, simțim noi, oare, până şi durele şi moile? ***Ev.***: Nu. ***Aug.***: Ce, ține, aşadar, propriu de ochi, ce simțim prin ei? ***Ev.***: Culoarea. ***Aug.***: Ce, de urechi? ***Ev.***: Sunetul. ***Aug.***: Ce, de miros? ***Ev.***: Odoarea. ***Aug.***: Ce, de gust? ***Ev.***: Sapoarea. ***Aug.***: Ce, de pipăit? ***Ev.***: Moalele sau durul, netedul sau asprul şi multe de-acestea. ***Aug.***: Ce, formele corpourilor, mari, mici, pătrate, rotunde şi orice este de acest

rotundas, et si quid hujusmodi est, nonne et tangendo et videndo sentimus, et ideo nec visui proprie, nec tactui tribui possunt, sed utrique? *E.* Intelligo. *A.* Intelligis ergo et quaedam singulos sensus habere propria, de quibus renuntient, et quaedam quosdam habere communia? *E.* Et hoc intelligo. *A.* Quid igitur ad quemque sensum pertineat, et quid inter se vel omnes vel quidam eorum communiter habeant, num possumus ullo eorum sensu dijudicare? *E.* Nullo modo, sed quodam interiore ista dijudicantur. *A.* Num fortasse ipsa est ratio, qua bestiae carent? nam, ut opinor, ratione ista comprehendimus, et ita sese habere cognoscimus. *E.* Magis nos arbitror ratione comprehendere esse interiorem quemdam sensum, ad quem ab istis quinque notissimis cuncta referantur. Namque aliud est quo videt bestia, aliud quo ea quae videndo sentit, vel vitat vel appetit: ille enim sensus in oculis est, ille autem intus in ipsa anima; quo non solum ea quae videntur, sed etiam quae audiuntur, quaeque caeteris capiuntur corporis sensibus, vel appetunt animalia delectata et assumunt, vel offensa devitant et respuunt. Hic autem nec visus, nec auditus, nec olfactus, nec gustatus, nec tactus dici potest, sed nescio quid aliud quod omnibus communiter praesidet. Quod cum ratione comprehendamus, ut dixi, hoc ipsum tamen rationem vocare non possum; quoniam et bestiis inesse manifestum est.

9. *A.* Agnosco istud quidquid est, et eum interiorem sensum appellare non dubito. Sed nisi et istum transeat, quod ad nos refertur a sensibus corporis, pervenire ad scientiam non potest. Quidquid enim scimus, id ratione comprehensum tenemus. Scimus [Col. 1245] autem, ut de caeteris taceam, nec colores auditu, nec voces visu posse sentiri. Et cum hoc scimus, nec oculis, nec auribus scimus, neque illo sensu interiore, quo nec bestiae carent. Non enim credendum est eas nosse, nec auribus sentiri lucem, nec oculis vocem; quoniam ista nonnisi rationali animadversione et cogitatione discernimus. *E.* Non possum dicere hoc me habere

fel, nu le simțim noi, oare, şi văzându-le, şi pipăindu-le, şi, totuşi, nu pot fi, de aceea, propriu atribuite nici văzului, nici pipăitului, ci amândurora? ***Ev.***: Înțeleg. ***Aug.***: Înțelegi, prin urmare, şi că simțurile au, fiecare în parte, unele proprii, despre care dau de ştire, şi că unele le au pe altele anume comune. ***Ev.***: Şi pe asta o-nțeleg. ***Aug.***: Aşadar, ce, la care simț, aparține şi ce au între ele comun, fie toate, fie unele dintre ele, putem noi, oare, dejudeca prin vreun simț oarecare dintre ele? ***Ev.***: În nici un chip, ci astea se dejudecă prin ceva interior. ***Aug.***: Nu-i cumva, oare, însăşi rațiunea, de care sunt lipsite bestiile, căci, precum socot, le cuprindem pe-acestea prin rațiune şi cunoaştem că aşa se prezintă în sine. ***Ev.***: Socot că noi cuprindem, mai degrabă, prin rațiune că există un anume simț interior, spre care sunt întoarse toate de către tuscinci cele atotcunoscute. Căci una este prin ce vede bestia, alta, prin ce, fie le evită, fie le râvneşte, pe cele pe care le simte, văzând, căci primul simț este în ochi, celălalt, însă, în interior, întru însuşi sufletul, prin care nu numai cele ce se văd, ci chiar şi cele ce se aud şi cele ce sunt captate prin celelalte simțuri ale corpului, fie şi le râvnesc, delectate, animalele şi şi le însuşesc, fie, ofensate, le evită şi le resping. El nu poate fi numit, însă, nici văz, nici auz, nici miros, nici gust, nici pipăit, ci nu ştiu ce altceva anume, care le comandă comun tuturora. Pe care, deşi îl cuprindem, cum ai zis, prin rațiune, nu-l putem numi, totuşi, pe el însuşi rațiune, fiindcă e-nvederat că le este propriu şi bestiilor.

9. ***Aug.***: Îl recunosc, orice-i el, pe acesta, şi nu mă-ndoiesc a-l numi simțul interior[3]. Dar, dacă ceea ce ni se întoarce nouă prin simțurile corpului nu-l depăşeşte şi pe acesta, nu se poate nicidecum ajunge la ştiință. Căci tot ceea ce ştim, ținem asta cuprins prin rațiune. Ştim, însă, că să tac despre celelalte, că nici culorile nu pot fi simțite prin auz, nici vocile, prin văz. Şi, când ştim asta, n-o ştim nici prin auz, nici prin văz şi nici prin acel simț interior, de care nu-s lipsite nici bestiile. Căci nu-i de crezut cumcă ele ştiu că lumina nu-i simțită prin urechi, şi nici, prin ochi, vocea; fiindcă noi nu le discernem pe-acestea decât numai şi numai prin observare rațională şi cugetare. ***Ev.***: Nu prea pot spune că pricep una ca asta. Ce, dacă, într-adevăr, prin acel simț interior, de care

perceptum. Quid si enim sensu illo interiore, quo eas non carere concedis, hoc quoque dijudicant, nec colores auditu nec visu voces posse sentiri? *A.* Num etiam putas eas posse discernere, ab invicem colorem qui sentitur, et sensum qui in oculo est, et interiorem illum sensum apud animam, et rationem qua ista singillatim definiuntur et dinumerantur? *E.* Nullo modo. *A.* Quid? ista ratio posset haec quatuor discernere ab invicem et definitionibus terminare, nisi ad eam referretur et color per oculorum sensum, et ipse rursus per illum interiorem qui ei praesidet, et idem interior per seipsum, si tamen jam nihil aliud interpositum est? *E.* Non video quomodo aliter posset. *A.* Quid? hoc videsne, sensu oculorum colorem sentiri, eumdem autem sensum eodem sensu non sentiri? Non enim quo sensu colorem vides, hoc eodem vides etiam ipsum videre. *E.* Non omnino. *A.* Enitere etiam ista dijudicare: nam credo te non negare aliud colorem esse, et aliud colorem videre, et item aliud etiam, cum color non subest, habere sensum quo videri posset, si subesset. *E.* Discerno et ista, et inter se differre concedo. *A.* Num horum trium quidquam vides oculis, nisi colorem? *E.* Nihil aliud. *A.* Dic ergo unde videas alia duo; non enim ea non visa posses discernere. *E.* Nescio quid aliud; esse scio, nihil amplius. *A.* Nescis igitur utrum jam ipsa sit ratio, an illa vita sit quam sensum interiorem vocamus praecellentem sensibus corporis, an aliquid aliud? *E.* Nescio. *A.* Illud tamen scis, ea definiri nisi ratione non posse; neque rationem id facere, nisi de iis quae sibi examinanda offeruntur. *E.* Certum est. *A.* Quidquid igitur est aliud quo sentiri potest omne quod scimus, ministerium rationis est, cui offert et renuntiat quidquid attingit, ut ea quae sentiuntur discerni suis finibus possint, et non sentiendo tantum, sed etiam sciendo comprehendi. *E.* Ita est. *A.* Quid? ipsa ratio quae ministros suos, et ea quae suggerunt, discernit ab invicem, et item quid inter haec et seipsam distet, agnoscit, seque illis praepotentiorem esse confirmat; num alia re seipsam nisi seipsa, id est ratione

concezi că ele nu-s lipsite, dejudecă până şi asta, anume, că nu pot fi simţite nici culorile prin auz, nici vocile prin văz? ***Aug.***: Chiar socoţi tu, oare, că ele, la rândul lor, pot discerne unele de altele, culoarea, care este simţită, şi simţul, care-i în ochi, şi acel simţ interior, din suflet, şi raţiunea, prin care acestea-s individual definite şi unul câte unul numărate? ***Ev.***: În nici un chip. ***Aug.***: Ce, această raţiune le-ar putea, ea, discerne, oare, pe tuspatru acestea, una de alta, şi delimita prin definiţii, dacă nu s-ar raporta la ea şi culoarea, prin simţul ochilor, şi el însuşi, iarăşi, prin acel simţ interior, care-i comandă, şi, la fel, interiorul prin sine însuşi, dacă nu s-a mai intrepus, totuşi, nimic altceva? ***Ev.***: Nu văd cum altfel s-ar putea. ***Aug.***: Ce, nu vezi tu, oare, faptul că culoarea-i simţită prin simţul ochilor, însă că acelaşi simţ nu este simţit prin el însuşi? Căci nu prin unul şi acelaşi simţ, prin care vezi culoarea, îl vezi şi pe însuşi a vedea[4]. ***Ev.***: Absolut că nu. ***Aug.***: Încearcă să le dejudeci şi pe astea: căci cred că tu nu negi că una-i a fi culoarea, alta, a vedea culoarea, şi, iarăşi, alta, a avea, chiar când culoarea nu-i prezentă, simţul prin care, dacă ar fi prezentă, ar putea fi văzută. ***Ev.***: Le discern şi pe acestea şi conced că diferă-ndesine. ***Aug.***: Pe care, oare, dintre tustrele acestea anume, le vezi cu ochii, dacă nu doar culoarea? ***Ev.***: Nimic alta. ***Aug.***: Zi, deci, de unde le dicerni pe celelalte două: căci nu le-ai putea discene pe ele nevăzute. ***Ev.***: Nu ştiu ce alta; ştiu că există, nimic mai mult. ***Aug.***: Nu ştii, prin urmare, încă, dacă-i însăşi raţiunea sau dacă-i, oare, acea viaţă, pe care o numim simţul interior, superior simţurilor corpului, sau orice alta? ***Ev.***: Nu ştiu. ***Aug.***: O ştii măcar pe asta, că nu se poate ca ele să fie definite decât numai prin raţiune şi şi că raţiunea nu face asta decât numai despre acelea care i se oferă sieşi spre a fi examinate. ***Ev.***: Desigur. ***Aug.***: Orice alta este, prin urmare, acel ceva, prin care poate fi simţit tot ceea ce ştim, este ajutor al raţiunii, căreia îi oferă şi îi dă de seamă de tot ce atinge, încât cele ce-s simţite să poată fi discernute-n limitele *loruşi* şi cuprinse nu numai simţind, ci chiar şi ştiind. ***Ev.***: Aşa-i. ***Aug.***: Ce, raţiunea însăşi, care-i discerne-ndesine pe servitorii săi şi pe cele ce i le sugerează şi, de asemenea, recunoaşte ce deosebire există între acestea şi sine însăşi şi confirmă că ea le este lor superioară, cuprinde-se, ea, oare prin alt lucru, pe sine însăşi, decât numai şi

comprehendit? an aliter scires te habere rationem, nisi id ratione perciperes? *E.* Verissimum est. *A.* Quoniam ergo cum colorem sentimus, non itidem sensu ipso nos sentire etiam sentimus; neque cum audimus sonum, nostrum etiam audimus auditum; neque cum olfacimus rosam, olet nobis aliquid et ipse olfactus; neque quidquam gustantibus sapit in ore ipse gustus; nec tangentes aliquid, ipsum etiam tangendi sensum possumus tangere: manifestum [Col. 1246] est quinque istos sensus nullo eorum sensu posse sentiri, quamvis eis corporalia quaeque sentiantur. *E.* Manifestum est.

IV. – *Sensus interior sentit ipsum sentire: an et se discernat.*

10. *A.* Arbitror etiam illud esse manifestum, sensum illum interiorem non ea tantum sentire, quae acceperit a quinque sensibus corporis, sed etiam ipsos ab eo sentiri. Non enim aliter bestia moveret se, vel appetendo aliquid, vel fugiendo, nisi se sentire sentiret; non ad sciendum, nam hoc rationis est, sed tantum ad movendum, quod non utique aliquo illorum quinque sentit. Quod si adhuc obscurum est, elucescet, si animadvertas quod exempli gratia sat est in uno aliquo sensu, velut in visu. Namque aperire oculum, et movere aspiciendo ad id quod videre appetit, nullo modo posset, nisi oculo clauso vel non ita moto se id non videre sentiret. Si autem sentit se non videre dum non videt, necesse est etiam sentiat se videre dum videt; quia cum eo appetitu non movet oculum videns, quo movet non videns, indicat se utrumque sentire. Sed utrum et se ipsam haec vita sentiat, quae se corporalia sentire sentit, non ita clarum est, nisi quod se quisque intus interrogans, invenit omnem rem viventem fugere mortem; quae cum sit vitae contraria, necesse est ut vita etiam seipsam sentiat, quae contrarium suum fugit. Quod si adhuc non liquet, omittatur, ut non nitamur ad id quod volumus, nisi certis manifestisque documentis. Manifesta enim sunt, sensu corporis sentiri corporalia; eumdem

numai şi numai prin sine însăşi, adică, prin raţiune, sau ai şti tu altfel că ai raţiune, dacă n-ai percepe-o pe asta una prin raţiune? ***Ev.***: E-atotadevărat. ***Aug.***: Fiindcă, aşadar, când simţim culoarea, nu tot prin acelaşi simţ simţim şi chiar că noi simţim, şi nici, când auzim sunetul, nu auzim chiar şi auzul nostru, şi nici, când amirosim roza, nu ne amiroase nouă cu ceva şi însuşi mirosul, şi nici, gustând ceva, nu se simte în gură însuşi gustul gustului, nici, pipăind ceva, nu putem pipăi chiar şi însuşi simţul pipăitului: e-nvederat că tuscinci aceste simţuri nu pot fi simţite prin nici un simţ ditre ele, oricât cele corporale sunt, toate, simţite prin ele. ***Ev.***: E-nvederat.

IV. – *Simţul interior simte că el însuşi simte: sau se discerne şi el.*

10. ***Aug.***: Sunt de părere că e-nvederat, de asemenea, că simţul acela interior nu doar le simte numai pe cele ce le va fi primit de la cele cinci simţuri ale corpului, ci că şi ele însele chiar sunt simţite de către el. Căci, altfel, bestia nu s-ar mişca pe sine, nici dorind ceva, nici fugind, dacă n-ar simţi că ea simte, nu spre a şti, căci asta una-i propriu raţiunii, ci numai spre a se mişca, ceea ce, desigur, nu simte prin niciunul dintre cele cinci. Ceea ce, dacă mai este încă obscur, se va lămuri, de vei lua bine seama ce se-ntâmplă, de exemplu, într-un simţ oarecare, precum în văz. Căci a deschide ochiul şi a şi-l mişca, privind, spre ceea ce râvneşte să vadă, nu ar putea, în nici un chip, dacă nu ar simţi ea că, ochiul fiind închis sau nemişcat astfel, nu poate să vadă asta. Dacă, însă, cât timp nu vede, simte că ea nu vede, e necesar să simtă, de asemenea, şi că ea vede, cât timp vede; pentru că nu cu acelaşi apetit, cu care şi-l mişcă nevăzând, îşi mişcă ea ochiul, văzând, indică cumcă ea le simte pe amândouă. Dar dacă această viaţă, care simte că ea simte cele corporale, se simte ea, oare, sau nu, şi pe sine însăşi, nu este destul de clar, decât numai fiindcă fiecine, întrebându-se pe sine în interiorul său, descoperă că toată făptura vie fuge de moarte: care, cum este contrariul vieţii, este necesar ca viaţa, care fuge de contrariul său, să se simtă totodată şi pe sine însăşi. Ceea ce, dacă nu-i încă limpede, omită-se, ca să nu tindem spre ceea ce voim, decât numai şi numai prin probe sigure şi-nvederate. S-au învederat, însă, că prin simţul corpului sunt

autem sensum hoc eodem sensu non posse sentiri; sensu autem interiore et corporalia per sensum corporis sentiri, et ipsum corporis sensum: ratione vero et illa omnia, et eamdem ipsam notam fieri, et scientia contineri: an tibi non videtur? *E.* Videtur sane. *A.* Age, nunc responde unde sit quaestio, ad cujus solutionem pervenire cupientes, jam diu istam molimur viam.

V. - *Sensus interior praestat externis sensibus, quorum est moderator et judex.*

11. *E.* Quantum memini, trium illarum quaestionum quas paulo ante ad contexendum ordinem hujus disputationis posuimus, nunc prima versatur, id est, quomodo manifestum fieri possit, quamvis tenacissime firmissimeque credendum sit, Deum esse. *A.* Recte hoc tenes: sed etiam illud diligenter tenere te volo, cum de teipso quaererem utrum te esse noveris, non solum hoc, sed etiam alia duo nobis apparuisse quod noveris. *E.* Id quoque teneo. A. Nunc ergo vide ad quam rem istarum trium intelligas pertinere omne quod corporis sensus attingit; id est, in quo rerum genere tibi ponendum videatur, quidquid vel oculorum, vel alio quolibet corporis instrumento noster sensus attingit: utrum in eo quod tantum est, an in eo quod etiam vivit, an in eo quod etiam intelligit. *E.* In eo quod tantum est. *A.* Quid? ipsum sensum in quo genere trium horum esse censes? *E.* In eo quod vivit. *A.* Quid igitur horum duorum melius esse judicas? sensum ipsum, an quod sensus attingit? *E.* [Col. 1247] Sensum scilicet. *A.* Quare? *E.* Quia melius est id quod etiam vivit, quam id quod tantum est.

12. *A.* Quid? illum sensum interiorem, quem quidem infra rationem, et adhuc nobis communem cum bestiis superius indagavimus, dubitabisne huic sensui praeponere quo corpus attingimus, et quem jam ipsi corpori praeponendum esse dixisti? *E.* Nullo modo dubitaverim. *A.* Etiam hoc cur non dubites, volo abs te audire. Non enim poteris dicere hunc sensum interiorem

simțite cele corporale; că unul și același simț, însă, nu poate fi simțit prin el însuși; că, în simțul interior sunt, însă, simțite, prin simțul corpului, și cele corporale și însuși simțul corpului; că prin rațiune devin, într-adevăr, cunoscute, și toate celelalte și chiar și ea însăși; sau nu ți se pare? ***Ev.***: Mi se pare-ntrutotul. ***Aug.***: Haide, răspunde, acum, de unde să fie chestiunea, la a cărei soluțiune doritori să ajungem, am apucat, încă de mult, această cale.

V. - *Simțul interior le este superior simțurilor exterioare, al căror moderator și judecător este.*

11. ***Ev.***: Pe cât îmi aduc eu aminte, dintre acele trei chestiuni, pe care le-am pus, cu puțin mai nainte, pentru a-ntrețese ordinea acestei dispute, acum e tratată prima, adică, în ce mod poate fi vădit dovedit, oricât de atottenace și atotferm trebuie crezut, că Dumnezeu există. ***Aug.***: Drept o știi pe-asta, dar vreau ca tu să știi diligent chiar și faptul că, atunci, când întrebam despre tine însuți, dacă știi sau nu că tu exiști, ne-a apărut că tu o știai nu numai pe asta una, ci chiar și altele două încă. ***Ev.***: O țin, desigur, și pe asta. ***Aug.***: Vezi, acum, așadar, la care fapt, dintre tustrele acestea, înțelegi tu că aparține tot ce atinge simțul corpului; adică, în care gen al lucrurilor ți se pare ție de pus tot ce atinge simțul nostru fie prin organul ochilor, fie prin oricare alt organ al corpului: în acela, oare, care numai este, sau în cel care și trăiește, sau în cel care și înțelege? ***Ev.***: În cel care numai este. ***Aug.***: Ce, simțul însuși, în care gen dintre acestea trei gândești tu că e? ***Ev.***: În cel care trăiește. ***Aug.***: Care dintre acestea două judeci tu, prin urmare, că este mai bun, simțul însuși, sau cea ce simțul atinge? ***Ev.***: Simțul, desigur. ***Aug.***: De ce? ***Ev.***: Findcă este mai bun ceea ce chiar și trăiește decât ceea ce numai este.

12. ***Aug.***: Ce, pe acel simț interior, pe care l-am descoperit mai sus, vezi bine, inferior rațiunii și încă și comun nouă cu bestiile, sta-vei, oare, la-ndoială, a i-l prepune acestui simț, prin care atingem corpul și despre care ai mai zis că-i de prepus însuși corpului? ***Ev.***: Nu m-aș îndoi, în nici un mod. ***Aug.***: Chiar și asta una: de ce anume nu te-ndoiești, vreau eu s-o aud de la tine. Căci nu vei mai putea zice că acest simț interior e de pus în

jam in eo genere trium illorum esse ponendum, quod etiam intelligit, sed adhuc in eo quod et est et vivit, etiamsi intellectu caret: iste enim sensus inest et bestiis, quibus intellectus non inest. Quae cum ita sint, quaero cur praeponas sensum interiorem huic sensui quo corporalia sentiuntur, cum sit uterque in eo genere quod vivit. Sensum autem istum qui corpora attingit, ideo praeposuisti corporibus, quia illa sunt in eo genere quod tantum est, iste vero in eo quod etiam vivit: in quo cum et ille interior reperiatur, cur eum meliorem putes dic mihi. Si enim dixeris, quia ille istum sentit, non te credo inventurum regulam qua figere possimus, omne sentiens melius esse quam id quod ab eo sentitur, ne fortassis ex hoc etiam cogamur dicere, omne intelligens melius esse quam id quod ab eo intelligitur. Hoc enim falsum est; quia homo intelligit sapientiam, et non est melior quam ipsa sapientia. Quamobrem vide qua causa tibi visum sit, sensum interiorem huic sensui quo sentimus corpora, esse praeferendum. *E.* Quia moderatorem et judicem quemdam hujus illum esse cognosco. Nam et si quid huic in officio suo defuerit, ille tanquam debitum a ministro flagitat, sicut paulo ante disputatum est. Non enim se videre, aut non videre sensus oculi videt, et quia non videt, non potest quid sibi desit, aut quid satis sit judicare; sed ille interior, quo admonetur et anima bestiae aperire oculum clausum, et quod deesse sentit implere. Nulli autem dubium est eum qui judicat, eo de quo judicat esse meliorem. *A.* Cernis ergo istum etiam corporis sensum de corporibus quodammodo judicare? Ad illum enim pertinet voluptas et dolor, cum vel leniter vel aspere corpore attingitur. Nam sicut ille interior quid desit vel satis sit oculorum sensui judicat; sic ipse sensus oculorum quid desit, vel satis sit coloribus judicat. Item sicut ille interior de auditu nostro judicat, utrum minus an sufficienter intentus sit; sic judicat auditus ipse de vocibus, quid earum leniter influat, aut aspere perstrepat. Non necesse est caeteros sensus corporis persequi: jam enim, ut opinor,

acel gen, dintre cele trei, care chiar şi înţelege, ci numai în acela care şi este, şi trăieşte, chiar dacă este lipsit de intelect; fiindcă acest simţ îl au în sine şi dobitoacele, care n-au în sine intelectul. Aşa stând lucrurile, întreb, de ce să-i prepui simţul interior acestui simţ, prin care sunt simţite corporalele, din moment ce şi unul, şi altul sunt în acel gen care trăieşte. Simţul acesta, însă, care atinge corpurile, de aceea li l-ai prepus corpurilor, fiindcă ele sunt în acel gen care numai este, el, însă, în cel ce chiar şi trăieşte: în care, cum se întâlneşte şi cel interior, spune-mi, de ce să-l socoteşti pe el mai bun? Dacă, însă, îmi vei fi spus că, pentru că el îl simte chiar şi pe acesta, nu cred că tu vei fi chiar găsit regula în care să ne putem sprijini, anume, că tot simţitorul este mai bun decât ceea ce este simţit de către el, ca nu cumva să fim constrânşi prin asta a zice până şi că tot înţelegătorul este mai bun decât tot ceea ce este înţeles de către el. Asta,-ntr-adevăr, e fals; căci omul înţelege înţelepciunea, şi nu este mai bun decât însăşi înţelepciunea. Dreptaceea, ia vezi, din ce cauză să ţi se fi părut că simţul interior îi e de pus mai presus acestui simţ, prin care simţim corpurile. ***Ev.***: Fiindcă eu cunosc că el este moderatorul şi un anume judecător al acestuia. Căci şi, dacă acestuia îi va fi lipsit ceva, în oficiul său, el i-l cere insistent, ca pe o îndatorire de la servitor, precum s-a constatat cu puţin mai nainte. Căci simţul ochiului nu vede că el vede sau nu vede, şi, pentru că nu vede, nu poate judeca ce-i lipseşte sau ce-i este de saţ; dar cel interior, prin care este sesizat şi sufletul bestiei să deschidă ochiul închis, simte şi să umple ceea ce lipseşte. Nimenea, însă, nu se-n-doieşte cumcă cel care judecă este mai bun decât cel despre care judecă. ***Aug.***: Atunci, observi tu oare, că până şi acest simţ al corpului judecă, într-un anume mod, despre corpuri? Căci de el aparţine fie voluptatea, fie durerea, când este atins fie blând, fie aspru, cu un corp. Căci, precum cel interior judecă ce-i lipseşte sau ce-i este de saţ simţului ochilor, aşa însuşi simţul ochilor judecă ce le lipseşte sau ce le este de saţ culorilor. Iarăşi, precum cel interior judecă despre auzul nostru, dacă este mai puţin sau suficient de atent, aşa judecă însuşi auzul despre voci, ce din ele se scurge lin sau răsună aspru. Nu-i de trebuinţă să fie urmărite celelalte simţuri ale corpului, căci observi, de-acum,

animadvertis quid velim dicere, ita scilicet sensum illum interiorem de istis corporis sensibus judicare, cum eorum et integritatem probat, et debitum flagitat, quemadmodum et ipsi corporis sensus de corporibus judicant, assumentes in eis lenem tactum, rejicientesque contrarium. *E.* Cerno sane, et verissima esse consentio.

VI. – *Ratio caeteris in homine praestat; qua si quid praestantius, Deus est.*

13. [Col. 1248] *A.* Attende jam utrum ratio etiam de hoc interiore sensu judicet. Jam enim non quaero utrum eam meliorem illo esse dubites, quia non dubito id te judicare: quanquam ne id quidem jam quaerendum putem, utrum de isto sensu judicet ratio. Namque in iis ipsis quae infra eam sunt, id est in corporibus et in sensibus corporis et isto interiore sensu, quomodo sit aliud alio melius, et quam sit illis praestantior ipsa, quae tandem, nisi ipsa renuntiat? quod profecto nullo modo posset, nisi de his ipsa judicaret. *E.* Manifestum est. *A.* Cum ergo eam naturam quae tantum est, nec vivit nec intelligit, sicuti est corpus exanime, praecedat ea natura quae non tantum est, sed etiam vivit, nec intelligit, sicuti est anima bestiarum; et rursus hanc praecedat ea quae simul et est et vivit et intelligit, sicut in homine mens rationalis; num arbitraris in nobis, id est in iis quibus natura nostra completur ut homines simus, aliquid inveniri posse praestantius, quam hoc quod in his tribus tertio loco posuimus? Nam et corpus nos habere manifestum est, et vitam quamdam qua ipsum corpus animatur atque vegetatur, quae duo etiam in bestiis agnoscimus, et tertium quiddam quasi animae nostrae caput aut oculum, aut si quid congruentius de ratione atque intelligentia dici potest, quam non habet natura bestiarum. Quare vide, obsecro, utrum aliquid invenire possis, quod sit in natura hominis ratione sublimius. *E.* Nihil omnino melius video.

precum socot, ce vreau să zic, anume, că aşa judecă acel simţ interior despre aceste simţuri ale corpului, când şi probează integritatea lor, şi le şi cere insistent datoria, precum şi înseşi simţurile corpului judecă despre corpuri, asumându-şi de la ele atingerea plăcută şi respingând contrariul. ***Ev.***: Observ, desigur, şi consimt că-s atotadevărate.

VI. – *Raţiunea este, în om, superioară celorlalte: decât carea, dacă este ceva superior, Dumnezeu este.*

13. ***Aug.***: Ia seama, acum, dacă raţiunea judecă, ea, oare, sa nu, chiar şi despre acest simţ interior[5]. Căci nu te mai întreb dacă te-n-doieşti sau nu că ea este mai bună decât el, fiindcă nu mă-ndoiesc că tu judeci una ca asta; de altminteri, nu mai socot de-ntrebat nici măcar faptul dacă raţiunea judecă, ea, oare, despre acest simţ. Căci între înseşi cele ce-i sunt ei inferioare, între corpuri, adică, şi între simţurile corpului şi acest simţ interior, în ce mod e mai bun unul faţă de altul şi cât este ea însăşi mai prestantă decât cle, cine dă, în cele din urmă, într-adevăr, seama, dacă nu numai şi numai ea însăşi, ceea ce nu s-ar putea, în absolut nici un mod, dacă nu ar judeca ea însăşi despre acestea. ***Ev.***: E-nvederat. ***Aug.***: Cum, aşadar, pe acea natură, care numai este, şi nici nu trăieşte, şi nici nu-nţelege, precum este corpul neînsufleţit, o precedă acea natură, care nu numai este, ci chiar şi trăieşte, şi nici nu înţelege, precum este sufletul bestiilor; şi, iarăşi, precum pe aceasta o precedă aceea care, totodată, şi este, şi trăieşte, şi înţelege, precum, în om, mintea raţională; socoţi tu, oare, că întru noi, adică, întru acelea prin care natura noastră se-mplineşte, ca să fim oameni, poate fi găsit ceva mai prestant decât asta, pe care între tustrele acestea am pus-o pe al treilea loc? Căci e vădit şi că noi avem corp, şi şi o anume viaţă prin care-i animat şi vegetat însuşi corpul, pe care două le recunoaştem şi întru bestii, şi şi un al treilea anume, ca şi cap sau ochi al sufletului nostru, sau orice altceva se poate spune mai congruent despre raţiune şi inteligenţă, pe care n-o are natura bestiilor. De aceea, te rog din suflet, ia, numai, seama, dacă poţi cumva găsi altceva, care să fie, în natura omului, mai sublim decât raţiunea. ***Ev.***: Nu văd absolut nimic mai bun.

14. *A.* Quid si aliquid invenire potuerimus, quod non solum esse non dubites, sed etiam ipsa nostra ratione praestantius? dubitabisne illud quidquid est, Deum dicere? *E.* Non continuo, si quid melius quam id quod in mea natura optimum est, invenire potuero, Deum esse dixerim. Non enim mihi placet Deum appellare, quo mea ratio est inferior, sed quo nullus est superior. *A.* Ita plane: nam ipse huic tuae rationi dedit, tam de se pie vereque sentire. Sed, quaeso te, si non inveneris esse aliquid supra nostram rationem, nisi quod aeternum atque incommutabile est, dubitabisne hunc Deum dicere? Nam et corpora mutabilia esse cognoscis; et ipsam vitam qua corpus animatur, per affectus varios mutabilitate non carere manifestum est; et ipsa ratio cum modo ad verum pervenire nititur, modo non nititur, et aliquando pervenit, aliquando non pervenit, mutabilis esse profecto convincitur. Quae si nullo adhibito corporis instrumento, neque per tactum, neque per gustatum, neque per olfactum, neque per aures, neque per oculos, neque per ullum sensum se inferiorem, sed per seipsam cernit aeternum aliquid et incommutabile, simul et seipsam inferiorem, et illum oportet Deum suum esse fateatur. *E.* Hunc plane fatebor Deum, quo nihil superius esse constiterit. *A.* Bene habet: nam mihi satis erit ostendere esse aliquid hujusmodi, quod aut fateberis Deum esse, aut si aliquid supra est, eum ipsum Deum esse concedes. Quare sive supra sit aliquid, sive non sit, manifestum erit Deum esse, cum [Col. 1249] ego, quod promisi, esse supra rationem, eodem ipso adjuvante monstravero. *E.* Demonstra ergo quod polliceris.

VII. - *Quomodo idem sentiatur a multis quidve totum, quid non totum et simul a singulis.*

15. *A.* Faciam: sed prius quaero utrum sensus corporis meus idem sit qui tuus, an vero meus non sit nisi meus, et tuus non sit nisi tuus; quod si non ita esset, non possem per oculos meos videre aliquid, quod tu non videres. *E.*

14. ***Aug.***: Ce, dacă vom fi putut afla ceva, care nu numai să nu te-ndoieşti că există, ci chiar mai prestant decât însăşi raţiunea noastră, sta-vei tu, oare, orice este acela, la îndoială să-l numeşti Dumnezeu? ***Ev.***: Nu, nici dacă voi putea găsi ceva mai bun decât ceea ce este optim în natura mea, nu voi fi zis nicidecum că este Dumnezeu. Căci mie nu-mi place să-L numesc Dumnezeu pe cel decât care raţiunea mea este inferioară, ci, pe cel decât Carele nu este nimeni superior. ***Aug.***: Aşa,-ntrutotul; căci El Însuşi i-a dat raţiunii tale să simtă despre Sine atât de piu şi de adevărat. Dar, te întreb, dacă nu vei fi găsit că există ceva deasupra raţiunii noastre, decât numai şi numai ceea ce este etern şi incomutabil, îndoi-te-vei, oare, să-l numeşti pe acesta Dumnezeu? Căci cunoşti şi că corpurile sunt mutabile; şi şi că însăşi viaţa, prin care este animat corpul, e vădit că nu-i lipsită, prin diferite afecte, de mutabilitate, şi şi că însăşi raţiunea, cum acum se opinteşte să ajungă la adevăr, acum nu se opinteşte, şi uneori ajunge, alteori nu ajunge, se dovedeşte absolut că este mutabilă. Care, dacă, fără ajutorul niciunui instrument al corpului, nici prin pipăit, nici prin gust, nici prin miros, nici prin urechi, nici prin ochi, nici prin nici un simţ sieşi inferior, ci prin sine însăşi, ea vede ceva etern şi incomutabil, se cuvine să se mărturisească, totodată, şi pe sine însăşi inferioară, şi că el este Dumnezeul său. ***Ev.***: Pe acesta îl voi mărturisi adevărat Dumnezeu, decât Carele mi se va fi dovedit că nu este nimic superior. ***Aug.***: E bine: căci mie-mi va fi de-ajuns a arăta că este ceva de-acest fel, pe care sau îl vei recunoaşte că este Dumnezeu, sau dacă este ceva deasupra, vei concede că acesta însuşi este Dumnezeu. De aceea, fie că există ceva desupra, fie că nu există, când eu, ajutându-mă El Însuşi, voi fi demonstrat, ceea ce am promis că este deasupra raţiunii, va fi vădit că Dumnezeu este. ***Ev.***: Demonstrează, prin urmare, ceea ce ai promis.

VII. - *În ce mod este simţit la fel de către mulţi sau ce anume în întregime, ce nu în întregime, şi în parte de către fiecare.*

15. ***Aug.***: O voi face: dar, mai întâi, întreb dacă simţul corpului meu este, el, oare, tot acelaşi care-i al tău sau, într-adevăr, al meu nu este decât numai al meu, şi al tău nu-i decât numai al tău; ceea ce, dacă n-ar fi aşa, eu n-aş putea

Concedo prorsus, quamvis ejusdem generis, tamen singulos nos habere sensus, videndi, vel audiendi, vel quoslibet alios caeterorum. Non enim solum videre, sed etiam audire potest aliquis hominum quod alius non audiat, et aliud aliquid quolibet alio sensu quisquam sentire quod alius non sentiat. Unde manifestum est et tuum nonnisi tuum, et meum sensum non esse nisi meum. *A.* Hoc idem respondebis de illo etiam sensu interiore? an aliquid aliud? *E.* Nihil sane aliud. Nam et ille utique sensum meum sentit meus, et tuum sentit tuus: nam ideo plerumque interrogor ab eo qui aliquid videt, utrum hoc etiam ego videam, quia ego me videre aut non videre sentio, non ille qui interrogat. *A.* Quid? ipsam rationem nonne unusquisque nostrum habet suam? quandoquidem fieri potest ut ego aliquid intelligam, cum tu id non intelligis; nec utrum intelligam tu scire possis, ego autem sciam. *E.* Manifestum est etiam rationales mentes singulos quosque nostrum singulas habere.

16. *A.* Num etiam poteris dicere singulos soles nos habere quos videmus, aut lunas, aut luciferos, aut caetera hujusmodi, quamvis suo quisque ac proprio sensu ista videat? *E.* Nullo modo istud dixerim. A. Possumus ergo videre unum aliquid multi simul, cum sint sensus nostri nobis singulis singuli, quibus omnibus illud unum sentimus quod simul videmus; ut quamvis alius sensus meus sit, et alius tuus, possit tamen fieri ut id quod videmus, non sit aliud meum, aliud tuum; sed illud unum praesto sit utrique nostrum et simul ab utroque videatur. *E.* Manifestissimum est. *A.* Possumus etiam unam aliquam vocem simul audire, ut quamvis alius sit auditus meus, alius tuus, non sit tamen alia mea, et alia tua vox quam simul audimus, vel alia pars ejus auditu meo capiatur, et alia tuo, sed quidquid sonuerit, et unum et totum audiendum simul adsit ambobus. *E.* Et hoc manifestum est.

17. *A.* Jam etiam de caeteris sensibus corporis licet animadvertas quod dicimus, neque omnino illos, quod

vedea cu ochii mei ceva ce tu nu ai vedea. ***Ev.***: Conced întrutotul că, deşi de acelaşi gen, noi avem fiecare simţuri particulare, al văzului sau al auzului sau pe oricare altele dintre celelalte. Căci se poate ca oricare om nu numai să vadă, ci chiar să audă ceea ce altul nu aude şi prin oricare alt simţ să simtă orice altceva, ce altul nu simte. De unde este vădit şi că simţul tău nu este decât numai şi numai al tău, şi că al meu nu-i decât numai al meu. ***Aug.***: Tot aşa vei răspunde chiar şi despre simţul acela interior, sau altceva anume? ***Ev.***: Absolut nimic alta. Căci şi acel simţ al meu îl simte neapărat pe simţul meu, şi al tău îl simte pe al tău: căci de aceea sunt întrebat, de multe ori, de către cel care vede ceva dacă văd şi eu tot aceea, fiindcă eu simt cum că eu văd sau nu văd, nu cel care întreabă. ***Aug.***: Ce, raţiunea însăşi n-o are fiecare dintre noi pe a sa, din moment ce se poate-ntâmpla ca eu să înţeleg ceva, pe când tu nu înţelegi asta, şi tu nici nu poţi să ştii că eu înţeleg sau nu, eu, însă, ştiu. ***Ev.***: E vădit că fiecare dintre noi are şi mintea sa raţională particulară.

16. ***Aug.***: Putea-vei tu, oare, zice chiar şi că noi avem sori particulari, pe care-i vedem, sau lune, sau luceferi, sau altele de-acest fel, oricât fiecare le vede pe acestea cu simţul său propriu? ***Ev.***: În nici un chip nu voi fi zis asta. ***Aug.***: Putem, prin urmare, vedea un ceva anume mulţi totodată, deşi fiecare dintre noi are simţurile sale proprii, prin care, toate, îl simţim una pe acela pe care-l vedem împreună, încât, oricât altul este simţul meu, şi altul, al tău, se poate-ntâmpla ca ceea ce vedem să nu fie una al meu şi, alta, al tău, ci acel unu să-i fie de faţă fiecăruia dintre noi şi să fie văzut de amândoi împreună. ***Ev.***: E-atotvădit. ***Aug.***: Putem chiar auzi împreună o voce oarecare, încât, oricât unu este auzul meu, altul, al tău, să nu fie, totuşi, una a mea, alta, a ta, vocea pe care o auzim deodată, sau o anume parte a ei să fie prinsă prin auzul meu, şi alta, prin al tău, ci orice va fi sunat ne stă amândurora de faţă, spre a fi auzit deodată, şi unic, şi în întregime. ***Ev.***: Şi asta-i vădit.

17.: ***Aug.***: Acum, chiar şi despre celelalte simţuri ale corpului se poate să observi că, în ceea ce ţine de acest fapt, nu zicem nici

ad hanc rem attinet, ita se habere ut illos duos oculorum et aurium, neque omnino non ita. Nam quia ex uno aere et ego et tu possumus implere spiramentum, et ejus aeris affectionem odore sentire: et item quia ex uno melle, vel quolibet alio cibo seu potu ambo gustare possumus, et ejus affectionem sapore sentire, quamvis ille unus sit, nostri autem sint sensus singuli, tibi tuus et mihi meus; ut unum odorem vel unum saporem cum ambo sentiamus, nec tu tamen eum meo sensu sentias, nec ego tuo, [Col. 1250] nec aliquo uno qui utriusque nostrum possit esse communiter, sed prorsus mihi meus sensus sit, et tuus tibi, etiamsi unus aut odor, aut sapor ab utroque sentiatur: hinc ergo isti sensus inveniuntur habere aliquid tale, quale illi duo in visu et auditu: sed in eo dispares sunt, quantum ad id quod nunc agimus pertinet, quod etsi unum aerem naribus ambo trahimus, aut unum cibum gustando capimus; non tamen eam partem aeris duco quam tu, nec eamdem partem cibi sumo quam tu, sed aliam ego, aliam tu: et ideo de toto aere cum spiro, duco partem quanta mihi satis est, et tu item de toto aliam quanta tibi satis est ducis: et cibus quamvis unus et totus ab utroque absumatur non tamen et a me totus, et a te totus absumi potest, quomodo verbum et ego totum audio, et tu totum simul, et speciem quamlibet quantam ego video, tantam et tu simul; sed cibi vel potionis alia pars in me, alia in te transeat necesse est: an parum ista intelligis? *E.* Imo vero apertissima et certissima esse consentio.

18. *A.* Num censes tangendi sensum comparandum esse oculorum et aurium sensibus in ea re de qua nunc agitur; quia non solum corpus unum ambo possumus sentire tangendo, sed etiam eamdem partem tu quoque poteris tangere quam ego tetigero, ut non solum idem corpus, sed eamdem quoque corporis partem possimus ambo sentire tangendo? Non enim sicuti cibum aliquem appositum non possumus et ego totum et tu totum caperc, cum ambo illo vescimur, sic etiam in tangendo

că ele stau în sine absolut aşa, precum cele două, ale ochilor şi ale urechilor, şi nici că nu stau absolut deloc aşa. Căci, fiindcă putem, şi eu, şi tu, să ne umplem, din unul şi acelaşi aer, respiraţia şi să simţim, prin miros, felul de a fi al acelui aer; şi, iarăşi, fiindcă putem gusta amândoi din una şi aceeaşi miere sau din oricare altă mâncare sau băutură, şi să-i simţim, prin gust, felul său de a fi, oricât aerul este unu şi acelaşi, simţurile noastre ne sunt, însă, particulare fiecăruia dintre noi, ţie, al tău, mie al meu, deşi, cum amândoi simţim unul şi acelaşi miros sau unul şi acelaşi gust, totuşi nici tu nu-l simţi prin simţul meu, nici eu, prin al tău, nici prin vreun altul anume, care ne-ar putea fi comun amândurora, ci mie-mi aparţine absolut simţul meu, ţie, al tău, chiar dacă este simţit de către amândoi unul şi acelaşi miros sau gust: de aici, aceste simţuri se dovedesc a avea, aşadar, ceva astfel, precum cele două în văz şi auz, dar, întru cât ţine de ceea ce discutăm acum, se deosebesc întru aceea că, deşi amândoi tragem prin nări unul şi acelaşi aer sau luăm, gustând, una şi aceeaşi mâncare, eu nu trag, totuşi, aceeaşi parte din aer ca tine şi nici nu iau aceeaşi parte din mâncare ca tine, ci una, eu, alta, tu; şi, de aceea, cum respir dintru tot aerul, trag partea câtă-mi este de saţ, iar tu, la fel, tragi, din tot, alta, câtă-ţi este de saţ; şi mâncarea, deşi una şi aceeaşi şi toată este consumată de fiecare dintre noi, nu poate fi, totuşi, nici de către mine, nici de către tine consumată toată, în chipul în care vorba şi eu o aud toată, şi tu, totodată, toată, şi o formă oarecare, cătă o văd eu, tot atâta, şi tu, totodată, dar din mâncare sau băutură, e necesar ca o parte să treacă în mine, alta în tine: sau înţelegi prea puţin asta? ***Ev.***: Ba, dimpotrivă, consimt că este, într-adevăr, atotlămurită şi atotsigură.

18. ***Aug.***: Nu eşti, oare, de părere că, în această problemă, pe care o dezbatem acum, simţul pipăitului ar trebui comparat cu simţurile ochilor şi urechilor: căci nu numai că amândoi putem simţi, pipăind, unul şi acelaşi corp, ci chiar şi tu însuţi vei putea pipăi aceeaşi parte, pe care o voi fi pipăit eu, ca nu doar acelaşi corp, ci chiar aceeaşi parte a corpului s-o putem simţi amândoi, pipăind-o? Căci nu întocmai, precum o mâncare, pusă înaintea noastră, nu o putem lua, cum amândoi ne nutrim dintru ea, nici cu toată, nici tu toată, nu întocmai aşa se întâmplă şi cu pipăitul:

accidit: sed et unum et totum quod ego tetigero, etiam tu potes, ut id ambo tangamus, non singulis partibus, sed totum singuli. *E.* Fateor hoc modo duobus illis superioribus sensibus, hunc tangendi sensum esse simillimum: sed in hoc video esse dissimilem, quod simul, id est uno tempore, et videre aliquid unum totum ambo possumus et audire; tangere autem possumus quidem totum aliquid ambo uno tempore, sed partibus singulis, eamdem autem partem nonnisi temporibus singulis: nam nulli parti quam tactu capis, possum meum tactum admovere, nisi tu amoveris tuum.

19. *A.* Vigilantissime respondisti: sed oportet te etiam illud videre, cum horum omnium quae sentimus, alia sint quae ambo, alia quae singuli sentiamus; ipsos vero sensus nostros suos quisque singuli sentiamus ut neque ego sentiam sensum tuum, neque tu meum, quod de his rebus quae sentiuntur a nobis per corporis sensus, id est quod de corporalibus rebus non possumus sentire ambo, sed singuli, nisi quod ita fit nostrum ut hoc in nos vertere, et commutare possimus, sicuti est cibus et potus, cujus nullam partem quam ego percepero, et tu percipere poteris: quia et si nutrices alimenta mansa infantibus reddunt, illud tamen quod inde gustatus rapuerit atque in mandentis viscera commutaverit, nullo modo revocari poterit ut in escam refundatur infantis. Gula enim cum aliquid jucunde sapit, etiamsi exiguam, tamen irrevocabilem partem sibi vindicat, et hoc cogit [Col. 1251] fieri quod naturae corporis convenit: quod nisi ita esset, nullus remaneret sapor in ore posteaquam fuerint mansa illa reddita atque desputa. Quod etiam de aeris partibus recte dici potest, quas naribus ducimus: nam etiamsi aliquid aeris quod ego reddidero, possis etiam tu ducere, non tamen poteris etiam illud, quod inde in alimentum meum cesserit; quia nec reddi potest. Nam etiam naribus alimentum nos capere medici docent: quod alimentum et spirando solus sentire possum, et reflando restituere non possum, ut abs te etiam ductum naribus

ci şi unul şi acelaşi, şi totul, pe care-l voi fi pipăit eu, îl poţi chiar şi tu, încât să-l pipăim amândoi, nu fiecare în părţi aparte, ci fiecare, totul. ***Ev.***: Mărturisesc că acest simţ al pipăitului este, în acest chip, foarte asemănător celor două simţuri de mai sus; dar văd că este neasămănător prin faptul că deodată, adică, în unul şi acelaşi timp, putem amândoi, şi vedea, şi auzi ceva unic şi tot, a pipăi, însă, ceva anume, în unul şi acelaşi timp, putem, desigur, totul, dar fiecare în părţi aparte, aceeaşi parte, însă, numai şi numai fiecare în timp aparte, căci nu-mi pot, de nici o parte, pe care o cuprinzi tu cu pipăitul, apropia pipăitul meu, decât numai dacă ţi-l vei fi-ndepărtat pe al tău.

19. ***Aug.***: Atotvigilent ai răspuns: dar, cum, dintre toate acestea, pe care le simţim, sunt unele, pe care le simţim amândoi, altele, pe care le simţim fiecare; înseşi simţurile noastre le simţim, însă, fiecare în parte pe ale sale, întrucât nici eu nu simt simţul tău, nici tu pe al meu, se cade că tu să vezi chiar şi faptul că, din aceste lucruri, care sunt simţite de către noi prin simţurile corpului, adică, cumcă din lucrurile corporale nu putem simţi amândoi, ci fiecare aparte numai şi numai ceea ce devine astfel al nostru, încât îl putem schimba şi transmuta întru noi, precum este mâncarea şi băutura, din care nici o parte, pe care cu o voi fi perceput, n-o vei putea percepe şi tu: pentru că nici, dacă docile le redau pruncilor alimentele mestecate, totuşi, acel gust, pe care îl vor fi răpit de acolo şi, mestecând, îl vor fi transmutat în viscere, nu va putea, în nici un chip, fi revocat, ca să fie reinfuzat în mâncarea pruncului. Pofta, întradevăr, când gustă ceva plăcut, îşi revendică sieşi, chiar dacă mică, o parte, ireversibilă totuşi, şi asta o constrânge s-o facă ceea ce convine naturii corpului; pentru că, dacă n-ar fi aşa, n-ar mai rămâne în gură nici un gust, după ce acele mestecături vor fi fost redate sau scuipate. Ceea ce se poate, pe drept, spune chiar şi despre părţile aerului, pe care le tragem cu nările: căci, chiar dacă ceva din aerul pe care îl voi fi expirat îl poţi chiar şi tu inspira, nu-l vei putea, totuşi, şi pe acela care se va fi transformat de acolo în aliment al meu, pentru că nici nu poate fi redat. Căci medicii ne învaţă că noi ne luăm alimentul chiar şi prin nări: pe care aliment îl şi pot simţi, inspirând, numai eu, şi nici nu-l pot restitui,

sentiatur. Nam caetera sensibilia quae quamvis sentiamus, non tamen ea sentiendo in nostrum corpus corrupta mutamus, possumus ea, sive uno tempore, sive singulis vicissim temporibus ambo sentire, sicut vel totum vel pars ipsa quam sentio, abs te etiam sentiatur; qualia sunt, sive lux, sive sonus, sive corpora quae attingimus, non tamen laedimus. *E.* Intelligo. *A.* Manifestum est ergo ea quae non commutamus et tamen sentimus corporis sensibus, et non pertinere ad naturam sensuum nostrorum, et propterea magis nobis esse communia, quia in nostrum proprium et quasi privatum non vertuntur atque mutantur. *E.* Prorsus assentior. *A.* Proprium ergo et quasi privatum intelligendum est, quod unicuique nostrum soli est, et quod in se solus sentit, quod ad suam naturam proprie pertinet: commune autem et quasi publicum, quod ab omnibus sentientibus nulla sui corruptione atque commutatione sentitur. *E.* Ita est.

VIII. - *Numerorum ratio nullo corporis sensu percipitur, a quovis intelligente percepta una est et incommutabilis.*

20. *A.* Age, nunc attende, et dic mihi utrum inveniatur aliquid quod omnes ratiocinantes sua quisque ratione atque mente communiter videant, cum illud quod videtur praesto sit omnibus, nec in usum eorum quibus praesto est commutetur, quasi cibus aut potio, sed incorruptum integrumque permaneat, sive illi videant, sive non videant: an forte nihil hujusmodi esse arbitraris? *E.* Imo multa esse video; e quibus unum commemorari satis est, quod ratio et veritas numeri omnibus ratiocinantibus praesto est, ut omnis eam computator sua quisque ratione et intelligentia conetur apprehendere; et alius id facilius, alius difficilius possit, alius omnino non possit: cum tamen ipsa aequaliter omnibus se praebeat valentibus eam capere; nec cum eam quisque percipit, in sui perceptoris quasi alimentum vertatur atque mutetur; nec cum in ea quisque fallitur, ipsa deficiat, sed ea vera et integra

expirând, încât, tras pe nări, să poată fi simțit și de către tine. Căci pe celelalte sensibile, pe care, oricât le simțim, simțindu-le, nu le schimbăm, totuși, corupte, în corpul nostru, le putem simți amândoi fie în unul și același timp, fie pe fiecare pe rând, în timpuri diferite, având în vedere că fie totul, fie însăși partea, pe care o simt, este chiar și de către tine simțită; de felul cărora sunt fie lumina, fie sunetul, fie corpurile pe care le atingem, și, totuși, nu le vătămăm. ***Ev.***: Înțeleg. ***Aug.***: E, prin urmare, vădit și că acelea, pe care nu le comutăm, și le simțim, totuși, prin simțurile corpului, nu țin de natura simțurilor noastre și că de aceea ne sunt mai comune nouă, fiindcă nu sunt schimbate și mutate în propriul și cvaziprivatul nostru. ***Ev.***: Asimt întrutotul. ***Aug.***: Propriul, așadar, și cvaziprivatul nostru trebuie înțeles ceea ce-i aparține singur fiecăruia dintre noi și ceea ce simte singur în sine că ține în mod propriu de natura sa: comun, însă, și cvazipublic, ceea ce este simțit, fără nici o corupțiune de sine sau comutare, de către toți simțitorii. ***Ev.***: Așa-i.

VIII. - *Rația numerelor nu e percepută prin nici un simț al corpului: pereceptă de orice înțelegător, e una și incomutabilă.*

20. ***Aug.***: Haide, fii, acum, atent și spune-mi dacă se află ceva, pe care toți silogiștii îl văd în comun, fiecare prin rațiunea și mintea sa, pe când ceea ce este văzut le stă tuturor la-ndemână și nici, în uzul celor cărora le stă la-ndemână, nu se comută, precum mâncarea și băutura, ci rămâne incorupt și integru, fie că îl văd, fie că nu-l văd: sau socoți, poate, că nu există nimic de felul acesta? ***Ev.***: Ba, dimpotrivă, văd că sunt multe, dintre care e de ajuns a fi amintită una, căci rația[6] și adevărul numărului *e* la-ndemâna tuturor silogiștilor, încât tot socotitorul se opintește s-o cuprindă, fiecare prin rațiunea și inteligența sa; și unul e-n stare de asta mai ușor, altul, mai greu, iar altul nu-i absolut deloc în stare; pe când ea însăși se oferă egal tuturor celor în putință s-o prindă, și nici, când cineva a perceput-o, nu se schimbă și nu se strămută în cvazialiment al percepătorului său, și nici, când cineva se înșeală în ea, nu slăbește ea însăși, ci, ea rămânând adevărată

permanente, ille in errore sit tanto amplius, quanto minus eam videt.

21. *A.* Recte sane; sed video te tanquam non rudem harum rerum cito invenisse quod diceres: tamen, si tibi aliquis diceret numeros istos non ex aliqua sua natura, sed ex iis rebus quas sensu corporis attingimus, impressos esse animo nostro quasi quasdam imagines quocumque visibilium; quid responderes? [Col. 1252] an tu quoque id putas? *E.* Nullo modo id putaverim: non enim si sensu corporis percepi numeros, idcirco etiam rationem partitionis numerorum vel copulationis sensu corporis percipere potui. Hac enim luce mentis refello eum, quisquis vel in addendo vel in retrahendo dum computat falsam summam renuntiaverit. Et quidquid sensu corporis tango, veluti est hoc coelum et haec terra, et quaecumque in eis alia corpora sentio, quamdiu futura sint nescio: septem autem et tria decem sunt; et non solum nunc, sed etiam semper; neque ullo modo aliquando septem et tria non fuerunt decem, aut aliquando septem et tria non erunt decem. Hanc ergo incorruptibilem numeri veritatem, dixi mihi et cuilibet ratiocinanti esse communem.

22. *A.* Non resisto tibi verissima et certissima respondenti. Sed ipsos quoque nu[.....]os non per corporis sensus attractos esse facile videbis, si cogitaveris quemlibet numerum tot vocari quoties unum habuerit: verbi gratia, si bis habuerit unum, duo vocantur; si ter, tria; et si decies unum habent, tunc vocantur decem: et quilibet omnino numerus quoties habet unum, hinc illi nomen est, et tot appellatur. Unum vero quisquis verissime cogitat, profecto invenit corporis sensibus non posse sentiri. Quidquid enim tali sensu attingitur, jam non unum, sed multa esse convincitur: corpus est enim, et ideo habet innumerabiles partes. Sed ut minutas quasque minusque articulatas non persequar, quantulumcumque illud corpusculum sit, habet certe aliam partem dexteram, aliam sinistram; aliam superiorem, aliam inferiorem; aut

şi integră, el este cu atât mai mult în eroare, cu cât o vede pe ea mai puţin.

21. ***Aug.***: Drept foarte; văd, însă, că tu ai găsit repede, nu precum un novice în aceste lucruri, ce să spui: totuşi, dacă cineva ţi-ar zice că numerele acestea îi sunt imprimate spiritului nostru, nu dintru vre-o natură oarecare a lor, ci, precum imagini anume ale unor vizibile, dintru acele lucruri, pe care le atinge cu simţul corpului, ce ai răspunde, sau chiar şi tu gândeşti asta? ***Ev.***: În nici un chip nu voi fi gândit asta: căci, dacă am perceput prin simţul corpului numerele, n-am putut percepe, de aceea, prin simţul corpului chiar şi raţia împărţirii numerelor sau adunării. Căci prin această lumină a minţii îl desmint eu pe oricare acela, care, în timp ce calculează, fie adunând, fie scăzând, îmi va fi dat, în răspuns, o sumă greşită. Şi nu ştiu, orice ating prin simţul corpului, precum este acest cer şi pământul acesta, şi orice alte corpuri simt eu în ele, cât timp au să rămână; şapte, însă, cu trei fac zece; şi nu numai acum, ci chiar pururea; şi, -n nici un mod, oarecând, şapte şi cu trei nu au făcut zece sau, oarecând, şapte şi cu trei nu vor face decât tot zece. Acest incoruptibil adevăr al numărului am zis, prin urmare, eu că ne este comun, mie şi fiecărui silogist.

22. ***Aug.***: Nu mă-ncontrez eu ţie, răspunzătorului atotcertelor şi atotadevăratelor. Dar vei vedea lesne că nici măcar numerele nu-s atrase la sine prin simţurile corpului, dacă vei fi cugetat că fiecare număr a fost *atâtea* numit, de câte ori va fi avut unimea[7]: că veni vorba, dacă va fi avut de două ori unimea, *se numesc* doi, dacă, de trei, trei, şi, dacă au de zece ori unimea, *se numesc* zece; şi absolut oricare număr, de câte ori are unimea, de aici îşi are numele, şi *atâtea* se numeşte. Unimea, însă, oricine cugetă atotadevărat, află, neîndoielnic, că nu poate fi simţită prin simţurile corpului. Într-adevăr, orice este atins prin astfel de simţ se dovedeşte a fi nu unime, şi mulţime: căci este corp şi, de aceea, are nenumărate părţi. Dar, ca să nu le urmez pe fiecare cele mărunte şi mai puţin articulate, fie el oricât de mărunţel, acel corpşor are, în mod cert, o parte dreaptă şi alta stânga, una superioară, alta inferioară; sau una dinainte, alta dinapoi, sau unele la margini,

aliam ulteriorem, aliam citeriorem; aut alias finales, aliam mediam: haec enim necesse est quamlibet exiguo corporis modulo inesse fateamur; et propterea nullum corpus vere pureque unum esse concedimus, in quo tamen non possent tam multa numerari nisi illius unius cognitione discreta. Cum enim quaero unum in corpore, et me non invenire non dubito, novi utique quid ibi quaeram, et quid ibi non inveniam, et non posse inveniri, vel potius omnino ibi non esse. Ubi ergo novi quod non est corpus unum, quid sit unum novi: unum enim si non nossem, multa in corpore numerare non possem. Ubicumque autem unum noverim, non utique per corporis sensum novi; quia per corporis sensum non novi nisi corpus, quod vere pureque unum non esse convincimus. Porro si unum non percepimus corporis sensu, nullum numerum eo sensu percepimus, eorum duntaxat numerorum quos intelligentia cernimus. Nullus enim est ex iis, qui non tot vocetur, quoties habet unum, cujus perceptio corporis sensu non fit. Cujuslibet enim corpusculi pars dimidia quantis duabus totum constat, habet et ipsa dimidiam suam. Sic ergo sunt illae duae partes in corpore, ut nec ipsae simpliciter duae sint. Numerus autem ille qui vocatur duo, quoniam bis habet illud quod simpliciter unum est, pars [Col. 1253] ejus dimidia, id est illud ipsum quod simpliciter unum est, non potest rursus habere dimidiam partem vel tertiam, vel quotamlibet, quoniam simplex et vere unum est.

23. Deinde quoniam tenentes ordinem numerorum, post unum duo videmus, qui numerus ad unum collatus, duplus invenitur: duplus duorum non consequenter adjungitur, sed interposito ternario quaternarius sequitur, qui duplus est duorum. Et haec ratio per omnes caeteros numeros certissima et incommutabili lege pertenditur, ut post unum, id est post primum omnium numerorum, ipso excepto primus sit qui duplum ejus habet; duo enim sequuntur. Post secundum autem, id est post duo, ipso excepto secundus sit qui duplum ejus habet: post duo

alta la mijloc: acestea e necesar să recunoască cumcă-i sunt în sine oricât de măruntei alcătuiri a corpului; şi, de aceea, concedem că unime nu este pur şi simplu nici un corp, în care corp n-ar putea fi, totuşi, atâta de multe numărate, decât numai prin cunoaşterea aparte a acelei unimi. Când, într-adevăr, caut unimea în corp şi sunt sigur că eu n-o descopăr, cunosc, desigur, ce caut acolo şi ce nu voi găsi acolo, şi că nu poate fi găsit sau, mai degrabă, că absolut sigur nu este acolo. Unde cunosc, prin urmare, că nu există corp-unime, cunosc ce este unimea: căci, dacă n-aş cunoaşte unimea, n-aş putea număra, în corp, mulţimea. Oriunde cunosc, însă, unimea, n-o cunosc, în nici un caz, prin simţul corpului, fiindcă prin simţul corpului nu cunosc decât numai corpul, care ne-am convins că pur şi simplu nu este unime. Apoi, dacă unimea n-am perceput-o prin simţul corpului, n-am perceput prin acel simţ nici un număr, niciunul, se-nţelege, dintre acele numere pe care le scrutăm prin inteligenţă. Căci nu există niciunul dintre ele, care să nu se numească *atâtea*, de câte ori are unimea, a cărei percepţie nu se face prin simţul corpului. Căci jumătate-partea oricărui corpşor, din două, din câte consistă întregul, are şi ea însăşi jumătatea sa. Aşa sunt, prin urmare, cele două părţi în corp, încât nici ele însele nu-s în mod simplu două. Numărul, însă, acela care se numeşte doi, fiindcă are de două ori ceea ce în mod simplu se numeşte unimea, jumătate-partea lui, asta, adică, însăşi, care este în mod simplu unimea, nu poate avea, la rândul său, jumătatea sa parte, sau a treia, sau a oricâta, fiindcă este aparte şi adevărat unimea.

23. Apoi, fiindcă, ţinând ordinea numerelor, după unime îl vedem pe doi, număr, care, pus la locul lui, în şir, se dovedeşte dublu faţă de unime: dublul *doilor* nu se înşiruie consecvent, ci, interpus ternarul, urmează quaternarul, care este dublul doilor. Şi această raţie se întinde, printr-o lege atotcertă şi incomutabilă, prin toate celelalte numerele, încât, după unu, adică după primul dintre toate numerele, exceptat el însuşi, primul este, care-l are pe dublul lui, căci urmează doi. După al doilea, însă, adică, după doi, exceptat el însuşi, al doilea este, care-l are pe dublul lui; după doi, într-adevăr, primul este

enim primus est ternarius, secundus quaternarius, duplus secundi. Post tertium, id est ternarium, ipso excepto tertius sit qui duplus est ejus: post tertium enim, id est post ternarium primus est quaternarius, secundus quinarius, tertius senarius, qui duplus est tertii. Atque ita post quartum, ipso excepto quartus habet duplum ejus: post quartum enim, id est quaternarium primus est quinarius, secundus senarius, tertius septenarius, quartus octonarius, qui duplex est quarti. Atque ita per omnes caeteros reperies hoc quod in prima copula numerorum, id est uno et duobus inventum est, ut quotus quisque numerus est ab ipso principio, totus post illum sit duplus ejus. Hoc ergo quod per omnes numeros esse immobile, firmum incorruptumque conspicimus, unde conspicimus? Non enim ullus ullo sensu corporis omnes numeros attingit; innumerabiles enim sunt: unde ergo novimus per omnes hoc esse, aut qua phantasia vel phantasmate tam certa veritas numeri per innumerabilia tam fidenter, nisi in luce interiore conspicitur, quam corporalis sensus ignorat?

24. His et talibus multis documentis coguntur fateri, quibus disputantibus Deus donavit ingenium, et pertinacia caliginem non obducit, rationem veritatemque numerorum, et ad sensus corporis non pertinere, et invertibilem sinceramque consistere, et omnibus ratiocinantibus ad videndum esse communem. Quapropter cum multa alia possint occurrere, quae communiter et tanquam publice praesto sunt ratiocinantibus, et ab eis videantur mente atque ratione singulorum quorumque cernentium, eaque inviolata et incommutabilia maneant; non tamen invitus acceperim quod ista ratio et veritas numeri tibi potissimum occurrerit, cum ad id quod interrogaveram, respondere voluisses: non enim frustra in sanctis Libris sapientiae conjunctus est numerus, ubi dictum est: *Circuivi ego et cor meum, ut scirem, et considerarem, et quaererem sapientiam et numerum* (*Eccle.* VII, 26).

ternarul, al doilea quaternarul, dublul lui al doilea. După al treilea, adică ternarul, exceptat el însuşi, al treilea este, cel care-i dublul lui: după al treilea, într-adevăr, adică după ternar, primul este quaternarul, al doilea, quinarul, al treilea, senarul, care este dublul lui al treilea. Şi aşa, după patru, exceptat el însuşi, al patrulea are dublul lui: după patru, într-adevăr, adică, după quaternar, primul este quinarul, al doilea, senarul, al treilea, septenarul, al patrulea, octonarul, care este dublul lui patru. Şi aşa, prin toate celelalte, vei găsi ceea ce s-a descoperit în prima copulă în şir a numerelor, adică în unul şi doi, încât al câtelea de la însuşi începutul este orice număr, al atâtelea, după el, este dublul lui. Asta, pe care o vedem, fermă şi incoruptă, că este neclintită prin toate numerele, de unde o vedem, prin urmare? Căci nimenea nu atinge cu nici un simţ al corpului toate numerele; ele-s, într-adevăr, inumerabile: de unde cunoaştem, aşadar, că asta este prin toate, sau prin ce fantezie sau fantasmă se vede atât de credincios un atât de cert adevăr al numerelor prin inumerabile, dacă nu întru lumina interioară, pe care simţul trupesc o ignoră?

24. Prin aceasta şi prin multe dovezile de acest fel se unesc dialecticienii, cărora Dumnezeu le-a dat ingeniul, şi încăpăţânarea nu le-a pus ceaţă în faţă, să mărturisească şi că raţia şi adevărul numerelor nu ţine de simţul corpului, şi că subzistă, stornică şi nealterată, şi le este comună, spre a o vedea, tuturor silogiştilor. Dreptaccea, deşi se pot arăta multe altele, care stau comun şi oarecum public la-ndemâna silogiştilor şi sunt văzute de către ei cu mintea şi raţiunea fiecăruia dintre cei ce le scurtează, şi ele rămân nealterate şi imuabile: am primit, totuşi, cu toată voia mea, faptul că ţie ţi s-a arătat, mai presus de toate, această raţie şi adevăr al numărului, când ai vrut să răspunzi la ceea ce întrebasem. Căci nu-n zadar, în sfintele Cărţi ale înţelepciunii, s-a adăugat numărul, unde se zice: *Jur-împrejur străbătut-am eu şi inima mea, să ştiu şi să cercetez, şi să scurtez înţelepciunea şi numărul* (*Ecl.* VII,26).

IX. - *Quid sapientia, sine qua nemo beatus; an una sit in omnibus sapientibus.*

25. Verumtamen, quaeso te, quid de ipsa sapientia [Col. 1254] putas existimandum? Singulas quasque suas arbitraris singulos quosque homines habere sapientias? an vero unam praesto esse communiter omnibus, cujus quanto magis quisque fit particeps, tanto est sapientior? *E.* Quam dicas sapientiam nondum scio; video quippe varie videri hominibus, quid fiat dicaturve sapienter: nam et qui militant, sapienter sibi facere videntur; et qui contempta militia colendo agro curam atque operam impendunt, hoc potius laudant, tribuuntque sapientiae; et qui astuti sunt ad excogitandos modos conquirendae pecuniae, sibi videntur esse sapientes; et qui haec omnia negligunt vel abjiciunt, et quaeque sunt hujusmodi temporalia, et totum studium suum ad investigationem conferunt veritatis, ut semetipsos Deumque cognoscant, magnum hoc esse sapientiae munus judicant; et qui huic otio quaerendi et contemplandi veri nolunt se dedere, sed potius laboriosissimis curis et officiis agunt, ut hominibus consulant, et in rerum humanarum juste moderandarum et gubernandarum actione versantur, sapientes se esse arbitrantur; et qui utrumque horum agunt, et partim vivunt in contemplatione veritatis, partim in laboribus officiosis, quos humanae societati deberi putant, sibi palmam sapientiae tenere videntur. Omitto innumerabiles sectas, quarum nulla est quae non sectatores suos praeponens caeteris, eos solos velit esse sapientes. Quamobrem cum id nunc agatur inter nos, ut non quid credamus respondendum sit, sed quid dilucida intelligentia teneamus, nullo modo ad id tibi quod interrogasti respondere potero, nisi quod credendo teneo, contemplando etiam et ratione cernendo noverim, quae sit ipsa sapientia.

IX. - *Ce-i înțelepciunea, fără de care nimenea nu-i fericit, şi dacă este, ea, oare, una în toți înțelepții.*

25. Şi, totuşi, rogu-te, despre însăşi înțelepciunea, ce crezi de gândit? Socoți că fiecare om aparte are o anume înțelepciune aparte, sau că, încaltea, una le este comun la-ndemână tuturor, căreia, cu cât mai mult îi devine părtaş fiecare, cu atât este mai înțelept? ***Ev.***: Ce numeşti tu înțelepciune, eu nu ştiu încă; văd, de bună seamă, că oamenilor li se pare diferit ce poate fi înțelept făcut şi numit: căci şi celor care ostăşesc li se pare că ei o fac înțelept: şi cei, care disprețuind milităria, îşi dau toată grija şi osteneala cultivând ogorul, laudă mai vârtos asta şi-o pun pe seama înțelepciunii; şi celor, ce-s abili întru născocirea căilor căştigării banilor, li se pare că-s înțelepți; şi cei, care neglijează toate acestea sau le părăsesc, şi şi câte celea de acest fel, temporale, şi-şi dau toată silința întru investigarea adevărului, ca să se cunoască pe sine însişi şi pe Dumnezeu, judecă cumcă acesta este marele dar al înțelepciunii; şi cei, care nu vor să i se dedice acestui oțiu, al căutării şi contemplării adevărului, ci se zbuciumă, mai degrabă, în cele mai chinuitoare lucrări şi oficii, ca să aibă grijă de oameni, şi se frământă în acțiunea guvernării şi dreptdiriguirii lucrurilor umane, socot că ei sunt înțelepți; şi cei, care fac şi una, şi alta dintre acestea şi trăiesc, în parte, întru contemplarea adevărului, în parte, în munci oficioase, pe care socot că le datorează societății umane, îşi par loruşi că dețin cununa înțelepciunii. Omit nenumăratele secte, dintre care nu-i niciuna, care, punându-i pe adepții săi înaintea celorlalți, să nu-i creadă doar pe ei singurii înțelepți. Dreptaceea, cum aşa este vorba-ntre noi, încât nu trebuie să răspundem ce credem, ci ceea ce deținem prin limpede înțelegere, nu-ți voi putea, fiindcă ştiu doar crezând, răspunde, în nici un chip, la ceea ce m-ai întrebat, decât numai şi numai dacă voi şti, contemplând chiar şi văzând prin rațiune, ce anume este însăşi înțelepciunea.

26. *A.* Num aliam putas esse sapientiam nisi veritatem, in qua cernitur et tenetur summum bonum? Nam illi omnes quos commemorasti diversa sectantes, bonum appetunt, et malum fugiunt; sed propterea diversa sectantur, quod aliud alii videtur bonum. Quisquis ergo appetit quod appetendum non erat, tametsi id non appeteret nisi ei videretur bonum, errat tamen. Errare autem neque ille potest qui nihil appetit, neque ille qui hoc appetit quod debet appetere. In quantum igitur omnes homines appetunt vitam beatam, non errant. In quantum autem quisque non eam tenet vitae viam quae ducit ad beatitudinem, cum se fateatur et profiteatur nolle nisi ad beatitudinem pervenire, in tantum errat. Error est enim cum sequimur aliquid quod non ad id ducit quo volumus pervenire. Et quanto magis in via vitae quis errat, tanto minus sapit. Tanto enim magis longe est a veritate, in qua cernitur et tenetur summum bonum. Summo autem bono assecuto et adepto, beatus quisque fit; quod omnes sine controversia volumus. Ut ergo constat nos beatos esse velle, ita nos constat velle esse sapientes; quia nemo sine sapientia beatus est. Nemo enim beatus est, nisi summo bono, quod in ea veritate, quam sapientiam vocamus, cernitur et tenetur. Sicut ergo antequam beati simus, mentibus tamen nostris impressa est notio beatitatis; per hanc enim scimus, fidenterque, et sine ulla dubitatione dicimus [Col. 1255] beatos nos esse velle: ita etiam priusquam sapientes simus, sapientiae notionem in mente habemus impressam, per quam unusquisque nostrum si interrogetur velitne esse sapiens, sine ulla caligine dubitationis se velle respondet.

27. Quare si jam constat inter nos quae sit sapientia, quam fortasse verbis explicare non poteras (nam si eam nullo modo animo cerneres, nullo modo scires et velle te esse sapientem et velle debere, quod te negaturum esse non arbitror), volo jam dicas mihi, utrum etiam sapientiam, sicut numeri rationem atque veritatem omnibus ratiocinantibus communem se praebere

26. ***Aug.***: Socoți tu, oare, că înțelepciunea este, ea, alta, decât numai adevărul întru care se vede și se deține supremul bine? Căci toți aceia, pe care i-ai amintit, urmărind lucruri diverse, doresc binele și fug de rău, dar, de aceea urmăresc cele diverse, fiindcă fiecăruia-i pare altceva binele. Oricine dorește, prin urmare, ceea ce nu trebuia dorit, cu toate că nu ar dori asta, dacă nu i s-ar părea lui bine, greșește, totuși. Greși, însă, nu poate nici cel ce nu dorește nimic, nici cel care dorește ceea ce trebuie dorit. În cât toți oamenii doresc, așadar, viața fericită, nu greșesc. Întru cât, însă, cineva nu ține acea cale a vieții, care duce la beatitudine, deși recunoaște și mărturisește că el nu voiește să ajungă decât numai și numai la beatitudine, întru atât greșește. Eroarea este, într-adevăr, când urmăm ceva, ce nu ne duce la ceea ce vrem să ajungem. Și cine, cu cât mai mult greșește în calea vieții, cu atât este mai puțin înțelept. Căci cu atât mai mult este mai departe de adevărul întru care se vede și se deține supremul bine. Pricepând, însă, și dobândind binele suprem, oricine devine fericit; ceea ce, fără controversă, voim cu toții. Precum e, așadar, sigur că noi vrem să fim fericiți, tot așa e sigur că noi vrem să fim înțelepți, fiindcă nimeni nu e fericit fără înțelepciune. Nimeni nu este, însă, fericit, decât numai prin supremul bine, care se vede și se deține în acel adevăr, pe care-l numim înțelepciune. Precum așadar, înainte să fim fericiți, minților noastre li s-a imprimat noțiunea fericirii; căci prin aceasta știm și cu credință, și și fără nici o îndoială, zicem că noi vrem să fim fericiți: întocmai așa, mai înainte să fim, înțelepți, avem imprimată în minte noțiunea înțelepciunii, prin care fiecare dintre noi în parte, dacă este întrebat dacă vrea el, oare, să fie fericit, răspunde, fără nici o umbră de îndoială, că vrea[8].

27. De aceea, dacă de-acum, e sigur între noi ce este înțelepciunea, pe care, poate n-o puteai explica în cuvinte (căci, dacă în nici un chip nu ai vedea-o cu spiritul, nu ai ști, în nici un chip, nici că tu vrei să fii înțelept, nici că trebuie să vrei, ceea ce nu socot că tu ai de gând să negi), voiesc acum să-mi spui dacă nu socoți, oare, că, precum rația numărului și adevărul, întocmai așa și înțelepciunea se oferă pe sine comună tuturor

arbitreris; an quoniam tot sunt mentes hominum quot homines sunt, unde nec ego de tua mente aliquid cerno, nec tu de mea, tot etiam putes esse sapientias, quot potuerint esse sapientes. *E.* Si summum bonum omnibus unum est, oportet etiam veritatem in qua cernitur et tenetur, id est sapientiam, omnibus unam esse communem. *A.* Dubitas autem summum bonum, quidquid illud est, omnibus hominibus unum esse? *E.* Dubito sane, quia diversos diversis rebus gaudere video tanquam summis bonis suis. *A.* Vellem quidem, ut de summo bono ita nemo dubitaret, ut nemo dubitat quidquid illud est, non nisi eo adepto posse fieri hominem beatum. Sed quoniam magna quaestio est, et longum sermonem forte desiderat, putemus omnino tot summa bona esse, quot sunt ipsae res diversae quae a diversis tanquam summa bona appetuntur: num ideo sequitur, ut ipsa sapientia etiam non sit una communis omnibus, quia ea bona, quae in illa cernunt et eligunt homines, multa et diversa sunt? Si enim hoc putas, potes et de luce solis dubitare quod una sit, quia multa et diversa sunt, quae in ea cernimus. De quibus multis elegit quisque pro voluntate quo fruatur per oculorum sensum: et alius altitudinem montis alicujus intuetur libenter, et eo gaudet aspectu; alius campi planitiem, alius convexa vallium, alius nemorum viriditatem, alius mobilem aequalitatem maris, alius haec omnia, vel quaedam horum simul pulchra confert ad laetitiam videndi. Sicut ergo ista multa et diversa sunt, quae in luce solis homines vident et eligunt ad fruendum, lux tamen ipsa una est, in qua videt et tenet quo fruatur uniuscujusque intuentis aspectus: ita, etiamsi multa sunt bona eaque diversa, e quibus eligat quisque quod volet, idque videndo et tenendo ad fruendum summum sibi bonum recte vereque constituat; fieri tamen potest ut lux ipsa sapientiae, in qua haec videri et teneri possunt, omnibus sapientibus sit una communis. *E.* Fateor fieri posse, nec impedire aliquid,

silogiştilor; sau, fiindcă sunt atâtea minți ale oamenilor, câți oameni există, de unde nici eu nu văd nimic prin mintea ta, nici tu, prin a mea, socoți, oare, că sunt tot atâtea înțelepciuni câți înțelepți vor fi putând, ei, exista. ***Ev.***: Dacă binele suprem le este tuturor unul, se cuvine ca adevărul, întru carele se vede şi se deține el, înțelepciunea, adică, să le fie, întocmai, una şi comună. ***Aug.***: Te-ndoieşti, însă, că binele suprem, orice este el, le este unul tuturor oamenilor? ***Ev.***: Mă îndoiesc, desigur, fiindcă văd că diverşii oameni se bucură de lucruri diverse, precum de supremele lor bunuri. ***Aug.***: Aş vrea ca, într-adevăr, nimenea să nu se îndoiască despre supremul bine, întocmai precum nimenea nu se îndoieşte că, orice este el, numai şi numai prin dobândirea lui poate deveni fericit omul. Dar, fiindcă problema este mare şi necesită, poate, o lungă discuție, să presupunem că există absolut atâtea bunuri supreme, câte sunt înseşi lucrurile diverse, care sunt râvnite de către diverşi oameni precum bunuri supreme: urmează, oare, de asta, că însăşi înțelepciunea chiar nu le este una comună tuturor, fiindcă acele bunuri, pe care le văd în ea oamenii şi le aleg, sunt multe şi diverse? Căci, dacă gândeşti una ca asta, ai putea să te-ndoieşti şi despre lumina soarelui că este una, fiindcă multe sunt şi diverse cele pe care le vedem în ea. Multe, dintru care, fiecare, după voință, alege, prin simțul ochilor, din care să-şi înfrupte bucuria: şi unul priveşte cu plăcere înălțimea vreunui munte şi se bucură de ceea ce priveşte, altul, întinderea câmpiei, altul, adâncul văilor, altul, verdele pădurilor, altul, suprafața mişcătoare a mării, altul, toate acestea sau pe oricare dintre ele le împărtăşeşte, totodată, frumoase, întru încântarea vederii. Precum acestea, pe care oamenii le văd în lumina soarelui şi le aleg să-şi înfrupte bucuria, sunt, aşadar, multe şi diverse, şi, totuşi, lumina, în care vede şi ține, din ce să-şi înfrupte bucuria, privirea fiecărui privitor în parte, este ea însăşi una, întocmai, chiar dacă sunt multe şi diverse bunurile, dintru care alege şi cine ce-i place, şi, văzând şi deținând spre înfruptarea bucuriei asta, şi-o şi hotărăşte sieşi, pe drept şi cu adevărat, bine suprem, se poate, totuşi, întâmpla că însăşi lumina înțelepciunii, în care acestea pot fi văzute şi ținute, să le fie una comună tuturor înțelepților. ***Ev.***: Recunosc că se poate-ntâmpla şi şi că nu impiedică nimic ca înțelepciunea să le fie una comună tuturor, chiar dacă

ut non sit omnibus communis una sapientia, etiamsi multa et diversa sint summa bona: sed vellem scire an ita sit. Quod enim concedimus fieri posse ut ita sit, non continuo ita esse concedimus. *A.* Tenemus interim esse sapientiam: sed utrum sit communis una omnibus, an singuli sapientes suas habeant, sicuti animas vel mentes suas, hoc nondum tenemus. *E.* Ita est.

X. - *Una est sapientiae lux omnibus sapientibus communis.*

28. [Col. 1256] *A.* Quid? hoc quod tenemus vel esse sapientiam, vel sapientes, et beatos esse omnes homines velle, ubi videmus? Nam hoc te videre, et verum esse nullo modo utique dubitaverim. Hoc ergo verum sic vides ut cogitationem tuam, quam si mihi non enunties, ego prorsus ignoro? an ita ut intelligas et a me videri posse hoc verum, tametsi mihi abs te non dicatur? *E.* Imo ita ut abs te quoque, etiam me invito, videri posse non dubitem. *A.* Quod ergo unum verum videmus ambo singulis mentibus, nonne utrique nostrum commune est? *E.* Manifestissime. *A.* Item credo te non negare studendum esse sapientiae, atque hoc verum esse concedere. *E.* Prorsus non dubito. *A.* Hoc item verum, et unum esse, et omnibus qui hoc sciunt, ad videndum esse commune, quamvis unusquisque id nec mea, nec tua, nec cujusquam alterius, sed sua mente conspiciat, cum id quod conspicitur, omnibus conspicientibus communiter praesto sit, numquid negare poterimus? *E.* Nullo modo. *A.* Item, juste esse videndum, deteriora melioribus esse subdenda, et paria paribus comparanda, et propria suis quibusque tribuenda, nonne fateberis esse verissimum, et tam mihi quam tibi atque omnibus id videntibus praesto esse communiter? *E.* Assentior. *A.* Quid incorruptum melius esse corrupto, aeternum temporali, inviolabile violabili, poteris negare? *E.* Quis potest? *A.* Hoc ergo verum potest quisque suum proprium dicere, cum incommutabiliter contemplandum adsit omnibus qui hoc contemplari valent? *E.* Nullus hoc vere dixerit suum esse

sunt multe şi diverse bunurile supreme: dar aş vrea să ştiu aşa şi este, oare. Căci ceea, ce concedem că se poate-ntâmpla să fie aşa, n-o concedem că şi este absolut aşa. ***Aug.***: Am ajuns, deocamdată, să înţelegem că înţelepciunea există, dar dacă le este, ea, una comună tuturor sau fiecari[9] înţelepţi le au pe ale lorusi, precum au sufletele ori minţile lorusi, asta n-am ajuns încă s-o înţelegem. ***Ev.***: Aşa-i.

X. - *Lumina înţelepciunii le este comună, una, tuturor înţelepţilor.*

28. ***Aug.***: Ce, asta pe care o pricepem fie că există înţelepciunea, fie înţelepţii, şi că toţi oamenii vor să fie fericiţi, unde o vedem? Căci, cumcă tu crezi asta şi că este adevărat, nu m-am îndoit, desigur, în nici un chip. Vezi, prin urmare, acest adevăr precum cugetare a ta, pe care, dacă nu mi-o enunţi, eu o ignor cu totul, sau, oare, altfel, încât înţelegi că poate fi văzut şi de către mine acest adevăr, chiar dacă nu mi se spune de către tine? ***Ev.***: Ba, dimpotrivă, încât nu mă îndoiesc că poate fi văzut, chiar împotriva voinţei mele, şi de către tine însuţi. ***Aug.***: Ceea ce vedem, prin urmare, amândoi, unic adevărat, cu fiecare minte aparte, nu ne este, oare, comun amândurora? ***Ev.***: Atotvădit. ***Aug.***: Cred, iarăşi, că tu nu negi că trebuie dorită înţelepciunea şi că admiţi că asta-i adevărat. ***Ev.***: Nu mă-ndoiesc nicidecum. ***Aug.***: Iarăşi, putea-vom noi, oare, nega şi că asta este adevărat, şi că este una, şi că le este comună, spre a o vedea, tuturor celor care ştiu asta, oricât fiecare priveşte asta nu cu mintea mea, nici cu a ta, nici cu a nimănui altuia, ci cu propria sa minte, cum ceea ce este privit le stă comun la-ndemână tuturor privitorilor? ***Ev.***: În nici un chip. ***Aug.***: Că trebuie just văzut, iarăşi, că mairelele trebuie puse dedesubtul maibunelor şi că egalele-s de comparat între ele, şi că ficcăruia trebuie să i se dea ceea ce i se cuvine, nu vei mărturisi tu, oare, că este atotadevărat şi că atât mie, cât şi ţie, şi tuturor celor care o văd, asta ne este comun la-ndemână? ***Ev.***: Asimt. ***Aug.***: Ce, putea-vei, oare, nega că incoruptul este mai bun decât coruptul, eternul, decât temporalul, inviolabilul, decât violabilul? ***Ev.***: Cine o poate? ***Aug.***: Poate, prin urmare, zice cineva că acest fapt adevărat este bunul său propriu, când el le stă încomutabil de faţă, spre a-l contempla, tuturor cărora sunt în stare să-l contemple? ***Ev.***: Nimeni

proprium, cum tam sit unum atque omnibus commune quam verum est. *A.* Item a corruptione avertendum animum, atque ad incorruptionem convertendum esse, id est non corruptionem, sed incorruptionem diligendam esse quis negat? Aut quis cum verum esse fateatur, non etiam incommutabile intelligat, atque omnibus mentibus id valentibus intueri, communiter praesto esse videat? *E.* Verissimum est. *A.* Quid? eam vitam quae nullis adversitatibus de certa et honesta sententia demovetur, dubitabit aliquis esse meliorem, quam eam quae facile incommodis temporalibus frangitur atque subvertitur? *E.* Quis dubitaverit?

29. *A.* Jam hujusmodi plura non quaeram: satis enim est quod istas tanquam regulas, et quaedam lumina virtutum, et vera et incommutabilia, et sive singula sive omnia communiter adesse ad contemplandum eis qui haec valent sua quisque ratione ac mente conspicere, pariter mecum vides certissimumque esse concedis. Sed sane quaero utrum haec tibi videantur ad sapientiam pertinere. Nam credo videri tibi eum qui sapientiam assecutus est, esse sapientem. *E.* Videtur omnino. *A.* Quid? ille qui juste vivit, possetne ita vivere, nisi videret quae inferiora quibus potioribus subdat, et quae paria sibimet copulet, et quae propria suis quibusque distribuat? *E.* Non posset. *A.* Qui ergo haec videt, num eum negabis sapienter videre? *E.* Non nego. *A.* Quid? ille qui prudenter vivit, [Col. 1257] nonne eligit incorruptionem, et eam corruptioni praeponendam esse decernit? *E.* Manifestissime. *A.* Cum ergo id eligit quo convertat animum, quod eligendum esse nemo ambigit, num negari potest sapienter eligere? *E.* Nullo modo negaverim. *A.* Cum ergo ad id quod sapienter eligit convertit animum, sapienter utique convertit. *E.* Certissimum est. *A.* Et qui ab eo quod sapienter eligit, et quo se sapienter convertit, nullis terroribus poenisque depellitur, sapienter sine dubio facit. *E.* Prorsus sine dubio. *A.* Manifestissimum est igitur omnes has, quas regulas diximus et lumina virtutum, ad sapientiam pertinere: quandoquidem quanto magis quisque ad agendam vitam eis utitur, et secundum

n-ar putea zice cu adevărat că acesta este bunul său propriu, de vreme ce este astfel unul şi comun tuturor, pe cât este de adevărat. ***Aug.***: Iarăşi, cine neagă că spiritul trebuie deturnat de la corupţiune şi convertit la incorupţiune, cumcă, adică, nu corupţia, ci incorupţia trebuie îndrăgită? Sau cine, cum recunoaşte că adevărul există, nu-l înţelege chiar şi incomutabil şi nu vede că le stă comun la dispoziţie tuturor minţilor în stare să-l intuiască? ***Ev.***: E-atotadevărat. ***Aug.***: Ce, îndoi-se-va, oare, *neştine* că acea viaţă, care nu se îndepărtează prin nici un fel de adversităţi de sentinţa certă şi onestă, este mai bună decât aceea, care, prin incomodităţile temporale, se frânge uşor şi se distruge? ***Ev.***: Cine se va fi îndoit?

29. ***Aug.***: Nu te mai întreb mai multe de acest fel, întrucât mi-e de-ajuns că vezi la fel ca mine şi concezi, totodată, că este atotsigur cumcă ele sunt precum nişte reguli şi precum nişte lumini ale virtuţiilor şi că-s adevărate şi incomutabile, şi că fie fiecare, fie toate le stau comun în faţă, spre a le contempla, acelora ce-s în stare să le privească, fiecare prin mintea şi raţiunea proprie. Dar te întreb, încaltea, dacă acestea ţi se par că ţin, ele, de înţelepciune? Căci cred că ţi-e lămurit că acela, care a dobândit înţelepciunea, este înţelept. ***Ev.***: Lămurit întrutotul. ***Aug.***: Ce, cel, care trăieşte just, ar putea, el, oare, trăi astfel, dacă nu ar vedea care inferioare căror superioare să le supună, şi care egale să le unească-ndesinc însele, şi care proprii să le distribuie fiecăruia după cum i se cuvine? ***Ev.***: Nu ar putea. ***Aug.***: Cine vede, prin urmare, astea, nega-vei tu, oare, că el vede-nţelept? ***Ev.***: Nu neg. ***Aug.***: Ce, cel, ce trăieşte prudent, nu alege, el, oare, incorupţiunea şi nu discerne, el, oare, că trebuie pusă deasupra corupţiunii? ***Ev.***: Atotvădit. ***Aug.***: Cum, prin urmare, îşi converteşte spiritul spre ceea ce alege-nţelept, şi-l converteşte-nţelept, va-să-zică? ***Ev.***: E cât se poate de sigur. ***Aug.***: Iar cine nu se departă prin nici o teroare şi suferinţă de la ceea ce înţelept alege şi prin care se converteşte-nţelept pe sine, o face, va-să-zică, -nţelept. ***Ev.***: Absolut fără nici un dubiu. ***Aug.***: E-atotânvederat, prin urmare, că toate acestea, pe care le-am numit reguli şi lumini ale virtuţilor, ţin de înţelepciune: din moment ce, cu cât mai mult se foloseşte cineva de ele întru petrecerea vieţii şi-şi

haec agit vitam, tanto magis vivit facitque sapienter; omne autem quod sapienter fit, non potest recte dici a sapientia esse separatum. *E.* Omnino ita est. *A.* Quam ergo verae atque incommutabiles sunt regulae numerorum, quorum rationem atque veritatem incommutabiliter atque communiter omnibus eam cernentibus, praesto esse dixisti; tam sunt verae atque incommutabiles regulae sapientiae, de quibus paucis nunc singillatim interrogatus respondisti esse veras atque manifestas, easque omnibus qui haec intueri valent, communes ad contemplandum adesse concedis.

XI. - *Sapientia et numerus an idem, an alterum ab altero vel in altero existat.*

30. *E.* Dubitare non possum. Sed pervellem scire utrum uno aliquo genere contineantur haec duo, sapientia scilicet et numerus, quia conjuncta etiam in Scripturis sanctis haec posita esse commemorasti; an alterum existat ab altero, aut alterum in altero consistat, veluti numerus a sapientia, vel in sapientia. Nam sapientiam existere a numero, aut consistere in numero, non ausim dicere: nescio enim quomodo, quia multos novi numerarios aut numeratores, vel si quo alio nomine vocandi sunt, qui summe atque mirabiliter computant, sapientes autem perpaucos, aut forsitan neminem, longe venerabilior mihi occurrit sapientia quam numerus. *A.* Rem dicis quam ego quoque mirari soleo. Nam cum incommutabilem veritatem numerorum mecum ipse considero, et ejus quasi cubile ac penetrale vel regionem quamdam, vel si quod aliud nomen aptum inveniri potest, quo nominemus quasi habitaculum quoddam sedemque numerorum; longe removeor a corpore: et inveniens fortasse aliquid quod cogitare possim, non tamen aliquid inveniens quod verbis proferre sufficiam, redeo tanquam lassatus in haec nostra, ut loqui possim, et ea quae ante oculos sita sunt dico, sicut dici solent. Hoc mihi accidit etiam cum de sapientia quantum valeo, vigilantissime atque intentissime cogito. Et propterea multum miror, cum haec duo sint in secretissima

petrece viața după ele, cu atât mai mult trăiește și-o face-n-țelept: nimic, însă, ce este-nțelept făcut nu se poate zice pe drept că este separat de înțelepciune. ***Ev.***: Absolut așa-i. ***Aug.***: Pe cât sunt, așadar, de adevărate și incomutabile regulile numerelor, ale căror rație și adevăr ai zis că le stau incomutabil și comun la-ndemână tuturor celora care le privesc, așa sunt adevărate și incomutabile regulile înțelepciunii, dintre care, întrebat acum despre puține în parte, ai răspuns că sunt adevărate și vădite și concezi că ele le stau comun de față, spre a le contempla, tuturor celor ce-s în stare să le intuiască.

XI. - *Înțelepciunea și numărul sunt, oare, totuna sau există una de la alta sau una în alta.*

30. ***Ev.***: Nu mă pot îndoi. Dar tare aș mai vrea eu să știu dacă acestea două, înțelepciunea, adică, și numărul, sunt, ele, conținute, oare, în unul și același gen anume, întrucât ai amintit că ele-s puse-mpreună până și-n Sfintele Scripturi, sau există, oare, una de la alta, sau consistă, ele, una în alta, de pildă, numărul de la înțelepciune sau întru înțelepciune. Întrucât că înțelepciunea există de la număr sau că consistă, ca, întru număr, n-aș îndrăzni să spun: nu știu, într-adevăr, în ce mod, căci, fiindcă cunosc mulți contabili sau socotitori, sau cum se vor mai fi numind ei cu orice alt nume, care calculează perfect și mirabil, înțelepți, înă, pe extrem de puțini sau poate că pe nimeni, cu multul și cu multul mi se arată mai venerabilă înțelepciunea decât numărul. ***Aug.***: Spui un fapt de care eu însumi mă cam mir îndeobste. Căci, când iau cu mine însumi în considerare incomutabilul adevăr al numerelor și cvazicuibul sau tainița, sau un anume ținut, sau orice alt nume poate fi găsit potrivit, prin care să numim cvazihabitacul și tronul anume al numerelor, mă-ndepărtez mult de corp și, găsind, poate, ceva, ce-aș putea cugeta, negăsind, totuși, nimic, prin care să fiu în stare să-l exprim în cuvinte, mă reîntorc oarecum ostenit, ca să pot vorbi, la aceste ale noastre, și zic cele ce-s puse înaintea ochilor, precum se obișnuiește să fie ele numite. Asta mi se-ntâmplă, chiar când cuget, pe cât sunt în stare, atotvigilent și atotintens, și despre înțelepciune. Și, de aceea, mult mă mir, cum sunt acestea două

certissimaque veritate, accedente etiam testimonio Scripturarum, quo commemoravi conjuncte illa posita; plurimum miror, ut dixi, quare numerus vilis sit multitudini hominum, et chara sapientia. Sed nimirum illud est, quod una quaedam eademque [Col. 1258] res est; verumtamen quoniam nihilominus in divinis Libris de sapientia dicitur, quod *attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter* (*Sap.* VIII, 1), ea potentia qua *fortiter a fine usque ad finem attingit*, numerus fortasse dicitur: ea vero qua *disponit omnia suaviter*, sapientia proprie jam vocatur; cum sit utrumque unius ejusdemque sapientiae.

31. Sed quia dedit numeros omnibus rebus etiam infimis, et in fine rerum locatis; et corpora enim omnia quamvis in rebus extrema sint, habent numeros suos; sapere autem non dedit corporibus, neque animis omnibus, sed tantum rationalibus, tanquam in eis sibi sedem locaverit, de qua disponat omnia illa etiam infima quibus numeros dedit: itaque quoniam de corporibus facile judicamus, tanquam de rebus quae infra nos ordinatae sunt, quibus impressos numeros infra nos esse cernimus; et eos propterea vilius habemus. Sed cum coeperimus tanquam sursum versus recurrere, invenimus eos etiam nostras mentes transcendere, atque incommutabiles in ipsa manere veritate. Et quia sapere pauci possunt, numerare autem etiam stultis concessum est, mirantur homines sapientiam, numerosque contemnunt. Docti autem et studiosi, quanto remotiores sunt a labe terrena, tanto magis et numerum et sapientiam in ipsa veritate contuentur, et utrumque charum habent: et in ejus veritatis comparatione non eis aurum et argentum, et caetera de quibus homines dimicant, sed ipsi etiam vilescunt sibi.

32. Nec mireris numeros ideo viluisse hominibus, et charam esse sapientiam, quia facilius possunt numerare quam sapere, cum videas charius illos habere aurum quam lumen lucernae, cui comparatum aurum ridetur. Sed honoratur amplius res longe inferior, quia

întru atotsecretul şi atotcertul adevăr, adăugându-se chiar şi mărturia Scripturilor, în care le-am amintit puse-mpreună; mă mir, precum am spus, foarte mult, de ce numărul îi este ieftin mulţimii oamenilor, şi înţelepciunea, scumpă. Dar asta, firește, fiindcă sunt cam unu şi acelaşi lucru; dar, totuşi, fiindcă nu mai puţin se zice, în Sfintele Scripturi, despre înţelepciune că *atinge de la hotar la hotar cu tărie şi le dispune suav pe toate* (*Înţel.*VIII, 1.), prin acea putere, care *atinge cu tărie de la hotar la hotar* poate că e numit numărul, prin aceea, însă, prin care *le dispune suav pe toate* e numită de-acum propriu înţelepciunea, deşi, şi una, şi alta sunt ale uneia şi aceleiaşi înţelepciuni.

31. Dar, fiindcă numerele le-a dat tuturor lucrurilor, chiar şi celor infime şi aşezate în finele lucrurilor; şi, într-adevăr, corpurile toate, oricât sunt cele mai de jos în lucruri, au numerele lor; a fi înţelepte nu le-a dat, însă, corpurilor, şi nici tuturor sufletelor, ci numai celor raţionale, ca şi cum nu şi-ar fi aşezat sieşi în ele tronul, dintru care ea să le dispună pe toate, chiar şi pe cele infime, cărora le-a dat *numerii*: şi, aşa, fiindcă judecăm facil despre corpuri, precum despre lucruri care au fost rânduite mai prejos decât noi, cărora vedem că le-au fost imprimaţi *numerii* mai prejos decât noi; de aceea îi socotim şi pe ei de un preţ mai de nimic. Dar, cum vom fi început să ne întoarcem repede, precum de jos în sus, descoperim că ei transcend până şi minţile noastre şi că rămân incomutabili întru însuşi adevărul. Şi, fiindcă puţini pot fi înţelepţi, a număra, însă, li s-a conces până şi proştilor, oamenii admiră înţelepciunea şi disprețuiesc *numerii*. Docţii, însă, şi studioşii, cu cât sunt mai îndepărtaţi de căderea pământească, cu atât mai mult observă mai atent şi numărul, şi înţelepciunea, întru adevărul însuşi, şi le consideră scumpe pe amândouă: şi, în comparaţie cu acest adevăr nu aurul şi argintul, şi celelalte, pentru care se luptă oamenii, ci ci înşişi chiar îşi pierd loruşi preţul.

32. Şi nici să nu te miri că *numerii* şi-au pierdut, în faţa oamenilor, preţul, şi înţelepciunea este scumpă, fiincă pot mai uşor să numere decât să fie înţelepţi, cum vezi că ei ţin mai scump aurul decât lumina lămpii, cu care, pus în comparaţie aurul, se râde. Ci se onorează mai mult lucrul cu multul inferior,

lucernam sibi et mendicus accendit, aurum vero pauci habent: quanquam sapientia absit ut in comparatione numeri inveniatur inferior, cum eadem sit; sed oculum quo cerni possit, inquirit. Sed quemadmodum in uno igne consubstantialis, ut ita dicam, sentitur fulgor et calor, nec separari ab invicem possunt; tamen ad ea calor pervenit, quae prope admoventur, fulgor vero etiam longius latiusque diffunditur: sic intelligentiae potentia, quae inest sapientiae, propinquiora fervescunt, sicuti sunt animae rationales; ea vero quae remotiora sunt, sicuti corpora, non attingit calore sapiendi, sed perfundit lumine numerorum: quod tibi fortassis obscurum est. Non enim ulla visibilis similitudo invisibili rei potest ad omnem convenientiam coaptari. Tantum illud attende, quod et quaestioni quam suscepimus satis est, et humilioribus etiam mentibus, quales nos sumus, sese manifestat, quia etsi clarum nobis esse non potest utrum in sapientia, vel ex sapientia numerus, an ipsa sapientia ex numero, an in numero sit, an utrumque nomen unius rei possit ostendi; illud certe manifestum est utrumque verum esse, et incommutabiliter verum.

XII. - *Una et incommutabilis in omnibus intelligentibus veritas, eaque nostra mente superior.*

33. [Col. 1259] Quapropter nullo modo negaveris esse incommutabilem veritatem, haec omnia quae incommutabiliter vera sunt continentem; quam non possis dicere tuam vel meam, vel cujusquam hominis, sed omnibus incommutabilia vera cernentibus, tanquam miris modis secretum et publicum lumen, praesto esse ac se praebere communiter: omne autem quod communiter omnibus ratiocinantibus atque intelligentibus praesto est, ad ullius eorum proprie naturam pertinere quis dixerit? Meministi enim, ut opinor, quid de sensibus corporis paulo ante tractatum sit; ea scilicet quae oculorum vel aurium sensu communiter tangimus,

întrucât lampa şi-o aprinde sieşi şi cerşetorul, aurul, însă, puțini îl au: de altminteri, Doamne fereşte ca, în comparație cu numărul, înțelepciunea să fie găsită inferioară, cum este aceeaşi, dar cată să descopere ochiul cu care să poată fi văzută. Dar, precum într-un foc unic, se simte consubstanțială, ca să zic aşa, lumina şi căldura, şi nici nu pot fi separate îndesine; totuşi căldura ajunge la cele care se apropie cât mai aproape, lumina, însă, se răspândeşte şi mai de-a lungul şi mai de-a latul; aşa prin puterea înțelegerii, care este în sinea înțelepciunii, cele mai apropiate, precum sunt sufletele raționale, se înfierbântă, pe cele, însă, care-s mai îndepărtate, precum corpurile, nu le atinge prin căldura înțelepțirii, ci le scaldă-n lumina numerilor: ceea ce, poate ție ți-e obscur. Într-adevăr, nici o similitudine vizibilă nu-i poate fi, într-o perfectă armonie, *coaptată* faptului invizibil. Ia, numai, aminte la asta care-i este şi de ajuns chestiunii pe care am luat-o asupra-ne, şi li se şi învederează pe sine chiar şi minților mai umile, precum suntem noi, anume că, deşi nu se poate arăta că nouă ne este limpede dacă numărul este, el, oare, întru înțelepciune ori dintru înțelepciune, sau însăşi înțelepciunea este, ea, oare, dintru număr ori întru număr, sau şi una, şi alta se pot dovedi, oare, numele unui singur lucru, este cert vădit faptul că şi una, şi alta sunt adevărate, şi incomutabil adevărate.

XII. - *Că adevărul este unu şi incomutabil în toți înțelegătorii şi el e superior minții noastre.*

33. Dreptaccea, nu vei putea, în nici un chip, nega că este incomutabil adevărul, conținătorul tuturor acestora, care sunt incomutabil adevărate; pe carele nu-l poți numi al tău sau al meu, ori al vreunuia dintre oameni, ci că el le stă la-ndemână şi li se oferă pe sine, precum o lumină în moduri minunate secretă şi publică, tuturor privitorilor incomutabil-adevăratelor; tot ceea ce le stă, însă, comun la-ndemână tuturor şilogiştilor şi înțelegătorilor, cine ar fi în stare să zică cumcă aparține particular naturii vreunuia dintre ei? Îți amintești, desigur, precum cred, ceea ce s-a tratat, cu puțin înainte, despre simțurile corpului, că acelea, adică, pe care le atingem comun cu simțul ochilor sau urechilor, precum sunt culorile şi sunetele,

sicuti sunt colores et soni, quos ego et tu simul videmus, vel simul audimus, non pertinere ad oculorum nostrorum auriumve naturam, sed ad sentiendum nobis esse communia. Sic ergo etiam illa quae ego et tu communiter propria quisque mente conspicimus, nequaquam dixeris ad mentis alicujus nostrum pertinere naturam. Duorum enim oculi quod simul vident, nec hujus nec illius oculos esse poteris dicere, sed aliquid tertium in quod utriusque conferatur aspectus. *E.* Apertissimum atque verissimum est.

34. *A.* Hanc ergo veritatem, de qua jam diu loquimur, et in qua una tam multa conspicimus, excellentiorem putas esse quam mens nostra est, an aequalem mentibus nostris, an etiam inferiorem? Sed si esset inferior, non secundum illam, sed de illa judicaremus, sicut judicamus de corporibus, quia infra sunt, et dicimus ea plerumque non tantum ita esse vel non ita, sed ita vel non ita esse debere: sic et de animis nostris non solum ita esse animum novimus, sed plerumque etiam ita esse debere. Et de corporibus quidem sic judicamus, cum dicimus, Minus candidum est quam debuit; aut, minus quadrum, et multa similiter: de animis vero, Minus aptus est quam debet; aut, minus lenis; aut minus vehemens, sicut nostrorum morum se ratio tulerit. Et judicamus haec secundum illas interiores regulas veritatis, quas communiter cernimus: de ipsis vero nullo modo quis judicat. Cum enim quis dixerit aeterna temporalibus esse potiora, aut septem et tria decem esse, nemo dicit ita esse debuisse, sed tantum ita esse cognoscens, non examinator corrigit, sed tantum laetatur inventor. Si autem esset aequalis mentibus nostris haec veritas, mutabilis etiam ipsa esset. Mentes enim nostrae aliquando eam plus vident, aliquando minus, et ex hoc fatentur se esse mutabiles: cum illa in se manens nec proficiat cum plus a nobis videtur, nec deficiat cum minus, sed integra et incorrupta, et conversos laetificet lumine, et aversos puniat caecitate. Quid, quod etiam de ipsis mentibus nostris secundum illam judicamus, cum de illa nullo modo judicare possimus? Dicimus enim,

pe care şi eu, şi tu le vedem deodată sau le auzim deodată, nu aparţin naturii ochilor noştri sau urechilor, ci ne sunt nouă comune spre a le simţi. Întocmai aşa, prin urmare, nu vei putea, în nici un chip, zice că aparţin naturii minţii vreunuia dintre noi nici cele pe care le vedem comun şi eu, şi tu, fiecare cu propria minte. Căci nu vei putea nicidecum zice cumcă ceea ce văd ochii a doi oameni este ochii unuia sau ai altuia, ci ceva al treilea, întru care se unesc privirea unuia şi a altuia. ***Ev.***: E-atotlămurit şi-atotadevărat.

34. ***Aug.***: Pe acest adevăr, despre care vorbim deja de mult, şi în carele, unic, vedem atâta de multe, îl socoţi tu că este mai excelent decât este mintea noastră, sau egal minţilor noastre, sau chiar inferior, poate? Dar, dacă ar fi inferior, nu am judeca după el, ci despre el, precum judecăm despre corpuri, fiindcă sunt mai prejos, şi zicem, în general, nu numai că ele sunt aşa sau nu sunt aşa, ci chiar că trebuie să fie aşa sau nu aşa: întocmai şi despre spiritele noastre ştim nu numai că spiritul este aşa, ci că, în general, trebuie să fie chiar şi aşa. Şi despre corpuri judecăm, desigur, aşa, când zicem: „Este mai puţin alb decât trebuia"; sau: „mai puţin pătrat", şi multe, similar. Despre spirite, însă: „E mai puţin apt decât trebuie", sau: „mai puţin blând"; sau: „mai puţin vehement", după cum raţiunea moravurilor noastre-şi va fi făcut părerea despre sine. Şi judecăm acestea după acele reguli interioare ale adevărului, pe care le vedem comun: despre ele însele, însă, nu judecă, în nici un chip, nimeni. Când, într-adevăr, cineva va fi zis că eternele sunt mai puternice decât temporalele sau că şapte cu trei fac zece, nimenea nu zice că aşa trebuia să fie, ci numai, cunoscând că aşa este, nu corijează examinator, ci doar se bucură descoperitor. Dacă acest adevăr ar fi, însă, egal minţilor noastre, ar fi chiar şi el însuşi mutabil. Minţile noastre, într-adevăr, îl văd pe el, uneori, mai mult, alteori, mai puţin, şi prin asta se recunosc pe sine că sunt mutabile: pe când el, rămânând în sine, nici nu sporeşte, când este văzut mai mult de către noi, nici nu scade, văzut mai puţin, ci integru şi incorupt, îi şi-mbucură cu lumina pe întorşii-nspre sine, şi-i şi pedepseşte cu cecitatea pe-ntorşii de la sine. Ce, că până şi despre minţile noastre judecăm după el, când despre el nu putem, în

Minus intelligit quam debet, aut tantum quantum debet intelligit. Tantum autem mens debet intelligere, quantum propius admoveri atque inhaerere potuerit incommutabili veritati. Quare si [Col. 1260] nec inferior, nec aequalis est, restat ut sit superior atque excellentior.

XIII. - *Exhortatio ad amplexum veritatis, quae una beatos facit.*

35. Promiseram autem, si meministi, me tibi demonstraturum esse aliquid quod sit mente nostra atque ratione sublimius. Ecce tibi est ipsa veritas: amplectere illam si potes, et fruere illa, et delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui (*Psal. XXXVI*, 4). Quid enim petis amplius quam ut beatus sis? Et quid beatius eo qui fruitur inconcussa et incommutabili et excellentissima veritate? An vero clamant homines beatos se esse, cum pulchra corpora magno desiderio concupita, sive conjugum, sive etiam meretricum amplexantur; et nos in amplexu veritatis beatos esse dubitamus? Clamant homines se beatos esse, cum aestu aridis faucibus ad fontem abundantem salubremque perveniunt, aut esurientes prandium coenamve ornatam copiosamque reperiunt; et nos negabimus beatos esse, cum irrigamur pascimurque veritate? Solemus audire voces clamantium se beatos, si jaceant in rosis et aliis floribus, vel etiam unguentis odoratissimis perfruantur: quid fragrantius, quid jucundius inspiratione veritatis? et dubitamus nos cum ab illa inspiramur, dicere beatos? Multi beatam vitam in cantu vocum et nervorum et tibiarum sibi constituunt, et cum ea sibi desunt, se miseros judicant; cum autem adsunt, efferuntur laetitia: et nos cum mentibus nostris sine ullo strepitu, ut ita dicam, canorum et facundum quoddam silentium veritatis illabitur, aliam beatam vitam quaerimus, et tam certa et praesente non fruimur? Luce auri et argenti, luce gemmarum et aliorum

nici un chip, judeca? Zicem, într-adevăr: „Înțelege mai puțin decât trebuie" sau: „Înțelege numai atât cât trebuie". Mintea, însă, trebuie să înțeleagă atât, pe cât se va fi putut apropia mai aproape şi alipi strâns incomutabilului adevăr. Dreptaceea, dacă el nu este nici inferior, nici egal, rămâne că este superior şi mai excelent.

XIII. - *Exhortatie întru îmbrățişarea adevărului, carele singurul îi face pe fericiți.*

35. Promisesem, însă dacă-ți mai aminteşti, că eu am de gând să-ți învederez ție ceva, care este mai sublim decât mintea noastră şi rațiunea. Iată, ai însuşi adevărul: Îmbrățişează-l, de poți, şi-nfruptă-ți dintru el bucuria şi delectează-te întru Domnul, şi-ți va împlini ție cererile inimii tale (*Psal. XXXVI*, 4). Ce ceri, într-adevăr, mai amplu, decât să fii fericit? Şi ce-i mai fericit decât acela ce-şi înfruptă bucuria dintru netulburatul, şi incomutabilul, şi atotpreaînaltul[10] adevăr? Sau strigă, într-adevăr, oare, oamenii că ei sunt fericiți, cum îmbrățişează cu mare dor doritele trupuri frumoase, fie ale soților sau soțiilor, fie chiar ale curvelor şi curvarilor; şi noi, întru îmbrățişarea adevărului, ne mai îndoim că suntem fericiți. Strigă oamenii că ei sunt fericiți, cum, cu gura arsă de sete, ajung la izvorul abundent şi salubru sau găsesc, flămânzi, un prânz sau o cină aleasă şi copioasă; şi noi vom nega că suntem fericiți, când ne scăldăm şi ne nutrim dintru adevăr? Obişnuim s-auzim vocile celor strigându-se pe sine fericiți, dacă zac între roze şi alte flori, ori chiar de-şi înfruptă bucuria din unguente binemirositoare: ce-i mai amirositor, ce-i mai fermecător decât suflul adevărului, şi noi mai stăm la-ndoială, când suntem insuflați de către el, să ne numim fericiți? Mulți îşi hotărăsc viața fericită în cântul vocilor, şi strunelor, şi flautelor, şi, când, ele le lipsesc loruşi, se judecă pe sine nefericiți; când le au, însă, de față, nu-şi mai încep în sine de fericire; şi noi, când minților noastre li se strecoară, fără nici un zgomot, ca să zic aşa, o anume linişte armonioasă şi elocventă a adevărului, căutăm o altă viață fericită şi nu ne-nfruptăm bucuria dintru aceasta atâta de certă şi de prezentă? Întru lucoarea aurului şi argintului, întru lucoarea perlelor şi a altor pestrițituri, fie a însăşi luminii

colorum, sive ipsius lucis quae ad hos oculos pertinet, sive in ignibus terrenis, sive in stellis vel luna vel sole, claritate et jucunditate delectati homines, cum ab ista laetitia nullis molestiis, nulla indigentia revocantur, beati sibi videntur, et propter haec semper volunt vivere: et nos in luce veritatis beatam vitam collocare metuimus?

36. Imo vero quoniam in veritate cognoscitur et tenetur summum bonum, eaque veritas sapientia est, cernamus in ea, teneamusque summum bonum, eoque perfruamur. Beatus est quippe qui fruitur summo bono. Haec enim veritas ostendit omnia bona, quae vera sunt, quae sibi pro suo captu intelligentes homines, vel singula, vel plura eligunt, quibus fruantur. Sed quemadmodum illi qui in luce solis eligunt quod libenter aspiciant, et eo aspectu laetificantur; in quibus si qui forte fuerint vegetioribus sanisque et fortissimis oculis praediti, nihil libentius quam ipsum solem contuentur, qui etiam caetera quibus infirmiores oculi delectantur, illustrat: sic fortis acies mentis et vegeta cum multa vera et incommutabilia certa ratione conspexerit, dirigit se in ipsam veritatem, qua cuncta monstrantur, eique inhaerens tanquam obliviscitur caetera, et in illa simul omnibus fruitur. Quidquid [Col. 1261] enim jucundum est in caeteris veris, ipsa utique veritate jucundum est.

37. Haec est libertas nostra, cum isti subdimur veritati: et ipse est Deus noster qui nos liberat a morte, id est a conditione peccati. Ipsa enim Veritas etiam homo cum hominibus loquens, ait credentibus sibi: *Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei estis, et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos* (Joan. VIII, 31, 32). Nulla enim re fruitur anima cum libertate, nisi qua fruitur cum securitate.

care ține de aceşti ochi, fie întru focurile pământeşti, fie întru stele, sau lună, sau soare, delectați prin strălucire şi farmec, cât nici un fel de neplăceri şi nici un fel de lipsuri nu-i *departă* de la această bucurie, oamenii îşi par fericiți loruşi şi vor să trăiască pururi pentru aceasta: şi noi ne temem să ne statornicim viața fericită întru lumina adevărului?

36. Ba, dimpotrivă, fiindcă întru adevăr se cunoaşte, într-adevăr, şi se deține binele suprem, şi adevărul însuşi este înțelepciunea, să privim în el şi să deținem supremul bine şi să ne-nfruptăm dintru el bucuria. Fericit este, într-adevăr, cine îşi înfruptă bucuria din supremul bine. Acest adevăr le arată, într-adevăr, pe toate, care-s adevărate, bune, pe care oamenii înțelegători, fiecare după propria capacitate, şi le aleg loruşi, fie pe câte unul, fie pe mai multe, dintru care să-şi înfrupte bucuria. Dar, după cum cei ce aleg, în lumina soarelui, ce să privească cu plăcere şi să se bucure de acea privire, între care, dacă vor fi fost, poate unii, dotați cu ochi mai vii şi mai sănătoşi şi atotviguroşi, nu vor lua în seamă mai cu plăcere nimic, decât numai însuşi soarele, care le luminează până şi pe celelalte, de care se-ncântă ochii mai infirmi, întocmai aşa, raza puternică a minții şi vie, când va fi privit cu sigură rațiune multele adevărate şi incomutabile, se-ndreaptă pe sine întru însuşi adevărul, întru care se arată toate, şi lipindu-i-se strâns lui, ca şi cum le uită pe celelalte, se bucură, întru el, dintru toate deodată. Tot ceea ce este, într-adevăr, plăcut întru celelalte adevărate, este plăcut neapărat prin însuşi adevărul.

37. Aceasta este libertatea noastră, când ne supunem acestui adevăr; şi el însuşi este Dumnezeul nostru, care ne liberează pe noi de la moarte, adică, de la condiția păcatului. Într-adevăr, Însuşi Adevărul, şi încă Om vorbind cu oamenii, le zice sieşicredincioşilor: *Dacă veți fi rămas întru cuvântul meu, sunteți cu adevărat discipolii mei, şi veți cunoaşte adevărul, şi adevărul vă va libera pe voi* (*Ioan,* VIII, 31, 32). Sufletul, într-adevăr, nu se bucură de nici un lucru cu libertate, decât numai de care se bucură cu securitate.

XIV. - *Veritas possidetur cum securitate.*

Nemo autem securus est in iis bonis quae potest invitus amittere. Veritatem autem atque sapientiam nemo amittit invitus: non enim locis separari ab ea quisquam potest; sed ea quae dicitur a veritate atque sapientia separatio, perversa voluntas est, qua inferiora diliguntur. Nemo autem vult aliquid nolens. Habemus igitur qua fruamur omnes aequaliter atque communiter: nullae sunt angustiae, nullus in ea defectus. Omnes amatores suos nullo modo sibi invidos recipit, et omnibus communis est, et singulis casta est. Nemo alicui dicit: Recede, ut etiam ego accedam; remove manus, ut etiam ego amplectar. Omnes inhaerent, idipsum omnes tangunt. Cibus ejus nulla ex parte discerpitur; nihil de ipsa bibis quod ego non possim. Non enim ab ejus communione in privatum tuum mutas aliquid; sed quod tu de illa capis, et mihi manet integrum. Quod te inspirat non exspecto ut reddatur abs te, et sic ego inspirer ex eo: non enim aliquid ejus aliquando fit cujusquam unius aut quorumdam proprium, sed simul omnibus tota est communis.

38. Minus ergo ea quae tangimus, vel quae gustamus, vel quae olfacimus, huic sunt veritati similia, sed magis ea quae audimus et cernimus: quia et omne verbum a quibus auditur, totum auditur ab omnibus, et simul a singulis totum; et species omnis quae oculis adjacet, quanta videtur ab uno, tanta et ab alio simul. Sed multum longo intervallo sunt ista similia: nec tota enim simul sonat quaelibet vox, quia per tempora tenditur et producitur, et aliud ejus prius sonat, aliud posterius; et species omnis visibilis tanquam intumescit per locos, nec ubique tota est. Et certe omnia haec auferuntur invito, et quominus eis frui possimus, quibusdam impedimur angustiis. Nam et si posset esse cujusquam suavis cantus sempiternus, et studiosi ejus certatim ad eum audiendum venirent,

XIV. - *Adevărul se posedă cu securitate.*

Nimenea, însă, nu este sigur în acele bunuri, pe care, împotriva voinței sale, le poate pierde. Adevărul, însă, altminteri, înțelepciunea[11], nimenea nu o poate pierde împotriva voinței sale. Într-adevăr, nu prin locuri se poate cineva separa de ea: ci, ceea ce se numește separare de adevăr, altminteri, de înțelepciune, este voința perversă prin care sunt îndrăgite inferioarele. Nimenea, însă, nu voiește ceva, nevoind. Avem, prin urmare, dintru ce să ne bucurăm egal și comun cu toții, nu-i nici o piedică, nu-i în sine nici o lipsă. Pe toți iubitorii săi îi primește, în nici un chip invidioși îndesine, și le este comună tuturor, și-i este casă fiecăruia. Nimeni nu-i zice cuiva: „Departă-te, să mă apropii și eu"; „ia-ți mâinile, ca să îmbrățișez și eu". Cu toții i se alipesc strâns, totuna ating cu toții. Nutremântul său nu se-mbucătățește din nici o parte; nu bei nimic dintru sine, ce să nu pot bea și eu. Într-adevăr, dintru comuniunea sa nu strămuți nimic întru privat al tău, ci ceea, ce iei tu dintru sine, îmi rămâne și mie integru. Ceea ce te insuflă pe tine n-aștept să fie redat de către tine, și tot la fel, inspir și eu dintru asta. Nimic din sine nu devine, într-adevăr, nicicând ceva propriu unuia sau unora anume, ci le este toată[12] comună tuturor totodată.

38. Mai puțin îi sunt, prin urmare, similare acestui adevăr cele pe care le pipăim, sau le gustăm, sau le mirosim, ci, mai mult, cele pe care le auzim și le vedem: căci și tot cuvântul auzit de către cei ce-i auzit, este tot auzit de către toți și, totodată, totul de către fiecare; și toată forma, care li se așterne ochilor, câtă-i văzută de către unul, atâta-i, și totodată, și de către altul. Dar cu multă deosebire îi sunt acesta similare: căci nici niscare voce anume nu sună toată, totodată, ci se întinde și se produce prin durate, și și ceva din ea sună mai întâi, ceva mai pe urmă; și toată forma vizibilă, după cum se-ntrulocă, desfășurată prin spații, nu-i, nici ea, peste tot, toată. Și, desigur, acestea ne sunt sustrase împotriva voinței și suntem împiedicați de anumite limite să ne putem bucura de ele. Întrucât, și, dacă ar putea fi sempitern suavul cântec al cuiva, și admiratorii lui ar veni pe-ntrecute la el, să-l asculte, s-ar și înghesui îndesine, și, cu cât ar fi mai mulți, s-ar și lupta pentru

coarctarent sese, atque pugnarent de locis, quanto plures essent, ut cantanti esset quisque propinquior, et in audiendo nihil tenerent manere secum, sed omnibus vocibus fugientibus tangerentur. Solem autem istum si vellem intueri, atque id pertinaciter possem; et in occasu me desereret, et subvelaretur nubilo, et multis aliis obstaculis voluptatem videndi eum invitus amitterem. Postremo etiam si adesset semper suavitas, et lucis videnti, et vocis audienti, quid magnum ad me perveniret, cum mihi esset commune cum belluis? At illa [Col. 1262] veritatis et sapientiae pulchritudo, tantum adsit perseverans voluntas fruendi, nec multitudine audientium constipata secludit venientes, nec peragitur tempore, nec migrat locis, nec nocte intercipitur, nec umbra intercluditur, nec sensibus corporis subjacet. De toto mundo ad se conversis qui diligunt eam, omnibus proxima est, omnibus sempiterna; nullo loco est, nusquam deest; foris admonet, intus docet; cernentes se commutat omnes in melius, a nullo in deterius commutatur; nullus de illa judicat, nullus sine illa judicat bene. Ac per hoc eam manifestum est mentibus nostris, quae ab ipsa una fiunt singulae sapientes, et non de ipsa, sed per ipsam de caeteris judices, sine dubitatione esse potiorem.

XV. - *Deum esse ex ratione fuse explicata jam certo cognoscitur.*

39. Tu autem concesseras, si quid supra mentes nostras esse monstrarem, Deum te esse confessurum, si adhuc nihil esset superius. Quam tuam concessionem accipiens dixeram satis esse, ut hoc demonstrarem. Si enim aliquid est excellentius, ille potius Deus est: si autem non est, jam ipsa veritas Deus est. Sive ergo illud sit, sive non sit, Deum tamen esse, negare non poteris: quae nobis erat ad disserendum et tractandum quaestio constituta. Nam si te hoc movet quod apud sacrosanctam disciplinam Christi in fidem recepimus, esse Patrem Sapientiae;

locuri, ca să fie fiecare cât mai aproape de cântăreț, și, auzind, n-ar reține nimic care să rămână cu sine și ar fi și atinși de trecerea-n fugă a tuturor cuvintelor. Dacă aș vrea, însă, să privesc soarele acesta și aș putea face asta cu stăruință, m-ar și părăsi pe mine la apus, mi s-ar și învălui în nori, și aș pierde, împotriva voinței mele, voluptatea de a-l vedea. În cele din urmă, chiar dacă mi-ar fi pururea prezentă suavitatea, și de văzător al luminii, și de ascultător al cântecului, ce lucru mare mi se va fi întâmplat, când asta mi-ar fi comun cu dobitoacele? Mirifica frumsețe, însă, a adevărului, altminteri, a înțelepciunii, numai să existe perseverenta voință a îmbucurării, nici nu-i departă, îngrămădită de multitudinea ascultătorilor, pe cei veniți, nici nu se petrece prin timp, nici nu migrează prin locuri, nici nu se-ntrerupe noaptea, nici nu se-nvăluie-n umbră, nici nu depinde de simțurile corpului. Convertiților la sine din întreaga lume, care o iubesc, tuturor, le este cea mai apropiată, tuturor, sempiternă; nu-i în nici un loc, nicăieri nu lipsește, afară previne, înlăuntru învață, pe cei ce-o privesc îi preschimbă, pe toți, întru mai bine, nu-i de nimenea preschimbată-n mai rău; nimenea nu judecă despre ea, nimenea nu judecă bine fără ea. Și prin asta este, fără nici o umbră de îndoială, învederat că ea-i mai puternică decât mințile noastre, care devin, prin ea însăși, unica, fiecare în parte, înțelepte, și nu despre ea însăși judeci, ci prin ea însăși judeci despre celelalte.

XV. - *Din raționamentul amănunțit explicat se cunoaște, de-acum, sigur că Dumnezeu există.*

39. Tu, însă, mi-ai conces că, dacă ți-aș arăta ce este deasupra minților noastre și dacă nimic nu i-ar mai fi încă superior, tu vei recunoaște că este Dumnezeu. Care concesiune a ta primind-o, zisei că-i destul să se demonstreze asta. Întrucât, dacă există ceva mai excelent, acela este, mai degrabă, Dumnezeu: dacă, însă, nu există, de-acum însuși adevărul este Dumnezeu. Așadar, fie că acel ceva există, fie că nu există, tu nu vei putea, totuși, nega că Dumnezeu există, chestiune pe care ne-o fixaserăm spre-a o discuta și trata. Căci, dacă te mișcă faptul că, după sacrosancta disciplină a lui Christos, primim întru credință că există Tatăl Înțelepciunii,

memento nos etiam hoc in fidem accepisse, quod aeterno Patri sit aequalis quae ab ipso genita est Sapientia. Unde nunc nihil quaerendum est, sed inconcussa fide retinendum. Est enim Deus, et vere summeque est. Quod jam non solum indubitatum, quantum arbitror, fide retinemus, sed etiam certa, quamvis adhuc tenuissima, forma cognitionis attingimus; quod quaestioni susceptae sufficit, ut caetera quae ad rem pertinent, explicare possimus: nisi quid habes adversus ista quod opponas. *E.* Ego vero incredibili omnino, et quam tibi verbis explicare non possum, laetitia perfusus accipio ista, et clamo esse certissima. Clamo autem voce interiore, qua exaudiri cupio ab ipsa veritate, et illi inhaerere: quod non solum bonum, sed etiam summum bonum, et beatificum esse concedo.

40. *A.* Recte sane; etiam ego plurimum gaudeo. Sed, quaeso te, numquid jam sapientes et beati sumus? an adhuc tendimus eo, ut id nobis esse proveniat? *E.* Eo nos potius tendere existimo. *A.* Unde ergo ista comprehendis, quibus veris certisque gaudere te clamas, et hoc ad sapientiam pertinere concedis? an quisquam insipiens potest nosse sapientiam? *E.* Quamdiu insipiens est, non potest. *A.* Tu ergo jam sapiens es, aut nondum nosti sapientiam. *E.* Non sum quidem adhuc sapiens, sed nec insipientem me dixerim, in quantum novi sapientiam; quoniam et certa sunt ista quae novi, et ad sapientiam pertinere, negare non possum. *A.* Dic, quaeso te, nonne fateberis eum qui non est justus, injustum esse; et qui non est prudens, imprudentem esse; et qui non est temperans, intemperantem? an dubitari de his aliquid potest? *E.* Fateor hominem, quando [Col. 1263] justus non est, injustum esse; hoc etiam de prudente et temperante responderim. *A.* Cur ergo et quando sapiens non est, non sit insipiens? *E.* Hoc quoque fateor, quando quisque sapiens non est, eum esse insipientem. *A.* Nunc ergo tu quid horum es? *E.* Quodlibet horum me appelles, nondum audeo me dicere sapientem; et ex iis quae concessi, video

amintește-ți că noi am primit, de asemenea, întru credință și faptul că este egala Tatălui Etern Înțelepciunea care a fost născută de către El Însuși. De unde, acum, nu mai e nimic de cercetat, ci-i de reținut cu nestrămutată credință. Există, într-adevăr, Dumnezeu, și există cu-adevărat și suprem. Fapt, pe care nu doar că-l reținem de-acum, pe cât socot, nepus la-ndoială, prin credință, ci-l chiar și atingem prin certă, oricât subțirică încă, formă a cugetării[13], ceea ce-i este suficient chestiunii luate asupra-ne, ca să le putem explica și pe celelalte, ce aparțin subiectului: doar dacă n-ai ceva, cu ce să te pui împotriva acestora. ***Ev.***: Eu le primesc, într-adevăr, pe acestea, pătruns de-o cu totul și cu totul incredibilă, și pe care nu ți-o pot explica în cuvinte, bucurie și strig că sunt atotcerte. Strig, însă, cu vocea interioară, prin care doresc să fiu auzit de către adevărul însuși și să mă alipesc strâns lui: întrucât conced nu numai că este binele, ci chiar supremul bine și beatificul.

40. ***Aug.***: Drept, peste poate; și eu mă bucur, și încă foarte mult. Dar, rogu-te, suntem noi, oare, de-acum înțelepți și fericiți sau mai tindem încă-nspre-acolo, ca să ne provină această stare a firii? ***Ev.***: Socot, mai degrabă, că noi mai tindem încă-nspre-acolo. ***Aug.***: De unde-nțelegi, prin urmare, acestea, de care, adevărate și certe, strigi tu că te bucuri și concezi că asta aparține înțelepciunii, sau poate, cumva, cineva necunoscător cunoaște înțelepciunea? ***Ev.***: Cât timp e necunoscător, nu poate. ***Aug.***: Tu, prin urmare, ești deja înțelept, sau nu cunoști încă înțelepciunea. ***Ev.***: Nu sunt, desigur, înțelept încă, și nici nu m-aș numi necunoscător, în cât cunosc înțelepciunea; întrucât nu pot nega nici că acestea pe care le știu sunt certe, nici că aparțin înțelepciunii. ***Aug.***: Spune, rogu-te, nu ai mărturisi tu, oare, că acela, care nu-i just, este injust; și că cine nu-i prudent e imprudent, și că cine nu-i temperat e intemperat, sau poate fi ceva pus la-ndoială în legătură cu astea? ***Ev.***: Recunosc că omul, când nu este just, este injust și chiar așa voi fi răspuns și despre prudent și temperat. ***Aug.***: De ce, când nu-i înțelept, nu-i, prin urmare, neînțelept? ***Ev.***: Recunosc, desigur, și asta, că cineva, când nu-i înțelept, este neînțelept. ***Aug.***: Acum, deci, tu care dintre aceștia ești? ***Ev.***: Oricare dintre aceștia să mă denumești, eu nu îndrăznesc să mă numesc încă înțelept; și, dintru acelea, pe care le-am conces, văd că este consecvent să nu stau

esse consequens ut me insipientem non dubitem dicere. *A.* Novit ergo insipiens sapientiam. Non enim, sicut jam dictum est, certus esset velle se esse sapientem, idque oportere, nisi notio sapientiae menti ejus inhaereret, sicut earum rerum de quibus singillatim interrogatus respondisti, quae ad ipsam sapientiam pertinent, quarum cognitione laetatus es. *E.* Ita est ut dicis.

XVI. - *Sapientia studiosis sui inquisitoribus sese in via ostendit, numeris videlicet cuique rei impressis.*

41. *A.* Quid igitur aliud agimus cum studemus esse sapientes, nisi ut quanta possumus alacritate, ad id quod mente contingimus, totam animam nostram quodammodo colligamus, et ponamus ibi, atque stabiliter infigamus; ut non jam privato suo gaudeat quod implicavit rebus transeuntibus, sed exuta omnibus temporum et locorum affectionibus apprehendat id quod unum atque idem semper est? Sicut enim tota vita corporis est anima, sic beata vita animae Deus est. Quod dum agimus, donec peragamus, in via sumus. Et quod istis veris et certis bonis, quamvis adhuc in hoc tenebroso itinere coruscantibus, gaudere concessum est, vide utrum hoc sit quod scriptum est de sapientia, quid agat cum amatoribus suis cum ad eam veniunt, et eam quaerunt: dictum est enim, *In viis ostendet se illis hilariter, et omni providentia occurret illis* (Sap. VI, 17). Quoquo enim te verteris, vestigiis quibusdam, quae operibus suis impressit, loquitur tibi, et te in exteriora relabentem, ipsis exteriorum formis intro revocat; ut quidquid te delectat in corpore, et per corporeos illicit sensus, videas esse numerosum, et quaeras unde sit, et in teipsum redeas, atque intelligas te id quod attingis sensibus corporis, probare aut improbare non posse, nisi apud te habeas quasdam pulchritudinis leges, ad quas referas quaeque pulchra sentis exterius.

la-ndoială să mă numesc neînțelept. ***Aug.***: Neînțeleptul cunoaşte, prin urmare, înțelepciunea. Căci, s-a spus deja, n-ar fi sigur că el vrea să fie înțelept şi nici că se cuvine asta, decât numai şi numai dacă noțiunea înțelepciunii s-ar alipi strâns minții lui, precum a acelor lucruri, despre care, întrebat separat, ai răspuns că aparțin înțelepciunii înseşi şi de a căror cunoaştere te-ai bucurat. ***Ev.***: Aşa-i precum zici.

XVI. - *Înțelepciunea li se arată pe sine în cale zeloşilor săi scrutători, fireşte, prin numerele*[14] *imprimate fiecărui lucru.*

41. ***Aug.***: Ce altceva anume facem, prin urmare, când ne străduim să fim înțelepți, decât numai că ne legăm, într-un mod anume, cu cât zel suntem în stare, strâns, tot sufletul nostru de ceea ce atingem cu mintea şi-l punem acolo şi-l înfigem stabil, încât nu se mai bucură de-acum de privatul său, pe care l-a implicat lucrurilor trecătoare, ci, deşertat de afecțiunile tuturor timpurilor şi locurilor, cuprinde ceea ce este unul şi pururi acelaşi? Precum întreagă viața corpului este sufletul, aşa, într-adevăr, viața fericită a sufletului este Dumnezeu. Ceea ce, cât timp o facem, până s-o împlinim, suntem pe cale. Şi, pentru că s-a conces a te bucura de aceste bunuri sigure şi adevărate, oricât scăpărătoare, pe acest drum tenebros încă, ia, numai, seama, dacă nu cumva asta este ceea ce s-a scris despre Înțelepciune că face cu iubitorii săi, când vin spre ea şi o caută: întrucât, într-adevăr, s-a spus: *Pe căi arăta-li-se-va lor bucuros pe sine şi le va ieşi lor în întîmpinare cu toată Providența* (*Sap.* VI, 17). Într-adevăr, oriîncotro te vei fi întors, îți vorbeşte ție prin anume vestigii, pe care le-a imprimat operelor sale, şi, recăzut întru cele exterioare, te recheamă pe tine înlăuntru, prin înseşi formele exterioarelor; întrucât vezi că tot ceea ce te delectează în corp şi te ademeneşte prin simțurile corpului este armonios numeric şi cauți de unde este şi te reîntorci în tine însuți şi înțelegi că nu se poate ca tu să probezi sau să improbezi ceea ce atingi cu simțurile corpului, decât numai şi numai fiindcă ai în tine legile anume ale frumseții, la care le raportezi pe toate cele pe care le simți frumoase în afară.

42. Intuere coelum et terram et mare, et quaecumque in eis vel desuper fulgent, vel deorsum repunt vel volant vel natant; formas habent, quia numeros habent: adime illis haec, nihil erunt. A quo ergo sunt, nisi a quo numerus; quandoquidem in tantum illis est esse, in quantum numerosa esse? Et omnium quidem formarum corporearum artifices homines in arte habent numeros, quibus coaptant opera sua: et tamdiu manus atque instrumenta in fabricando movent, donec illud quod formatur foris, ad eam quae intus est lucem numerorum relatum, quantum potest impetret absolutionem, placeatque per interpretem sensum interno judici supernos numeros intuenti. Quaere deinde artificis ipsius membra quis moveat; numerus erit: nam moventur etiam illa numerose. Et si detrahas de manibus opus, et de animo [Col. 1264] intentionem fabricandi, motusque ille membrorum ad delectationem referatur, saltatio vocabitur. Quaere ergo quid in saltatione delectet; respondebit tibi numerus: Ecce sum. Inspice jam pulchritudinem formati corporis; numeri tenentur in loco. Inspice pulchritudinem mobilitatis in corpore; numeri versantur in tempore. Intra ad artem unde isti procedunt, quaere in ea tempus et locum; nunquam erit, nusquam erit; vivit in ea tamen numerus: nec ejus regio spatiorum est, nec aetas dierum; et discendae arti tamen cum se accommodant, qui se artifices fieri volunt, corpus suum per loca et tempora movent, animum vero per tempora: accessu quippe temporis peritiores fiunt. Transcende ergo et animum artificis, ut numerum sempiternum videas; jam tibi sapientia de ipsa interiore sede fulgebit, et de ipso secretario veritatis: quae si adhuc languidiorem aspectum tuum reverberat, refer oculum mentis in illam viam, ubi se ostendebat hilariter. Memento sane distulisse te visionem quam fortior saniorque repetas.

43. Vae qui derelinquunt te ducem, et oberrant in vestigiis tuis, qui nutus tuos pro te amant, et obliviscuntur quid innuas, o suavissima lux purgatae mentis sapientia!

42. Priveşte cerul şi pământul, şi marea, şi toate câte lucesc în ele sau deasupra, ori se târăsc, sau zboară, sau înoată dedesubt: au forme, fiindcă au armonia numerică: răpeşte-le lor asta; nu vor mai fi nimic. De la cine sunt, prin urmare, dacă nu de la cine-i numărul; de vreme ce, întru atât au ele fiinţa, în cât au fiinţa armonios numerică. Şi, desigur, oamenii făuritori ai tuturor formelor corporale au, în artă, armonia numerică, căreia îşi coaptează operele lor: şi atât timp îşi mişcă, lucrând, mâinile şi instrumentele, până ce ceea ce este făurit afară, raportat la acea lumină a numerilor, care este înlăuntru, îşi dobândeşte, pe cât se poate, absoluţiunea şi place, prin simţul interpret, judecătorului intern, contemplator al armoniilor divine. Caută, mai apoi, cine să mişte membrele artificelui însuşi; va fi numărul: căci până şi ele se mişcă armonios numeric. Şi, dacă extragi din mâini lucrarea, şi, din spirit intenţia făuririi, iar mişcarea aceea a membrelor se raportează la delectare, se va numi dans. Caută, prin urmare, ce anume delectează în dans; îţi va răspune ţie numărul: "Iată-mă-s". Mai priveşte, apoi, frumseţea corpului făurit: numerii îşi asumă rolul. Priveşte, în corp, frumseţea mobilităţii, numerii se învârtesc în timp. Intră în arta de unde purced aceştia, cată în ea timpul şi locul, va fi niciodată, va fi nicăieri; trăieşte, totuşi, în ea numărul; şi nici ţinutul lui n-aparţine spaţiilor, nici etatea, zilelor: şi, totuşi, când se acomodează pe sine artei de a învăţa, cei, care voiesc să devină artişti, îşi mişcă corpul lor prin locuri şi timpuri, spiritul, însă, numai prin timpuri: într-un cuvânt, prin trecerea timpului devin mai iscusiţi. Transcende, prin urmare, şi spiritul artificelui, să vezi numărul sempitern; de-acum înţelepciunea îţi va străluci din însuşi tronul său interior şi dintru însuşi sanctuarul adevărului; care, dacă respinge privirea ta, mai slăbuţă încă, întoarce-ţi ochiul minţii pe acea cale, unde se arta bucuros pe sine. Aminteşte-ţi, cu judecată, că tu ţi-ai amânat pentru altădată viziunea, pe care ţi-o vei întoarce din nou, mai puternică şi mai sănătoasă.

43. Vai celor cari te părăsesc pe tine călăuză şi rătăcesc pe urmele tale, cari iubesc, în locul tău, semnele tale şi uită ce semn faci, o, atotsuavă lumină a minţii purificate, înţelepciune, tu, căci

non enim cessas innuere nobis quae et quanta sis; et nutus tui sunt omne creaturarum decus. Et artifex enim quodammodo innuit spectatori operis sui de ipsa operis pulchritudine, ne ibi totus haereat, sed speciem corporis fabricati sic percurrat oculis, ut in eum qui fabricaverit recurrat affectu. Similes autem sunt hominibus, qui ea quae facis pro te amant, qui cum audiunt aliquem facundum sapientem, dum nimis suavitatem vocis ejus, et structuras syllabarum apte locatarum avide audiunt, amittunt sententiarum principatum, cujus illa verba tanquam signa sonuerunt. Vae qui se avertunt a lumine tuo, et obscuritati suae dulciter inhaerent! Tanquam enim dorsum ad te ponentes, in carnali opere velut in umbra sua defiguntur, et tamen etiam ibi quod eos delectat, adhuc habent de circumfulgentia lucis tuae. Sed umbra dum amatur, languidiorem facit oculum animi, et invalidiorem ad perferendum conspectum tuum. Propterea magis magisque homo tenebratur, dum sectatur libentius quidquid infirmiorem tolerabilius excipit. Ex quo incipit non posse videre quod summe est, et malum putare quidquid fallit improvidum, aut illicit indigum, aut captum excruciat, cum ea pro merito patiatur aversionis suae, et quidquid justum est, malum esse non possit.

44. Si ergo quidquid mutabile aspexeris, vel sensu corporis, vel animi consideratione capere non potes, nisi aliqua numerorum forma teneatur, qua detracta in nihil recidat; noli dubitare, ut ista mutabilia non intercipiantur, sed dimensis motibus, et distincta varietate formarum, quasi quosdam versus temporum peragant, esse aliquam formam aeternam et incommutabilem; quae neque contineatur et quasi diffundatur [Col. 1265] locis, neque potendatur atque varietur temporibus, per quam cuncta ista formari valeant, et pro suo genere implere atque agere locorum ac temporum numeros.

nu-ncetezi a ne face nouă semn, care şi câtă eşti, şi semnele tale sunt toată podoaba creaturilor. Şi artistul îi face, într-adevăr, într-un fel anume, semn, privitorului operei sale, dintru însăşi frumseţea operei, să nu se ţină prins totul aici, ci să parcurgă astfel cu ochii forma corpului făurit, încât să-şi reîntoarcă afectul asupra aceluia care-l va fi făurit. Cei, care iubesc, însă, în locul tău, cele pe care le faci, le sunt similari oamenilor care, când îl ascultă pe un înţelept oarecare, meşter la vorbă, în timp ce ascultă avid extrema suavitate a vocii lui şi structurile silabelor bine aşezate, pierd principatul sentinţelor, ca semne ale căruia au răsunat acele cuvinte. Vai celor ce se întoarnă de la lumina ta şi se alipesc plăcut obscurităţii loruşi. Într-adevăr, precum întorcându-şi spatele, se-nfig definitiv în lucrarea carnală ca şi în umbra loruşi, şi, totuşi, chiar şi datul ce-i încântă pe ei acolo, îl au încă tot dintru de-jur-împrejur-strălucirea luminii tale. Dar, cât timp e iubită, umbra face mai slab ochiul spiritului şi mai invalid întru suportarea înfăţişării tale. Dreptaceea, cu multul mai mult se-ntunecă omul, cât timp urmează mai cu plăcere tot ceea ce-l înfruntă mai tolerabil pe cel mai infirm. De unde, începe să nu mai poată vedea ceea ce-i suprem şi să socoată răul tot ceea ce-l înşală pe neprecaut sau îl ademeneşte pe nedemn sau îl chinuieşte pe cel prins în sclavie, când, de fapt, îndură acelea ca merit al abaterii sale, şi tot ceea ce este just nu poate fi un rău.

44. Dacă, prin urmare, nimic din ceea ce vei fi observat mutabil, fie prin simţul corpului, fie prin cercetarea spiritului, nu poţi înţelege decât numai şi numai dacă este ţinut printr-o anume formă a numerilor, care fiindu-i retrasă, recade în neant; să nu te îndoieşti, fiindcă acestea mutabile nu sunt răpuse, ci îşi împlinesc, prin mişcările mărunte şi prin distincta varietate a formelor, anume cvaziversuri ale timpurilor, că există, totuşi, o anumită formă eternă şi incomutabilă, care nu-i nici conţinută şi cvazirisipită prin locuri şi nici nu se prelungeşte şi variază prin timpuri, prin care toate acestea sunt în stare a fi formate şi, fiecare în genul său, să umple şi să acţioneze numerii locurilor şi timpurilor.

XVII. - *Bonum et perfectio quaecumque ex Deo est.*

45. Omnis enim res mutabilis, etiam formabilis sit necesse est. Sicut autem mutabile dicimus quod mutari potest, ita formabile quod formari potest appellaverim. Nulla autem res formare seipsam potest: quia nulla res potest dare sibi quod non habet; et utique ut habeat formam, formatur aliquid. Quapropter quaelibet res si quam habet formam, non ei opus est accipere quod habet; si qua vero non habet formam, non potest a se accipere quod non habet. Nulla ergo res, ut diximus, formare se potest. Quid autem amplius de mutabilitate corporis et animi dicamus? superius enim satis dictum est. Conficitur itaque, ut et corpus et animus forma quadam incommutabili et semper manente formentur. Cui formae dictum est: *Mutabis ea et mutabuntur; tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient* (*Psal. CI*, 27, 28). Annos sine defectu, pro aeternitate posuit prophetica locutio. De hac item forma dictum est, quod in seipsa manens innovet omnia (*Sap.* VII, 27). Hinc etiam comprehenditur omnia providentia gubernari. Si enim omnia quae sunt, forma penitus subtracta nulla erunt, forma ipsa incommutabilis, per quam mutabilia cuncta subsistunt, ut formarum suarum numeris impleantur et agantur, ipsa est eorum providentia: non enim ista essent, si illa non esset. Intuens ergo et considerans universam creaturam, quicumque iter agit ad sapientiam, sentit sapientiam in via se sibi ostendere hilariter, et in omni providentia occurrere sibi: et tanto alacrius ardescit viam istam peragere, quanto et ipsa via per illam pulchra est, ad quam exaestuat pervenire.

46. Tu autem si praeter id quod est et non vivit, et id quod est et vivit neque intelligit, et id quod est et vivit et intelligit, inveneris aliquod aliud creaturarum genus; tunc aude dicere aliquod bonum esse, quod non sit ex Deo. Tria enim haec duobus etiam nominibus enuntiari possunt, si appellentur corpus et vita: quia et illa quae

XVII. - *Oricare bine şi perfecţiune este de la Dumnezeu.*

45. Tot lucrul mutabil este, într-adevăr, necesar să fie şi formabil. Precum, dar, numim mutabil ceea ce poate fi mutat, tot aşa aş putea numi formabil ceea ce poate fi format. Nici un lucru, însă, nu se poate forma pe sine însuşi: fiindcă nici un lucru nu poate să-şi dea sieşi ceea ce nu are, şi, desigur, întrucât are formă, ceva este format. Dreptaceea, oricărui lucru, dacă are o formă anume, nu-i este lui necesar să primească ceea ce are, dacă vreunul nu are, însă, formă, nu poate să primească de la sine însuşi ceea ce nu are. Prin urmare, nici un lucru nu se poate, cum am spus, forma pe sine. Ce să zicem, însă, mai amplu despre mutabilitatea corpului şi a spiritului; mai sus s-a spus, într-adevăr, destul. Şi, astfel, rezultă că şi corpul, şi spiritul sunt formate de către o anume formă incomutabilă şi pururi *rămăstitoare*. Cărei forme i s-a zis: *Le vei muta pe ele şi se vor muta: tu, însă, eşti tu însuţi acelaşi, şi anii tăi nu se vor împuţina* (*Psal. CI*, 27, 28). Anii fără împuţinare vorbirea profetică i-a pus în locul eternităţii. Despre această formă s-a zis, iarăşi, că, rămânând în sine însăşi, pe toate le înnoieşte (*Înţel.* VII, 27). De aici se mai înţelege chiar şi că toate sunt guvernate de Providenţă. Dacă, într-adevăr, toate cele ce sunt, fiindu-le întrutotul substrasă forma, nu vor mai fi niciunele, însăşi forma incomutabilă, prin care toate mutabilele subzistă, să umple şi să desăvârşească numerii lorusi, ea însăşi este Providenţa lor: căci ele nu ar exista, dacă n-ar exista ea. Privind, prin urmare, şi considerând universala creatură, oricine calcă drumul spre înţelepciune simte pe cale înţelepciunea bucuros arătându-i-se sieşi pe sineşi, ieşindu-i sieşi în întâmpinare întru toată Providenţa: şi cu atât mai cu ardoare arde să străbată această cale, cu cât şi calea însăşi este frumoasă prin aceea la care se-aşterne-nfierbântat să ajungă.

46. Tu, însă, dacă pe lângă ceea ce este şi nu trăieşte, şi ceea ce este şi trăieşte, dar nu înţelege, şi ceea ce şi este, şi trăieşte, şi înţelege, vei fi aflat vreun alt gen anume al creaturilor, atunci cutează să zici că este un anume bine care nu este de la Dumnezeu. Acestea trei mai pot fi, într-adevăr, enunţate şi numai prin două nume, dacă sunt numite corpul şi viaţa: întrucât şi aceea, care

tantum vivit, neque intelligit, qualis est pecorum, et haec quae intelligit, sicuti est hominum, rectissime vita dicitur. Haec autem duo, id est, corpus et vita, quae quidem creaturae deputantur (nam et Creatoris ipsius vita dicitur, et ea summa vita est): istae igitur duae creaturae corpus et vita quoniam formabilia sunt, sicuti superius dicta docuerunt, amissaque omnino forma in nihilum recidunt, satis ostendunt se ex illa forma subsistere, quae semper ejusmodi est. Quamobrem quantacumque bona, quamvis magna, quamvis minima, nisi ex Deo esse non possunt. Quid enim majus in creaturis quam vita intelligens, aut quid minus potest esse quam corpus? Quae quantumlibet deficiant, et eo tendant ut non sint, tamen aliquid formae illis remanet, ut quoquo modo sint. Quidquid autem formae cuipiam rei deficienti remanet; ex illa forma est quae nescit deficere, [Col. 1266] motusque ipsos rerum deficientium vel proficientium excedere numerorum suorum leges non sinit. Quidquid igitur laudabile advertitur in rerum natura, sive exigua sive ampla laude dignum judicetur, ad excellentissimam et ineffabilem laudem referendum est Conditoris: nisi quid habes ad haec.

XVIII. - *Libera voluntas tametsi ad malum usum converti possit, in bonis numeranda est.*

47. *E.* Satis mihi persuasum esse fateor, et quemadmodum manifestum fiat, quantum in hac vita atque inter tales, quales nos sumus, potest, Deum esse, et ex Deo esse omnia bona: quandoquidem omnia quae sunt, sive quae intelligunt et vivunt et sunt, sive quae tantum vivunt et sunt, sive quae tantum sunt, ex Deo sunt. Nunc jam tertiam quaestionem videamus, utrum expediri possit, inter bona esse numerandam liberam voluntatem. Quo demonstrato, sine dubitatione concedam Deum dedisse nobis eam, darique oportuisse. *A.* Bene meministi proposita, et secundam quaestionem jam explicatam vigilanter animadvertisti: sed videre debuisti etiam istam tertiam jam solutam. Propterea

doar trăieşte, şi nu înţelege, precum este a dobitoacelor, şi aceasta, care înţelege, precum este a oamenilor, este atotdrept numită viaţă. Acestea două, însă, corpul, va-să-zică, şi viaţa, care sunt absolut destinate creaturii (căci şi a Creatorului însuşi se numeşte viaţă, şi ea este suprema viaţă), aceste două creaturi, aşadar, corpul şi viaţa, întrucât sunt formabile, precum ne-au învăţat cele mai sus spuse, şi, pierzându-şi absolut forma, recad în neant, se arată îndeajuns pe sine că subzistă dintru acea formă, care este pururea în acelaşi mod. Dreptaceea, bunele, oricâte şi de orice fel, oricât de mari, oricât de mici, nu pot fi decât numai şi numai de la Dumnezeu. Ce poate fi într-adevăr, mai măreţ, între creaturi, decât viaţa înţelegătoare sau ce, mai mărunt decât corpul? Care, fie ele cât vrei de sleite şi tindă ele până acolo, încât să nu mai fie, le rămâne lor, totuşi, ceva din formă, întrucât, în orice mod, sunt. Orice-i rămâne, însă, din formă oricărui lucru nimicnic, este dintru acea formă care nu ştie a se nimicnici şi nu îngăduie ca înseşi mişcările lucrurilor nimicnice sau spornice să depăşească legile numerilor loruşi. Tot ceea ce se observă, aşadar, lăudabil în natura lucrurilor, judece-se demn fie de-o mică, fie de-o mare laudă, trebuie să fie reîntors spre atotpreînalta şi inefabila laudă a Ziditorului: doar dacă n-ai ceva de adăugat la aceasta.

XVIII. - *Libera voinţă, chiar dacă poate fi abătută spre un uz rău, trebuie, totuşi, prenumărată-ntre bunuri.*

47. ***Ev.***: Mărturisesc că mi s-a demonstrat îndestul de persuasiv şi în modul în care devine învederat, pe cât se poate în această viaţă şi între unii, precum suntem noi, să fiu convins că Dumnezeu există şi că de la Dumnezeu sunt toate bune: din moment ce toate care sunt, fie care înţeleg şi trăiesc şi sunt, fie care numai trăiesc şi sunt, fie care numai sunt, sunt de la Dumnezeu. Acum să mai vedem poate fi, ea, observată şi a treia chestiune, dacă trebuie, oare, sau nu, prenumărată, între bune, libera voinţă. Ceea ce odată demonstrat, voi concede, fără nici o umbră de-doială, că Dumnezeu ne-a dat-o pe ea nouă şi că s-a cuvenit să ne fie dată. ***Aug.***: Bine ţi-aduci aminte cele propuse şi ai luat vigilent în seamă a doua chestiune de-acum explicată: dar trebuia să-o vezi chiar şi pe asta, a treia, deja dezlegată. De aceea ziseşi, vezi-bine, că ţi se pare că

quippe tibi videri dixeras, dari non debuisse liberum voluntatis arbitrium, quod eo quisque peccat. Cui sententiae tuae cum ego intulissem, recte fieri non posse, nisi eodem libero voluntatis arbitrio, atque ad id potius hoc Deum dedisse asseverarem; respondisti liberam voluntatem ita nobis dari debuisse, ut justitia data est, qua nemo nisi recte potest uti. Quae responsio tua in tantos circuitus disputationis nos ire compulit, quibus tibi probaremus et majora et minora bona non esse nisi ex Deo. Quod non tam dilucide ostendi posset, nisi prius adversus opiniones impiae stultitiae, qua dicit insipiens in corde suo, *Non est Deus* (*Psal. XIII*, 1), qualiscumque de re tanta pro modulo nostro inita ratio, eodem ipso Deo in tam periculoso itinere nobis opitulante, in aliquid manifestum intenderetur. Quae duo tamen, id est, Deum esse, et omnia bona ex ipso esse, quanquam inconcussa fide etiam antea tenerentur, sic tamen tractata sunt, ut hoc quoque tertium, inter bona esse numerandam liberam voluntatem, manifestissime appareat.

48. Jam enim superiore disputatione patefactum est, constititque inter nos, naturam corporis inferiore gradu esse quam animi naturam, ac per hoc animum majus bonum esse quam corpus. Si ergo in corporis bonis invenimus aliqua quibus non recte uti homo possit, nec tamen propterea dicimus non ea dari debuisse, quoniam esse confitemur bona; quid mirum si et in animo sunt quaedam bona, quibus etiam non recte uti possimus, sed quia bona sunt, non potuerunt dari nisi ab illo a quo sunt omnia bona? Vides enim quantum boni desit corpori cui desunt manus, et tamen manibus male utitur qui eis operatur vel saeva vel turpia. Sine pedibus aliquem si aspiceres, fatereris deesse integritati corporis plurimum bonum; et tamen eum qui ad nocendum cuipiam, vel seipsum dehonestandum pedibus uteretur, male uti pedibus [Col. 1267] non negares. Oculis hanc lucem videmus, formasque internoscimus corporum; idque et

nu trebuia să fie dat liberul voinței arbitru, fiindcă prin el păcătuiește oricine. Cărei sentințe ale tale, cum eu îi pusesem împotrivă că nu se poate face drept decât numai prin același liber arbitru al voinței[15] și susțineam cu tărie că, mai degrabă, în acest scop ni l-a dat pe el Dumnezeu, ai răspuns că așa trebuia să ne fie dată nouă libera voință, precum ne-a fost dată justiția, de care nimenea nu se poate flosi decât numai drept. Care răspuns al tău ne-a constrâns să străbatem atâtea ocolișuri ale disputei, prin care să-ți probăm că nici bunele majore, nici cele minore nu sunt decât numai și numai de la Dumnezeu. Ceea ce nu se putea atât de limpede arăta, decât numai dacă, împotriva impiei prostii, prin care zice prostul în sinea sa: *Nu este Dumnezeu* (*Psal. XIII*, 1), orice raționament, început pe măsura noastră, despre un lucru atâta de mare, ar fi țintit, oferindu-ne, pe un drum atâta de periculos, Dumnezeu Însuși ajutorul, întru ceva atotvădit. Care două, totuși, că, adică, Dumnezeu există și că toate sunt de la El Însuși bunele, chiar și dacă înainte erau ținute cu nestrămutată credință, au fost, totuși, tratate astfel, încât chiar și asta, a treia, că libera voință trebuie prenumărată între cele bune, apare atotînvederat.

48. De-acum, din disputa de mai sus, s-a dat, într-adevăr, la iveală și s-a stabilit ferm între noi că natura corpului este de un grad inferior naturii spiritului, și, prin asta, că spiritul este un bine mai mare decât corpul. Dacă printre bunele corpului găsim, prin urmare, unele de care omul poate să se folosească nedrept, și nici nu zicem, totuși, de aceea, că ele nu trebuia să-i fie date, întrucât recunoaștem că sunt bune; ce-i de mirare, dacă și în spirit sunt unele bune, de care putem să ne folosim chiar și nedrept, dar, întrucât sunt bune, nu au putut fi date decât numai și numai de către Acela de la Carele sunt toate bune. Vezi, desigur, cât bine îi lipsește corpului, căruia îi lipsesc mâinile, și, totuși, se folosește rău de mâini cine face cu ele fie sălbăticii, fie nerușinări. Dacă ai vedea pe cineva fără de picioare, ai recunoaște că-i lipsește integrității corpului un foarte mult bine, și, totuși, nu ai putea nega că acela, care s-ar folosi de picioare spre a-i face cuiva rău sau spre a se dezonora pe sine însuși, se folosește rău de picioare. Cu ochii vedem această lumină și întredeosebim formele corpurilor;

speciosissimum est in nostro corpore, unde in fastigio quodam dignitatis haec membra locata sunt; et ad salutem tuendam, multaque alia vitae commoda refert usus oculorum: oculis tamen plerique pleraque agunt turpiter, et eos militare cogunt libidini. Et vides quantum bonum desit in facie, si oculi desint: cum autem adsunt, quis hos dedit, nisi bonorum omnium largitor Deus? Quemadmodum ergo ista probas in corpore, et non intuens eos qui male his utuntur, laudas illum qui haec dedit bona: sic liberam voluntatem sine qua nemo potest recte vivere, oportet et bonum, et divinitus datum, et potius eos damnandos qui hoc bono male utuntur, quam eum qui dederit dare non debuisse fatearis.

49. *E.* Prius ergo vellem ut mihi probares aliquod bonum esse liberam voluntatem, et ego concederem Deum illam dedisse nobis, quia fateor ex Deo omnia bona esse. *A.* Itane tandem non probavi tibi tanto molimine superioris disputationis, cum omnem speciem formamque corporis a summa omnium rerum forma, id est a veritate, subsistere fatereris, et bonum esse concederes? Nam et capillos nostros numeratos esse, ipsa in Evangelio loquitur Veritas (*Matth.* X, 30). De numeri autem summitate, et a fine usque ad finem pertendente potentia, quae locuti fuerimus, excidit tibi? Quae igitur ista est tanta perversitas, capillos nostros quamvis inter exigua et omnino abjectissima, tamen inter bona numerare, nec invenire cui auctori tribuantur nisi bonorum omnium conditori Deo, quia et maxima et minima bona ab illo sunt, a quo est omne bonum; et dubitare de libera voluntate, sine qua recte vivi non posse concedunt, etiam qui pessime vivunt? Et certe nunc responde, quaeso, quid tibi melius esse videatur in nobis, sine quo recte vivi potest, an sine quo recte vivi non potest. *E.* Jamjam parce, quaeso; pudet caecitatis. Quis enim ambigat id longe esse praestantius, sine quo recta vita nulla est? *A.* Jam ergo tu negabis luscum hominem recte posse vivere? *E.* Absit tam immanis amentia. *A.* Cum ergo in corpore

şi asta-i atotsănătos în corpul nostru, de unde, aceste organe au fost aşezate într-un anume rang al demnităţii; uzul ochilor are o mare importanţă şi întru apărarea sănătăţii, şi în multe altele în folosul veţii: cu ochii, totuşi, mulţi fac ruşinos multe, şi-i constrâng pe ei să-i soldăţească libidoului. Şi vezi cât de mare bine-i lipseşte feţei, dacă-i lipsesc ochii: cum, însă,-s de faţă, cine i-a dat pe aceştia, dacă nu Dumnezeu, darnicul dăruitor al tuturor bunelor? După cum le aprobi, prin urmare, în corp, pe acestea, şi, nevăzându-i pe cei ce se folosesc rău de ele, îl lauzi pe Acela Carele pe acestea le-a dat bune: aşa şi libera voinţă, fără de care nimenea nu poate trăi drept, se cuvine s-o mărturiseşti şi un bine, şi un dat divin, şi, mai degrabă, de condamnat pe aceia, care se folosesc rău de acest bine, decât pe Acela, Carele a dat-o, că nu trebuia să o dea.

49. ***Ev.***: Aş vrea, prin urmare, să-mi probezi, mai întâi, că libera voinţă este un anumit bine, şi eu aş concede că Dumnezeu ne-a dat-o, întrucât mărturisesc că toate bunele sunt de la Dumnezeu. ***Aug.***: Nici măcar atât nu ţi-am probat, aşadar, încă, printr-o atâta de grozavă alcătuire a disputei de mai sus, când mărturiseai că toată frumseţea şi forma corpului subzistă de la suprema formă a tuturor lucrurilor, adică de la adevăr, şi ai conces că este un bine? De fapt, şi cumcă perii capului nostru sunt număraţi, vorbeşte, în Evanghelie, Însuşi Adevărul (Mat.X, 30). Scăpatu-ţi-a ţie, însă, ceea ce vorbirăm despre sumitatea numărului şi despre puterea întinzându-se de la un capăt la altul? Ce-i, aşadar, această atâta de mare perversitate, ca perii capului nostru, oricât între cele mai mărunte şi absolut atotabjecte, să-i prenumere, totuşi, între bune, şi nici să nu găsească cărui autor să i se atribuie, decât numai şi numai lui Dumnezeu, Ziditorului tuturor bunelor, întrucât şi bunele maxime, şi cele minime sunt de la Acela, de la Carele este tot binele, şi să se şi îndoiască despre libera voinţă, fără de care conced că nu se poate trăi drept până şi cei care trăiesc atotstrâmb. Şi, acum, răspunde sigur, ce dat ţi se pare ţie, mă rog, mai bun în noi, fără de care se poate trăi drept, sau fără de care nu se poate trăi drept? ***Ev.***: Acum, cruţă-mă, de-acum, te rog: mi-e ruşine de orbirea-mi. Cine, într-adevăr, ar şovăi că asta este cu multul mai prestant fără de care nu este dreaptă nici o viaţă. ***Aug.***: Mai nega-vei tu, prin urmare, că un om chiar poate să trăiască drept? ***Ev.***: Lipsească o atât de crudă nebunie! ***Aug.***:

oculum concedas esse aliquod bonum, quo amisso tamen ad recte vivendum non impeditur; voluntas libera tibi videbitur nullum bonum, sine qua recte nemo vivit?

50. Intueris enim justitiam, qua nemo male utitur. Haec inter summa bona quae in ipso sunt homine numeratur, omnesque virtutes animi quibus ipsa recta vita et honesta constat. Nam neque prudentia, neque fortitudine, neque temperantia male quis utitur: in his enim omnibus, sicut in ipsa etiam quam tu commemorasti justitia, recta ratio viget, sine qua virtutes esse non possunt. Recta autem ratione male uti nemo potest.

XIX. – *Bona magna, minima, et media. In mediis censetur libertas.*

Ista ergo magna bona sunt: sed meminisse te oportet, non solum magna, sed etiam minima bona non esse posse, nisi ab illo a quo sunt omnia bona, hoc est [Col. 1268] Deo. Id enim superior disputatio persuasit, cui toties tamque laetus assensus es. Virtutes igitur quibus recte vivitur, magna bona sunt: species autem quorumlibet corporum, sine quibus recte vivi potest, minima bona sunt: potentiae vero animi sine quibus recte vivi non potest, media bona sunt. Virtutibus nemo male utitur: caeteris autem bonis, id est, mediis et minimis, non solum bene, sed etiam male quisque uti potest. Et ideo virtute nemo male utitur, quia opus virtutis est bonus usus istorum, quibus etiam non bene uti possumus. Nemo autem bene utendo male utitur. Quare abundantia et magnitudo bonitatis Dei non solum magna, sed etiam media et minima bona esse praestitit. Magis laudanda est bonitas ejus in magnis quam in mediis, et magis in mediis quam in minimis bonis: sed magis in omnibus quam si non omnia tribuisset.

51. *E.* Assentior. Sed illud me movet, quoniam de libera voluntate quaestio est, et videmus ipsam bene

Cum concezi, aşadar, că ochiul este; în corp, un anumit bine, a cărui pierdere nu este totuşi, o piedică întru a trăi drept, voinţa liberă, fără de care nimenea nu trăieşte drept, mai părea-ţi-se-va, ca, oare, un bine nul?

50. Vezi, într-adevăr, justiţia, de care nimenea nu se foloseşte rău. Ea se prenumără între supremele bune, care sunt în însuşi omul şi între toate virtuţile spiritului, dintru care consistă însăşi viaţa dreaptă şi onestă. De fapt, nici de prudentă, nici de tărie sufletească, nici de temperanţă nu se foloseşte nimenea rău; într-adevăr, în toate acestea, precum chiar şi-n însăşi justiţia, pe care tu ai amintit-o, e-n deplină putere dreapta raţiune, fără de care nu pot să existe virtuţile. De dreapta raţiune, însă, nimenea nu se poate folosi rău.

XIX. – *Bunele: mari, minime şi medii. Între cele medii se-nscrie libertatea.*

Acestea sunt, prin urmare, marile bune: dar se cuvine ca tu să-ţi aminteşti că nu numai marile, ci chiar şi bunele minime nu pot fi decât numai de la Acela, de la Carele sunt bunele toate, adică, de la Dumnezeu. Aceasta te-a învăţat, într-adevăr, convingător disputa de mai sus, căreia i-ai asimţit, şi încă atâta de bucuros, de-atâtea şi-atâtea ori. Virtuţile, aşadar, prin care se trăieşte drept, sunt mari bune: formele[16] oricăror corpuri, însă, fără de care se poate trăi drept, sunt bune minime: puterile spiritului, fără de care, într-adevăr, nu se poate trăi drept, sunt bune medii. De virtuţi nimenea nu se foloseşte rău: de celelalte bune, însă, de medii, adică, şi minime, se poate folosi oricine nu numa bine, ci chiar şi rău. Şi, de aceea nimenea nu se foloseşte rău de virtute, fiindcă lucrarea virtuţii este bunul uz al acestora, de care putem şi să nu ne folosim bine. Nimenea, însă, folosindu-se bine, nu se foloseşte rău. De aceea abundenţa şi magnitudinea bunătăţii lui Dumnezeu a hotărât mult superior să fie nu numai marile, ci chiar şi mediile şi minimele bune. Mai de lăudat este bunătatea Lui întru marile, decât întru medii, şi mai de lăudat întru mediile, decât întru minimele bune; dar mai de lăudat este întru toate, decât dacă nu le-ar fi atribuit pe toate.

51. ***Ev.***: Asimt. Dar, fiindcă e vorba de libera voinţă, şi vedem că ea însăşi se foloseşte bine sau nebine de celelalte, tocmai de

uti caeteris vel non bene, quomodo et ipsa inter illa quibus utimur numeranda sit. *A.* Quomodo omnia quae ad scientiam cognoscimus, ratione cognoscimus, et tamen etiam ipsa ratio inter illa numeratur quae ratione cognoscimus. An oblitus es, cum quaereremus quae ratione cognoscantur, confessum te fuisse etiam rationem ratione cognosci? Noli ergo mirari si caeteris per liberam voluntatem utimur, etiam ipsa libera voluntate per eam ipsam uti nos posse; ut quodammodo se ipsa utatur voluntas quae utitur caeteris, sicut seipsam cognoscit ratio, quae cognoscit et caetera. Nam et memoria non solum caetera omnia, quae meminimus comprehendit; sed etiam quod non obliviscimur nos habere memoriam, ipsa se memoria quodammodo tenet in nobis, quae non solum aliorum, sed etiam sui meminit, vel potius nos et caetera et ipsam per ipsam meminimus.

52. Voluntas ergo quae medium bonum est, cum inhaeret incommutabili bono, eique communi non proprio, sicuti est illa de qua multum locuti sumus, et nihil digne diximus, veritas; tenet homo beatam vitam: eaque ipsa vita beata, id est animi affectio inhaerentis incommutabili bono, proprium et primum est hominis bonum. In eo sunt etiam virtutes omnes, quibus male uti nemo potest. Nam haec quamvis magna in homine et prima sint, propria tamen esse uniuscujusque hominis, non communia, satis intelligitur. Veritate enim atque sapientia, quae communis est omnibus, omnes sapientes et beati fiunt, inhaerendo illi. Beatitudine autem alterius hominis non fit alter beatus; quia et cum eum imitatur ut sit, inde appetit beatus fieri, unde illum factum videt, illa scilicet incommutabili communique veritate. Neque prudentia cujusquam fit prudens alius, aut fortis fortitudine, aut temperans temperantia, aut justus justitia hominis alterius quisquam efficitur; sed coaptando animum illis incommutabilibus regulis luminibusque virtutum, quae incorruptibiliter vivunt in

asta mă mişcă în ce mod anume trebuie prenumărată şi ea însăşi între cele de care ne folosim. ***Aug.***: În chipul în care toate, pe care le cunoaştem spre ştiinţă, le cunoaştem prin raţiune, şi, totuşi, chiar şi raţiunea însăşi este prenumărată între cele pe care le cunoaştem prin raţiune. Sau chiar uitat-ai tu, oare, că, cum întrebam care sunt cele cunoscute prin raţiune, ai mărturisit că până şi raţiunea se cunoaşte prin raţiune? Să nu te miri, prin urmare, că, dacă ne folosim de celelalte prin libera voinţă, noi putem să ne folosim chiar şi de libera voinţă prin ea însăşi; întrucât, în acelaşi mod anume, voinţa, care se foloseşte de celelalte, se foloseşte de sine însăşi, precum se cunoaşte pe sine însăşi raţiunea, care le cunoaşte şi pe celelalte. De fapt, şi memoria nu le cuprinde numai pe celelalte, pe toate, pe care ni le amintim; ci chiar şi că nu uităm că noi avem memorie însăşi memoria se ţine pe sine, într-un chip anume, în noi, ea, care nu-şi aminteşte numai de altele, ci chiar şi de sine, sau, mai degrabă, noi ni le amintim şi pe celelalte, şi pe ea însăşi prin ea însăşi.

52. Voinţa, prin urmare, care este un bine mediu, când i se alipeşte strâns incomutabilului bine, şi nu propriului, ci comunului ei, precum este mirificul, despre care am vorbit atât de mult şi n-am spus nimic demn, adevăr, omul posedă viaţa fericită: şi, prin ea însăşi, viaţa fericită, adică, afecţiunea spiritului strâns alipit incomutabilului bine, este propriul şi primul bine al omului. Întru el sunt[17] chiar şi virtuţile toate, de care nimeni nu se poate folosi rău. De fapt, acestea, oricât sunt mari şi primele în om, se-nţelege-ndeajuns că-i sunt, totuşi, proprii fiecărui om, nu comune. Prin adevăr, sau înţelepciune, care le este comun tuturor, devin, într-adevăr, strâns alipindu-i-se lui, toţi înţelepţi şi fericiţi. Prin fericirea vreunuia dintre oameni, însă, nu devine altul fericit, oricât, chiar când îl imită pe el, ca să fie, de acolo doreşte să devină fericit, de unde-l vede făcut pe acela, prin mirificul, incomutabilul şi comunul adevăr, va-să-zică. Şi nici prin prudenţa cuiva nu devine altul prudent, şi nimenea nu devine tare în spirit, ori temperat, ori just prin tăria de spirit, sau temperanţa, sau justiţia altui om, ci, coaptându-şi spiritul acelor incomutabile reguli şi lumini ale virtuţilor, care trăiesc incoruptibil întru

ipsa veritate sapientiaque communi, quibus et ille coaptavit et fixit animum, quem istis virtutibus praeditum sibi ad imitandum proposuit.

53. [Col. 1269] Voluntas ergo adhaerens communi atque incommutabili bono, impetrat prima et magna hominis bona, cum ipsa sit medium quoddam bonum. Voluntas autem aversa ab incommutabili et communi bono, et conversa ad proprium bonum, aut ad exterius, aut ad inferius, peccat. Ad proprium convertitur, cum suae potestatis vult esse; ad exterius, cum aliorum propria, vel quaecumque ad se non pertinent, cognoscere studet; ad inferius, cum voluptatem corporis diligit: atque ita homo superbus, et curiosus, et lascivus effectus, excipitur ab alia vita, quae in comparatione superioris vitae mors est; quae tamen regitur administratione divinae providentiae, quae congruis sedibus ordinat omnia, et pro meritis sua cuique distribuit. Ita fit ut neque illa bona quae a peccantibus appetuntur, ullo modo mala sint, neque ipsa voluntas libera, quam in bonis quibusdam mediis numerandam esse comperimus; sed malum sit aversio ejus ab incommutabili bono, et conversio ad mutabilia bona: quae tamen aversio atque conversio, quoniam non cogitur, sed est voluntaria, digna et justa eam miseriae poena subsequitur.

XX. - *Ex Deo non est motus ille, quo voluntas ab incommutabili bono avertitur.*

54. Sed tu fortasse quaesiturus es, quoniam movetur voluntas cum se avertit ab incommutabili bono ad mutabile bonum, unde ei iste motus existat; qui profecto malus est, tametsi voluntas libera, quia sine illa nec recte vivi potest, in bonis numeranda sit. Si enim motus iste, id est aversio voluntatis a Domino Deo, sine dubitatione peccatum est, num possumus auctorem peccati Deum dicere? Non erit ergo iste motus ex Deo. Unde igitur erit? Ita quaerenti tibi, si respondeam nescire me, fortasse eris tristior: sed tamen

înseşi înţelepciunea şi adevărul comun, cărora şi-a coaptat şi pironit spiritul şi acela, pe care, dotat cu aceste virtuţi, el şi-a propus să-l imite.

53. Voinţa, strâns alipindu-i-se, prin urmare, comunului şi incomutabilului bine, obţine primele şi marile bune ale omului, cum şi ea însăşi este un anume bine mediu. Voinţa, însă, întoarsă de la incomutabilul şi comunul bine şi convertită către binele propriu sau către unul exterior sau inferior, păcătuieşte. Se converteşte către binele propriu, când vrea să fie-n propria-i potestate; către exterior, când cată să cunoască nerusinat bunele proprii ale altora sau orice nu aparţine de sine; către inferior, când îndrăgeşte voluptatea corpului: şi, astfel, omul, devenit superb, şi curios, şi lasciv, se lasă capturat de o altă viaţă, care, în comparaţie cu viaţa superioară, este moarte; care este, totuşi, împărăţită prin administraţiunea Divinei Providenţe, care le orânduieşte pe toate în locuri potrivite şi îi distribuie, după merite, fiecăruia ceea ce i se cuvine. Aşa se face că nici acele bune, care-s râvnite de păcătoşi, nu-s, în nici un mod, rele, şi nici însăşi voinţa liberă, pe care am înţeles că trebuie să o prenumerăm între anumele bune medii, ci răul este aversiunea ei de la incomutabilul bine şi conversiunea către bunele mutabile, pe care aversiune sau conversiune, fiindcă nu este totuşi constrânsă, ci voluntară, o urmează demna şi justa pedeapsă cu nefericirea.

XX. - *Nu este de la Dumnezeu acea mişcare, prin care voinţa se întoarce de la incomutabilul bine.*

54. Dar, fiindcă, cum se întoarce pe sine de la incomutabilul bine către binele mutabil, voinţa este mişcată, tu ai, poate, de gând să întrebi de unde i se iveşte ei această mişcare, care este absolut rea, şi, totuşi, voinţa liberă, întrucât fără ea nu se poate trăi drept, trebuie, încaltea, prenumărată între bune. Dacă, într-adevăr, această mişcare, aversiunea, adică, a voinţei de la bunul Dumnezeu, este, fără nici o umbră de îndoială, un păcat, putemu-L noi numi, oare, pe Dumnezeu autor al păcatului? Nu va fi, prin urmare, de la Dumnezeu această mişcare. De unde va fi ea, prin urmare? Dacă ţi-aş răspunde ţie, astfel întrebătorului, că

vera responderim. Sciri enim non potest quod nihil est. Tu tantum pietatem inconcussam tene, ut nullum tibi bonum vel sentienti, vel intelligenti, vel quoquo modo cogitanti occurrat quod non sit ex Deo. Ita enim nulla natura occurrit quae non sit ex Deo. [Col. 1270] Omnem quippe rem ubi mensuram et numerum et ordinem videris, Deo artifici tribuere ne cuncteris. Unde autem ista penitus detraxeris, nihil omnino remanebit: quia etsi remanserit aliqua formae alicujus inchoatio, ubi neque mensuram neque numerum neque ordinem invenias, quia ubicumque ista sunt, forma perfecta est; oportet auferas etiam ipsam inchoationem formae, quae tanquam materies ad perficiendum subjacere videtur artifici. Si enim formae perfectio bonum est, nonnullum jam bonum est et formae inchoatio. Ita, detracto penitus omni bono, non quidem nonnihil, sed omnino nihil remanebit. Omne autem bonum ex Deo: nulla ergo natura est quae non sit ex Deo. Motus ergo ille aversionis, quod fatemur esse peccatum, quoniam defectivus motus est, omnis autem defectus ex nihilo est, vide quo pertineat, et ad Deum non pertinere ne dubites. Qui tamen defectus quoniam est voluntarius, in nostra est positus potestate. Si enim times illum, oportet ut nolis; si autem nolis, non erit. Quid ergo securius quam esse in ea vita, ubi non possit tibi evenire quod non vis? Sed quoniam non sicut homo sponte cecidit, ita etiam sponte surgere potest; porrectam nobis desuper dexteram Dei, id est Dominum nostrum Jesum Christum, fide firma teneamus, et exspectemus certa spe, et charitate ardenti desideremus. Si quid autem de origine peccati diligentius quaerendum adhuc putas (nam omnino ego jam opus esse non arbitror): si quid tamen putas, in aliam disputationem differendum est. *E.* Sequor sane voluntatem tuam, ut in tempus aliud, quod hinc moverit, differamus. Nam illud tibi non concesserim, ut satis jam inde quaesitum putes.

eu nu ştiu, vei fi, poate, mai trist: şi totuşi ţi-aş fi răspuns adevărat[18]. Într-adevăr, nu poate fi ştiut ceea ce nu este nimic. Tu ţine numai pietatea nestrămutată că ţie nu ţi se poate arăta nici simţind, nici înţelegând, nici, în nici un mod, cugetând, absolut nici un bine, care să nu fie de la Dumnezeu. Aşa, într-adevăr, nu se arată nici o natură, care să nu fie de la Dumnezeu. Într-un cuvânt, să nu şovăi ca tot lucrul, unde vei fi văzut măsura şi numărul şi ordinea, să i-l atribui lui Dumnezeu, artificelui. De unde, însă, le vei fi stârpit cu totul pe acestea, nu va mai rămâne absolut nimic, fiindcă, şi dacă va mai fi rămas vreun anume început al vreunei forme, unde nu găseşti nici măsură, nici număr, nici ordine, întrucât, oriunde sunt ele, forma este perfectă; se cuvine să abstragi şi însăşi incoaţiunea formei, care pare că zace precum materie supusă artificelui spre a o împlini în lucrare. Dacă, într-adevăr, perfecţiunea formei este un bine, un oarecare bine mai este încă până şi incoaţiunea formei. Aşa, stârpit din rădăcină întregul bine, nu doar că nu va mai rămâne întrucâtva ceva, ci nu va mai rămâne absolut nimic. Tot binele este, însă, de la Dumnezeu: nu există, aşadar, nici o natură, care să nu fie de la Dumnezeu. Prin urmare, acea mişcare a aversiunii, care mărturisim că este un păcat, întrucât este o mişcare defectivă, tot defectul este, însă, dintru nimic, ia seama numai cui îi aparţine, şi să nu te-ndoieşti nu-i aparţine lui Dumnezeu. Care defect, fiindcă este, totuşi, voluntar, e pus întru potestatea noastră. Dacă, într-adevăr, ţi-e teamă de el, se cade să nu-l voieşti, dacă, însă, nu-l voieşti, nu va fi. Ce-i, prin urmare, mai sigur decât a fi în acea viaţă, unde să nu ţi se poată-ntâmpla ceea ce nu voieşti? Dar, fiindcă omul nu poate, precum a căzut prin propria-i voinţă, să se ridice tot astfel prin propria-i voinţă, mâna dreaptă a lui Dumnezeu întinsă deasupra noastră, adică pe Domnul nostru Isus Christos să-L ţinem[19] prin credinţă fermă, să-L aşteptăm cu speranţă certă şi să-L dorim cu ardentă charitate. Dacă mai socoţi, însă, ceva de cercetat încă mai diligent despre originea păcatului (căci eu nu-s de părere că este acum absolut necesar): dacă, totuşi, socoţi ceva, trebie lăsat pentru o altă dispută[20]. ***Ev.***: Urmez întrutotul voinţa ta să lăsăm pe altădată ceea ce mă va fi mişcat de aici. Căci nu ţi-aş putea concede, precum de altfel socoţi şi tu, şi faptul că problema pusă aici este deja îndestul cercetată.

LIBER TERTIUS

In quo quaeritur unde ille motus existat quo voluntas ab incommutabili bono deflectit; an secum invicem pugnent Dei praescientia de hominum peccatis, et hominum ipsorum in peccando libertas. Mox ostenditur nequaquam id Creatori deputandum quod in creatura ita fieri necesse est, ut voluntate peccantium fiat; et prorsus de creaturae, quae peccato obnoxia sit, productione ac supplicio laudandum esse Deum. Hinc ad originis vitia perducta disputatione declaratur quemadmodum ea haud injuste in Adae posteros demanent; utque propter haec ipsa immerito peccantes excusationem obtendant: deinceps vero difficultates nonnullae huc pertinentes enodantur.

I. - [Col.1269] *Unde sit motus ille quo voluntas deflectit ab incommutabili bono.*

1. *E.* Quoniam satis mihi manifestum est, inter bona, et ea quidem non minima, numerandam esse liberam voluntatem, ex quo etiam fateri cogimur eam divinitus datam esse, darique oportuisse: jam si opportunum existimas, cupio per te cognoscere unde ille motus existat, quo ipsa voluntas avertitur a communi atque incommutabili bono, et ad propria vel [Col. 1270] aliena vel infima, atque omnia commutabilia convertitur bona. *A.* Quid enim opus est hoc scire? *E.* Quia si ita data est, ut naturalem habeat istum motum, jam necessitate ad

CARTEA A TREIA

În care se cercetează de unde se iveşte acea mişcare, prin care voinţa se abate de la incomutabilul bine. Luptă-se, oare, îndesine, preştiinţa lui Dumnezeu despre păcatele oamenilor şi libertatea de a păcătui a oamenilor înşişi. Mai întâi şi întâi se arată că nu trebuie nicidecum să-i fie imputat creatorului faptul că în creatură este necesar să se întâmple aşa, încât să se păcătuiască prin voinţă, apoi, că despre producerea şi supliciul creaturii, care este supusă păcatului, trebuie lăudat Dumnezeu. De aici, ajunsă disputa la viciile originii, se declară cum nu pe nedrept se propagă ele în urmaşii lui Adam şi că din cauza lor păcătoşii caută pe nemerit scuză: mai departe se lămuresc unele dificultăţi ivite de aici.

I. - *De unde să fie acea mişcare, prin care voinţa se abate de la incomutabilul bine.*

1. ***Ev.***: Acum, fiindcă mi-e-ndestul de-nvederat că libera voinţă trebuie prenumărată între bune, şi, desigur, nu între cele minime, de unde mai suntem constrânşi să mărturisim şi că ea este divin dăruită, şi că trebuia să fie dată, doresc, dacă socoţi oportun, să cunosc prin tine, de unde se iveşte acea mişcare, prin care voinţa însăşi se întoarnă de la comunul şi incomutabilul bine şi se converteşte spre propriile, sau străinele, sau infimele şi spre toate bunele comutabile. ***Aug.***: La ce-i, de fapt, nevoie să ştii una ca asta? ***Ev.***: Fiindcă, dacă a fost astfel dată, încât să aibă naturală această mişcare, se converteşte, de-acum, cu necesitate la astea: şi

haec convertitur; neque ulla culpa deprehendi potest, ubi natura necessitasque dominatur. *A.* Placetne tibi iste motus, an displicet? *E.* Displicet. *A.* Reprehendis ergo eum. *E.* Utique reprehendo. [Col. 1271] *A.* Reprehendis igitur animi motum inculpabilem. *E.* Inculpabilem animi motum non reprehendo, sed nescio an ulla culpa sit, relicto incommutabili bono ad commutabilia converti. *A.* Reprehendis ergo quod nescis. *E.* Noli verbo premere: ita enim dixi, Nescio an ulla culpa sit, ut intelligi voluerim sine dubio culpam esse. Nam hoc verbo quod dixi, Nescio, satis profecto irrisi dubitationem de re manifesta. *A.* Vide quid sit certissima veritas, quae te coegit tam cito oblivisci quod paulo ante dixisti. Si enim natura vel necessitate iste motus existit, culpabilis esse nullo pacto potest: tu vero esse culpabilem ita firmissime tenes, ut dubitationem de hac re tam certa etiam irridendam putaveris. Cur ergo tibi vel affirmandum, vel certe cum aliqua dubitatione dicendum visum est, quod perspicue falsum esse ipse convincis? Dixisti enim: Si ita data est voluntas libera, ut naturalem habeat istum motum, jam necessitate ad haec convertitur; neque ulla culpa deprehendi potest, ubi natura necessitasque dominatur. Nullo modo autem dubitare debuisti non esse ita datam, quando istum motum culpabilem esse non dubitas. *E.* Ego ipsum motum culpabilem dixi, et ideo mihi displicere, et reprehendendum esse dubitare non possum: animam vero quae isto motu ab incommutabili bono ad commutabilia detrahitur, nego esse culpandam, si ejus natura talis est, ut eo necessario moveatur.

2. *A.* Cujus est iste motus, quem profecto culpandum esse concedis? *E.* In animo eum video, sed cujus sit nescio. *A.* Numquid negas eo motu animum moveri? *E.* Non nego. *A.* Negas ergo motum quo movetur lapis, motum esse lapidis? Neque enim illum dico motum quo eum nos movemus, vel aliqua

nici nu poate fi descoperită nici o culpă, unde domină natura şi necesitatea. ***Aug.***: Place-ţi ţie, oare, această mişcare sau îţi displace? ***Ev.***: Îmi displace. ***Aug.***: O respingi pe ea, prin urmare. ***Ev.***: Bine-nţeles c-o resping. ***Aug.***: Respingi, prin urmare, mişcarea inculpabilă a spiritului. ***Ev.***: Mişcarea inculpabilă a spiritului n-o resping, dar nu ştiu dacă-i vreo culpă anume, părăsind incomutabilul bine, a se converti la cele comutabile. ***Aug.***: Respingi, deci, ceea ce nu ştii. ***Ev.***: Nu mă sâcâi cu vorba: am zis, de fapt: „Nu ştiu dacă-i vreo culpă anume", astfel, încât voiam să se-nţeleagă, fără nici un fel de dubiu, că este o culpă. Căci prin această vorbă: „Nu ştiu", pe care am zis-o, am luat absolut întrutotul în derâdere îndoiala despre un fapt învederat. ***Aug.***: Bagă, numai, bine, de seamă cam cum poate fi atotcert adevărul care te-a constrâns să uiţi, atâta de iute, ceea ce-ai spus cu puţin mai nainte? Căci, dacă această mişcare se iveşte fie prin natură, fie prin necesitate nu poate fi, cu nici un chip, culpabilă: tu ţii, însă, atât de-atotferm că este culpabilă, încât până şi numai îndoiala despre un fapt atât de cert eşti gata s-o socoţi de luat în derâdere. De ce ţi s-a părut, prin urmare, fie de afirmat, fie de spus, desigur, cu o anume îndoială, ceea ce eşti tu însuţi convins că este vădit fals? Căci ai spus doar: „Dacă libera voinţă a fost astfel dată, încât să aibă naturală această mişcare, se converteşte, de-acum, cu necesitate la acestea, şi nici nu poate fi descoperită nici o culpă, unde domină natura şi necesitatea". Trebuia, vezi bine, să nu te-ndoieşti, în nici un chip, că n-a fost astfel dată, din moment ce nu te-ndoieşti că această mişcare este culpabilă. ***Ev.***: Eu am zis că însăşi mişcarea-i culpabilă şi că de aceea-mi displace, şi nu pot sta la-ndoială că trebuie respinsă: neg, însă, că-i de culpabilizat sufletul, care este târât, prin această mişcare, de la incomutabilul bine spre cele comutabile, dacă prin natura lui este astfel, încât să fie necesar mişcat prin asta.

2. ***Aug.***: A cui este această mişcare, care concezi că-i absolut de culpabilizat? ***Ev.***: O văd pe ea în spirit, dar, a cui să fie, nu ştiu. ***Aug.***: Negi tu, oare, că, prin această mişcare, mişcă spiritul? ***Ev.***: Nu neg. ***Aug.***: Negi, în acest fel, oare, că mişcarea, prin care se mişcă piatra, este mişcarea pietrei? Şi nici nu zic, vezi bine acea mişcare, prin care noi o mişcăm pe ea, sau este mişcată prin

vi aliena movetur, veluti cum in coelum jacitur, sed eum quo ad terram nutu suo vergit et cadit. *E.* Non equidem nego motum quo ita ut dicis inclinatur, et ima petit, motum esse lapidis, sed naturalem. Si autem hoc modo etiam illum motum habet anima, profecto etiam ipse naturalis est; nec ex eo quod naturaliter movetur, recte vituperari potest: quia etiamsi ad perniciem movetur, naturae tamen suae necessitate compellitur. Porro quia istum motum non dubitamus esse culpabilem, omnimodo negandum est esse naturalem; et ideo non est similis illi motui quo naturaliter movetur lapis. *A.* Egimusne aliquid superioribus duabus disputationibus? *E.* Egimus sane. *A.* Credo ergo meminisse te, in prima disputatione satis esse compertum, nulla re fieri mentem servam libidinis, nisi propria voluntate (supra, lib. 1, cap. 11, n. 21): nam neque a superiore, neque ab aequali eam posse ad hoc dedecus cogi, quia injustum est; neque ab inferiore, quia non potest. Restat igitur ut ejus sit proprius iste motus, quo fruendi voluntatem ad creaturam a Creatore convertit: qui motus si culpae deputatur (unde qui dubitat, irrisione dignus tibi visus est), non est utique naturalis, sed voluntarius; in eoque similis est illi motui quo deorsum versus lapis fertur, quod sicut iste proprius est lapidis, sic ille animi: verumtamen in eo dissimilis, quod in potestate non habet lapis [Col. 1272] cohibere motum quo fertur inferius; animus vero dum non vult, non ita movetur, ut superioribus desertis inferiora deligat; et ideo lapidi naturalis est ille motus, animo vero iste voluntarius. Hinc est quod lapidem si quis dicat peccare, quod pondere suo tendit in infima, non dicam ipso lapide stolidior, sed profecto demens judicatur: animum vero peccati arguimus, cum eum convincimus superioribus desertis ad fruendum inferiora praeponere. Propterea, quid opus est quaerere unde iste motus existat, quo

vreo anume forță străină, precum când este aruncată spre cer, ci accea anume, prin care, cu propria-i forță a greutății, se-ndreaptă și cade pe pământ. ***Ev.***: Nu neg, în ce mă privește, că mișcarea prin care, așa cum zici, se-nclină și tinde-nspre-n-jos, este mișcarea pietrei, dar este naturală. Dacă, însă, în acest chip are până și sufletul acea mișcare, este, cu siguranță, chiar și ea însăși naturală: și nici nu poate fi, prin însuși faptul că se mișcă natural, pe drept vituperat, întrucât, chiar dacă se mișcă spre pierzare, este, totuși, silit de necesitatea naturii sale. Pe de altă parte, întrucât nu ne îndoim că această mișcare este culpabilă, trebuie, în absolut orice mod, negat că ea este naturală, și, de aceea, nu este smilară acelei mișcări prin care se mișcă natural piatra. ***Aug.***: Făcut-am noi, oare, ceva prin cele două dispute de mai sus? ***Ev.***: Făcut-am, desigur. ***Aug.***: Cred că-ți amințești, prin urmare, că, în prima dispută, s-a dovedit îndeajuns cumcă mintea nu devine, prin absolut nici un fapt, serva libidoului, decât numai și numai prin propria-i voință (supra, Lib.1, cap.11, n.21): întrucât ea nu poate fi nici de către superior, nici de către egal constrânsă la această rușine, fiindcă este injust; nici de către inferior, fiindcă n-o poate. Rămâne, așadar, că-i este proprie această mișcare prin care-și convertește, de la Creator înspre creatură, voința de a se-nfrupta bucurându-se: care mișcare, dacă-i socotită culpă (de unde, cine se-ndoiește, ți s-a părut demn de derâdere), nu este, vezi bine, naturală, ci voluntară, și-i este similară acelei mișcări prin care piatra se-ndreaptă pe sine în jos, prin faptul că, precum aceea-i este proprie pietrei, așa aceasta-i este proprie spiritului: pe de altă parte, disimilară, totuși, prin faptul că piatra nu are în potestate să oprească mișcarea prin care se îndreaptă tot mai jos; spiritul, însă, cât timp nu vrea, nu se mișcă astfel, încât, părăsind superioarele, să aleagă inferioarele; și, de aceea, pietrei îi este naturală acea mișcare, spiritului, însă, aceasta, voluntară. Așa se face că, dacă neștine s-ar încumeta să spună cumcă piatra păcătuiește, pentru că tinde prin ponderea sa spre cele cât mai de-njos, n-aș zice că-i mai prost decât însăși piatra, ci că se prejudecă un dement absolut: spiritul, însă, îl acuză, într-adevăr, de păcat, când ne convingem că el, părăsindu-le pe cele superioare, le prepune, spre a se bucura, pe cele inferioare. De aceea, ce nevoie mai e a căuta de unde se ivește

voluntas avertitur ab incommutabili bono ad commutabile bonum, cum eum nonnisi animi, et voluntarium, et ob hoc culpabilem esse fateamur; omnisque de hac re disciplina utilis ad id valeat, ut eo motu improbato atque cohibito, voluntatem nostram ad fruendum sempiterno bono, a lapsu temporalium convertamus?

3. *E.* Video, et quodammodo tango, et teneo vera esse quae dicis: non enim quidquam tam firme atque intime sentio, quam me habere voluntatem, eaque me moveri ad aliquid fruendum; quid autem meum dicam, prorsus non invenio, si voluntas qua volo et nolo non est mea: quapropter cui tribuendum est, si quid per illam male facio, nisi mihi? Cum enim bonus Deus me fecerit, nec bene aliquid faciam nisi per voluntatem, ad hoc potius datam esse a bono Deo, satis apparet. Motus autem quo huc aut illuc voluntas convertitur, nisi esset voluntarius, atque in nostra positus potestate, neque laudandus cum ad superiora, neque culpandus homo esset cum ad inferiora detorquet quasi quemdam cardinem voluntatis; neque omnino monendus esset ut istis neglectis aeterna vellet adipisci, atque ut male nollet vivere, vellet autem bene. Hoc autem monendum non esse hominem, quisquis existimat, de hominum numero exterminandus est.

II. - *Dei praescientia quomodo liberam voluntatem peccantibus non auferat, quaestio plurimos torquens.*

4. Quae cum ita sint, ineffabiliter me movet, quomodo fieri possit ut et Deus praescius sit omnium futurorum, et nos nulla necessitate peccemus. Quisquis enim dixerit aliter evenire posse aliquid quam Deus ante praescivit, praescientiam Dei destruere insanissima impietate molitur. Quapropter, si praescivit Deus peccaturum esse primum hominem, quod necesse est concedat mihi quisquis mecum omnium futurorum praescium fatetur Deum; si ergo ita est, non dico non

această mişcare, prin care voinţa se întoarnă de la incomutabilul bine spre binele comutabil, din moment ce mărturisim că ea nu-i decât numai şi numai a spiritului, şi-i voluntară, şi, prin aceasta, - i culpabilă, şi întreagă învăţătura utilă despre acest fapt la atâta-i în stare ca, dezaprobând acea mişcare şi înfrânând-o, să ne înturnăm voinţa noastră de la prăbuşirea temporalelor, spre a se-mbucura dintru binele sempitern[1].

3. ***Ev.***: Văd şi, într-un mod anume, ating, şi ţin că-s adevărate cele ce zici: căci nu simt nimic atât de ferm şi de intim precum că eu am voinţa şi că prin ea mă mişc spre a mă-mbucura de ceva; într-un cuvânt, nu găsesc ce aş putea numi, încaltea, al meu, dacă voinţa, prin care vreau şi nu vreau, nu este a mea: dreptaceea, cui, dacă nu numai şi numai mie, trebuie să-i fie atribuit tot ceea ce fac rău prin ea? Cum, într-adevăr, bunul Dumnezeu m-a făcut pe mine, şi nici nu pot face nimic bine decât numai prin voinţă, apare-ndeajuns de clar că pentru asta a fost ea, mai degrabă, dată de către bunul Dumnezeu. Mişcarea, însă, prin care voinţa se converteşte ici şi colo, dacă n-ar fi voluntară şi pusă-n potestatea noastră, n-ar trebui nici lăudat, nici culpabilizat omul, când îşi învârte o anume cvasicardină a voinţei spre cele superioare sau spre cele inferioare, nici n-ar mai trebui absolut deloc sfătuit ca, părăsindu-le pe astea, să voiască a le dobândi pe cele eterne şi să nu voiască să trăiască rău, ci să voiască, bine. Oricine socoate, însă, că omul nu trebuie sfătuit asta, trebuie exterminat din rândul oamenilor.

II. - *Preştiinţa lui Dumnezeu în ce mod nu le înlătură, ea, păcătoşilor libera voinţă, chestiune ce pe mulţi îi chinuie.*

4. Care, cum sunt astfel, mă mişcă inefabil în ce mod anume-i cu putinţă de a se face şi ca Dumnezeu să fie preştiutorul tuturor celor viitoare, şi noi să păcătuim fără nici un fel de necesitate. Căci, oricine va fi zis că se poate-ntâmpla altfel decât a preştiut-o întâi Dumnezeu, se opinteşte cu atotnesăbuită impietate să darme preştiinţa lui Dumnezeu. Dreptaceea, dacă Dumnezeu a preştiut că primul om avea să păcătuiască, conceadă-mi-o că este necesar oricine-L mărturiseşte, împreună cu mine, pe Dumnezeu preştiutor al tuturor celor viitoare, dacă este, aşadar, astfel, nu zic: „Mai bine

eum faceret, bonum enim fecit, nec obesse quidquam Deo posset peccatum ejus quem bonum ipse fecit: imo in quo faciendo bonitatem suam ostenderat, ostendit etiam in puniendo justitiam, et in liberando misericordiam: non itaque dico, non eum faceret; sed hoc dico, quoniam peccaturum esse praesciverat, necesse erat id fieri, quod futurum esse praesciebat Deus. Quomodo est igitur voluntas libera ubi tam inevitabilis apparet necessitas?

5. *A.* Pulsasti vehementer: misericordia Dei adsit, [Col. 1273] aperiatque pulsantibus. Verumtamen maximam partem hominum ista quaestione torqueri non ob aliud crediderim, nisi quia non pie quaerunt, velocioresque sunt ad excusationem, quam ad confessionem peccatorum suorum. Alii enim nullam divinam providentiam praeesse rebus humanis libenter opinantur, dumque fortuitis committunt casibus et animos et corpora sua, tradunt se feriendos et dilaniandos libidinibus, divina judicia negantes, humana fallentes, eos a quibus accusantur, fortunae patrocinio propulsare se putant; quam tamen caecam effingere ac pingere consueverunt, ut aut meliores ea sint a qua se regi arbitrantur, aut se quoque cum eadem caecitate et sentire ista fateantur et dicere. Nec enim talibus absurde etiam conceditur casibus eos agere omnia, quando agendo cadunt. Sed adversus hanc opinionem plenam stultissimi ac dementissimi erroris, satis, ut arbitror, secunda nostra sermoncinatione dissertum est. Alii vero quanquam negare non audeant praesidere humanae vitae providentiam Dei, malunt tamen eam vel infirmam, vel injustam, vel malam nefario errore credere, quam sua peccata pietate supplici confiteri. Qui omnes si persuaderi sibi paterentur, ut cum de optimo et justissimo et potentissimo cogitant, bonitatem et justitiam et potentiam Dei longe majorem superioremque esse crederent, quam quidquid cogitatione concipiunt; considerantesque semetipsos, gratias Deo se debere intelligerent, etiamsi aliquid inferius eos voluisset

nu-l făcea pe el", căci l-a făcut bun, şi nici nu i-ar putea dăuna cu ceva lui Dumnezeu păcatul aceluia pe care l-a făcut El Însuşi bun: ba, dimpotrivă, întru care-şi arătase, făcându-l, bunătatea Sa, şi-a arătat, iarăşi, pedepsindu-l, justiţia şi, liberându-l, misericodia; nu zic, prin urmare: „Mai bine nu-l făcea pe el", ci-o zic numai că, fiindcă preştiuse că are să păcătuiască, era necesar să se-ntâmple ceea ce Dumnezeu preştia că va să fie. În ce mod este, prin urmare, liberă voinţa, unde apare atât de inevitabilă necesitatea?

5. ***Aug.***: Vehement ai bătut: fie de faţă misericordia lui Dumnezeu şi deschidă-le, ea, celor care bat. Totuşi, mai înclin să cred cea mai mare parte a oamenilor torturată de această chestiune, nu de alta, decât numai fiindcă nu cercetează pios şi-s mai grabnici întru scuza decât întru confesiunea păcatelor loruşi. Unii opinează, încaltea, cu plăcere, cumcă nici o providenţă divină nu guvernează condiţia umană, şi, în timp ce-şi încredinţează împrejurărilor fortuite, şi spiritele, şi trupurile lor, se lasă cu totul în seama libidourilor să-i doboare şi să-i sfâşie şi, negatori ai judecăţilor divine, înşelători ai celor umane, socot că pe cei de către care sunt acuzaţi ei îi resping sub patrociniul sorţii, pe care s-au obişnuit s-o plăsmuiască şi s-o picteze, totuşi, oarbă, încât sau recunosc că sunt mai buni decât cea de către care se socot domniţi, sau că chiar şi ei şi simt, şi zic astea cu aceeaşi cecitate. Şi, de fapt, nici nu se concede deloc absurd că, în asemenea căderi, ei le fac pe toate, când cad, făcându-le. Dar, împotriva acestei opinii, pline de-o eroare atotprostească şi atotdementă, s-a discutat, după cum socot, îndestul, în a doua noastră convorbire. Alţii, însă, cu toate că nu îndrăznesc să nege că Providenţa lui Dumnezeu prezidează vieţii umane, maivoiesc, totuşi, printr-o nelegiuită eroare, s-o creadă pe ea fie infirmă, fie injustă, fie rea, decât să-şi mărturisească, printr-o suplicantă pietate, păcatele loruşi. Care, cu toţii, dacă s-ar lăsa să li se lămurească limpede, încât, cum cugetă despre atotbunul, şi atotjustul, şi atotputernicul, să creadă că bunătatea, şi justiţia, şi puterea lui Dumnezeu sunt infinit mai mari şi superioare faţă a tot ce concep ei prin cugetare, şi, considerându-se pe sine înşişi, să înţeleagă că ei datorează mulţumiri lui Dumnezeu, chiar dacă El ar fi voit ca ei să fie ceva

esse quam sunt, omnibusque ossibus et medullis conscientiae suae clamarent: *Ego dixi, Domine, miserere mei, cura animam meam, quia peccavi tibi* (*Psal. XL*, 5): ita certis itineribus divinae misericordiae in sapientiam ducerentur, ut neque inventis rebus inflati, neque non inventis turbulenti, et cognoscendo instructiores fierent ad videndum, et ad quaerendum ignorando mitiores. Tibi vero cui jam hoc persuasum esse non dubito, vide quam facile de tam magna quaestione respondeam, cum mihi prior interroganti pauca responderis.

III. - *Dei praescientia non efficit ut non libera voluntate peccemus.*

6. Certe enim hoc te movet, et hoc miraris, quomodo non sint contraria et repugnantia, ut et Deus praescius sit omnium futurorum, et nos non necessitate, sed voluntate peccemus. Si enim praescius est Deus, inquis, peccaturum esse hominem, necesse est ut peccet: si autem necesse est, non ergo est in peccando voluntatis arbitrium, sed potius inevitabilis et fixa necessitas. Qua ratiocinatione hoc videlicet ne conficiatur times, ut aut Deus futurorum omnium praescius impie negetur, aut si hoc negare non possumus, fateamur non voluntate, sed necessitate peccari: an aliquid aliud te movet? *E.* Nihil interim aliud. *A.* Res ergo universas quarum Deus est praescius, non voluntate sed necessitate fieri putas. *E.* Omnino ita puto. [Col. 1274] *A.* Expergiscere tandem, teque ipsum paululum intuere, et dic mihi, si potes, qualem sis habiturus cras voluntatem, utrum peccandi, an recte faciendi. *E.* Nescio. *A.* Quid? Deum itidem nescire hoc putas? *E.* Nullo modo id putaverim. *A.* Si ergo voluntatem tuam crastinam novit, et omnium hominum, sive qui sunt, sive qui futuri sunt, futuras praevidet voluntates, multo magis praevidet quid de justis impiisque facturus sit. *E.* Prorsus si meorum operum praescium Deum dico, multo fidentius eum

inferior a ceea ce sunt, şi să strige dintru toate oasele şi măduva conştiinţei lor: *Eu am zis, Doamne, îndură-Te de mine, îngrijeşte sufletul meu, pentru că Ţi-am păcătuit Ţie* (*Psal. XL*, 5): aşa ar fi conduşi pe drumurile sigure către înţelepciune, încât nici îmflaţi de lucrurile descoperite, nici turmentaţi de cele nedescoperite, şi, cunoscând, ar deveni mai instruiţi spre a vedea, şi, ignorând, mai blânzi, spre a cerceta. Vezi cât de uşor ţi-aş putea răspunde despre o atâta de mare chestiune, ţie, căruia, într-adevăr, nu mă îndoiesc că ţi-a devenit, de-acum, întrutotul limpede asta, nu mai nainte, însă, de-a-mi fi răspuns, mie, întrebătorului, câteva, puţintele.

III. - *Preştiinţa lui Dumnezeu nu face să nu păcătuim prin libera voinţă.*

6. Căci, cu siguranţă, asta te mişcă şi de asta te miri: în ce mod anume nu sunt contrarii şi repugnante şi că Dumnezeu este preştiutorul tuturor celor viitoare, şi şi noi păcătuim nu prin necesitate, ci prin voinţă. Dacă Dumnezeu este preştiutor, zici, că omul are să păcătuiască, este, -ntr-adevăr, necesar să păcătuiască: dacă este, însă, necesar, nu este, prin urmare, în actul păcătuirii, arbitrul voinţei, ci, mai degrabă, inevitabila şi neclintita necesitate. Din care raţionament te temi să nu cumva să rezulte fireşte una ca asta, încât sau să fie impiu negat Dumnezeu preştiutor al tuturor celor viitoare, sau, dacă nu putem nega asta, să nu cumva să mărturisim că se păcătuieşte nu prin voinţă, ci prin necesitate: sau te mişcă, cumva, altceva anume? ***Ev.***: Deocamdată, nimic alta. ***Aug.***: Socoţi, aşadar, că lucrurile, în totalitatea lor, al căror preştiutor este Dumnezeu, devin nu prin voinţă, ci prin necesitate. ***Ev.***: Absolut aşa cred. ***Aug.***: Dezmorţeşte-te, în sfârşit, şi scurtează-te puţintel pe tine însuţi, şi, dacă poţi, spune-mi pe care voinţă anume ai de gând s-o ai mâine, oare, pe cea de a păcătui sau pe cea de a face bine. ***Ev.***: Nu ştiu. ***Aug.***: Ce? Socoţi că, tot la fel, nici Dumnezeu n-o ştie? ***Ev.***: În nici un chip nu voi fi crezut una ca asta. ***Aug.***: Dacă, prin urmare, cunoaşte voinţa ta de mâine şi prevede şi voinţele viitoare ale tuturor oamenilor, fie ale celor ce sunt, fie ale celor ce au să fie, prevede, cu atât mai mult, ce are să facă cu juştii şi impiii. ***Ev.***: Desigur, dacă-L numesc pe Dumnezeu preştiutorul lucrărilor mele, cu mult mai încredinţat voi fi zis

dixerim praescire opera sua, et quid sit facturus certissime praevidere. *A.* Nonne igitur caves ne tibi dicatur, etiam ipsum quaecumque facturus est, non voluntate sed necessitate facturum, si omnia quorum Deus praescius est, necessitate fiunt, non voluntate? *E.* Ego cum dicerem necessitate universa fieri quae Deus futura praescivit, ea sola intuebar quae in creatura ejus fiunt, non autem quae in ipso: non enim ea fiunt, sed sunt sempiterna. *A.* Nihil ergo in sua creatura operatur Deus. *E.* Jam semel statuit quemadmodum feratur ordo ejus universitatis quam condidit; neque enim aliquid nova voluntate administrat. *A.* Numquid neminem beatum facit? *E.* Facit vero. *A.* Tunc utique facit, quando ille fit. *E.* Ita est. *A.* Si igitur, verbi gratia, post annum beatus futurus es, post annum te beatum facturus est. *E.* Etiam. *A.* Jam ergo praescit hodie quod post annum facturus est. *E.* Semper hoc praescivit: nunc quoque hoc eum praescire consentio, si est ita futurum.

7. *A.* Dic, quaeso, num tu creatura ejus non es, aut tua beatitudo non in te fiet? *E.* Imo et creatura ejus sum, et in me fiet quod beatus ero. *A.* Non ergo voluntate sed necessitate in te fiet beatitudo tua Deo faciente. *E.* Voluntas illius mihi est necessitas. *A.* Tu itaque invitus beatus eris. *E.* Mihi si esset potestas ut essem beatus, jam profecto essem: volo enim etiam nunc, et non sum, quia non ego, sed ille me beatum facit. *A.* Optime de te veritas clamat. Non enim posses aliud sentire esse in potestate nostra, nisi quod cum volumus facimus. Quapropter nihil tam in nostra potestate, quam ipsa voluntas est. Ea enim prorsus nullo intervallo, mox ut volumus praesto est. Et ideo recte possumus dicere, Non voluntate senescimus, sed necessitate; aut, non voluntate morimur, sed necessitate; et si quid aliud hujusmodi: non voluntate autem volumus, quis vel delirus audeat dicere? Quamobrem, quamvis praesciat Deus nostras voluntates futuras, non ex eo tamen conficitur ut non voluntate aliquid velimus. Nam et de

că El preştie lucrările Sale şi că prevede atotcert ce are de gând să facă. ***Aug.***: Şi nu te temi, prin urmare, să nu cumva să ţi se spună că, dacă toate, cărora Dumnezeu le este preştiutor, devin prin necesitate, nu prin voinţă, până şi El Însuşi va face tot ce are de gând să facă nu prin voinţă, ci prin necesitate? ***Ev.***: Eu, când ziceam că absolut toate, pe care Dumnezeu le-a preştiut viitoare, devin prin necesitate, le aveam în vedere pe singure acelea care devin întru creatura Lui, nu, însă, pe cele întru El Însuşi; ele, într-adevăr, nu devin, ci sunt sempiterne. ***Aug.***: Dumnezeu nu lucrează, prin urmare, nimic întru creatura sa. ***Ev.***: A statornicit, deja, o dată în ce mod să se desfăşoare ordinea universalităţii, pe care a zidit-o, şi nici nu ocârmuieşte, într-adevăr, nimic printr-o nouă voinţă. ***Aug.***: Nu face, oare, pe nimeni fericit? ***Ev.***: Face, desigur. ***Aug.***: Atunci chiar face, din moment ce acela este făcut. ***Ev.***: Aşa-i. ***Aug.***: Că veni, prin urmare, vorba, dacă, peste un an, tu ai să fii fericit, peste un an are să te facă fericit. ***Ev.***: Da. ***Aug.***: El preştie, aşadar, încă de astăzi, ce va să facă peste un an. ***Ev.***: Pururea a preştiut-o; şi consimt că, dacă aşa va să fie, acum chiar o preştie întocmai.

7. ***Aug.***: Spune, te rog, tu nu eşti, oare, creatura Lui, sau fericirea ta nu va fi, ea, oare, făcută întru tine? ***Ev.***: Ba şi creatura Lui sunt, şi şi întru mine va fi făcut că voi fi fericit. ***Aug.***: Nu prin voinţă, ci prin necesitate va deveni întru tine fericirea ta, Dumnezeu, prin urmare, făcând-o. ***Ev.***: Voinţa Lui mi-e mie necesitate. ***Aug.***: Tu vei fi, aşadar, fericit împotriva voinţei tale. ***Ev.***: Dacă aş avea eu potestatea să fiu fericit, aş fi, cu siguranţă, deja; voiesc, însă, chiar acum, şi nu sunt, întrucât nu eu, ci El mă face pe mine fericit. ***Aug.***: Perfect strigă dintru tine adevărul. Căci n-ai putea şti că este o alta întru potestatea noastră, decât numai că facem de-ndată ce voim. Dreptaceea, nimic nu-i atât de-n potestatea noastră, precum este voinţa însăşi. Ea ne stă, -ntr-adevăr, fără absolut nici o-ntârziere, la-ndemână, de-ndată ce voim[2]. Şi, de aceea, putem pe drept zice: „Nu prin voinţă îmbătrânim, ci prin necesitate"; sau: „Nu prin voinţă murim, ci prin necesitate", şi orice alta de acest fel, însă: „Nu prin voinţă voim", cine, fie el şi un delirant, are cuteza s-o zică? Iată de ce, deşi Dumnezeu preştie voinţele noastre viitoare, nu rezultă, totuşi, din asta, că nu prin

beatitudine quod dixisti, non abs teipso beatum fieri, ita dixisti, quasi hoc ego negaverim: sed dico, cum futurus es beatus, non te invitum, sed volentem futurum. Cum igitur praescius Deus sit futurae beatitudinis tuae, nec aliter aliquid fieri possit quam ille praescivit, alioquin nulla praescientia est; non tamen ex eo cogimur sentire, [Col. 1275] quod absurdissimum est et longe a veritate seclusum, non te volentem beatum futurum. Sicut autem voluntatem beatitudinis, cum esse coeperis beatus, non tibi aufert praescientia Dei, quae hodieque de tua futura beatitudine certa est: sic etiam voluntas culpabilis, si qua in te futura est, non propterea voluntas non erit, quoniam Deus eam futuram esse praescivit.

8. Attende enim, quaeso, quanta caecitate dicatur, Si praescivit Deus futuram voluntatem meam, quoniam nihil aliter potest fieri quam praescivit, necesse est ut velim quod ille praescivit: si autem necesse est, non jam voluntate, sed necessitate id me velle fatendum est. O stultitiam singularem! Quomodo ergo non potest aliud fieri quam praescivit Deus, si voluntas non erit, quam voluntatem futuram ille praesciverit? Omitto illud aeque monstruosum, quod paulo ante dixi eumdem hominem dicere, Necesse est ut ita velim, qui necessitate supposita auferre nititur voluntatem. Si enim necesse est ut velit, unde volet cum voluntas non erit? Quod si non hoc modo dixerit, sed dixerit se, quia necesse est ut velit, ipsam voluntatem in potestate non habere; occurretur ex eo quod ipse dixisti, cum quaererem utrum invitus beatus futurus sis: respondisti enim quod jam esses beatus, si potestas esset in te; velle enim te, sed nondum posse dixisti. Ubi ego subjeci de te clamasse veritatem: non enim negare possumus habere nos potestatem, nisi dum nobis non adest quod volumus; dum autem volumus, si voluntas ipsa deest nobis, non utique volumus. Quod si fieri non potest ut dum volumus non velimus, adest utique voluntas volentibus; nec aliud quidquam est in potestate, nisi quod volentibus adest. Voluntas igitur nostra nec voluntas esset, nisi esset in nostra potestate. Porro, quia est in potestate,

voință voim noi ceva[3]. De fapt, şi ceea ce ai spus despre fericire, anume, că nu eşti făcut fericit de la tine însuţi, aşa ai spus-o ca şi cum eu voi fi negat-o: ci vin şi zic că, atunci, când ai să fii fericit, nu tu, nevoitor, ci, voitor, ai să fii. Cum Dumnezeu este, aşadar, preştiutorul viitoarei tale fericiri, şi nici nu poate fi făcut nimic altfel decât a preştiut El, altminteri nu mai există nici un fel de preştiinţă, nu suntem, totuşi, constrânşi să înţelegem din asta, ceea ce este atotabsurd şi cu totul străin de adevăr, că nu tu, voitorul, ai să fii viitor-fericitul. Precum, însă, când vei fi-nceput să fii fericit, preştiinţa lui Dumnezeu, care şi astăzi e sigură de fericirea ta viitoare, nu-ţi răpeşte ţie voinţa fericirii, întocmai aşa, voinţa culpabilă, dacă are, ea, să fie vreuna în tine, nu de aceea nu va mai fi, ea, voinţă, fiindcă Dumnezeu a preştiut-o că are să fie.

8. Ascultă numai, te rog, cu câtă cecitate s-ar zice, de fapt: „Dacă Dumnezeu a preştiut viitoarea mea voinţă, este necesar, deoarece nimic nu poate fi făcut altfel decât a preştiut, să voiesc ceea ce El a preştiut; dacă este, însă, necesar, trebuie recunoscut că eu voiesc, de-acum, asta, nu prin voinţă, ci prin necesitate. O, prostie fără pereche! În ce mod nu poate fi, prin urmare, făcut alta, decât a preştiut Dumnezeu, dacă nu va fi voinţa aceea, pe care El o va fi preştiut viitoare voinţă? O omit pe aceea, egal de monstruoasă, pe care, cu puţin mai nainte, am zis că o zice acelaşi om: „E necesar ca eu să voiesc astfel", care, presupunând necesitatea, se opinteşte să suprime voinţa. Căci, dacă este necesar să voiască, de unde va voi, când nu va exista voinţa? Ceea ce, dacă nu o va fi zis în acest mod, ci va fi zis că el, întrucât este necesar să voiască, nu are voinţa însăşi în potestate, la asta i se va replica prin ceea ce tu însuţi ai spus, când întrebam dacă ai de gând să fii fericit împotriva voinţei tale: căci ai răspuns că ai fi deja fericit, dacă ar fi în tine potestatea; într-adevăr, ai zis că tu vrei, însă nu poţi încă. Unde eu am adăugat imediat că dintru tine a strigat adevărul: nu putem, într-adevăr, nega că noi avem potestatea, decât numai cât nu ne este-ntrutotul la-ndemână ceea ce voim; cât timp, însă, voim, dacă ne lipseşte nouă voinţa, nu mai voim absolut deloc. Dar, pentru că nu se poate-ntâmpla ca, în timp ce voim, să nu voim, voinţa este, prin urmare, absolut întru totul la-ndemâna voitorilor. Voinţa, prin urmare, n-ar fi a noastră, nici voinţă, dacă n-ar fi în potestatea

libera est nobis. Non enim est nobis liberum, quod in potestate non habemus, aut potest non esse quod habemus. Ita fit ut et Deum non negemus esse praescium omnium futurorum, et nos tamen velimus quod volumus. Cum enim sit praescius voluntatis nostrae, cujus est praescius ipsa erit. Voluntas ergo erit, quia voluntatis est praescius. Nec voluntas esse poterit, si in potestate non erit. Ergo et potestatis est praescius. Non igitur per ejus praescientiam mihi potestas adimitur, quae propterea mihi certior aderit, quia ille cujus praescientia non fallitur, adfuturam mihi esse praescivit. *E.* Ecce jam non nego ita necesse esse fieri quaecumque praescivit Deus, et ita eum peccata nostra praescire, ut maneat tamen nobis voluntas libera, atque in nostra posita potestate.

IV. - *Deus praenoscens non cogit ad peccandum, atque adeo peccata juste punit.*

9. *A.* Quid ergo te movet? an forte oblitus quid prima nostra disputatio peregerit, negabis nullo cogente, aut superiore, aut inferiore, aut aequali, sed ea nos voluntate peccare? *E.* Nihil horum prorsus audeo negare: sed tamen, fateor, nondum video quomodo sibi non adversentur haec duo, praescientia Dei de peccatis [Col. 1276] nostris, et nostrum in peccando liberum arbitrium. Nam et justum Deum necesse est fateamur, et praescium. Sed scire vellem qua justitia puniat peccata quae necesse est fieri; aut quomodo non sit necesse fieri quae futura esse praescivit; aut quomodo non Creatori deputandum est, quidquid in ejus creatura fieri necesse est.

10. *A.* Unde tibi videtur adversum esse liberum arbitrium nostrum praescientiae Dei? quia praescientia est, an quia Dei praescientia est? *E.* Quia Dei potius. *A.* Quid ergo? si tu praescires peccaturum esse aliquem, non esset necesse ut peccaret? *E.* Imo necesse esset ut peccaret: non enim

noastră. Apoi, pentru faptul că este în potestate, ne este nouă liberă. Căci nu avem în mod liber ceea ce nu avem în potestate, şi nici nu se poate să nu existe ceea ce avem. Aşa se face că nici nu negăm că Dumnezeu este preştiutorul tuturor celor viitoare, nici că noi voim, totuşi, ceea ce voim. Cum, într-adevăr, este preştiutorul voinţei noastre, însăşi aceea va fi, căreia-i este preştiutor. Voinţa va exista, aşadar, prin faptul că există preştiutorul voinţei. Şi nici nu va fi putut fi voinţă, dacă nu va fi în potestate. Este, deci, şi preştiutor al potestăţii. Prin preştiinţa Lui nu ni se răpeşte, prin urmare, potestatea, care, de aceea îmi va fi mie, mai certă, absolut întrutotul la-ndemână, fiindcă Acela, a cărui preştiinţă nu se înşală, a preştiut-o că are să-mi stea mie întrutotul la-ndemână. ***Ev.***: Iată că nu mai neg, de-acum, că aşa este necesar să se facă totul ce a preştiut Dumnezeu, nici că el preştie păcatele noastre astfel, încât să ne rămână, totuşi, nouă voinţa liberă şi pusă întru potestatea noastră.

IV. - *Dumnezeu, precunoscând, nu constrânge la a păcătui, şi, de aceea, pedepseşte pe drept păcatele.*

9. ***Aug.***: Ce te neliniştеşte, prin urmare, sau, poate, uituc ce va fi-mplinit prima noastră dispută, vei nega că, neconstrângându-ne nimeni, nici superior, nici inferior, nici egal, noi păcătuim doar prin această voinţă ***Ev.***: Nu-ndrăznesc să neg absolut nimic din astea: dar mărturisesc, totuşi, că nu văd încă în ce mod nu se-ncontrează-ndesinc acestea două, preştiinţa lui Dumnezeu despre păcatele noastre şi liberul nostru arbitru întru a păcătui. Căci este necesar să-L mărturisim pe Dumnezeu, şi just, şi preştiutor. Aş vrea, însă, să ştiu prin ce justiţie pedepseşte păcatele, care este necesar să fie făcute; sau în ce mod nu este necesar să fie făcute cele pe care le-a preştiut că au să fie; sau în ce mod nu Creatorului îi trebuie atribuit tot ceea ce este necesar să fie făcut întru creatura lui.

10. ***Aug.***: De unde ţi se pare ţie că liberul nostru arbitru este împotriva preştiinţei lui Dumnezeu, prin faptul că este preştiinţă, sau prin faptul că este preştiinţa lui Dumnezeu? ***Ev.***: Mai degrabă, prin faptul că este a lui Dumnezeu. ***Aug.***: Cum adică: dacă tu ai preşti că neştine are de gând să păcătuiască, nu ar fi necesar să păcătuiască? ***Ev.***: Ba, dimpotrivă, ar fi necesar să păcătuiască,

aliter esset praescientia mea, nisi certa praescirem. *A.* Non igitur quia Dei praescientia est, necesse est fieri quae praescierit, sed tantummodo quia praescientia est; quae si non certa praenoscit, utique nulla est. *E.* Consentio: sed quorsum ista? *A.* Quia, nisi fallor, non continuo tu peccare cogeres, quem peccaturum esse praescires; neque ipsa praescientia tua peccare eum cogeret, quamvis sine dubio peccaturus esset: non enim aliter id futurum esse praescires. Sicut itaque non sibi adversantur haec duo, ut tu praescientia tua noveris quod alius sua voluntate facturus est; ita Deus neminem ad peccandum cogens, praevidet tamen eos qui propria voluntate peccabunt.

11. Cur ergo non vindicet justus, quae fieri non cogit praescius? Sicut enim tu memoria tua non cogis facta esse quae praeterierunt; sic Deus praescientia sua non cogit facienda quae futura sunt. Et sicut tu quaedam quae fecisti meministi, nec tamen quae meministi omnia fecisti; ita Deus omnia quorum ipse auctor est praescit, nec tamen omnium quae praescit, ipse auctor est. Quorum autem non est malus auctor, justus est ultor. Hinc ergo jam intellige qua justitia Deus peccata puniat, quia quae novit futura, non facit: nam si propterea non debet retribuere supplicium peccantibus, quia praevidet peccaturos, nec recte facientibus debet praemia retribuere, quia et recte facturos nihilominus praevidet. Imo vero fateamur et ad praescientiam ejus pertinere ne quid eum lateat futurorum, et ad justitiam, ut peccatum, quia voluntate committitur, ita judicio ejus impune non fiat, sicut praescientia non cogitur fieri.

V. - *Deus de creaturae etiam quae peccat miseriaeque obnoxia est productione laudandus.*

12. Jam illud quod tertio loco posuisti, quomodo non Creatori deputandum sit quidquid in ejus creatura

fiindcă prestiinţa mea nu ar fi altfel preştiinţă, decât numai dacă aş preşti cele certe. ***Aug.***: Nu pentru că este preştiinţa lui Dumnezeu este necesar, prin urmare, să fie făcute cele pe care le va fi preştiut, ci numai şi numai prin faptul că este preştiinţă; care, dacă nu precunoaşte cele certe, este absolut nulă. ***Ev.***: Consimt, dar la ce bun toate astea? ***Aug.***: Pentru că, dacă nu mă înşel, nu urmează numaidecât că tu l-ai constrânge să păcătuiască pe cel pe care l-ai preşti că are de gând să păcătuiască; şi nici preştiinţa ta nu l-ar constrânge pe el să păcătuiască, deşi ar avea, fără nici un dubiu, de gând să păcătuiască, căci, altfel, n-ai preşti-o că are să fie. Precum nu se opun, aşadar, îndesine acestea două, întrucât poţi şti, prin preştiinţa ta, ceea ce altul are de gând să facă prin voinţa sa; întocmai aşa Dumnezeu, neconstrângând pe nimeni întru a păcătui, îi prevede, totuşi, pe aceia care vor păcătui prin voinţa-le proprie.

11. De ce să nu le pedepsească, prin urmare, Justul pe cele pe care PreŞtiutorul nu le constrânge să fie făcute? Căci, precum tu, prin memoria ta, nu le constrângi a fi fost făcute, pe cele care au trecut; întocmai aşa Dumnezeu, prin preştiinţa Sa, nu le constrânge spre a fi făcute pe cele care au să fie. Şi precum tu ţi le aminteşti pe unele, pe care le-ai făcut, şi totuşi, nu toate, pe câte ţi le aminteşti, le-ai făcut; întocmai aşa Dumnezeu le preştie pe toate, al căror autor este El Însuşi, şi nici nu este El Însuşi autorul tuturor celor pe care le preştie. Celor cărora nu le este rău autorul, le este, însă, justul răzbunător. De aici mai înţelege încă prin ce justiţie pedepseşte Dumnezeu păcatele, pentru că pe cele, pe care le cunoaşte viitoare, nu le face: căci, dacă de aceea nu este dator să retribuie păcătoşilor supliciul, fiindcă îi prevede pe cei care vor păcătui, nici dreptfăcătorilor nu le mai datorează să le retribuie premiile, fiindcă nu mai puţin îi prevede şi pe cei care vor face drept. Ba, dimpotrivă, să mărturisim, într-adevăr, şi că aparţine preştiinţei Sale să nu-i rămână Lui nimic ascuns dintru cele viitoare, şi justiţiei, ca păcatul, fiindcă este comis prin voinţă, aşa să nu fie făcut nepedepsit prin judecata lui, precum nu este prin preştiinţa-I constrâns a fi făcut.

V. - *Dumnezeu trebuie lăudat chiar şi pentru producerea creaturii care păcătuieşte şi este expusă nefericirii.*

12. Acum, despre aceea, pe care ai pus-o în al treilea rând, în ce mod anume nu Creatorului trebuie să i se impute tot ce este

fieri necesse est; regula illa pietatis facile commonebit, quam meminisse nos convenit, gratiarum actionem nos debere Creatori nostro. Cujus profecto largissima bonitas justissime laudaretur, etiamsi aliquo inferiore creaturae gradu nos condidisset. Quamvis enim anima nostra peccatis tabefacta sit, sublimior est tamen et melior, quam si in hanc lucem visibilem [Col. 1277] verteretur. Et vides profecto de hujus lucis eminentia, quantum laudent animae Deum etiam corporis sensibus deditae. Quapropter non te jam moveat, quod vituperantur animae peccatrices, ut dicas in corde tuo melius fuisse si non essent. In sui enim comparatione vituperantur, dum cogitatur quales essent, si peccare noluissent. Institutor tamen earum Deus praeclarissime pro humana facultate laudandus est, non solum quoniam peccantes eas juste ordinat, sed etiam quia tales instituit, ut etiam peccatis sordidatae, nullo modo lucis corporalis dignitate superentur, de qua tamen jure laudatur.

13. Illud quoque moneo caveas, ne forte non dicas quidem melius fuisse ut non essent, sed dicas aliter fieri eas debuisse. Quidquid enim tibi vera ratione melius occurrerit, scias fecisse Deum tanquam bonorum omnium conditorem. Non est autem vera ratio, sed invida infirmitas, cum aliquid melius faciendum fuisse cogitaveris, jam nihil aliud inferius velle fieri, tanquam si perspecto coelo, nolles terram factam esse; inique omnino. Recte enim reprehenderes, si praetermisso coelo terram factam videres, quoniam diceres ita eam fieri debuisse, sicuti posses cogitare coelum. Cum ergo etiam illud ad cujus speciem volebas terram perducere, factum esse perspiceres, non autem hoc terram, sed coelum vocari; credo quod re meliore non fraudatus, ut inferior quoque aliqua fieret et terra esset, nequaquam invidere deberes. In qua terra rursus secundum partes ejus tanta est varietas, ut nihil quod ad terrae pertinet speciem cogitanti occurrat, quod non

necesar să fie făcut întru creatura Sa; ne va învăța, ușor, acea normă a pietății cât de mult se cuvine să ne amintim că datorăm aducerea mulțumirilor Creatorului nostru. A Cărui absolut nemărginită bunătate ar fi atotdrept lăudată, chiar dacă ne-ar fi zidit pe noi pe vreo oarecare treaptă inferioară a creaturii. Oricât de putred de păcate să fi fost, într-adevăr, sufletul nostru, el este mai sublim, totuși, și mai bun decât dacă ar fi prefăcut fie și în lumina aceasta vizibilă. Iar despre eminența luminii vezi, desigur, cât de mult Îl laudă pe Dumnezeu sufletele, chiar și cele dedate simțurilor corpului. Dreptaceea, să nu te mai miște că sunt vituperate sufletele pecatrice, încât să zici, întru inima ta, că ar fi fost mai bine dacă ele n-ar exista. Căci sunt vituperate întru compararea îndesinc însele, când se cugetă de cel fel ar fi, dacă n-ar fi voit să păcătuiască. Institutorul lor, Dumnezeu, trebuie, totuși, atotminunat, după putința omenească, lăudat, nu numai pentru că le rânduiește just pe ele, păcătoasele, ci și pentru faptul că le-a instituit astfel, încât, chiar și sordidate de păcate, nu sunt, în nici un mod, întrecute de demnitatea luminii corporale, pentru care este, totuși, pe drept lăudat.

13. Te sfătuiesc să te păzești, mai încaltea, și de faptul ca nu cumva, dacă, poate, nu zici că ar fi fost, iacătă, mai bine, dacă n-ar exista, să zici, totuși, că n-ar fi trebuit ca ele să fie făcute astfel. Căci, orice ți se va fi arătat, prin dreaptă rațiune, mai bun, să știi că l-a făcut Dumnezeu ca ziditor al bunelor toate. Nu este, însă, adevărată rațiune, ci insidioasă infirmitate ca, odată ce vei fi cugetat că ar fi trebuit să fie făcut ceva mai bun, să nu mai vrei să fie făcut, de-acum, nimic altceva inferior, precum, dacă, privind cerul, n-ai vrea, absolut nedrept, să fi fost făcut pământul. Ai dezaproba, într-adevăr, pe drept, dacă, omițând cerul, ai vedea făcut numai pământul, pentru că, abia atunci, ai putea spune că el ar fi trebuit să fie făcut așa, precum ai putea cuegta cerul. Cum, însă, ți-ai da seama că până și el, la a cărui frumsețe voiai să ajungă pământul, a fost făcut, însă el nu se numește pământ, ci cer, cred că, nefraudat prin lucrul mai bun, n-ai fi, în nici un mod, îndatorat să privești cu ochi răi că ar fi făcut ceva, fie și inferior, și acesta ar fi pământul. În care pământ, iarăși, atâta de mare este, după părțile lui, varietatea, încât, din ce ține de fața

in tota ejus mole Deus omnium conditor fecerit. Namque a terra feracissima et amoenissima usque ad salsissimam et infecundissimam, ita gradatim per medias pervenitur, ut nullam reprehendere audeas, nisi in comparatione melioris; atque ita per omnes gradus laudis ascendas, ut quod summum genus terrae inveneris, solum tamen esse nolis. Jam vero inter totam terram et coelum quanta distantia est? Interponuntur enim humida flabilisque natura: atque ex his quatuor elementis aliae innumerabiles nobis, numeratae autem Deo rerum species formaeque variantur. Potest ergo esse aliquid in rerum natura, quod tua ratione non cogitas. Non esse autem quod vera ratione cogitas, non potest. Neque enim tu potes aliquid melius in creatura cogitare, quod creaturae artificem fugerit. Humana quippe anima naturaliter divinis ex quibus pendet connexa rationibus, cum dicit, Melius hoc fieret quam illud; si verum dicit, et videt quod dicit, in illis quibus connexa est rationibus videt. Credat ergo Deum fecisse quod vera ratione ab eo faciendum fuisse cognovit, etiamsi hoc in rebus factis non videt. Quia etiamsi coelum oculis videre non posset, et tamen ratione vera tale aliquid faciendum fuisse colligeret, credere debuit factum esse, quamvis id oculis non videret. Non enim cogitatione videret fuisse faciendum, nisi in iis rationibus quibus facta sunt omnia. Quod autem ibi non est, tam nemo potest veraci cogitatione videre, quam non est verum.

14. [Col. 1278] In eo plerique homines errant, quia meliora cum mente conspexerint, non in sedibus congruis ea oculis quaerunt. Velut si quisquam perfectam rotunditatem ratione comprehendens, stomachetur quod talem in nuce non invenit, si nullum unquam corpus rotundum praeter hujuscemodi poma conspexit. Nam ita quidam cum ratione verissima videant meliorem esse creaturam, quae quamvis habeat liberam voluntatem, Deo tamen semper infixa, nunquam peccaverit; intuentes

pământului, să nu-i apară cugetătorului nimic, pe care să nu-l fi făcut, în întreagă massa sa, Dumnezu, ziditorul tuturor. Într-adevăr, de la pământul atotroditor şi atotplăcut vederii, până la sărăturile cele mai urâte şi mai sterile, se ajunge astfel, treptat, prin forme intermediare, să nu-ndrăzneşti s-o blamezi pe niciuna, decât numai în comparaţie cu una mai bună; şi să urci astfel pe toate treptele laudei, încât nici cel pe care-l vei fi găsit supremul soi de pământ, să nu voieşti, totuşi, să existe doar el, singurul. Acum, într-adevăr, câtă distanţă este între întreg pământul şi cer? Căci se interpun natura umidă şi gazoasă, şi, dintru aceste patru elemente se-mpestriţă alte spețe şi forme, pentru noi de nenumărat, pentru Dumnezeu, însă, numărate. Poate, prin urmare, fi, în firea lucrurilor, ceva, pe care să nu-l cugeți prin raţiunea ta. A nu fi, însă, ceea ce cugeți cu adevărata raţiune, nu se poate. Şi nici tu nu poți, încaltea, cugeta ceva mai bun întru creatură, care-i va fi scăpat artificelui creaturii. Desigur, sufletul uman, natural unit raţiunilor divine, de care depinde, cum zice: „Mai bine ar fi făcut asta, decât aceea", dacă zice adevărat şi vede, ce zice, întru acele raţiuni, cărora le este unit, vede. Creadă, prin urmare, că Dumnezeu a făcut ceea ce el a cunoscut, prin dreaptă raţiune, că ar fi trebuit să fie făcut de către El, chiar dacă asta n-o vede în lucrurile făcute. Căci, chiar dacă n-ar putea să vadă cu ochii cerul, şi ar deduce, totuşi, cu adevărata raţiune, că ceva de acest fel ar fi trebuit să fie făcut, a fost obligat să creadă că a fost făcut, deşi nu vedea asta cu ochii. Căci n-ar vedea, prin cugetare, că trebuie să fie făcut, decât numai întru acele raţiuni, prin care au fost făcute toate. Ceea ce, însă, nu este acolo, întocmai aşa n-o poate nimenea vedea prin raţiune veridică, precum nici nu există veridic.

14. În asta rătăcesc cei mai mulți oameni, deoarece, cum vor fi întrevăzut, cu mintea, maibunele, nu le caută în sediile congrue. Precum, dacă neştine, cuprinzând, prin raţiune, perfecta rotunjime, s-ar înfuria că n-o găseşte întocmai în nucă, în caz că nu a mai văzut nicăieri nici un corp rotund, înafara acestui fel de poamă. Căci, aşa-s în stare unii să vadă, prin atotadevărată raţiune, că este mai bună creatura, care, oricât să aibă, ea, libera voinţă, totuşi, etern întrulocată lui Dumnezeu, nu va fi păcătuit nicicând; scurtând ei păcatele oamenilor, se-ndurerează nu ca să-nceteze a

peccata hominum, non ut peccare desinant, sed quia facti sunt dolent, dicentes: Tales nos faceret, ut semper incommutabili ejus veritate perfrui, nunquam autem peccare vellemus. Non clament, non succenseant: quia neque ipsos ideo coegit peccare, quia fecit, quibus potestatem utrum vellent dedit; et sunt tales quidam Angeli, qui neque peccaverunt unquam, neque peccaturi sunt. Quamobrem si te delectat creatura quae perseverantissima voluntate non peccat, non est dubitandum quod eam peccanti recta ratione praeponas: sed sicut eam tu cogitatione praeponis; sic eam creator Deus ordinatione praeposuit. Crede esse talem in superioribus sedibus, et in sublimitate coelorum: quia si bonitatem Conditor praebuit ad eam condendam cujus praevidit futura peccata, nullo modo non praeberet eam bonitatem, ut creaturam conderet quam peccaturam non esse praescivit.

15. Habet enim illa sublimis perpetuam beatitudinem suam, in perpetuum fruens Creatore suo, quam perpetua tenendae justitiae voluntate promeretur. Habet deinde ordinem suum etiam ista peccatrix, amissa in peccatis beatitudine, sed non dimissa recuperandae beatitudinis facultate. Quae profecto superat eam quam peccandi perpetua voluntas tenet: inter quam et illam priorem permanentem in voluntate justitiae, haec medietatem quamdam demonstrat, quae poenitendi humilitate altitudinem suam recipit. Nam neque ab illa creatura, quam praescivit Deus non solum peccaturam, sed etiam in peccandi voluntate mansuram, abstinuit largitatem bonitatis suae, ut eam non conderet. Sicut enim melior est vel aberrans equus, quam lapis propterea non aberrans, quia proprio motu et sensu caret; ita est excellentior creatura quae libera voluntate peccat, quam quae propterea non peccat, quia non habet liberam voluntatem. Et sicut laudarem vinum in suo genere bonum, de quo vino inebriatum hominem vituperarem, et tamen eumdem hominem jam vituperatum et adhuc ebrium, laudato illi

păcătui, ci pentru faptul că au fost făcuți, zicând: „De-aceștia de ne făcea pe noi, ca pururea să voim să ne bucurăm de nestrămutatul lui adevăr, nicicând, însă, să nu voim să păcătuim". Nu strige, nu se aprindă: căci nici pe ei înșiși, cărora le-a dat potestatea să voiască una din două, prin însuși faptul că i-a făcut, nu înseamnă că i-a constrâns să și păcătuiască; și astfel sunt unii îngeri, care nici n-au păcătuit nicicând, și nici nu au de gând să păcătuiască. Dreptaccea, dacă pe tine te-ncântă creatura, care, cu atotperseverentă voință, nu păcătuiește, nu trebuie să te-ndoiești s-o prepui, cu dreaptă rațiune, celei păcătuitoare; dar, precum tu o prepui prin cugetare, așa Dumnezeu, Creatorul, a prepus-o prin iconomie. Crede că una astfel este, în lăcașurile superioare și în sublimitatea cerurilor: căci, dacă Ziditorul și-a arătat bunătatea întru zidirea aceleia, ale cărei păcate viitoare le-a prevăzut, nu-i cu putință să nu-și fi arătat acea bunătate ca să zidească creatura pe care a prestiut-o că nu are de gând să păcătuiască.

15. Are, într-adevăr, cea sublimă, perpetuu îmbucurându-se dintru Creatorul său, perpetua sa beatitudine, pe care și-o binemerită prin perpetua voință a ținerii justiției. Are, apoi, ordinea sa până și aceasta pecatrice, părăsindu-și, întru păcate, beatitudinea, dar nepărăsită de facultatea recuperării beatitudinii. Care stă, negreșit, deasupra celei pe care o ține perpetua voință de a păcătui; între care și cea dinainte, permanenta întru voința justiției, învederează o oarecare medietate aceasta, care, prin umilitatea penitenței, își redobândește altitudinea sa. Căci nici față de acea creatură, pe care a prestiut-o nu doar păcătuitoare, ci chiar rămăstitoare întru voința păcătuirii, nu și-a abținut Dumnezeu larghețea bunătății Sale, să n-o zidească. Precum, într-adevăr, este mai bun un cal, fie și nărăvaș, decât o piatră, de accea nenărăvașă, fiindcă este lipsită de propria-i mișcare și simț; așa este mai excelentă creatura care păcătuiește prin libera voință decât cea care de aceea nu păcătuiește, fiindcă nu are libera voință. Și, precum aș lăuda, în soiul său, vinul, dintru care vin pe omul îmbătat l-aș vitupera, și, totuși, pe același om, deja vituperat și beat încă, i l-aș antepune acelui vin lăudat, dintru

vino, de quo ebrius factus est, anteponerem: ita corporalia creatura in suo gradu jure laudanda est; cum illi vituperandi sint, qui ejus immoderato usu a veritatis perceptione avertuntur; quamvis iidem rursus jam perversi, et quodammodo temulenti, eidem creaturae in ordine suo laudabili, cujus aviditate evanuerunt, non jam merito vitiorum, sed adhuc naturae dignitate praeferuntur.

16. Quia igitur omnis anima omni corpore est melior, omnisque peccatrix anima quocumque ceciderit, [Col. 1279] nulla commutatione corpus efficitur, nec omnino illi aufertur quod anima est, et ideo nullo pacto amittit quod corpore est melior, in corporibus autem lux tenet primum locum; consequens est ut primo corpori anima extrema praeponatur, fierique possit ut corpori alicujus animae aliquod aliud corpus anteferatur, ut autem ipsi animae nullo modo. Cur ergo non laudetur Deus, et ineffabili praedicatione laudetur, qui cum fecerit eas quae in legibus essent justitiae permansurae, fecit etiam alias animas, quas vel peccaturas, vel in peccatis etiam perseveraturas esse praevidebat; cum et tales adhuc meliores sint eis, quae quoniam nullum habent rationale ac liberum voluntatis arbitrium, peccare non possunt? Quae tamen adhuc etiam ipsae meliores sunt, quam corporum quorumlibet quamlibet splendidissimus fulgor, quem pro ipsius summi Dei substantia quidam, quamvis cum magno errore, venerantur. Quod si in ordine corporearum creaturarum ab ipsis siderum choris usque ad numerum capillorum nostrorum, ita gradatim bonarum rerum pulchritudo contexitur, ut imperitissime dicatur, Quid est hoc? utquid hoc? omnia enim ordine suo creata sunt: quanto imperitius de quacumque anima dicitur, quae ad quantamlibet sui decoris diminutionem defectumque pervenerit, omnium corporum dignitatem sine ulla dubitatione semper superabit?

17. Aliter enim aestimat ratio, aliter usus. Ratio aestimat luce veritatis, ut recto judicio subdat minora

care s-a îmbătat; aşa trebuie, pe drept, lăudată, pe treapta sa, creatura corporală; după cum trebuie să fie vituperaţi cei care, printr-un uz imoderat al ei, se abat de la perceperea adevărului, deşi, iarăşi, ei înşişi, deja perverşi şi, într-un anume chip, beţi, îi sunt încă, de-acum nu prin meritul viciilor, ci numai prin demintatea naturii, preferaţi aceleiaşi, în ordinea sa, lăudabile creaturi, de a cărei aviditate s-au pierdut pe sine înşişi.

16. Întrucât, aşadar, tot sufletul este mai bun decât tot corpul, şi tot sufletul pecatrice, oriunde va fi căzut, nu se transfigurează, prin nici un fel de comutaţiune, corp, şi, absolut sigur, nu i se ia lui datul în sine, că este suflet, şi, de aceea, nu pierde, în nici un fel, datul în sine că este mai bun decât corpul, iară, între corpuri, lumina ţine primul loc: este, deci, consecvent ca primului corp să i se prepună extremul[4] suflet, şi, poate, se poate-ntâmpla cumcă corpului vreunui suflet să i se pună mai presus vreun alt corp oarecare, pe când sufletului însuşi, însă, în nici un mod. De ce să nu fie, aşadar, lăudat şi, încaltea, să fie lăudat cu inefabilă predicaţiune Dumnezeu, Carele, cum le va fi făcut pe cele, care ar avea de gând să rămână statornic întru legile justiţiei, le-a făcut chiar şi pe celelalte suflete, pe care le prevedea fie că ar avea de gând să păcătuiască, fie că ar avea de gând chiar să persevereze întru păcate; altminteri şi unele ca şi acestea să fie încă mai bune decât acelea care nu pot să păcătuiască, întrucât nu au nimic raţional, nici liberul arbitru al voinţei? Care, totuşi, până şi ele însele, sunt încă mai bune decât fulgoarca oricât de-atotstrălucitoare a oricăror corpuri, pe care unii, deşi cu mare eroare, o venerează ca substanţa supremului Dumnezeu Însuşi. Fapt este că, dacă, întru ordinea creaturilor corporale, de la înseşi chorurile stelelor, până la numărul perilor capetelor noastre, frumseţea lucrurilor bune se întreţese treptat astfel, încât s-ar zice atotprosteşte: „Ce-i asta?„ sau: „De ce, oare, asta", căci toate au fost create cu ordinea lor, cu cât şi mai prosteşte se zice despre oricare suflet, care, la oricâtă diminuţie a frumseţii sale şi defect va fi ajuns, va sta, fără nici un fel de îndoială, pururi, deasupra demnităţii tuturor corpurilor.

17. Într-un fel estimează, într-adevăr, raţiunea, altfel, uzul. Raţiunea estimează, întru lumina adevărului, să subordoneze, prin

majoribus: usus autem consuetudine commoditatis plerumque inclinatur, ut ea pluris aestimet quae veritas minora esse convincit. Cum enim corpora coelestia corporibus terrestribus magna differentia ratio praeponat, quis tamen carnalium hominum non mallet, vel plurai deesse in coelo sidera, quam unam arbusculam in agro suo, aut vaccam in armento? Sed sicut aetate majores homines vel omnino contemnunt, vel certe patienter corrigenda exspectant judicia parvulorum, qui exceptis quibusdam quorum amore laetantur, quemlibet hominum caeterorum mori malunt, quam passerem suum; et multo magis si homo sit ille terribilis, passer autem canorus et pulcher: ita ii qui provectu animi ad sapientiam profecerunt, imperitos rerum aestimatores cum invenerint Deum laudantes in creaturis minoribus, qui eas carnalibus suis sensibus accommodatius adhibent, in superioribus vero atque melioribus partim eum non laudantes, minusve laudantes, partim etiam vituperare aut emendare conantes, partim non credentes quod earum ille sit conditor; talium judicia vel omnino contemnere, si corrigere nequeunt, vel donec corrigant, aequo animo tolerare ac sustinere consuescant.

VI. - *Nemo vere dixerit se malle non esse quam miserum esse.*

18. Quae cum ita se habeant, tantum abest a vero, quod Creatori deputanda existimantur peccata creaturae, [Col. 1280] quamvis necesse est fiant quae ipse futura praescivit, ut cum tu dixeris non te invenire quomodo non ei deputetur quidquid in ejus creatura fieri necesse est; ego contra non inveniam modum, neque inveniri posse atque omnino non esse confirmem, quo ei deputetur quidquid in ejus creatura ita fieri necesse est, ut voluntate peccantium fiat. Si enim quis dixerit, Non esse, quam miserum me esse mallem: respondebo, Mentiris. Nam et nunc miser es, nec ob aliud mori non vis, nisi ut sis: ita cum miser

dreaptă judecată, minorele majorelor, uzul, însă, se înclină, de cele mai multe ori, prin puterea obişnuinţei, să le estimeze mai mult pe cele pe care adevărul le dovedeşte că sunt minore. Cum, într-adevăr, raţiunea va prepune, cu mare diferenţă, corpurilor terestre corpurile celeste, cine, totuşi, dintre oamenii carnali, nu ar mai voi să piară mai degrabă fie şi mai multe stele de pe cer, decât o singură tufiţă din ogorul său sau o vacă din cireadă? Dar, precum oamenii mai mari prin etate sau disprețuiesc absolut, sau aşteaptă, bine-nţeles, cu pacienţă să se corijeze judecăţile copiilor, care, exceptându-i pe unii de a căror iubire se bucură, maivoiesc să moară oricare dintre ceilalţi oameni, decât pasărea lor; şi, cu multul mai mult, dacă omul este unul temut, pasărea, însă, plăcută la cânt şi frumoasă; întocmai aşa cei care, prin înaintarea spiritului, au ajuns la înţelepciune, cum îi vor fi întâlnit pe nepricepuţii estimatori ai lucrurilor, lăudători ai lui Dumnezeu întru creaturile minore, pe care ei şi le aproprie mai potrivite simţurilor lor carnale, întru cele superioare, însă, şi mai bune, în parte, nelăudându-L pe El, sau lăudându-L mai puţin, în parte, chiar sforţându-se să vitupereze şi să emendeze, în parte, necrezând că El este ziditorul acestora; fie se obişnuiesc, dacă nu-s în stare să li le corijeze, să disprețuiască absolut judecăţile unoara d'al'de'ăstora, fie să li le tolereze şi să li le rabde cu calm, până să şi le corijeze.

VI. - *Nimenea nu poate adevărat zice că maivoieşte nefiinţa decât fiinţarea nefericită.*

18. Care, cum aşa se prezintă în sine, este lipsit de temei adevărat numai că se estimează de imputat Creatorului păcatele creaturii, deşi este necesar să fie făcute cele pe care El Însuşi le-a preştiut viitoare, după cum, când tu vei fi zis că nu găseşti cum să nu i se impute Lui orice este necesar să fie făcut întru creatura Lui, eu, dimpotrivă, nu voi găsi, şi nici nu poate fi găsit, şi pot confirma, într-un cuvânt, că nici nu există modul prin care să i se impute Lui orice este necesar să fie făcut astfel, în creatura Lui, încât să fie făcut prin voinţa păcătoşilor. Căci, dacă va fi zis cineva: „Aş maivoi[5] a nu fi, decât ca eu să fiu nefericit": îi voi răspunde: „Minţi. Căci şi acum eşti nefericit, şi nici să mori nu vrei de alta, decât numai ca să fii; tot astfel, când nu vrei să fii

nolis esse, esse vis tamen. Age igitur gratias ex eo quod es volens, ut quod invitus es auferatur. Volens enim es, et miser invitus es. Quod si ingratus es in eo quod esse vis, jure cogeris esse quod non vis. Ex illo igitur quod etiam ingratus habes quod vis, Creatoris laudo bonitatem: ex illo autem quod pateris ingratus quod non vis, ordinatoris laudo justitiam.

19. Si dixerit, Non ideo mori nolo, quod malim miser esse quam omnino non esse, sed ne post mortem miserior sim: respondebo, Si hoc injustum est, non sic eris; si autem hoc justum est, laudemus eum cujus legibus sic eris. Si dixerit, Unde praesumam quod si hoc injustum est, non sic ero? respondebo, Quia si eris in tua potestate, aut miser non eris, aut tu ipse te injuste regendo, juste eris miser; aut volendo et non valendo te juste regere, non eris in tua potestate, et aut in nullius eris, aut in alterius: si in nullius, aut invitus, aut volens: sed invitus esse nihil potes, nisi te vis aliqua superaverit; porro nulla vi superari potest, qui est in nullius potestate: si autem volens in nullius eris potestate, ad hoc ratio recurrit, ut sis in tua; et aut te injuste regendo juste miser sis; aut quoniam quodlibet volens eris, habes adhuc unde gratias agas bonitati Conditoris tui. Quod si in tua potestate non eris, aut potentior profecto, aut infirmior te habebit in potestate. Quod si infirmior, tua culpa, et justa miseria: poteris enim infirmiorem superare si voles. Si autem potentior te infirmiorem habebit in potestate, nullo modo tam rectam ordinationem recte injustam putabis. Verissime igitur dictum est: Si hoc injustum est, non sic eris; si autem justum, laudemus eum cujus legibus sic eris.

VII. - *Esse diligitur et a miseris, quia ab illo sunt qui summe est.*

20. Si dixerit: Ideo magis volo vel miser esse, quam omnino non esse, quia jam sum; si autem priusquam

nefericit, vrei, totuşi, să fii. Adu, aşadar, mulţumiri, dintru aceea că eşti voind, ca să ţi se ia ceea ce eşti împotriva voinţei tale. Eşti, într-adevăr, voind, şi nefericit eşti împotriva voinţei tale. Căci, dacă eşti ingrat faţă de ceea ce vrei să fii, eşti, pe drept, constrâns să fii ceea ce nu vrei. Prin faptul că tu ai, chiar şi ingrat, ceea ce vrei, laud, aşadar, bunătatea Creatorului: prin faptul, însă, că, ingrat, suferi ceea ce nu vrei, laud justiţia Orânduitorului".

19. Dacă va fi zis: „Nu de aceea nu vreau să mor, fiindcă aş maivoi să fiu nefericit, decât să nu fiu absolut deloc, ci ca nu cumva, după moarte, să fiu mai nefericit"; îi voi răspunde: „Dacă asta-i injust, nu vei fi aşa; dacă, însă, asta-i just, să-L lăudăm pe Acela prin ale Cărui legi vei fi aşa". Dacă va fi zis: „De unde să prezum că, dacă asta-i injust, nu va fi aşa?", îi voi răspunde: „Fiindcă, dacă vei fi în potestatea ta, sau nu vei fi nefericit, sau, conducându-te tu însuţi pe tine, vei fi în mod just nefericit; sau, voind, şi neputând să te conduci just, nu vei mai fi în potestatea ta, şi, sau nu vei fi într-a nimănui, sau într-a altuia: dacă, într-a nimănui, sau, împotriva voinţei tale, sau, voind: dar nu poţi fi nimic împotriva voinţei tale, decât numai dacă te va fi-nvins vreo putere: apoi, cel care nu este-n potestatea nimănui nu poate fi invins de nici o putere: dacă, însă, voind, nu vei fi în potestatea nimănui, la asta raţiunea recuză să fii într-a ta: şi, sau, tu conducându-te injust, să fii în mod just nefericit, sau, fiindcă voind, vei fi orice vrei, ai încă de unde să aduci mulţumiri bunătăţii Ziditorului tău. Fapt este că, dacă nu vei fi în potestatea ta, te va avea, desigur, în potestate sau maiputernicul, sau maislabul. Iar, dacă, maislabul, din cauza ta, şi-i justă nefericirea, căci, dacă vei voi, îl vei putea învinge pe cel mai slab. Dacă, însă, maiputernicul te va avea pe tine, maislabul, în potestate, în nici un chip nu vei putea socoti, pe drept, injustă o atâta de dreaptă orânduială. Atotadevărat s-a spus, prin urmare: «Dacă asta-i injust, nu vei fi aşa, dacă, însă-i just, să-L lăudăm pe Acela, prin ale Cărui legi vei fi aşa»".

VII. - *Fiinţa este-ndrăgită şi de către nefericiţi, fiindcă sunt de la Acela care este suprem.*

20. Dacă va fi zis: „De aceea voiesc mai mult fiinţa[6], fie şi nefericită, decât absoluta nefiinţă, fiindcă deja fiinţez. Dacă puteam

essem possem consuli, eligerem non esse potius quam ut essem miser. Nunc enim quod timeo non esse cum miser sim, ad ipsam miseriam pertinet, qua non id volo, quod velle deberem; magis enim non esse, quam miser esse velle deberem. Nunc vero fateor me quidem malle vel miserum esse quam nihil; sed tanto stultius id volo, quanto miserius: tanto autem miserius, quanto verius video non hoc me velle debuisse. Respondebo: Cave potius ne hic erres, ubi te videre verum putas. Nam si beatus esses, utique esse quam non esse malles; et nunc miser cum sis, mavis tamen esse vel miser quam omnino non esse, cum esse nolis miser. Considera igitur, quantum potes, quam magnum [Col. 1281] bonum sit ipsum esse, quod et beati et miseri volunt. Nam si hoc bene consideraveris, videbis te in tantum esse miserum, in quantum non propinquas ei quod summe est; in tantum autem putare melius esse, ut quisque non sit quam ut miser sit, in quantum non vides quod summe est: et ideo tamen te esse velle, quoniam ab illo es qui summe est.

21. Si vis itaque miseriam fugere, ama in te hoc ipsum, quia esse vis. Si enim magis magisque esse volueris, ei quod summe est propinquabis: et gratias age nunc quia es. Quamvis enim beatis sis inferior, superior tamen es quam ea quae non habent vel beatitudinis voluntatem; quorum tamen multa etiam a miseris laudantur. Omnia tamen eo ipso quo sunt, jure laudanda sunt; quia eo ipso quo sunt, bona sunt. Quanto enim amplius esse amaveris, tanto amplius vitam aeternam desiderabis, teque ita formari exoptabis, ut affectiones tuae non sint temporales, de temporalium rerum amoribus inustae et impressae: quae temporalia et antequam sint non sunt, et cum sunt fugiunt, et cum fugerint non erunt. Itaque cum futura sunt, nondum sunt; cum autem praeterita sunt, jam non sunt. Quomodo igitur tenebuntur ut maneant, quibus hoc est incipere ut sint, quod est

fi, însă, consultat, înainte de-a fiinţa, alegeam mai degrabă nefiinţa, decât fiinţa nefericită. Acum, într-adevăr, că mă tem de nefiinţă, ţine de însăşi nefericirea prin care nu voiesc ceea ce ar trebui să voiesc: căci ar trebui să voiesc, mai degrabă, nefiinţa, decât fiinţarea nefericită. Acum, însă, mărturisesc că eu voiesc, într-adevăr, fiinţa, fie şi nefericită, decât neantul; dar voiesc asta cu atât mai prosteşte, cu cât mai nefericit: cu atât mai nefericit, însă, cu cât văd mai adevărat că nu a trebuit să voiesc asta". Voi răspunde: „Ia, mai degrabă, seama să nu greşeşti aici, unde socoţi că tu vezi adevărat. Căci, dacă ai fi fericit, încă tot ai maivoi fiinţa, decât nefiinţa; şi şi acum, nefericit cum fiinţezi, maivoieşti, totuşi, fiinţa, fie şi nefericită, decât absoluta nefiinţă, devreme ce nu voieşti să fiinţezi nefericit. Consideră, pe cât poţi, cât de mare bine este, prin urmare, însăşi fiinţa, pe care şi nefericiţii şi fericiţii o voiesc. Căci, dacă vei fi considerat-o bine pe asta, vei vedea că tu eşti nefericit întru atât, în cât nu i te apropii Celui Care fiinţează suprem; întru atâta, însă, că socoţi că este mai bine ca nimenea să nu fiinţeze, decât să fiinţeze nefericit, în cât nu vezi ceea ce fiinţează suprem: şi că tu voieşti, totuşi, să fiinţezi, fiindcă fiinţezi de la Acela Care fiinţează suprem.

21. Dacă voieşti, prin urmare, să laşi nefericirea, iubeşte întru tine însuşi faptul că voieşti fiinţa. Dacă vei fi voit, într-adevăr, din ce în ce mai mult şi mai mult, fiinţa, I te vei apropia Celui Carele fiinţează suprem. Şi adu acum mulţumiri că fiinţezi. Căci, deşi fiinţezi inferior fericiţilor, fiinţezi, totuşi, superior celor care nu au nici măcar voluptatea beatitudinii: dintre care sunt, totuşi, multe, până şi de nefericiţi, lăudate. Totuşi, toate, prin însuşi faptul că fiinţează, trebuie, pe drept, lăudate: fiindcă, prin însuşi faptul că fiinţează, sunt bune. Căci, cu cât mai adânc vei iubi fiinţa, cu atât mai adânc vei dori viaţa eternă şi vei exopta să te formezi pe tine astfel, ca afecţiunile tale să nu fie temporale, marcate şi imprimate de amorurile lucrurilor temporale: care temporale, nici, înainte să fie, nu sunt, şi, când sunt, dispar, şi, cum vor fi dispărut, nu vor mai fi. Şi, astfel, cum sunt viitoare, nu sunt încă; când, însă, au trecut, de-acum nu mai sunt. Sau în ce mod vor fi ţinute, prin urmare, să dăinuie cele pentru care a începe să fie înseamnă totuna cu a urma să nu fie? Cine iubeşte, însă, fiinţa le aprobă pe

pergere ut non sint? Qui autem amat esse, probat ista in quantum sunt, et amat quod semper est. Et si variabatur in amore istorum, munietur in illius; et si diffluebat in amore transeuntium, in permanentis amore solidabitur, et stabit, et obtinebit ipsum esse, quod volebat cum timebat non esse, et stare non poterat irretitus amore fugientium. Non igitur tibi displiceat, imo maxime placeat, quod mavis esse vel miser, quam propterea miser non esse, quia nihil eris. Huic enim exordio quo esse vis, si adjicias magis magisque esse, consurgis atque exstrueris in id quod summe est; atque ita te ab omni labe cohibebis, qua transit ut non sit quod infime est, et secum amantis vires subruit. Hinc fiet ut qui mavult non esse, ne miser sit, quia non esse non potest, restet ut miser sit. Qui autem plus amat esse quam odit miser esse, adjiciendo ad id quod amat, quod odit excludat: cum enim in suo genere perfecte esse coeperit, miser non erit.

VIII. - *Non esse a nemine eligitur, ne quidem ab illis qui sibi necem consciscunt.*

22. Nam illud vide quam absurde et inconvenienter dicatur: Mallem non esse quam miser esse. Qui enim dicit, Mallem hoc quam illud, eligit aliquid. Non esse autem non est aliquid, sed nihil; et ideo nullo pacto potes recte eligere, quando quod eligas non est. Dicis velle te quidem esse, cum sis miser, sed non hoc velle debuisse. Quid igitur velle debuisti? Non esse, inquis, potius. Si hoc velle debuisti, hoc est melius; quod autem non est, melius esse non potest: non ergo id velle debuisti; veraciorque sensus est quo id non vis, quam opinatio per quam te id velle debuisse arbitraris. Deinde quod quisque recte eligit appetendum, cum ad id pervenerit, necesse est melior fiat; melior [Col. 1282] autem esse non poterit, qui non erit: nemo igitur recte potest eligere ut non sit. Neque enim moveri nos oportet eorum judicio, qui urgente miseria sese interemerunt.

acestea întrucât fiinţează şi iubeşte ceea ce fiinţează etern. Şi, dacă nu era statornic întru iubirea acestora, se va întări întru a Aceluia, şi, dacă se muia întru iubirea trecătoarelor, se va întări întru iubirea permanentelor, şi va dura şi va obţine însăşi fiinţa pe care o voia, când se temea de nefiinţă şi, prins în laţ de iubirea trecătoarelor, nu puteam dura. Să nu-ţi displacă, prin urmare, ba, mai degrabă, să-ţi placă îndeosebi, că maivoieşti, fie şi nefericită, fiinţa, decât de aceea să nu voieşti fiinţarea nefericită, fiindcă vei fi neant. Acestui exordiu, într-adevăr, prin care voieşti fiinţa, dacă îi adaugi din ce în ce mai mult şi mai mult fiinţa, te ridici şi te-nalţi, rânduri, rânduri, la Acela ce fiinţează suprem, şi, aşa, te vei abţine de la orice cădere, prin care trece să nu fiinţeze ceea ce fiinţează infim, şi, împreună cu sine, ruinează, sub sine, puterile iubitorului său. De aici se face că cine maivoieşte nefiinţa, ca să nu fiinţeze nefericit, fiindcă nu poate fi nefiinţă, rămâne să fie fiinţă nefericită, adăugându-se pe sine la ceea ce iubeşte, excludă ceea ce urăşte: într-adevăr, când va fi-nceput a fiinţa perfect, în genul său, nu va fiinţa nefericit".

VIII. - *Nefiinţa nu este aleasă de nimeni, nici măcar de către aceia ce-şi hotărăsc loruşi moartea.*

22. Ia, numai, seama cât de absurd şi de incovenient s-ar zice şi una ca asta: „Aş maivoi să nu fiu, decât să fiu nefericit". Căci, cine zice: „Aş maivoi una decât alta", alege, totuşi, ceva. A nu fi nu este, însă, ceva, ci nimic; şi, de aceea, cu nici un chip, nu poţi pe drept alege, când ceea ce să alegi nu există. Cum eşti nefericit, zici că tu vrei, desigur, să fii, dar că n-a trebuit să vrei asta. Ce a trebuit, prin urmare, să vrei? Mai degrabă a nu fi, zici. Dacă asta a trebuit să vrei, asta este mai bună, ceea ce, însă, nu este, nu poate fi mai bună; nu asta a trebuit, aşadar, să vrei, şi este mai adevărat simţământul prin care nu vrei asta, decât opinia prin care socoţi că tu a trebuit să vrei asta. Apoi, pentru că oricine alege pe drept de dorit, este necesar să devină mai bun, când va fi ajuns la asta; mai bun, însă nu va fi putut deveni cine nu va fi nimeni; nimeni-ul, prin urmare, nu poate alege pe drept neantul. Şi nici nu se cuvine, într-adevăr, să fim mişcaţi de judecata acelora care, apăsaţi de nefericire, se omoară pe sine înşişi. Căci, sau s-au

Aut enim eo confugerunt, ubi melius fore sibi putarunt; et non est contrarium rationi nostrae, quoquo modo putaverint: aut si nullos se futuros omnino crediderunt, multo minus falsa electio nihil eligentium commovebit. Quomodo enim sequar eligentem, a quo si quaeram quid eligat, respondebit, Nihil? Nam qui eligit non esse, profecto se nihil eligere, etiamsi hoc nolit respondere, convincitur.

23. Verumtamen ut de hac tota re, si potero, dicam quod sentio: nemo mihi videtur cum seipsum necat, aut quolibet modo emori cupit, habere in sensu quod post mortem non sit futurus; tametsi aliquantum hoc in opinione habeat. Nam opinio aut in errore, aut in veritate ratiocinantis est, vel credentis: sensus autem aut consuetudine, aut natura valet. Posse autem fieri ut aliud sit in opinione, aliud in sensu, vel ex hoc cognoscere facile est, quod plerumque aliud faciendum esse credimus, et aliud facere delectat. Et aliquando veracior est sensus quam opinio, si illa de errore, ille de natura est: velut cum aeger plerumque aqua frigida conducibiliter delectatur, quam tamen credit, si biberit, esse nocituram. Aliquando veracior opinio quam sensus, si credit arti medicinae, obesse frigidam, cum revera oberit, et tamen bibere delectet: aliquando utrumque in veritate est, cum id quod prodest, non solum ita creditur, sed etiam libet; aliquando utrumque in errore, cum id quod nocet, et prodesse creditur, et libere non desinit. Solet autem et recta opinio pravam corrigere consuetudinem, et prava opinio rectam depravare naturam: tanta vis est in dominatu et principatu rationis. Cum ergo quisque credens quod post mortem non erit, intolerabilibus tamen molestiis ad totam cupiditatem mortis impellitur, et decernit atque arripit mortem; in opinione habet errorem omnimodae defectionis, in sensu autem naturale desiderium quietis. Quod autem quietum est, non est nihil; imo etiam magis est quam id quod inquietum est. Inquietudo enim variat affectiones, ut altera alteram perimat: quies autem habet

refugiat acolo, unde au crezut îndesine că le va fi mai bine şi, în orice chip vor fi gândit, nu este contrar raţionamentului nostru; sau, dacă au crezut că ei, absolut niciunul, nu vor mai fi nimic, cu atât mai puţin ne va mişca alegerea falsă a nimicalegătorilor. Într-adevăr, în ce mod să-l urmez pe alegătorul care, când voi întreba ce alege, îmi va răspunde: „Nimic"? Căci, cine alege a nu fi, e absolut sigur că el nimic nu alege, chiar dacă e dovedit că el nu vrea să răspundă asta.

23. Dar, ca să spun, totuşi, dacă voi fi în stare, totul ce simt despre acest lucru: mi se pare că nimenea, când se omoară pe sine ori doreşte, cu orice chip, să moară, nu are în simţământ că, după moarte, nu mai are să fie; chiar să aibă întrucâtva una ca asta în opinie. Căci opinia consistă sau întru eroarea, sau întru adevărul silogistului sau ale crezătorului; simţământul, însă, are vigoare sau prin obişnuinţă, sau prin natură. Că se poate, însă, întâmpla ca una să fie în opinie, alta, în simţământ este uşor a o cunoaşte fie şi numai din faptul că, de multe ori, una credem că trebuie făcut, şi alta ne-ncântă a o face. Şi, uneori, este mai adevărat simţământul decât opinia, dacă ea este dintru eroare, iar el, de la natură, precum se-ncântă bolnavul, de cele mai multe ori cu folos, de apa rece, despre care, totuşi, crede că, dacă o va fi băut, are să-i fie dăunătoare. Alteori mai adevărată-i opinia decât simţământul, dacă-i dă crezare artei medicului că apa rece face rău, când, într-adevăr, îi va fi făcut rău, şi, totuşi, să-l încânte s-o bea: alteori amândouă sunt întru adevăr, când ceea ce este de folos nu numai că se crede aşa, ci chiar şi face plăcere; alteori, amândouă, întru eroare, când ceea ce face rău este crezut şi de folos şi nici nu este în mod liber precurmat. Obişnuieşte, însă, şi dreapta opinie să îndrepte reaua obişnuinţă, şi reaua opinie să înrăutăţească dreapta natură: atâta putere este întru imperiul şi stăpânirea raţiunii. Când, aşadar, cineva, crezând că după moarte nu va mai fi, este, totuşi, împins de neplăceri intolerabile la dorinţa absolută de moarte, şi-şi hotărăşte şi-şi însuşeşte moartea, are în opinie eroarea absolutei dispariţii, în simţământ, însă, dorul natural al liniştii. Ceea ce este, însă, linişte, nu este neantul, ba, dimpotrivă, este chiar mai mult decât ceea ce este nelinişte. Nelinişteа, însă, schimbă afecţiunile să se distrugă una pe alta; liniştea, însă, are constanţa

constantiam, in qua maxime intelligitur quod dicitur, est. Omnis itaque ille appetitus in voluntate mortis, non ut qui moritur non sit, sed ut requiescat intenditur. Ita cum errore credat non se futurum, natura tamen quietus esse, hoc est magis esse desiderat. Quapropter, sicut nullo pacto fieri potest ut non esse aliquem libeat; ita nullo pacto fieri oportet ut ex eo quod est quisque, bonitati Creatoris ingratus sit.

IX. - *Peccantium animarum miseria confert ad perfectionem universi.*

24. Si dixerit: Non erat tamen difficile aut laboriosum omnipotenti Deo, ut omnia quaecumque fecit sic [Col. 1283] haberent ordinem suum, ut nulla creatura usque ad miseriam perveniret; non enim hoc aut omnipotens non potuit, aut bonus invidit. Respondebo, ordinem creaturarum a summa usque ad infimam gradibus justis ita decurrere, ut ille invideat qui dixerit, Ista non esset; invideat etiam ille qui dixerit, Ista talis esset. Si enim talem vult esse qualis est superior, jam illa est, et tanta est ut adjici ei non oporteat, quia perfecta est. Qui ergo dicit, Etiam ista talis esset, aut perfectae superiori vult addere, et erit immoderatus et injustus; aut istam vult interimere, et erit malus atque invidus. Qui autem dixerit, Ista non esset, nihilominus erit malus atque invidus, cum eam non vult esse, qua inferiorem laudare adhuc cogitur. Velut si dicat, Non esset luna, cum etiam lucernae claritatem longe inferiorem, in suo tamen genere pulchram, et terrenis tenebris esse decoram atque aptam nocturnis usibus, atque in his omnibus pro suo modulo utique laudabilem aut fateatur, aut stultissime vel contentiose neget. Quomodo ergo recte dicere audebit, Luna non esset in rebus, qui si diceret, Lucerna non esset, deridendum se esse sentiret? Quod si non dicit, Luna non esset, sed qualem solem videt, talem dicit lunam esse debuisse, non intelligit nihil aliud se dicere quam, Non esset luna, sed

întru care se înțelege cel mai mult ceea ce numim: *este*. Aşadar, tot acel apetit întru voința morții țintește nu ca, desigur, cine moare să nu mai fie, ci ca să se liniștească. Astfel, cum prin eroare crede că el n-are să fie, prin natură, însă, că are să fie liniştit, asta înseamnă că doreşte să fie o deplină ființă. Dreptaccea, precum, în nici un mod, nu se poate face să-i facă plăcere cuiva neantul, aşa, prin însuşi faptul că există, nu se cuvine, în nici un mod, să-i fie cineva ingrat bunătății Creatorului.

IX. - *Nefericirea sufletelor păcătoase duce la perfecțiunea universului.*

24. Dacă va fi zis: „Nu-i era dificil sau laborios omnipotentului Dumnezeu, dacă toate pe care le-a făcut ar avea rânduiala lor astfel, încât nici o creatură n-ar ajunge până la nefericire, căci, într-adevăr, asta nici omnipotentul nu s-a putut să n-o poată, nici bunul s-o invidieze". Voi răspunde că ordinea creaturilor, de la cea supremă, până la cea infimă, decurge pe trepte juste astfel, încât cel care va fi zis: „Asta de n-ar fi", invidiază; invidiază chiar şi acela care va fi zis: „Asta de-ar fi astfel". Dacă, vrea, deci, să fie astfel, precum este superioara, aceea deja este, şi atâta este, cât să nu se cuvină a i se mai adăuga, fiindcă este perfectă[7]. Cine zice, aşadar: „Măcar asta de-ar fi aşa", sau vrea să adauge perfectei superioare, şi va fi imoderat şi injust; sau vrea s-o nimicească pe cealaltă şi va fi rău şi invidios. Cu nimic mai puțin nu va fi, însă, rău şi invidios cine va fi zis: „Asta de n-ar fi", când nu vrea să fie una prin care este încă constrâns s-o laude pe cea inferioară. Precum, dacă ar zice: „De n-ar fi luna", cum sau va nega atotprosteşte şi certăreț că până şi cu multul inferioara lucire a lămpii, în genul său, totuşi, frumoasă, este şi mai frumoasă decât tenebrele pământeşti şi este aptă folosințelor nocturne, sau va mărturisi că este, desigur, pe măsura sa, lăudabilă între toate acestea. În ce mod va îndrăzni, aşadar, să zică: „De n-ar fi luna", cine, dacă ar zice: „De n-ar fi lampa", ar simți că se face de râs pe sine? Fapt e că, dacă nu zice că nu trebuia să existe luna, ci zice că luna ar fi trebuit să fie astfel precum este soarele, pe care-l vede, nu se-nțelege că el zice nimic alta decât numai că n-ar trebui să existe luna, ci ar trebui să existe doi sori. Întru care

essent soles duo. In quo dupliciter errat, quod rerum perfectioni et addere aliquid cupit, cum desiderat alterum solem; et minuere, cum lunam vult detrahi.

25. Hic fortasse dicat, ideo nihil se de luna conqueri, quia splendor ejus ita minor est, ut miser non sit; de animarum autem non obscuritate, sed miseria se dolere. Sedulo cogitet, ita lunae splendorem non esse miserum, ut nec splendor solis sit beatus. Quamvis enim corpora coelestia sint, corpora sunt tamen quantum ad lucem istam pertinet, quae per corporeos oculos sentiri potest. Nulla autem corpora, quantum ad sese attinet, vel beata possunt esse, vel misera; quanquam beatorum aut miserorum corpora possint esse. Sed de illis luminibus similitudo adhibita id docet, ut quemadmodum corporum differentias contemplando, videns alia clariora, injuste petis auferri quae obscuriora conspexeris, aut clarioribus adaequari; sed ad perfectionem universitatis referens omnia, quanto magis minusve inter se clara sunt, tanto magis cernis esse omnia; nec tibi occurrit perfecta universitas, nisi ubi majora sic praesto sunt, ut minora non desint: sic etiam differentias animarum cogites, in quibus hoc quoque invenies, ut miseriam quam doles, ad id quoque valere cognoscas, ut universitatis perfectioni nec illae desint animae, quae miserae fieri debuerunt, quia peccatrices esse voluerunt. Tantumque abest ut Deus tales facere non debuerit, ut etiam caeteras creaturas laudabiliter fecerit longe inferiores animis miseris.

26. Sed adhuc videtur minus intelligens quod dictum est, habere quod contradicat. Dicit enim: Si universitatis perfectionem complet etiam nostra miseria, defuisset aliquid huic perfectioni, si beati semper [Col. 1284] essemus. Quapropter si ad miseriam nisi peccando non pervenit anima, etiam peccata nostra necessaria sunt perfectioni universitatis quam condidit Deus. Quomodo ergo juste peccata punit, quae si defuissent, creatura ejus

greşeşte îndoit, întrucât, când doreşte al doilea soare, doreşte şi să adauge ceva perfecţiunii lucrurilor şi-o şi micşorează, când vrea ca luna să fie-nlăturată.

25. Aici ar zice, poate, că de aceea el nu se plânge cu nimic despre lună, fiindcă strălucirea ei este astfel mai mică, încât nu este nefericită, şi că el se-ndurerează nu despre obscuritatea sufletelor, ci despre nefericirea lor. Cugete cu sârg că aşa strălucirea lunii nu este nefericită precum nici strălucirea soarelui nu este fericită. Căci, cu toate că sunt corpuri cereşti, cât ţine de această lumină, care poate fi simţită prin ochii corporali, sunt, totuşi, corpuri. Niciunele dintre corpuri, însă, nu pot cât ţine de sine însele, fi nici fericite, nici nefericite, cu toate că pot fi corpuri ale fericiţilor sau ale nefericiţilor. Dar similitudinea arătată despre acele lumini ne învaţă faptul că precum, contemplând diferenţele corpurilor, văzându-le pe unele mai clare, ceri injust să fie înlăturate sau să fie făcute egalele superioarelor cele pe care le vei fi văzut mai obscure, ci, raportându-le pe toate la perfecţiunea universului, cu cât mai mult sau mai puţin sunt întru sine mai clare, cu atât mai mult vezi că există toate; şi nici nu-ţi ocură perfectă totalitatea, decât numai unde majorele sunt astfel de faţă, încât să nu lipsească minorele; aşa, întocmai, să cugeţi chiar şi diferenţele sufletelor, întru care vei găsi până şi asta, încât nefericirea, pe care o deplângi, vei cunoaşte că e-n vigoare prin faptul ca perfecţiunii universului să nu-i lipsească nici măcar acele suflete, care a trebuit să devină nefericite, fiindcă au voit să fie pecatrice. Şi cu atât este mai departe de adevăr că Dumnezeu nu a trebuit să le facă pe unele ca astea, din moment ce le-a putut face în mod lăudabil şi pe celelealte creaturi cu multul inferioare sufletelor nefericite.

26. Dar pare încă şi mai puţin înţelegător, prin faptul că s-a spus că are ce să contrazică. Căci zice: „Dacă până şi nefericirea noastră complineşte perfecţiunea universului, i-ar fi lipsit ceva acestei perfecţiuni, dacă am fi pururi fericiţi. Dreptaceea, dacă sufletul nu ajunge la nefericire decât numai păcătuind, chiar şi păcatele noastre îi sunt necesare perfecţiunii universului pe care l-a zidit Dumnezeu. În ce mod pedepseşte, prin urmare, just, păcatele, care, dacă ar fi lipsit, creatura Lui n-ar fi plină şi perfectă?"

plena et perfecta non esset? Hic respondetur, non ipsa peccata vel ipsam miseriam perfectioni universitatis esse necessaria, sec animas in quantum animae sunt; quae si velint, peccant; si peccaverint, miserae fiunt. Si enim peccatis earum detractis miseria perseverat, aut etiam peccata praecedit, recte deformari dicitur ordo atque administratio universitatis. Rursus, si peccata fiant, et desit miseria, nihilominus dehonestat ordinem iniquitas. Cum autem non peccantibus adest beatitudo, perfecta est universitas. Cum vero peccantibus adest miseria, nihilominus perfecta est universitas. Quod autem ipsae non desunt animae, quas vel peccantes sequitur miseria, vel recte facientes beatitudo, semper naturis omnibus universitas plena atque perfecta est. Non enim peccatum et supplicium peccati naturae sunt quaedam, sed affectiones naturarum, illa voluntaria, ista poenalis. Sed voluntaria quae in peccato fit, turpis affectio est. Cui propterea poenalis adhibetur, ut ordinet eam, ubi talem esse non turpe sit, et decori universitatis congruere cogat, ut peccati dedecus emendet poena peccati.

27. Hinc fit ut peccans creatura superior, a creaturis inferioribus puniatur, quia illae tam sunt infimae, ut ornari etiam a turpibus animis possint, atque ita decori universitatis congruere. Quid enim tam magnum in domo est quam homo? et quid tam abjectum et infimum quam cloaca domus? Servus tamen in tali peccato detectus, ut mundandae cloacae dignus habeatur, ornat eam etiam turpitudine sua; et utrumque horum, id est turpitudo servi, et mundatio cloacae, jam conjunctum et redactum in quamdam sui generis unitatem, ita dispositae domui coaptatur atque subtexitur, ut ejus universitati ordinatissimo decore conveniat. Qui tamen servus si peccare noluisset, non defuisset domesticae disciplinae alia provisio, qua necessaria mundarentur. Quid itaque tam infimum in rebus quam corpus omne terrenum? Hanc tamen corruptibilem carnem etiam peccatrix anima sic ornat, ut ei speciem decentissimam praebeat,

Aici se răspunde că nu păcatele însele sau însăşi nefericirea îi sunt necesare perfecţiunii univeresului, ci sufletele, încât sunt suflete, care, dacă voiesc, păcătuiesc, dacă vor fi păcătuit, devin nefericite. Dacă, însă, şterse fiindu-le păcatele, nefericirea lor persevereză sau chiar precedă păcatelor, se zice, pe drept, că este deformată ordinea şi iconomia universului. Iarăşi, dacă păcatele sunt făcute, şi lipseşte nefericirea, inechitatea dezonorează nu mai puţin ordinea. Cum, însă, nepăcătoşilor le stă de faţă fericirea, universul este perfect. Cum, într-adevăr, păcătoşilor le stă de faţă nefericirea, universul este nu mai puţin perfect. Prin faptul că nu lipsesc, însă, sufletele însele, pe care, fie păcătoase, le urmează nefericirea, fie dreptfăcătoare, fericirea, universul este pururi deplin şi perfect prin toate naturile. Căci păcatul şi supliciul păcatului nu sunt naturi anume, ci afecţiuni ale naturilor, una voluntară, alta penală. Dar voluntara, care este făcută întru păcat, este o afecţiune ruşinoasă. Căreia de accea i se aplică penala, ca s-o rânduiască pe ea, unde să nu fie ruşinos că este una astfel, şi s-o constrângă să devină congruă frumseţii universului, întrucât pedeapsa păcatului îndreaptă ruşinea păcatului.

27. De aici se face ca, păcătuind, creatura superioară să fie pedepsită de pe urma creaturilor inferioare, pentru că ele sunt atât de infime, încât pot fi ornate chiar şi de către sufletele ticăloase, şi aşa s-au potrivit frumseţii universului. Ce este, într-adevăr, atâta de mare, într-o casă, precum omul, şi ce, atâta de abject şi de infim, precum cloaca casei? Servul, descoperit, totuşi, într-un aşa păcat, încât să fie crezut demn de curăţirea cloacei, o onorează pe ea chiar şi prin turpitudinea lui; şi şi una, şi alta dintre acestea, turpitudinea servului, adică, şi curăţirea cloacei, coniuncte de-acum şi readuse într-o anume unitate sui generis, sunt astfel coaptate şi subîntreţesute bunei rânduieli a casei, încât corespund cum se cuvine universalităţii atotrânduite a ei. Care serv, dacă n-ar fi voit, totuşi, să păcătuiască, nu i-ar fi lipsit disciplinei domestrice altă resursă, prin care erau curăţate cele necesare. Şi ce-i, aşadar, atât de infim între lucruri, precum corpul în întregime pământesc? Şi, totuşi, pe această carne coruptibilă o ornează până şi sufletul păcătos astfel, încât îi oferă frumuseţe(a) atotadecvată

motumque vitalem. Habitationi ergo coelesti talis anima non congruit per peccatum, terrestri autem congruit per supplicium; ut quodlibet elegerit, semper sit pulchra universitas decentissimis partibus ordinata, cujus est conditor et administrator Deus. Namque optimae animae cum in infimis creaturis habitant, non eas ornant miseria sua, quam non habent, sed usu earum bono. Si autem peccatrices animae permittantur habitare in sublimibus locis, inhonestum est; quia non conveniunt illis, quibus nec bene uti possunt, nec ornamenti aliquid conferunt.

28. Ideo quanquam orbis iste terrenus rebus corruptibilibus deputatus sit, tamen servans quantum potest imaginem superiorum, exempla nobis et indicia quaedam demonstrare non cessat. Si enim bonum et magnum aliquem virum, hortante honestatis officio, [Col. 1285] videamus ignibus, quantum ad corpus attinet, concremari; non hoc vocamus poenam peccati, sed fortitudinis et patientiae documentum, eumque magis diligimus, cum foedissima corruptio corporea membra ejus absumat, quam si nihil hujusmodi pateretur; miramur quippe animi naturam mutabilitate corporis non mutari. At vero crudelissimi latronis membra cum tali supplicio confici aspicimus, approbamus ordinem legum. Ornant ergo ambo illa tormenta; sed ille merito virtutis, iste peccati. At si post illos ignes, vel etiam ante illos, optimum virum illum commutatum ad congruentiam coelestis habitationis ad sidera videremus attolli, utique laetaremur. Si autem sceleratum latronem, sive ante supplicium, sive post supplicium, cum eadem malitia voluntatis ad sedem honoris sempiternam levari videremus in coelum, quis non offenderetur? Ita fit ut inferiores creaturas ambo ornare potuerint, superiores autem unus illorum. Ex quo admonemur advertere, mortalitatem carnis hujus et primum hominem ornasse, ut peccato poena congrueret, et Dominum nostrum, ut a peccato misericordia liberaret. Non autem sicut justus potuit in ipsa justitia permanens corpus habere mortale; ita iniquus potest, dum iniquus

şi ritmul vital. Un astfel de suflet nu-i este, aşadar, prin păcat, congruu locuirii celeste, îi este, însă, prin supliciu, congruu locuirii terestre; după cum, orice va fi ales, universalitatea, al cărei ziditor şi administrator este Dumnezeu, este pururea frumoasă şi-n ntotdecente părţi rânduită. Căci şi sufletele optime, cum locuiesc între creaturile infime, nu le ornează pe ele cu nefericirea lor, pe care n-o au, ci prin uzul binelui lor. Dacă, însă, sufletelor pecatrice li se permite să locuiască în locuri sublime, este inonest, pentru că nu convin acelora, cărora nici nu le pot folosi bine, şi nici nu le conferă nici un fel de ornament.

28. De aceea, cu toate că lumea aceasta pământească a fost destinată lucrurilor coruptibile, păstrând, totuşi, pe cât poate, imaginea superioarelor, nu încetează să ne învedereze anume exemple şi indicii. Dacă, într-adevăr, îl vedem pe un bărbat mare şi bun, împins de datoria onestităţii, ars, pe cât ţine de corp, în flăcările rugului, nu numim asta pedeapsă a păcatului, ci dovada tăriei şi pacienţei, şi-l îndrăgim pe el mai mult, când atothâda distrugere mistuie membrele sale corporale, decât dacă n-ar îndura nimic de acest fel, şi admirăm, desigur, că natura spiritului nu se schimbă prin schimbarea corpului. Şi, când vedem, încaltea, membrele unui ntotcrud hoţ supuse unui astfel de supliciu, aprobăm porunca legilor. Ornează, prin urmare, amândoi acele suplicii, unul, însă, prin meritul virtuţii, altul, printr-al păcatului. Dar, dacă şi după acele flăcări ale rugului, sau chiar şi înainte de ele, am vedea că acel optim bărbat, transformat întru congruenţa locuirii celeste, este înălţat la stele, ne-am bucura, desigur. Dacă, însă, am vedea fie înaintea supliciului, fie după supliciu, că acel hoţ scelerat este, cu aceeaşi răutate a voinţei, ridicat la cer, la tronul sempitern al onoarei, cine nu s-ar simţi ofensat? Aşa se face că amândoi au putut orna creaturile inferioare, pe cele superioare, însă, numai unul dintre ei. Fapt dintru care suntem sfătuiţi să luăm seama că au ornat mortalitatea cărnii acesteia şi primul om, întrucât pedeapsa era congruă păcatului, şi Domnul nostru, întrucât misericordia mântuia de păcat. Nu, însă, precum Justul a putut, rămânând permanent întru însăşi Justiţia, avea corp muritor, aşa poate

est, ad immortalitatem pervenire sanctorum, scilicet sublimem et angelicam; non eorum angelorum, de quibus Apostolus ait, *Nescitis quia angelos sumus judicaturi* (*I Cor.* VI, 3); sed eorum de quibus Dominus ait, *Et erunt aequales Angelis Dei* (*Luc.* XX, 36). Qui enim aequalitatem Angelorum desiderant propter inanem gloriam suam, non ideo volunt aequales esse Angelis, sed Angelos sibi. Itaque in tali voluntate perseverantes, aequabuntur supplicio praevaricatoribus angelis, potestatem suam potius quam Dei omnipotentis diligentibus. Talibus enim ad sinistram constitutis, quia non quaesierunt Deum per humilitatis januam, quam in seipso Dominus Jesus Christus ostendit, et immisericorditer superbeque vixerunt, dicetur, *Ite in ignem aeternum, qui praeparatus est diabolo et angelis ejus* (Matth. XXV, 41).

X. - *Quo jure diabolus possederit hominem, et quo jure Deus hunc liberarit.*

29. Cum enim duae sint origines peccatorum, una spontanea cogitatione, alia persuasione alterius, quo pertinere arbitror quod Propheta dicit: *Ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo* (*Psal. XVIII*, 13, 14): utrumque voluntarium est quidem. Nam sicut propria cogitatione non peccat invitus, ita dum consentit male suadenti, non utique nisi voluntate consentit: sed tamen gravius est, non solum nullo suadente propria cogitatione peccare, sed etiam peccandum alteri per invidentiam dolumque suadere, quam ad peccandum alterius suasione traduci. Servata est ergo in utroque peccato justitia Domini punientis. Nam et illud appensum est aequitatis examine, ut nec ipsius diaboli potestati negaretur homo, quem sibi male suadendo subjecerat. Iniquum enim erat ut ei quem ceperat, non dominaretur. Nec fieri ullo modo potest ut Dei summi et veri perfecta justitia, quae usquequaque pertenditur, deserat etiam ordinandas [Col. 1286] ruinas

şi nedreptul, cât este nedrept, să ajungă la imortalitatea sfinţilor, sublimă, adică, şi angelică, nu a acelor îngeri, despre care zice Apostolul: *Nu ştiţi că noi avem să-i judecăm pe îngeri* (*I Cor.* VI, 3), ci a acelora, despre care zice Domnul: *Şi vor fi egalii Îngerilor lui Dumnezeu* (*Luc.* XX, 36). Cei care, într-adevăr, doresc egalitatea îngerilor lui Dumnezeu pentru gloria lor deşartă, nu voiesc, tocmai de aceea, să fie egalii îngerilor, ci îngerii să fie egalii loruşi. Şi aşa, perseverând într-o astfel de voinţă, devin egali prin supliciu îngerilor prevaricatori, iubitori, mai degrabă, ai potestăţii proprii, decât ai aceleia a lui Dumnezeu Omnipotentului. Unora ca şi acestora, aşezaţi, într-adevăr, la stânga, fiindcă nu l-au căutat pe Dumnezeu prin uşa umilinţei, pe care a arătat-o Domnul Isus Christos întru Sine Însuşi, şi au trăit nemilos şi întrufeţit, li se va zice: *Mergeţi în focul etern, care le-a fost pregătit diavolului şi îngerilor lui* (*Mat.* XXV, 41).

X. - *Prin ce drept să-l fi posedat pe om diavolul şi pe ce drept să-l fi eliberat pe el Dumnezeu.*

29. Cum, într-adevăr, două sunt originile păcatelor, una prin cugetare spontanee, alta prin persuasiunea altuia, de care aparţine, socot, ceea ce zice Profetul: *De cele ascunse ale mele curăţeşte-mă, Doamne, şi de cele străine cruţă-l pe servul tău* (*Psal. XVIII*, 13-14): amândouă sunt, desigur, voluntare. Căci, precum prin propria cugetare nu păcătuieşte în pofida voinţei, aşa cât timp îi consimte răusfătuitorului, nu îi consimte, vezi bine, decât numai prin voinţă: dar, nu numai a păcatui prin propria cugetare, neîndemnându-te nimeni, ci chiar şi a-l îndemna stăruitor, prin invidie şi înşelăciune, pe altul să păcătuiască este, totuşi, mai grav decât a fi dus în păcat prin îndemnul stăruitor al altuia. A fost, prin urmare, păstrată, faţă cu amândouă păcatele, justiţia Domnului pedepsitor. Căci şi acela arhicunoscut a fost cumpănit cu cumpăna echităţii, întrucât nu i se neagă nici potestăţii diavolului însuşi omul, pe care, răusfătuindu-l, şi l-a spus sieşi. Era, într-adevăr, nedrept să nu se-nstăpânească asupra celui pe care-l prinsese. Şi nici nu se poate, în nici un mod, ca perfecta supremului şi adevăratului Dumnezeu justiţie, care se-mplineşte peste tot, până la capăt, să

peccantium. Et tamen quia minus peccaverat homo quam diabolus, idipsum ei valuit ad reparandam salutem, quod principi hujus mundi, partis rerum scilicet hujus mortalis atque infimae, hoc est principi omnium peccatorum, et praeposito mortis, usque ad mortalitatem carnis addictus est. Ita enim conscientia mortalitatis timidus, et a vilissimis et abjectissimis bestiis vel etiam minutissimis, molestias atque interitum reformidans, incertusque futurorum, et illicitas cohibere laetitias, et maxime superbiam, cujus persuasione dejectus est, et quo uno vitio misericordiae medicina respuitur, frangere consuevit. Quid enim tam opus habens misericordia quam miser? Et quid tam indignum misericordia quam superbus miser?

30. Ex quo factum est ut illud Dei Verbum per quod facta sunt omnia, et quo fruitur omnis angelica beatitudo, usque ad miseriam nostram clementiam suam porrigeret, et Verbum caro fieret, et habitaret in nobis (*Joan.* I, 3, 14). Sic enim posset panem Angelorum homo manducare, nondum Angelis adaequatus, si panis ipse Angelorum hominibus dignaretur aequari. Nec sic descendit ad nos, ut illos desereret; sed simul integer illis, integer nobis, illos intrinsecus pascens per id quod Deus est, nos forinsecus admonens per id quod nos sumus, idoneos facit per fidem, quos per speciem pascat aequaliter. Quia enim rationalis creatura Verbo illo tanquam optimo cibo suo pascitur; humana autem anima rationalis est, quae mortalibus vinculis peccati poena tenebatur, ad hoc diminutionis redacta, ut per conjecturas rerum visibilium ad intelligenda invisibilia niteretur: cibus rationalis creaturae factus est visibilis, non commutatione naturae suae, sed habitu nostrae, ut visibilia sectantes, ad se invisibilem revocaret. Sic eum anima, quem superbiens intus reliquerat, foris humilem invenit, imitatura ejus humilitatem visibilem, et ad invisibilem altitudinem reditura.

părăsească fie şi rânduirea ruinelor păcătoşilor. Şi, totuşi, fiindcă omul păcătuise mai puţin decât diavolul, însuşi acest fapt, că a fost dat, până la mortalitatea cărnii, în sclavia principelui acestei lumi, al părţii acestor lucruri, adică, mortale şi infime, a pincipelui tuturor păcatelor, va-să-zică, şi a prepositului morţii, i-a servit lui la redobândirea salvării. Aşa, într-adevăr, timid prin conştiinţa mortalităţii şi înfricat, faţă cu atotîngrozitoarele şi atotabjectele bestii, fie ele oricât de mărunte, de nenorociri şi de moarte, şi incert asupra celor viitoare, s-a deprins şi să-şi înfrâneze bucuriile ilicite, şi, mai ales, să-şi frângă superbia, prin persuasiunca căreia a fost alungat, unic viciu, prin care i se refuză medicina misericordiei. Şi ce are, în definitiv, o atâta trebuinţă de misericordie ca mizerul? Şi ce-i atâta de nedemn de misericordie precum miserul întrufeţit?

30. Fapt pentru care s-a făcut ca Mirific Cuvântul lui Dumnezeu, prin Carele toate s-au făcut, şi dintru Carele îşi înfruptă bucuria întreagă beatitudinea angelică, să-şi întindă clemenţa Sa până la miseria noastră şi Cuvântul să se facă, El, carne şi să locuiască întru noi (*Ioan*, I, 3-14). Aşa putea, într-adevăr, şi omul, neadecvat încă îngerilor, să mănânce pâinea îngerilor, dacă Însăşi Pâinea Îngerilor socotea demn a se face egala oamenilor. Şi nu a coborât la noi astfel, încât să-i părăsească pe ei, ci, totodată, intregu lor, integru nouă, nutrindu-i intrinsec pe ei, prin ceea ce este Dumnezeu, pe noi învăţându-ne extrinsec, prin ceea ce suntem noi, ne face, prin credinţă, apţi să ne nutrească la fel prin vedere. Pentru că, într-adevăr, creatura raţională se nutreşte dintru Mirificul Cuvânt precum dintru nutremântul său optim; sufletul uman este, însă, raţional, el, care, prin pedeapsa păcatului era ţinut în lanţurile muritoare, redus până la un asemenea punct al diminuţiei, încât, prin conjecturile lucrurilor vizibile, să se ridice la înţelegerea invizibilelor, nutremântul creaturii raţionale S-a făcut vizibil nu prin comutaţiunea naturii Sale, ci prin habitusul alei noastre, să ne recheme pe urmăritorii vizibilelor la Sine, invizibilul. Astfel, sufletul, care Îl găseşte înafară umil pe El, pe Carele L-a părăsit, întrufeţindu-se înlăuntru, are să imite umilinţa vizibilă a Lui şi are să se reîntoarcă la invizibila altitudine.

31. Atque Verbum Dei unicus Dei Filius, diabolum quem semper sub legibus suis habuit et habebit, homine indutus etiam homini subjugavit: nihil ei extorquens violento dominatu, sed superans eum lege justitiae; ut quoniam, femina decepta, et dejecto per feminam viro, omnem prolem primi hominis tanquam peccatricem legibus mortis, malitiosa quidem nocendi cupiditate, sed tamen jure aequissimo vindicabat, tamdiu potestas ejus valeret, donec interficeret justum, in quo nihil dignum morte posset ostendere, non solum quia sine crimine occisus est, sed etiam quia sine libidine natus: cui subjugaverat ille quos ceperat, ut quidquid inde nasceretur, tanquam suae arboris fructus, prava quidem habendi cupiditate, sed tamen non iniquo possidendi jure retineret. Justissime itaque dimittere cogitur credentes in eum quem injustissime occidit, ut et quod temporaliter moriuntur, debitum exsolvant, et quod semper vivunt, in illo vivant, qui pro eis quod non debebat exsolvit. Quibus autem [Col. 1287] infidelitatis perseverantiam persuasisset, juste secum haberet in perpetua damnatione consortes. Ita factum est ut neque diabolo per vim eriperetur homo, quem nec ipse vi, sed persuasione ceperat: et qui juste plus humiliatus est, ut serviret cui ad malum consenserat, juste per eum cui ad bonum consensit liberaretur; quia minus iste in consentiendo, quam ille in male suadendo peccaverat.

XI. - *Creatura sive in justitia permansura, sive lapsura, ad ornamentum universi confert.*

32. Naturas igitur omnes Deus fecit, non solum in virtute atque justitia permansuras, sed etiam peccaturas; non ut peccarent, sed ut essent ornaturae universum, sive peccare, sive non peccare voluissent. Si enim rebus deesset animae quae ipsum fastigium ordinis in universa creatura sic obtinerent, ut si peccare voluissent, infirmaretur et labefactaretur universitas, magnum quiddam deesset creaturae: illud enim deesset, quo

31. De altminteri, Cuvântul lui Dumnezeu, Unicul Fiu al Lui Dumnezeu, învăscutul întru om, i l-a subjugat până şi omului pe diavolul, pe care l-a avut şi-l va avea pururi sub legile Sale, nesmulgându-i lui nimic prin violenţa stăpânirii, ci învingându-l pe el prin legea justiţiei, încât, pentru că, prin femeia înşelată şi prin bărbatul alungat prin femeie, îşi revendica legilor morţii, desigur, printr-o maliţioasă cupiditate de a face răul, şi, totuşi, printr-un drept atotdrept, întreagă stirpea primului om, ca pecatrice, atâta timp fu potestatea sa în vigoare, până când îl omorî pe Justul, întru Carele nu putu arăta nimic demn de moarte, nu numai fiindcă a fost ucis fără vină, ci chiar şi fiindcă s-a născut fără libidoul, căruia ăla i-i subjugaseră pe cei, pe care îi seduseră, încât orice se născu de acolo reţinu ca fruct al arborelui său, bine-nţeles, prin reaua cupiditate de a-i avea, dar, totuşi, nu printr-un drept nedrept de a-i poseda. Şi, astfel, e atotdrept constrâns să-i demită pe crezătorii întru Acela, pe Carele atotpenedrept l-a ucis, ca, şi, pentru că mor temporar, să-şi plătească datoria, şi, pentru că trăiesc pururi, să trăiască întru Acela, Carele a plătit pentru ei ceea ce nu datora. Pe cei, cărora le-ar fi persuadat, însă, perseverenţa infidelităţii, pe drept să-i aibă cu sine, consorţi întru perpetua damnaţiune. Aşa s-a făcut să nu-i fie nici diavolului smuls cu forţa omul, pe care nici el însuşi nu l-a prins cu forţa, ci prin persuasiune: şi cel, care, pe drept, a fost şi mai umilit, întrucât îi servi celui căruia îi consimţise la rău, fu, pe drept, liberat prin Cel Căruia i-a consimţit la bine, pentru că păcătuiseră mai puţin acesta[8], întru a consimţi, decât ăla[9], întru a sfătui rău.

XI. - *Creatura fie rămânând statornic întru justiţie, fie decăzând, contribuie la ornamentul universului.*

32. Pe toate naturile le-a făcut, aşadar, Dumnezeu, nu numai pe cele ce aveau să rămână statornic întru virtute şi justiţie, ci chiar şi pe cele ce aveau să păcătuiască, nu întrucât ar păcătui, ci întrucât ar fi podoabele universului, fie că ar fi vrut să păcătuiască, fie, să nu păcătuiască. Dacă, într-adevăr, ar fi lipsit dintre realităţi sufletele care să obţină astfel, în întreaga creatură, însăşi culmea ordinii, încât, dacă ar fi voit să păcătuiască, universalitatea să se slăbească şi să cadă, i-ar fi lipsit, desigur, ceva măreţ creaturii,

remoto stabilitas rerum atque connexio turbaretur. Tales sunt optimae, et sanctae, et sublimes creaturae coelestium vel supercoelestium potestatum, quibus solus Deus imperat; universus autem mundus subjectus est. Sine istarum officiis justis atque perfectis esse universitas non potest. Item, si deessent quae sive peccarent, sive non peccarent, nihil universitatis ordini minueretur, etiam sic plurimum deesset. Animae sunt enim rationales, et illis superioribus officio quidem impares, sed natura pares: quibus adhuc inferiores sunt multi, et tamen laudabiles a summo Deo constitutarum rerum gradus.

33. Illa ergo natura sublimioris officii est, quae non solum si non esset, sed etiamsi peccaret, minueret ordinem universitatis. Inferioris officii est ista, quae tantummodo si non esset, non autem si peccaret, aliquid minus haberet universitas. Illi data est potentia omnia continendi officio proprio, quod rerum ordini deesse non possit: nec ideo in bona voluntate permanet, quia hoc accepit officium; sed ideo accepit, quoniam ab illo qui dedit permansura praevisa est. Nec tamen sua majestate continet omnia, sed inhaerendo illius majestati, et ejus imperiis devotissime obtemperando, a quo et per quem et in quo facta sunt omnia. Huic autem datum est quidem non peccanti potentissimum officium continendi omnia; non tamen proprium, sed cum illa, tanquam ei quae peccatura praecognita est. Habent sane spiritualia quaeque inter se et conjunctionem sine cumulo, et sejunctionem sine diminutione: ut neque adjuvaretur illa in actionis suae facilitate, cum haec sibi conjungeretur; neque difficilior illi actio fieret, si haec officium suum peccando desereret. Non enim locis et mole corporum, sed parilitate affectuum jungi, et disparilitate sejungi possunt spirituales creaturae, quamvis corpora sua quaeque possideant.

34. In corporibus autem inferioribus atque mortalibus [Col. 1288] post peccatum anima ordinata, regit corpus suum, non omnimodo pro arbitrio, sed sicut leges universitatis sinunt. Nec ideo tamen talis anima

căci i-ar fi lipsit, desigur, ceea prin îndepărtarea căreia s-ar tulbura stabilitatea şi conexiunea lucrurilor. Aşa sunt optimele şi sfintele şi sublimele creaturi ale potestăților celeste şi supraceleste, cărora singur Dumnezeu le porunceşte; întreagă lumea, însă, le-a fost supusă. Fără oficiile juste şi perfecte ale acestora, universalitatea nu poate să existe. Iarăşi, dacă lipseau cele care fie păcătuiau, fie nu păcătuiau, nu se micşora nimic în rânduiala universalității, de-abia aşa i-ar fi lipsit mai mult. Sufletele sunt, într-adevăr, raționale şi, desigur, neegale, prin oficiu, celor superioare, egale, totuşi, prin natură, decât care sunt încă multe inferioare, şi, totuşi, lăudabile pe treptele lucrurilor constituite de supremul Dumnezeu.

33. Mirifica natură, care nu numai dacă n-ar fi, ci chiar dacă ar păcătui, s-ar micşora ordinea universalității, are prin urmare, un rost mai sublim. Un rost inferior are ceastălaltă, care doar dacă nu ar fi, nu, însă, dacă ar şi păcătui, universalitatea ar avea ceva mai puțin. Primei i-a fost dată putința de a le conține pe toate prin propriul rost[10], care nu ar putea să lipsească ordinii lucrurilor: şi nici nu de aceea persistă întru buna voință, pentru că a primit acest rost, ci de aceea l-a primit, fiindcă a fost prevăzută că are să persiste de către Acela Carele i l-a dat. Şi nici nu le conține, totuşi, pe toate prin maiestatea sa, ci, strâns alipindu-se maiestății Aceluia şi atotdevotat supunându-se poruncilor Celui de la Carele, prin Carele şi întru Carele s-au făcut toate. Cesteilalte, desigur nepăcătuinde, i-a fost dat atotputernicul rost de a le conține pe toate; nu, totuşi, propriu, ci împreună cu prima, precum uneia care a fost precunoscută că are să păcătuiască. Au, desigur, spiritualele, oricare îndesine, şi conjucțiunea fără cumul, şi separarea fără diminuție, întrucât nici n-ar fi ajutată prima întru facilitatea acțiunii sale, când ceastălaltă i s-ar uni sieşi; şi nici acțiunea ei n-ar deveni mai dificilă, când ceastălaltă şi-ar părăsi, păcătuind, rostul său. Căci nu prin locurile şi massa corpurilor, ci prin parilitatea şi disparilitatea afectelor se pot uni sau despărți creaturile spirituale, deşi fiecare îşi posedă corpurile loruşi.

34. Sufletul rânduit, însă, după păcat, în corpurile inferioare şi muritoare, îşi conduce corpul său nu absolut prin arbitru, ci precum o îngăduie legile universalității. Şi, totuşi, nici un astfel de suflet nu este, de aceea, inferior corpului celest, cărui corp i-au

inferior est corpore coelesti, cui corpori etiam corpora terrena subjecta sunt. Pannosa quippe vestis damnati servi multo est inferior veste bene meriti, et in honore magno apud dominum constituti; sed ipse servus melior est qualibet veste pretiosa, quia homo est. Illa ergo inhaeret Deo, et in coelesti corpore, angelica potestate, etiam terrestre corpus ornat et regit, sicut jubet ille cujus nutum intuetur ineffabiliter. Ista vero mortalibus membris onerata, vix hoc ipsum quo premitur, administrat intrinsecus, et tamen ornat quantum potest: caetera vero extrinsecus adjacentia, longe infirmiore operatione extrinsecus afficit sicut potest.

XII. - *Gubernatio universi non turbaretur etiamsi angelica omnis creatura peccaret.*

35. Unde colligitur non defuturum fuisse ornatum congruentissimum infimae corporeae creaturae, etiamsi ista peccare noluisset. Quoniam quae totum potest regere, etiam partem regit; quae autem minus potest, non continuo potest ampliora. Perfectus enim medicus etiam scabiem sanat efficaciter; at non continuo qui scabioso utiliter consulit, universae humanae valetudini mederi potest. Et ratio quidem si certa conspicitur, qua manifestum fiat esse oportuisse creaturam quae nunquam peccaverit, nunquam peccatura sit, etiam illud eadem ratio renuntiat a peccato illam libera voluntate abstinere, neque coactam non peccare, sed sponte. Verumtamen etiamsi peccaret (quanquam non peccavit, sicut eam non peccaturam praescivit Deus): tamen si etiam ipsa peccaret, sufficeret Dei potestas ineffabilis potentiae ad regendam istam universitatem, ut omnibus congrua et condigna retribuens, nihil in toto imperio suo turpe atque indecorum esse permitteret. Quia sive per nullas ad hoc ipsum conditas potestates, si omnis angelica natura ab ejus praeceptis peccando defecisset, majestate sua decentissime atque optime regeret omnia: nec sic invidens creaturae spirituali ut esset; qui etiam corporalem

fost supuse chiar şi corpurile pământeşti. Într-adevăr, haina zdrenţăroasă a sclavului damnat este cu multul inferioară hainei binemeritătorului şi ajunsului întru mare onoare în faţa stăpânului, dar sclavul însuşi este mai bun decât oricare haină preţioasă, prin datul că este om. El (sufletul superior, n.tr.) se alipeşte strâns lui Dumnezeu, şi, întru corpul celest şi prin potestate angelică, ornează şi conduce chiar şi corpul pământesc, precum porunceşte Acela a Cărui aprobare o vede inefabil. Cestălalt, însă, împovărat de membrele muritoare, de-abia îl administrează intrinsec pe acesta însuşi de care este apăsat, şi, totuşi, îl ornează pe cât poate; pe celelalte, însă, extrinsec adiacente, le afectează, pe cât poate, extrinsec, printr-o cu multul mai infirmă lucrare.

XII. - *Guvernarea universului nu s-ar tulbura, chiar dacă păcătuia întreagă creatura angelică.*

35. De unde se deduce că ornarea atotcongruentă nu avea să-i lipsească infimei creaturi corporale, chiar şi dacă aceasta[11] nu voia să păcătuiască. Întrucât cine poate conduce totul, conduce până şi partea, cine, însă, poate mai puţin, nu urmează numaidecât că poate mai mult. Medicul perfect însănătoşeşte, într-adevăr, eficace până şi râia; dar, desigur, nu urmează numaidecât că cine se îngrijeşte util de râios poate lecui întreagă starea rea a sănătăţii umane. Şi, desigur, dacă este privită certă raţiunea prin care să devină învederat că se cuvenea să existe creatura, care să nu fi păcătuit niciodată, aceeaşi raţiune reanunţă chiar şi faptul că ea se abţine de la păcat prin liberă voinţă şi că nu constrânsă nu păcătuieşte, ci de la sine. Dar, totuşi, chiar dacă ar păcătui (cu toate că n-a păcătuit, precum a preştiut-o Dumnezeu că n-are să păcătuiască); totuşi, dacă ar păcătui şi ea însăşi, ar fi suficientă potestatea inefabilei puteri a lui Dumnezeu întru împărăţirea universalităţii, întrucât, retribuind tuturor cele congruc şi condemne, nu ar permite să fie nimic ruşinos şi neplăcut întru întreagă împărăţia Sa. Pentru că, fie şi fără de nici un fel de potestate creată întru acest scop, dacă întreagă creatura angelică ar fi părăsit, păcătuind, preceptele Lui, prin maiestatea Sa le-ar conduce atotdecent şi optim pe toate, şi nici nu invidiind nicidecum, astfel, creatura spirituală că ar

peccantibus quoque spiritualibus longe inferiorem, tanta largitate bonitatis instituit, ut nullus sit coelum terramque rationabiliter intuens, omnesque naturas visibiles in suis generibus moderatas, formatas, ordinatas, qui vel alium credat artificem omnium esse quam Deum, vel non eum ineffabiliter laudandum esse fateatur. Sive nulla estmelior rerum ordinatio, nisi potestas angelica naturae excellentia et bonitate voluntatis in dispositione universitatis superemineat, etiamsi omnes peccassent Angeli, nullam inopiam facerent ad regendum imperium suum Creatori Angelorum. Non enim vel bonitas ejus quasi aliquo taedio, vel omnipotentia difficultate deficeret ad creandos alios, quos in eis sedibus collocaret, quas peccando alii deseruissent; aut creatura spiritualis [Col. 1289] quantilibet numeri, si pro suis meritis damnaretur, angustare posset ordinem, qui convenienter et decenter excipit quoscumque damnandos. Quacumque se igitur consideratio nostra converterit, ineffabiliter laudandum invenit Deum naturarum omnium conditorem optimum, et administratorem justissimum.

36. Postremo, ut relinquamus contemplationem pulchritudinis rerum iis qui eam divino munere videre possunt, nec eos qui non possunt ad ineffabilia contuenda verbis conemur adducere, et tamen propter loquaces aut infirmos aut insidiosos homines tantam quaestionem brevissima complexione peragamus.

XIII. - *Ex creaturae corruptione et ex vitii ejus vituperatione bonitas ipsius ostenditur.*

Omnis natura quae minus bona fieri potest, bona est; et omnis natura dum corrumpitur, minus bona fit. Aut enim non ei nocet corruptio, et non corrumpitur; aut si corrumpitur, nocet ei corruptio: et si nocet, minuit aliquid de bono ejus, et eam minus bonam facit. Nam si penitus eam privat omni bono, quidquid ejus remanebit, jam corrumpi non poterit; quia nullum erit bonum cujus ademptione possit nocere corruptio: cui autem non potest

exista: El, Carele, pe cea corporală, inferioară cu multul oricăror celor păcătoase spirituale, a instituit-o cu atâta larghețe a bunătății, încât nu există nimenea, care, privind rațional cerul și pământul și toate naturile vizibile, moderate în sânul genurilor, formate, orânduite, fie să-l creadă pe altul decât pe Dumnezeu artificele tuturor acestora, fie să nu mărturisească cumcă El trebuie inefabil lăudat. Fie că nu există nici o orânduire mai bună a lucrurilor, ci numai potestatea angelică se poate ridica, prin excelența naturii și prin bunătatea voinței, întru dispunerea universalității, deasupra în strălucire, chiar dacă toți îngerii ar fi păcătuit, nu i-ar face nici un fel de neajuns Creatorului îngerilor întru împărățirea împărăției Sale. Căci nici bunătatea Lui nu ar slăbi printr-o anume cvasisilă, nici omnipotența, prin dificultate, întru a-i crea pe alții, pe care să-i așeze întru acele lăcașuri, pe care le-ar fi părăsit, păcătuind, ceilalți: nici creatura spirituală, în orice număr, dacă ar fi, prin meritele sale, damnată, n-ar putea îngusta ordinea, care-i primește-ntru sine convenient și decent pe oricâți ar fi de damnat. Ori încotro se va fi întors, așadar, cercetarea noastră Îl găsește inefabil de lăudat pe Dumnezeu, ziditorul optim și guvernatorul atutjust al tuturor naturilor.

36. În sfârșit, ca să le lăsăm contemplarea frumseții lucrurilor celor care, prin darul divin, o pot vedea, și nici să nu ne opintim a-i aduce, prin cuvinte, întru scrutarea inefabilelor, pe accia ce nu-s în stare, să ducem, totuși, din cauza oamenilor vorbăreți și infirmi, până la capăt, printr-o atotscurtă concluzie, o atâta de mare chestiune.

XIII. - *Dintru corupțiunea creaturii și dintru vituperarea viciului ei, se arată bunătatea ei înseși.*

Toată natura, care poate deveni mai puțin bună, este bună; și toată natura, cât timp se corupe, devine mai puțin bună. Căci, sau nu-i face rău coruperea, și nu se corupe, sau, dacă se corupe, îi face rău coruperea: și, dacă-i face rău, se micșorează ceva dintru binele ei și o face pe ea mai puțin bună. Căci, dacă o privează pe ea de absolut tot binele, orice va rămâne din ea nu se va mai putea corupe; căci nu va mai fi nici un fel de bine, prin raptul căruia ar putea face rău coruperea: cui, însă, nu-i poate

nocere corruptio, non corrumpitur. Porro natura quae non corrumpitur, incorruptibilis est: erit ergo natura, quod absurdissimum est dicere, corruptione facta incorruptibilis. Quapropter quod verissime dicitur, omnis natura in quantum natura est, bona est: quia si incorruptibilis est, melior est quam corruptibilis; si autem corruptibilis est, quoniam dum corrumpitur minus bona fit, sine dubitatione bona est. Omnis autem natura aut corruptibilis est, aut incorruptibilis. Omnis ergo natura bona est: naturam voco quae et substantia dici solet. Omnis igitur substantia aut Deus, aut ex Deo; quia omne bonum aut Deus, aut ex Deo.

37. Quibus constitutis atque firmatis tanquam in capite ratiocinationis nostrae, attende quid dicam. Omnis natura rationalis, cum libero voluntatis arbitrio condita, si manet in fruendo summo atque incommutabili bono, procul dubio laudanda est; et omnis quae tendit ut maneat, etiam ipsa laudanda est: omnis autem quae non in eo manet, et non vult agere ut maneat, in quantum ibi non est, et in quantum non id agit ut ibi sit, vituperanda est. Si ergo laudatur rationalis natura quae est facta, nemo dubitat laudandum esse qui fecit; et si vituperatur, nemo dubitat ejus Conditorem in ipsa ejus vituperatione laudari. Cum enim propterea vituperamus hanc, quoniam summo et incommutabili bono, id est Creatore suo frui non vult, [Col. 1290] illum sine ulla dubitatione laudamus. Quantum ergo bonum, et quam vel ineffabiliter linguis omnibus, vel ineffabiliter cogitationibus omnibus praedicandus et honorandus est creator omnium Deus, sine cujus laude nec laudari possumus, nec vituperari! Non enim vituperari possumus quia in eo non manemus, nisi quia magnum et summum et primum nostrum bonum est manere in illo: unde autem hoc, nisi quia ille ineffabile bonum est? Quid ergo inveniri potest in nostris peccatis unde ille vituperetur, quando vituperatio peccatorum nostrorum nulla est, nisi ille laudetur?

face rău coruperea, nu se corupe. Apoi, natura, care nu se corupe, este incoruptibilă; natura va fi, prin urmare, făcută incoruptibilă, ceea ce este atotabsurd a zice, prin corupere. Dreptaceea, ceea ce se zice atotadevărat, toată natura, întru cât este natură, este bună: pentru că, dacă este incoruptibilă, este mai bună decât coruptibilă: dacă, însă, este coruptibilă, fiindcă, cât timp se corupe, devine mai puțin bună, este fără nici un fel de îndoială, bună. Toată natura este, aşadar, sau coruptibilă sau incoruptibilă. Toată natura este, aşadar, bună: numesc natură ceea ce se obişnuieşte a se zice şi substanță. Toată substanța este, aşadar, sau Dumnezeu, sau de la Dumnezeu.

37. Prin care, hotărâte şi probate ca legi şi principii la începutul raționamentului nostru, ascultă, numai ce vin eu şi zic. Toată natura rațională, zidită cu liberul arbitru al voinței, dacă rămâne întru a-şi înfrupta bucuria dintru supremul şi incomutabilul bine, trebuie, fără nici un dubiu, lăudată; şi toată, care tinde ca să rămână, chiar şi ea însăşi trebuie lăudată; toată, însă, care nu rămâne întru el, şi nici nu voieşte să facă să rămână, întru cât nu este acolo şi întru cât nu face aşa, încât să fie acolo, trebuie vituperată. Dacă este, prin urmare, lăudată natura rațională, care a fost făcută, nimenea nu se îndoieşte că trebuie lăudat cine a făcut-o; şi dacă este vituperată, nimenea nu se îndoieşte că, prin însăşi vituperarea ei, este lăudat ziditorul ei. Cum, într-adevăr, de aceea o vituperăm pe ea, fiindcă nu vrea să-şi înfrupte bucuria dintru supremul şi incomutabilul bine, adică, dintru Creatorul său, îl lăudăm, fără nici un fel de îndoială, pe El. Cât este, prin urmare, de bun şi cum trebuie predicat fie inefabil tuturor limbilor, fie inefabil tuturor cugetărilor, şi cât trebuie onorat Dumnezeu, creatorul tuturor, fără de lauda căruia nu putem fi nici lăudați, nici vituperați. Nu putem fi, într-adevăr, vituperați că nu rămânem întru El, decât numai fiindcă marele şi supremul şi primul nostru bine este a rămâne întru El: de unde, însă, asta, decât numai fiindcă El este inefabilul bine? Ce poate fi, aşadar, găsit întru păcatele noastre, de unde să fie vituperat El, când nu există nici un fel de vituperare a păcatelor noastre, decât numai să fie lăudat El?

38. Quid, quod etiam in ipsis rebus quae vituperantur, nullius vituperatur nisi vitium? Nullius autem vituperatur vitium, nisi cujus natura laudatur. Aut enim secundum naturam est quod vituperas; et non est vitium, tuque magis emendandus es, ut recte vituperare noveris, quam illud quod non recte vituperas; aut si vitium est, ut recte vituperari possit, etiam contra naturam sit necesse est. Omne quippe vitium, eo ipso quo vitium est, contra naturam est. Si enim naturae non nocet, nec vitium est; si autem quia nocet ideo vitium est, ideo vitium est quia contra naturam est. Quod si non suo, sed alieno vitio aliqua natura corrumpitur, injuste vituperatur, et quaerendum est utrum illa natura non corrumpatur vitio suo, cujus vitio potuit aliena natura corrumpi. Sed quid est aliud vitiari, nisi vitio corrumpi? Porro natura quae non vitiatur, caret vitio: cujus autem vitio aliena natura corrumpitur, habet utique vitium. Prior ergo vitiosa est, et prior corrumpitur vitio suo, cujus vitio alia quoque corrumpi potest. Ex quo colligitur, contra naturam esse omne vitium, etiam ejus rei cujus est vitium. Quapropter, quoniam in quacumque re non vituperatur nisi vitium, ideo autem vitium est, quia contra naturam ejus rei est cujus est vitium, nullius rei recte vituperatur vitium, nisi cujus natura laudatur. Non enim tibi recte in vitio displicet, nisi quia vitiat quod in natura placet.

XIV. - *Non omnis corruptio vituperatione digna est.*

39. Videndum est etiam illud, utrum vere dicatur aliquam naturam naturae alterius vitio corrumpi, nullo adjuncto vitio suo. Si enim natura quae accedit cum vitio suo ad aliam corrumpendam, non in ea corruptibile aliquid invenit, non eam corrumpit. Si autem invenit, adjuncto ejus vitio corruptionem ejus operatur. Potentior enim ab infirmiore si corrumpi nolit, non corrumpitur: si autem velit, prius incipit suo vitio corrumpi quam alieno. Aequalis autem ab aequali

38. Ce, că, până şi-n înseşi lucrurile care sunt vituperate, nu i se vituperează nimănuia decât numai viciul? Nu este, însă, vituperat viciul nimănuia decât numai a cui natură este lăudată. Căci sau este după natură ceea ce vituperezi, şi nu este viciu, şi trebuie să fii tu corectat mai degrabă decât acela pe care nu-l vituperezi drept, ca să ştii să-l vituperezi drept; sau, dacă este viciu, ca să poată fi drept vituperat, este necesar să fie încă şi contra naturii. Într-un cuvânt, tot viciul, prin însuşi faptul că este viciu, este contra naturii. Căci, dacă nu-i face rău naturii, nu este nici viciu, dacă, însă, fiindcă face rău, de aceea este viciu, de aceea este viciu, fiindcă este contra naturii. Pentru că, dacă vreo natură se corupe nu prin viciul său, ci printr-unul străin, este injust vituperată, şi trebuie căutat dacă acea natură, prin al cărei viciu a putut fi coruptă o natură străină, nu se corupe cumva prin propriul viciu. Dar ce alta este a fi viciat, dacă nu a fi corupt prin viciu? Apoi, natura, care nu se viciază, este lipsită de viciu: prin al cărei viciu, însă, se corupe o natură străină, are, desigur, viciul. Este, prin urmare, mai întâi vicioasă şi se corupe mai întâi prin propriul viciu cea, prin al cărei viciu poate fi, într-adevăr, coruptă alta. De unde rezultă că tot viciul este contra naturii, şi chiar şi a acelui lucru al căruia este viciul. Dreptaceea, în nici un lucru nu se vituperează decât numai şi numai viciul, însă, prin faptul că este viciu, fiindcă este contra naturii acelui lucru al căruia este viciul, nu este pe drept vitupert viciul niciunui lucru, decât numai a cărui natură este lăudată. Căci nu-ţi displace pe drept întru viciu decât numai că viciază ceea ce-ţi place întru natură.

XIV. - *Nu toată coruperea este demnă de vitupérare.*

39. Trebuie văzut până şi faptul, dacă într-adevăr, se poate zice, oare, adevărat, că o natură anume se corupe prin viciul altei naturi fără nici un adaos al viciului său. Dacă, într-adevăr, natura, care vine cu viciul său asupra alteia, spre a o corupe, nu găseşte în ea nimic coruptibil, nu o corupe. Dacă, însă, o corupe, operează coruperea ei cu adaosul viciului ei. Cel mai tare, însă, dacă nu voieşte să fie corupt de către cele mai slab, nu se corupe. Dacă, însă voieşte, începe să se corupă mai întâi prin viciul său decât prin al altuia. Cu atât mai puţin nu poate fi, dacă

nihilominus si corrumpi nolit, non potest. Nam quaecumque natura cum vitio ad eam quae sine vitio est, ut corrumpat accedit, eo ipso non accedit aequalis, sed infirmior vitio suo. Si vero potentior invalidiorem corrumpit, aut utriusque vitio fit, si utriusque prava cupiditate fit; aut vitio potentioris, si naturae tanta praestantia est, ut inferiorem quam corrumpit, etiam vitiosa praecedat. Quis enim recte vituperaverit fructus terrae, quod homines eis non utantur bene, corruptique vitio suo, corrumpant eos abutendo ad luxuriam; [Col. 1291] cum tamen dubitare dementis sit praestantiorem potentioremque esse hominis naturam etiam vitiosam, quam non vitio as quasque fruges?

40. Potest etiam fieri ut aliquam inferiorem potentior natura corrumpat, et hoc nullius earum vitio fiat: siquidem vitium dicimus, quod vituperatione dignum est. Quis autem vel frugalem hominem nihil aliud de frugibus, quam supplementa naturae quaeritantem vituperare audeat, aut easdem fruges quod usu ciborum ejus corrumpantur? Talis enim nec usitate corruptio dicitur, quia maxime vitii nomen solet esse corruptio. Nam et illud in rebus facile animadverti potest, quod plerumque in nullos usus explendae indigentiae suae natura potentior inferiorem corrumpit, vel justitiae ordine dum vindicat culpam; ex qua regula illud dictum est ab Apostolo, *Si quis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus* (*I Cor.* III, 17): vel ordine mutabilium rerum sibi cedentium secundum leges congruentissimas pro valentia cujusque partis universitati datas. Neque enim si cujusquam oculos pro naturae suae modulo ferendae lucis invalidos sol fulgore corrumpat, aut ad explendam indigentiam sui luminis eos commutare putandus est, aut id facere ullo vitio suo; aut saltem ipsi oculi vituperandi sunt, quia et domino suo cesserunt ut contra lucem aperirentur, et ipsi luci ut corrumperentur. Omnium igitur corruptionum sola quae vitiosa est corruptio recte vituperatur: caeterae autem, aut ne corruptiones quidem dicendae sunt, aut certe quia vitiosae

nu voieşte, corupt egalul de către egal. Căci orice natură vine, să o corupă cu viciul său, asupra uneia care este fără viciu, prin însuşi acest fapt nu vine egală, ci, prin viciul său, mai infirmă. Dacă, însă, cel mai tare îl corupe pe cel mai slab, sau se face prin viciul amândurora, dacă se face prin cupiditatea rea a amândurora, sau, prin viciul celui mai tare, dacă are o atâta prestanţă a naturii, încât, chiar vicioasă, să o întreacă pe cea inferioară, pe care o corupe. Cine, într-adevăr, va fi vituperat pe drept roadele pământului, pentru că oamenii nu se folosesc bine de ele, şi, corupţi de viciul lor, le corup pe ele, folosindu-le cu abuz spre luxurie; cum, totuşi, este dement a sta la-ndoială că este mai prestantă şi mai puternică natura, chiar vicioasă, a omului decât oricare roade ale pământului, nevicioase.

40. Se poate întâmpla chiar ca o natură mai puternică s-o corupă pe-o oarecare inferioară, şi asta să nu fie din viciul niciuneia dintre ele, dat fiind că numim viciu ceea ce e demn de vituperare. Cine ar îndrăzni, însă, să-l vitupereze fie pe un om cumpătat, necăutând nimic alta de la roadele pământului, decât numai necesarul naturii, fie pe aceleaşi roade că se corup prin uzul nutremântului lui? Una ca asta nici măcar prin uzanţă nu se numeşte corupere, întrucât coruperea obişnuieşte a fi în primul rând numele viciului. Căci poate fi uşor observat printre actele zilnice şi faptul că, de cele mai multe ori, o natură mai tare o corupe pe una inferioară, fără nici o trebuinţă de a-şi împlini nevoile sale, fie şi când pedepseşte o vină după norma justiţiei, după care regulă s-a zis de către Apostol: *Dacă cineva va corupe templul lui Dumnezeu, îl va corupe pe el Dumnezeu* (*I Cor.* III, 17): fie conform normei lucrurilor mutabile, lăsate unele în seama altora, după legile atotcongruent date, pe măsura putinţei fiecărei părţi a universalităţii. Într-adevăr, dacă soarele corupe ochii cuiva, neputincioşi, care, pe măsura naturii lor, trebuie feriţi de lumină, nu-i de gândit nici că-i comută, spre a împlini pofta luminii sale, nici că face asta din vreun viciu al său, nici, încaltea, nu trebuie vituperaţi ochii înşişi, fiindcă s-au supus şi stăpânului lor, întrucât s-au deschis contra luminii, şi luminii înseşi, întrucât au fost corupţi. Dintre toate felurile de corupere, este, aşadar, pe drept, vituperată singură aceea, care este vicioasă: celelalte, însă, sau nu

non sunt, dignae vituperatione esse non possunt. Nam et ipsa vituperatio, quod soli vitio parata, id est apta et debita sit, inde traxisse vocabulum creditur, ut vituperatio diceretur.

41. Vitium autem, dicere coeperam, non aliunde malum est, nisi quia naturae adversatur ejus ipsius rei cujus est vitium. Unde manifestum est hanc eamdem rem cujus vitium vituperatur, naturam esse laudabilem; ita ut omnino hanc ipsam vituperationem vitiorum, naturarum laudem esse fateamur, earum scilicet quarum vitia vituperantur. Quia enim vitium naturae adversatur, tantum additur malitiae vitiorum, quantum naturarum integritati minuitur. Cum ergo vituperas vitium, id profecto laudas cujus integritatem desideras: cujus autem, nisi naturae integritatem? Natura enim perfecta, non solum nulla vituperatione, sed etiam laude in suo genere digna est. Quod ergo perfectioni naturae deesse perspexeris, id vocas vitium, satis tibi eam placere contestans, quam vituperatione imperfectionis ejus velles esse perfectam.

XV. - *Defectus creaturae haud semper est culpabilis.*

42. Si igitur vituperatio vitiorum ipsarum etiam, quarum sunt vitia, naturarum decus dignitatemque commendat, quanto magis Deus conditor omnium naturarum etiam in earum vitiis laudandus est; cum et hoc ab illo habeant quod naturae sunt, et in tantum vitiosae sint, in quantum ab ejus qua factae sunt arte [Col. 1292] discedunt, et in tantum recte vituperentur, in quantum earum vituperator artem qua factae sunt videt, ut hoc in eis vituperet, quod ibi non videt! Et si ars ipsa per quam facta sunt omnia, hoc est summa et incommutabilis Sapientia Dei, vere summeque est, sicuti est, respice quo tendat quidquid ab illa discedit. Qui tamen defectus non esset vituperatione dignus, nisi esset voluntarius. Attende enim, quaeso, utrum recte vituperes quod ita est sicuti esse debuit: non opinor;

trebuie nici măcar numite coruperi, sau, desigur, fiindcă nu sunt vicioase, nu pot fi demne de vituperare. Căci şi vituperarea însăşi, pentru că numai viciului îi este pregătită, aptă, adică, şi datorată, de aici se crede că s-a tras vocabula, întrucât se numeşte vituperaţie.

41. Începusem, însă, să zic că viciul nu este de altundeva rău, decât numai că i se opune naturii a însuşi aceluiaşi lucru al cărui viciu este. De unde este-nvederat că însuşi acel lucru, al cărui viciu este vituperat, este o natură lăudabilă; astfel, încât mărturisim categoric că însăşi această vituperare a viciilor este laudă a naturilor, într-un cuvânt, a acelora ale căror vicii sunt vituperate. Fiindcă viciul se opune, într-adevăr, naturii, cu atât sporeşte maliţia viciilor, cu cât se micşorează integritatea naturilor. Când, prin urmare, vituperezi viciul, lauzi categoric ceea a cărei integritate o doreşti, a cui integritate, însă, dacă nu a naturii? Natura, într-adevăr, perfectă nu numai că nu e demnă de nici o vituperare, ci, în genul său, e mai mult demnă de laudă. Prin însuşi faptul, aşadar, că numeşti, într-adevăr, viciu ceea ce vei fi văzut că-i lipseşte perfecţiunii naturii, te arăţi îndeajuns că ţie-ţi place aceea, pe care, prin vituperarea imperfecţiunii ei, ai voi-o să fie perfectă.

XV. - *Defectul creaturii nu-i totdeauna culpabil.*

42. Dacă, prin urmare, vituperarea viciilor impune chiar frumseţea şi demnitatea naturilor înseşi, ale cărora sunt viciile, cu cât mai mult trebuie să fie lăudat, chiar întru viciile lor, Dumnezeu, ziditorul tuturor naturilor; cum au de la El şi datul prin care sunt naturi, şi-s şi vicioase întru atât, în cât se-ndepărtează de arta Aceluia, prin care au fost făcute, şi şi numai atât sunt pe drept vituperate, în cât vituperatorul lor vede arta prin care au fost ele făcute, ca să vitupereze în ele ceea ce nu vede acolo! Şi, dacă arta însăşi, prin care au fost făcute toate, suprema, adică, şi incomutabila Înţelepciune a lui Dumnezeu, este, precum este, adevărat şi suprem, ia, numai, seama încotro tinde tot ceea ce se îndepărtează de la ea! Defect, care nu ar fi, totuşi, demn de vituperare, dacă nu ar fi voluntar. Căci, ia, rogu-te, seama dacă vituperezi, oare, pe drept ceea ce este aşa cum datora să fie: socot că nu; ci, categoric, ceea ce nu este aşa cum datora. Nimenea, însă

sed utique quod non ita est ut debuit. Nemo autem debet, quod non accepit: et quisquis debet, cui debet, nisi a quo accepit ut debeat? Nam et quae redduntur translegando, ei redduntur qui translegaverat. Et quod creditorum justis successoribus redditur, ipsis utique redditur quibus isti jure succedunt. Aliter non redditio, sed cessio vel admissio, vel si quid aliud hujusmodi nominanda est. Quapropter omnia temporalia, quae in hoc rerum ordine ita locata sunt, ut nisi deficiant, non possint praeteritis futura succedere, ut tota temporum in suo genere pulchritudo peragatur, absurdissime dicimus non debere deficere. Quantum enim acceperunt, tantum agunt, et tantum reddunt ei cui debent quod sunt in quantumcumque sunt. Qui enim dolet ea deficere, sermonem suum oportet attendat, eum certe ipsum quod ista conqueritur, si justum et a prudentia profectum esse arbitratur; cujus sermonis quod ad sonum ejus attinet, si quis unam particulam diligat, nec eam velit caeteris deficiendo locum dare, quibus decedentibus et succedentibus totus ille sermo contexitur, mirabilis dementiae judicabitur.

43. In iis igitur rebus quae ideo deficiunt, quia non ultra esse acceperunt, ut suis temporibus omnia peragantur, nemo defectum recte vituperat; quia nemo potest dicere, Debuit permanere, cum acceptas metas transire non posset. In creaturis autem rationabilibus, quibus sive peccantibus sive non peccantibus, universalis pulchritudo modis congruentissimis terminatur, aut nulla peccata sunt, quod absurdissimum est dicere peccat enim saltem, qui vel damnat quasi peccata quae nulla sunt: aut non sunt vituperanda peccata, quod nihilominus absurdum est; incipient quippe nec recte facta laudari, et tota turbabitur humanae mentis intentio, vitamque subvertet: aut vituperabitur factum quod ita factum est ut debuit, et exsecrabilis insania, vel, ut mitius loquar, error miserrimus orietur: aut si cogit verissima

nu datorează ceea ce nu a primit; şi oricine datorează, cui datorează, dacă nu celui de la care a primit ca să datoreze. Căci şi cele ce-s redate translegând, îi sunt redate celui ce le translegase. Şi, ce-i redat, succesorilor de drept ai creditorilor, le este redat, desigur, însişi celor cărora aceştia le succed de drept. Altfel nu trebuie numită rediţie, ci cesiune sau admisiune, ori orice alta de acest fel. Dreptaceea, zicem atotabsurd că nu trebuie să se sfârşească toate temporalele, care au fost astfel statornicite, în această ordine a lucrurilor, încât, dacă ele nu s-ar sfârşi, viitoarele nu ar putea succede trecutelor, ca să se-mplinească, în genul său, toată frumseţea timpurilor. Într-adevăr, cât au primit, atâta petrec, şi atâta îi redau Celui Căruia-i datorează că sunt, întru tocmai cât sunt. Cine se-ndurerează, încaltea, că ele sunt trecătoare, se cuvine să-şi observe atent, dacă o crede că este justă şi pornită din prudenţă, propria rostire, pe însăşi aceasta, desigur, prin care le deplânge, cărei rostiri, dacă neştine i-ar îndrăgi, atât cât ţine de sonul ei, o anume particulă şi nici n-ar voi ca ea, sfârşindu-se, să le dea locul celorlalte, dintru care, încheindu-se şi succedându-se, se întreţese acea rostire, se va dovedi vinovat de-o mirabilă demenţă.

43. Întru acele lucruri, aşadar, care de aceea se sfârşesc, fiindcă n-au primit să fie mai mult, ca toate să se petreacă la timpul lor, nimenea nu vituperează pe drept defectul, pentru că nimenea nu poate zice: „Trebuia să dureze", cum nu s-ar putea să depăşească limitele primite. Întru creaturile raţionale, însă, prin care, fie păcătoase, fie nepăcătoase, se desăvârşeşte, în armonii atotcongruente, frumseţea universală, a zice sau că nu există nici un fel de păcate, ceea ce este atotabsurd, măcar că păcătuieşte, încaltea, fie şi cine damnează cvasipăcate, care nu există: sau că nu trebuie vituperate păcatele, ceea ce este cu nimic mai puţin absurd; se va începe, desigur, să nu fie nici faptele pe drept lăudate şi se va tulbura întreagă intenţia minţii umane şi se va nărui viaţa: sau va fi vituperată fapta care a fost făptuită aşa cum trebuia şi se va naşte execrabila nebunie, ori, ca să mă exprim mai blând, lamentabila eroare: sau, dacă o impune atotadevărata raţiune, precum o şi impune, ca şi păcatele să se vitupereze şi şi tot ceea ce

ratio, sicuti cogit, ut et vituperentur peccata, et quidquid recte vituperatur ideo vituperetur, quia non est ita ut esse debuit; quaere quid debeat natura peccatrix, et invenies recte factum; quaere cui debeat, et invenies Deum. A quo enim accepit posse recte facere cum velit, ab eo accepit ut sit etiam misera si non fecerit, et beata si fecerit.

44. Quia enim nemo superat leges omnipotentis Creatoris, non sinitur anima non reddere debitum. Aut enim reddit bene utendo quod accepit, aut reddit amittendo quo bene uti noluit. Itaque si non reddit faciendo justitiam, reddet patiendo miseriam; quia in utroque verbum illud debiti sonat. Hoc enim etiam [Col. 1293] modo dici potuit quod dictum est, Si non reddit faciendo quod debet, reddet patiendo quod debet. Nullo autem temporis intervallo ista dividuntur, ut quasi alio tempore non faciat quod debet, et alio patiatur quod debet, ne vel puncto temporis universalis pulchritudo turpetur, ut sit in ea peccati dedecus sine decore vindictae. Sed in futurum judicium servatur ad manifestationem atque ad acerrimum sensum miseriae, quidquid nunc occultissime vindicatur. Sicut enim qui non vigilat, dormit; sic quisquis non facit quod debet, sine intervallo patitur quod debet, quoniam tanta est beatitudo justitiae, ut nemo ab ea nisi ad miseriam possit abscedere. In omnibus ergo defectibus, aut non acceperunt ultra esse quae deficiunt, et nulla culpa est; sicut etiam cum sunt, quia non acceperunt amplius esse quam sunt, nihilominus nulla culpa est; aut nolunt esse, quod si vellent, esse acceperunt; et quia bonum est, reatus est si nolint.

XVI. - *Peccata nostra in Deum refundi nequeunt.*

45. Deus autem nulli debet aliquid, quia omnia gratuito praestat. Et si quisquam dicet ab illo aliquid deberi meritis suis, certe ut esset, non ei debebatur. Non enim erat cui deberetur. Et tamen, quod meritum

este pe drept vituperat, de aceea să se vitupereze, pentru că nu este aşa cum datora să fie, caută ce datorează natura pecatrice, şi vei găsi fapta dreaptă; caută cui îi datorează, şi-L vei găsi pe Dumnezeu[12]. Într-adevăr, de la Cine a primit să poată face drept de-ndată ce vrea, de la Acela a primit să fie chiar şi nefericită, dacă nu va fi făcut, şi, fericită, dacă va fi făcut.

44. Pentru că, într-adevăr, nimenea nu se poate ridica deasupra legilor omnipotentului Creator, nu este îngăduit ca sufletul să nu-şi redea datoria. Căci, sau şi-o redă, bine-folosind ceea ce a primit, sau şi-o redă, pierzând ceea de care n-a vrut să se folosească bine. Şi, astfel, dacă nu şi-o redă făcând justiţia, şi-o va reda îndurând miseria, pentru că şi întru una, şi întru alta sună mirificul cuvânt al datoriei. Ceea ce s-a spus, se putea, dealtminteri, spune chiar şi-n acest mod: Dacă nu redă făcând ceea ce datorează, va reda îndurând ceea ce datorează. Acestea nu sunt despărţite, însă, de nici un interval de timp, ca, într-un cvasianumit timp, să nu facă ceea ce datorează, şi, -ntr-altul, să-ndure ceea ce datorează, ca, nici măcar într-un punct al timpului, să nu se pângărească universala frumseţe, încât să fie întru ea dezonoarea păcatului, fără onoarea vindictei. Se păstrează, însă, pentru judecata de apoi, întru manifestarea şi simţirea atotacută a miseriei, tot ceea ce este acum atotocult răzbunat. Căci precum, cine nu e treaz, doarme, întocmai aşa, oricine nu face ceea ce datorează, îndură, fără intermitenţă, ceea ce datorează, fiindcă atâta de mare este beatitudinea justiţiei, încât nimenea să nu poată să se departe de ea decât numai întru miseric. În toate trecătoarele, aşadar, sau cele ce se sfârşesc n-au primit să fie mai mult, şi nu-i nici o culpă; după cum chiar şi cum sunt, pentru că nu au primit să fie mai amplu decât sunt, cu atât mai puţin nu-i nici o culpă; sau nu voiesc să fie ceea ce, dacă ar voi, au primit să fie, şi, pentru că este un bine, este, dacă nu voiesc, o vină.

XVI. - *Păcatele noastre nu pot fi revărsate asupra lui Dumnezeu.*

45. Dumnezeu, însă, nu datorează nimic nimănui, fiindcă le dă dinainte, gratuit, pe toate. Iar, dacă neştine va zice că, prin meritele proprii, i se datorează ceva de la El, cu siguranţă, să fie nu-i datora lui. Căci nu era cui să-i fi datorat. Şi, totuşi, ce merit e

est converti ad eum ex quo es, ut ex ipso etiam melior sis, ex quo habes ut sis? Quid ergo ei praerogas, ut tanquam debitum poscas; quando si nolles ad eum converti, nihil ei deesset, tibi autem ipse, sine quo nihil esses, et ex quo ita es aliquid, ut nisi convertendo te ad illum, reddideris ei quod ab ipso es, non quidem nihil, sed miser tamen eris? Omnia ergo illi debent, primo quidquid sunt, in quantum naturae sunt: deinde quidquid melius possunt esse si velint, quaecumque acceperunt ut velint; et quidquid oportet eas esse. Ex eo igitur quod non accepit, nullus reus est: ex eo vero quod non facit quod debet, juste reus est. Debet autem, si accepit et voluntatem liberam, et sufficientissimam facultatem.

46. Usque adeo autem dum non facit quisque quod debet, nulla culpa est Conditoris, ut et laus sit, quoniam quod debet patitur, et in eo ipso quod vituperatur non faciendo quod debet, non nisi laudatur ille cui debet. Si enim tu laudaris videndo quid facere debeas, cum id non videas, nisi in illo qui est incommutabilis Veritas; quanto magis ille qui et velle praecepit, et posse praebuit, et non impune nolle permisit? Si enim hoc debet quisque quod accepit, et sic homo factus est, ut necessario peccet, hoc debet ut peccet. Cum ergo peccat, quod debet facit. Quod si scelus est dicere, neminem natura sua cogit ut peccet. Sed nec aliena. Non enim quisquis dum id quod non vult patitur, peccat. Nam si juste patitur, [Col. 1294] non in eo peccat quod patitur invitus, sed in eo peccavit quod ita fecit volens, ut quod nollet jure pateretur. Si autem injuste patitur, quomodo peccat? Non enim injuste aliquid pati, sed injuste aliquid facere, peccatum est. Quod si neque sua neque aliena natura quis peccare cogitur, restat ut propria voluntate peccetur. Quod si tribuere volueris Conditori, peccantem purgabis, qui nihil praeter sui Conditoris instituta commisit, qui si recte defenditur, non peccavit: non est ergo quod tribuas

a te converti la Acela de la Carele eşti, ca să fii chiar mai bun de la El Însuşi, de la Carele ai că eşti? Ce îi plăteşti, aşadar, mai dinainte, ca să-i ceri precum o datorie; când, dacă nu ai voi să te converteşti la El, Lui nu i-ar lipsi nimic, ţie, însă, El Însuşi, fără de Carele n-ai fi nimic, şi de la Carele aşa eşti ceva, încât, dacă nu-i vei fi redat Lui, convertindu-te la El, ceea ce eşti de la El Însuşi, vei fi, nu absolut nimic, dar, totuşi, miser. Toate îi datorează, aşadar, Lui, mai întâi, tot ceea ce sunt, întrucât sunt naturi: apoi, tot ceea ce pot, numai să voiască, să fie mai bun, toate cele care au primit ca să voiască, şi, tot ceea ce se cuvine ca ele să fie. Dintru faptul că nu a primit, nu-i, aşadar, nimenea vinovat: dintru faptul, însă, că nu face ceea ce datorează, este pe drept vinovat. Datorează, însă, din moment ce a primit şi voinţa liberă, şi atotsuficienta facultate.

46. Până-ntr-atâta, încaltea, cât timp nu face fiecare ceea ce datorează, nu-i nici un fel de culpă a Creatorului, încât e chiar o laudă, fiindcă îndură ceea ce datorează, şi, întru însuşi faptul că este vituperat, nefăcând ceea ce datorează, e, dealtminteri, lăudat Acela Cui îi datorează. Dacă, într-adevăr, tu eşti lăudat, văzând că eşti dator să faci, cum nu vezi asta decât numai întru Acela Carele este Incomutabilul Adevăr, cu cât mai mult, El, Carele te-a şi învăţat dinainte să vrei, ţi-a şi dat dinainte să poţi şi ţi-a şi lăsat dinainte în seamă, nu, însă, nepedepsit, şi să nu vrei? Dacă, într-adevăr, fiecare datorează ceea ce a primit, şi, aşa a fost făcut omul, încât să păcătuiască în mod necesar, întocmai asta o datorează: să păcătuiască. Cum, prin urmare, păcătuieşte, face ceea ce datorează. Care, cum e o crimă a o zice, fapt e că pe nimenea natura sa nu-l constrânge să păcătuiască[13]. Dar nici una străină. Într-adevăr, nu oricine păcătuieşte, cât timp pătimeşte[14] ceea ce nu voieşte. Căci, dacă pătimeşte just, nu prin însuşi faptul că pătimeşte împotriva voinţei sale păcătuieşte, dar a păcătuit prin însuşi faptul că voind a făcut aşa, încât să pătimească just ceea ce n-ar voi. Dacă, însă, pătimeşte injust, în ce mod păcătuieşte? Căci nu a pătimi injust ceva este un păcat, ci a face injust ceva[15]. Fapt este că, dacă neştine nu este constrâns nici de natura sa, nici de o alta să păcătuiască, rămâne că păcătuieşte prin propria-i voinţă. Fapt care, dacă vei fi voit să i-l imputi Ziditorului, îl vei purga pe păcătuitorul, care nu a comis nimic înafara poruncilor Ziditorului său, şi care,

Conditori. Laudemus ergo Conditorem, si potest defendi peccator; laudemus, si non potest. Si enim juste defenditur, non est peccator: lauda ergo Creatorem. Si autem defendi non potest, in tantum peccator est in quantum se a Creatore avertit: lauda ergo Creatorem. Omnino igitur non invenio, nec inveniri posse, et prorsus non esse confirmo, quomodo tribuantur peccata nostra creatori nostro Deo; quando et in ipsis eum laudabilem invenio, non solum quod ea punit, sed etiam quod tunc fiunt, cum ab ejus veritate receditur. E.: Accipio ista libentissime ac probo; et omnino verum esse consentio, nullo modo fieri posse ut Creatori nostro recte peccata nostra tribuantur.

XVII. - *Voluntas est prima causa peccandi.*

47. Sed tamen scire vellem, si fieri posset, quare illa natura non peccet, quam non peccaturam praescivit Deus, et quare ista peccet, quae ab illo peccatura praevisa est. Non enim jam puto, ipsa Dei praescientia vel istam peccare, vel illam non peccare cogi. Sed tamen si nulla causa esset, non ita dispertiretur creatura rationalis, ut alia nunquam peccet, alia in peccando perseveret, alia quasi media inter utramque aliquando peccet, aliquando ad recte faciendum convertatur. Quae causa in has tres partes eam distribuit? Sed nolo mihi respondeatur, Voluntas: ego enim causam quaero ipsius voluntatis. Non enim sine causa nunquam vult illa peccare, nunquam ista non vult, quaedam vero aliquando vult, aliquando non vult, cum ejusdem generis omnes sint. Hoc solum enim mihi videre videor, non sine causa esse istam tripartitam voluntatem rationalis creaturae; sed quae causa sit, nescio.

48. *A.* Quoniam voluntas est causa peccati, tu autem causam ipsius voluntatis inquiris, si hanc invenire potuero, nonne causam etiam ejus causae quae inventa

dacă este drept apărat, nu a păcătuit: nu este, prin urmare, ce să-i imputi Ziditorului. Să-L lăudăm, aşadar, pe Ziditor, dacă poate fi apărat păcătuitorul, să-L lăudăm, dacă nu poate fi. Dacă, într-adevăr, este just apărat, nu este păcătuitor: laudă-L aşadar pe Creator. Dacă, însă, nu poate fi apărat, întru atâta este păcătuitor, întru cât s-a îndepărtat pe sine, de la Creator: laudă-L, aşadar, pe Creator. Nu găsesc, prin urmare, absolut deloc, şi nici nu poate fi găsit, ba, mai mult, confirm că nici nu există, în ce mod să i se atribuie lui Dumnezeu, Cratorului nostru, păcatele noastre; când şi întru ele însele Îl găsesc pe El demn de laudă, nu numai că le pedepseşte pe ele, ci chiar fiindcă sunt făcute, când ne abatem de la Adevărul Lui. ***Ev.***: Primesc toate acestea cu foarte mare plăcere şi le aprob; şi consimt că este absolut adevărat că nu se poate-ntâmpla, cu nici un chip, să-i fie pe drept atribuite Creatorului nostru păcatele noastre.

XVII. - *Voinţa este prima cauză de a păcătui.*

47. Dar aş vrea, totuşi, dacă asta se poate-ntâmpla, să ştiu, de ce nu păcătuieşte acea natură anume, pe care Dumnezeu a preştiut-o nepăcătuitoare, şi de ce păcătuieşte ceastălaltă, care a fost prevăzută de către El că are să păcătuiască. Căci nu mai socot că însăşi preştiinţa lui Dumnezeu le constânge, fie pe aceea să nu păcătuiască, fie pe ceastălaltă să păcătuiască. Dar, totuşi, dacă n-ar exista nici un fel de cauză, nu s-ar împărţi creatura raţională astfel, încât una să nu păcătuiască niciodată, alta să persevereze întru a păcătui, alta, cvasimedie, între amândouă, uneori să păcătuiască, alteori să se convertească întru a face drept. Ce cauză a împărţit-o pe ea în aceste trei părţi? Dar nu vreau să mi se răspundă: „Voinţa": eu caut, într-adevăr, cauza voinţei înseşi. Căci, din moment ce tustrele aparţin aceluiaşi gen, nu fără de cauză una nu voieşte niciodată să păcătuiască, alta voieşte totdeauna, alta, însă, uneori voieşte, alteori nu voieşte. Într-adevăr, numai asta mi se pare mie a o vedea, anume, că nu-i fără de cauză această tripartită voinţă a creaturii raţionale; dar care să fie, încaltea, cauza, nu ştiu.

48. ***Aug.***: Deşi voinţa este cauza păcatului, tu cauţi, totuşi, să descoperi cauza voinţei înseşi, iar, dacă o voi fi putut găsi pe aceasta, nu vei avea tu, oare, de gând să cauţi să descoperi chiar

fuerit quaesiturus es? Et quis erit quaerendi modus, quis finis percunctandi ac disserendi, cum te ultra radicem quaerere nihil oporteat? Cave enim putes quidquam potuisse dici verius quam id quod dictum est, radicem omnium malorum esse avaritiam (*I Tim.* VI, 10), hoc est, plus velle quam sat est. Tantum autem sat est, quantum sibi exigit naturae in suo genere conservandae modus. Avaritia enim, quae graece dicitur filargnr... a, non in solo argento vel in nummis, unde magis nomen duxisse resonat; argento enim nummi vel mixto argento frequentius apud veteres fiebant: sed in omnibus rebus quae immoderate cupiuntur intelligenda est, ubicumque omnino plus vult quisque quam sat est. Haec autem avaritia cupiditas [Col. 1295] est; cupiditas porro improba voluntas est. Ergo improba voluntas, malorum omnium causa est. Quae si secundum naturam esset, conservaret utique naturam, nec ei perniciosa esset, et ideo non esset improba. Unde colligitur radicem omnium malorum non esse secundum naturam; quod sufficit adversus omnes qui volunt accusare naturas. Tu autem si hujus radicis causam requiris, quomodo erit ista radix omnium malorum? Illa enim erit quae causa hujus est, quam cum invenceris, ut dixi, etiam ipsius causam quaesiturus es, et quaerendi nullum habebis modum.

49. Sed quae tandem esse poterit ante voluntatem causa voluntatis? Aut enim et ipsa voluntas est; et a radice ista voluntatis non receditur: aut non est voluntas; et peccatum nullum habet. Aut igitur ipsa voluntas est prima causa peccandi, aut nullum peccatum est prima causa peccandi. Nec est cui recte imputetur peccatum nisi peccanti. Non est ergo cui recte imputetur nisi volenti: sed nescio cur aliud te quaerere libeat. Deinde quaecumque illa causa est voluntatis, aut justa profecto est, aut injusta. Si justa, quisquis ei obtemperaverit non peccabit: si injusta, non ei obtemperet, et non peccabit.

şi cauza acelei cauze care va fi fost găsită? Şi care va fi noima cercetării, care limita sondării prin întrebări şi a disocierii, ori de câte ori s-ar cuveni ca tu să nu cauţi nimic dincolo de rădăcină? Păzeşte-te, într-adevăr, să socoţi că s-ar fi putut să se zică ceva mai adevărat, decât ceea ce s-a zis, anume, că „rădăcina tuturor relelor este avariţia" (*I Tim.*VI, 10), a vrea, adică, mai mult decât este de saţ. Atâta este, însă, de saţ, cât îşi exige sieşi măsura conservării, în genul său, a naturii. Avariţia, într-adevăr, care se zice pe greceşte *filarghiria*, nu îşi răsună numai asupra argintului şi a banilor, de unde şi-a tras mai mult numele, căci cei vechi, făceau, într-adevăr, banii din argint sau din argint amestecat, ci trebuie înţeleasă asupra tuturor lucrurilor care sunt imoderat râvnite şi absolut peste tot, unde neştine voieşte mai mult decât cât este de saţ. Această avariţie este, însă, cupiditatea; cupiditatea, apoi, este voinţa improbă. Voinţa improbă este, prin urmare, cauza tuturor relelor. Care, dacă ar fi după natură, ar conserva, desigur, natura, şi nu i-ar fi ei păgubitoare, şi, de aceea, nu ar fi improbă. De unde rezultă că rădăcina tuturor relelor nu este după natură[16], ceea ce este suficient împotriva tuturor celor care voiesc să acuze naturile. Dacă tu cauţi, însă, cauza acestei rădăcini, în ce mod va mai fi, ca, rădăcina tuturor relelor? Căci va fi cea, care este cauza ei, pe care, cum o vei fi găsit, vei avea de gând, precum am spus, să cauţi să descoperi chiar şi cauza ei înseşi, şi nu vei mai avea nici un fel de noimă a căutării.

49. Dar, la urma urmei, care va putea fi, mai naintea voinţei, cauza voinţei? Sau, într-adevăr, este însăşi voinţa, şi asta nu se abate de la rădăcina voinţei; sau nu este voinţa, şi n-are nici un fel de păcat. Sau voinţa este, aşadar, prima cauză de a păcătui, sau nu-i nici un fel de păcat prin prima cauză de-a păcătui. Nu-i, însă, cui să i se impute pe drept păcatul, decât numai păcătuitorului. Nu-i, prin urmare, cui să i se impute pe drept, decât numai voitorului[17]: dar nu ştiu de ce ai tu plăcerea să cauţi alta anume. În definitiv, oricare este acea cauză a voinţei, ea-i sau absolut justă, sau injustă. Dacă, justă, oricine i se va fi supus ei, nu va păcătui: dacă, injustă, să nu i se supună ei, şi nu va păcătui.

XVIII. - *An aliquis peccet in eo quod caveri non potest.*

50. An forte violenta est et cogit invitum? Num eadem toties replicaturi sumus? Reminiscere superiorum, quae a nobis tam multa de peccato et voluntate libera dicta sunt. Sed si laboriosum est omnia mandare memoriae, hoc brevissimum tene. Quaecumque ista causa est voluntatis, si non ei potest resisti, sine peccato ei ceditur: si autem potest, non ei cedatur, et non peccabitur. An forte fallit incautum? Ergo caveat ne fallatur. An tanta fallacia est, ut caveri omnino non possit? Si ita est, nulla peccata sunt. Quis enim peccat in eo quod nullo modo caveri potest? Peccatur autem: caveri igitur potest.

51. Et tamen etiam per ignorantiam facta quaedam improbantur, et corrigenda judicantur, sicut in divinis auctoritatibus legimus: ait enim Apostolus, *Misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci* (*I Tim.* I, 13); ait et propheta, *Delicta juventutis et ignorantiae meae ne memineris* (*Psal. XXIV*, 7). Sunt etiam necessitate facta improbanda, ubi vult homo recte facere, et non potest: nam unde sunt illae voces, *Non enim quod volo facio bonum, sed quod nolo malum, hoc ago;* et illud, *Velle adjacet mihi, perficere autem bonum non invenio* (*Rom.* VII, 19); et illud, *Caro concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem: haec enim invicem adversantur; ut non ea quae vultis faciatis* [Col. 1296] (*Galat.* V, 17)? Sed haec omnia hominum sunt, ex illa mortis damnatione venientium: nam si non est ista poena hominis, sed natura, nulla ista peccata sunt. Si enim non receditur ab eo modo quo naturaliter factus est, ita ut melius esse non possit, ea quae debet facit, cum haec facit. Si autem bonus homo esset, si aliter esset; nunc autem quia ita est, non est bonus, nec habet in potestate ut bonus sit, sive non videndo qualis esse debeat, sive videndo et non valendo esse, qualem debere esse se

XVIII. - *Păcătuieşte, oare, cineva, prin faptul că nu se poate păzi.*

50. Sau este, poate, violentă şi constrânge împotriva voinţei? Trebuie, oare, să replicăm de atâtea ori acelaşi lucru? Aminteşte-ţi-le pe cele atâta de multe de mai sus, care s-au spus de către noi despre păcat şi libera voinţă. Dar, dacă e laborios să le încredinţezi pe toate memoriei, ţine-o pe asta, atotscurtă. Orice este acea cauză a voinţei, dacă nu i se poate rezista, i se cedează fără păcat: dacă, însă, i se poate, să nu i se cedeze şi nu se va păcătui. Sau, poate, îl înşală pe neprecaut? Păzească-se, deci, să nu se înşele. Nu cumva este atâta de mare înşelăciunea, că absolut nimeni nu poate să se păzească? Dacă este aşa, nu există nici un fel de păcate. Căci, cine păcătuieşte prin faptul că nu poate, cu nici un chip, să se păzească? Se dedă păcatului: se poate, deci, păzi.

51. Şi, totuşi, se improbează până şi unele fapte făptuite prin ignoranţă, şi se judecă de corijat, precum citim întru divinele autorităţi: zice, într-adevăr, Apostolul: *Dobândit-am misericordia, fiindcă ignorant făptuit-am* (*I Tim.* I, 13); zice şi profetul: *Delictele tinereţii şi ignoranţei mele să nu ţi le aminteşti* (*Psal. XXIV*, 7). Sunt de improbat până şi fapte făptuite din necesitate, unde vrea omul să făptuiască bine, şi nu poate, căci de unde sunt acele cuvinte: *Căci nu făptuiesc binele pe care-l voiesc, ci răul, pe care nu-l voiesc, pe acesta-l săvârşesc* şi aceea: *Căci a voi se află în mine, dar a desăvârşi binele nu aflu* (*Rom.*VII, 19, 18): şi aceea: *Căci carnea râvneşte împotriva spiritului, spiritul, însă, împotriva cărnii: acestea, într-adevăr, se-ncontrează-ndesine, ca să nu faceţi cele ce aţi voi* (*Galat.*V, 17)? Dar toate acestea sunt ale oamenilor scoborâtori din acea condamnare la moarte: căci, dacă nu ea-i pedeapsa omului, ci natura, acestea nu-s, niciunele, nici un fel de păcate. Într-adevăr, dacă nu se abate de la acea măsură, întru care a fost natural făcut astfel, încât să nu poată să fie mai bun, când le face pe acestea, face ceea ce datorează. Dacă, însă, omul ar fi mai bun, dacă ar fi altfel; acum, dar, prin faptul că este aşa, nu este bun, nici nu are în potestate să fie bun, fie nevăzând cum ar datora să fie, fie văzând, şi nefiind în stare să fie, cum vede că el datorează să fie: cine mai poate sta la-ndoială că aceasta este o pedeapsă? Toată pedeapsa, însă, dacă este justă,

videt: poenam istam esse quis dubitet? Omnis autem poena si justa est, peccati poena est, et supplicium nominatur: si autem injusta est poena, quoniam poenam esse nemo ambigit, injusto aliquo dominante homini imposita est. Porro quia de omnipotentia Dei et justitia dubitare dementis est, justa haec poena est, et pro peccato aliquo penditur. Non enim quisquam injustus dominator aut surripere hominem potuit, velut ignoranti Deo; aut extorquere invito, tanquam invalidiori, vel terrendo vel confligendo, ut hominem injusta poena cruciaret. Relinquitur ergo ut haec justa poena de damnatione hominis veniat.

52. Nec mirandum est quod vel ignorando non habeat arbitrium liberum voluntatis ad eligendum quid recte faciat: vel resistente carnali consuetudine, quae violentia mortalis successionis quodammodo naturaliter inolevit, videat quid recte faciendum sit, et velit, nec possit implere. Illa est enim peccati poena justissima, ut amittat quisque quo bene uti noluit, cum sine ulla posset difficultate, si vellet. Id est autem, ut qui sciens recte non facit, amittat scire quid rectum sit; et qui recte facere, cum posset, noluit, amittat posse cum velit. Nam sunt revera omni peccanti animae duo ista poenalia, ignorantia et difficultas. Ex ignorantia dehonestat error, ex difficultate cruciatus affligit. Sed approbare falsa pro veris, ut erret invitus, et resistente atque torquente dolore carnalis vinculi, non posse a libidinosis operibus temperare, non est natura instituti hominis, sed poena damnati. Cum autem de libera voluntate recte faciendi loquimur, de illa scilicet in qua homo factus est loquimur.

XIX. – *Peccantes ignorantiam et difficultatem transfusa in se ex Adae peccato vitia ne excusent.*

53. Hic occurrit illa quaestio, quam inter se murmurantes homines rodere consueverunt, qui quodlibet aliud in peccando quam se accusare parati sunt. Dicunt enim: Si Adam et Eva peccaverunt, quid nos miseri

este pedeapsă a păcatului şi se numeşte supliciu: dacă, însă, pedeapsa este injustă, deoarece nimenea nu se-ndoieşte că este pedeapsă, ca i-a fost impusă omului de către neştine injust dominându-l. Apoi, întrucât a sta la-ndoială despre omnipotenţa lui Dumnezeu şi justiţia-I e propriu dementului, această pedeapsă este justă, şi ca este plătită pentru un păcat anume. Într-adevăr, absolut nici un dominator injust n-a putut nici să i-l răpească făţiş pe om, precum unui Dumnezeu ignorant, sau să-i smulgă cu forţa, împotriva voinţei Sale, ca unuia mai slab, fie înfricoşându-L, fie bătându-L, să-l chinuiască pe om printr-o pedeapsă injustă. Rămâne, prin urmare, că această pedeapsă justă vine din damnaţiunea omului[18].

52. Şi nu-i de mirare nici că, ignorând, nu are liber arbitrul voinţei pentru a alege ce să facă bine, nici, că, rezistând consuetudinea carnală, care a prins, prin violenţă, oarecum natural, rădăcinile succesiunii muritoare, vede că trebuie să facă bine şi voieşte, şi nu poate-mplini. Aceea este, într-adevăr, atotjusta pedeapsă a păcatului, să piardă fiecare datul de care n-a vrut să se folosească bine, deşi, dacă voia, putea, fără nici o dificultate. Asta-i, altminteri, precum cine, ştiind, nu face bine, ar pierde a şti ce este bine, şi cine nu a voit, deşi putea, să facă bine, ar pierde să poată, deşi ar vrea. În definitiv, aparţin, cu adevărat, întregului suflet păcătos aceste două pedepse penale: ignoranţa şi dificultatea. Dintru ignoranţă dezonorează eroarea, dintru dificultate flagelează chinul. Dar a aproba falsele ca adevărate, întrucât greşeşte împotriva voinţei, şi, rezistându-i şi torturând-o durerea lanţului carnal, a nu se putea tempera de la lucrările libidionase nu este natura omului instituit, ci pedeapsa damnatului. Când vorbim, însă, de libera voinţă de a face binele, vorbim, într-un cuvânt, de aceea întru care a fost făcut omul[19].

XIX. – *Păcătoşii să nu-şi scuze ignoranţa şi dificultatea ca vicii transfuzate lor dintru păcatul lui Adam.*

53. Aici ocură atotcunoscuta chestiune, pe care s-au obişnuit s-o tot roadă oamenii murmurători îndesine, care sunt gata să acuze întru faptul de a păcătui orice alta înafară de sine. Căci zic: „Dacă Adam şi Eva au păcătuit, de ce am fost făcuţi noi nefericiţi,

fecimus, ut cum ignorantiae caecitate, et difficultatis cruciatibus nasceremur, et primo erraremus nescientes quid nobis esset faciendum; deinde ubi nobis inciperent aperiri praecepta justitiae, vellemus ea facere, et renitente carnalis concupiscentiae nescio qua necessitate non valeremus? Quibus breviter respondetur ut quiescant, et adversus Deum murmurare desistant. Recte enim fortasse quererentur, si erroris [Col. 1297] et libidinis nullus hominum victor existeret: cum vero ubique sit praesens, qui multis modis per creaturam sibi Domino servientem aversum vocet, doceat credentem, consoletur sperantem, diligentem adhortetur, conantem adjuvet, exaudiat deprecantem; non tibi deputatur ad culpam quod invitus ignoras, sed quod negligis quaerere quod ignoras; neque illud quod vulnerata membra non colligis, sed quod volentem sanare contemnis: ista tua propria peccata sunt. Nulli enim homini ablatum est scire utiliter quaeri quod inutiliter ignoratur, et humiliter confitendam esse imbecillitatem, ut quaerenti et confitenti ille subveniat, qui nec errat dum subvenit, nec laborat.

54. Nam illud quod ignorans quisque non recte facit, et quod recte volens facere non potest, ideo dicuntur peccata, quia de peccato illo liberae voluntatis originem ducunt: illud enim praecedens meruit ista sequentia. Nam sicut linguam dicimus non solum membrum quod movemus in ore dum loquimur, sed etiam illud quod hujus membri motum consequitur, id est formam tenoremque verborum, secundum quem modum dicitur alia lingua graeca, alia latina: sic non solum peccatum illud dicimus, quod proprie vocatur peccatum, libera enim voluntate et ab sciente committitur; sed etiam illud quod jam de hujus supplicio consequatur necesse est. Sic etiam ipsam naturam aliter dicimus, cum proprie loquimur, naturam hominis, in qua primum in suo genere inculpabilis factus est: aliter istam, in qua ex illius damnati poena, et mortales et ignari et carni subditi nascimur; juxta quem modum dicit Apostolus, *Fuimus enim et nos naturaliter filii irae, sicut et caeteri* (*Ephes.* II, 3).

ca să ne naştem cu cecitatea ignoranţei şi cu chinurile dificultăţii, şi, mai întâi să greşim neştiutori ce ar fi trebuit să facem, apoi, după ce au început a ni se dezvălui preceptele justiţiei, să voim să le facem, şi, opunându-se o nu ştiu care necesitate a concupiscenţei carnale, să nu fim în stare?" Cărora răspundă-li-se pe scurt să se liniştească şi să înceteze a mai murmura împotriva lui Dumnezeu. Căci s-ar plânge, poate, pe drept, dacă nu ar exista nici un om victorios asupra erorilor şi libidourilor: cum, însă, este peste tot prezent Cel Carele, în multe moduri, prin creatura slujindu-i Domnului său, îl cheamă la Sine pe cel abătut, îl învaţă pe cel credincios, îl consolează pe cel ce speră, pe cel care iubeşte îl sfătuieşte, pe cel ce se opinteşte îl ajută şi îl ascultă pe cel care se roagă: nu ţi se impută ţie drept culpă că, împotriva voinţei tale, ignori; nici faptul că nu-ţi întremi mădularele vulnerate, ci, că-L dispreţuieşti pe voitorul a le-nsănătoşi: acestea sunt propriile-ţi păcate. Căci niciunui om nu i s-a luat putinţa de a şti să caute util ceea ce ignoră inutil, şi de a-şi mărturisi umil neputinţa, ca să-i vină în ajutor căutătorului şi mărturisitorului Acela Carele nici nu greşeşte în timp ce ajută, nici nu se osteneşte.

54. Întrucât, că neştine, ignorând, nu face bine, şi că voind să facă bine, nu poate, de aceea se numesc păcate, fiindcă îşi trag originea din acel prim păcat al liberei voinţe: într-adevăr, acela, precedând, le-a meritat pe acestea subsecvente. Căci, precum numim limbă nu numai mădularul pe care-l mişcăm în gură, în timp ce vorbim, ci chiar şi ceea ce urmează consecvent mişcării acestui mădular, forma, adică, şi rostuirea cuvintelor, mod, după care, una se numeşte limba greacă, alta, latină: întocmai aşa nu-l numim păcat numai pe acela care se numeşte în mod propriu păcat, căci se comite prin libera voinţă şi de către ştiutor, ci chiar şi ceea ce este necesar să urmeze, de-acum, dintru supliciul lui. Întocmai aşa, chiar şi însăşi natura, într-un fel o numim, când vorbim la modul propriu, natură a omului, întru carea a fost făcut primul, în genul său, inculpabil; altfel, pe aceasta întru care, prin pedeapsa aceluia damnat, ne naştem şi muritori, şi ignari, şi supuşi cărnii: limită, după care zice Apostolul: *Fost-am, într-adevăr, şi noi natural*[20] *fiii mâniei, ca şi ceilalţi* (*Efes.* II, 3).

XX. - *Poenales defectus in Adae posteros haud injuste demanasse, quaecumque demum vera sit de animarum origine sententia.*

55. Ut autem de illo primo conjugio, et cum ignorantia, et cum difficultate, et cum mortalitate nascamur, quoniam illi cum peccavissent, et in errorem, et in aerumnam, et in mortem praecipitati sunt, rerum moderatori summo Deo justissime placuit; ut et in ortu hominis originaliter appareret justitia punientis, et in provectu misericordia liberantis. Non enim damnato primo homini sic adempta est beatitudo, ut etiam fecunditas adimeretur. Poterat enim et de prole ejus, quamvis carnali et mortali, aliquod in suo genere fieri decus ornamentumque terrarum. Jamvero ut meliores gigneret quam ipse esset, non erat aequitatis: sed ex conversione ad Deum, ut vinceret quisque supplicium quod origo ejus ex aversione meruerat, non solum volentem non prohiberi, sed etiam adjuvari oportebat; etiam sic enim rerum Creator ostendit quanta facilitate potuisset homo, si voluisset, retinere quod factus est, cum proles ejus potuit etiam superare quod nata est.

56. [Col. 1298] Deinde, si una anima facta est, ex qua omnium hominum animae trahuntur nascentium, quis potest dicere non se peccasse, cum primus ille peccavit? Si autem singillatim fiunt in unoquoque nascentium, non est perversum, imo convenientissimum et ordinatissimum apparet, ut malum meritum prioris, natura sequentis sit; et bonum meritum sequentis, natura prioris sit. Quid enim indignum, si etiam sic voluit Creator ostendere, usque adeo excellere creaturis corporeis animae dignitatem, ut ab eo gradu possit esse ortus alterius, ad quem alterius perductus est occasus? Nam cum ad ignorantiam difficultatemque pervenerit illa peccatrix, ideo poena recte dicitur, quia melior ante hanc poenam fuit. Si ergo altera talis esse coepit, non solum ante peccatum, sed ante

XX. - *Oricare ar fi, în definitiv, adevărata sentință despre originea sufletelor, defectele penale nu s-au răsfrânt injust asupra urmașilor lui Adam.*

55. Dar atotjust i-a plăcut supremului Dumnezeu, moderatorului lucrurilor, să ne naștem, dintru acea primă pereche, și cu ignoranța, și cu dificultatea, și cu mortalitatea, întrucât ei, cum păcătuiseră, au fost aruncați și întru eroare, și întru chin, și întru moarte, ca și întru nașterea omului să apară originar justiția răsbunătorului, și întru devenirea[21] lui, misericordia Mântuitorului. Într-adevăr, nu așa i-a fost interzisă primului om damnat beatitudinea, încât să-i fie interzisă până și fecunditatea. Căci putea să devină și dintru progenitura sa, oricât carnală și muritoare, ceva, în genul său, podoabă anume și ornament al lumii pământești. Și, desigur, nu ținea de echitate să-i nască mai buni decât era el însuși: dar ca să învingă fiecare, prin conversiunea către Dumnezeu, supliciul, pe care originea lui l-a meritat prin aversiune, nu numai că se cuvenea ca voitorul să nu fie oprit, ci, chiar să fie ajutat: într-adevăr, chiar și așa, Creatorul lucrurilor arată cu câtă facilitate ar fi putut omul, dacă ar fi voit, să mențină starea în care a fost făcut, din moment ce progenitura lui a putut chiar învinge starea în care s-a născut.

56. Apoi, dacă a fost făcut un singur suflet, dintru care se trag sufletele întregului nat omenesc, cine poate să spună că el nu a păcătuit, când acela, primul, a păcătuit? Dacă, însă, sunt făcute unul câte unul, în fiecare dintre cei care se nasc, nu este pervers, ba dimpotrivă apare atotconvenient și atotrostuit ca răul merit al înaintașului să fie fireşte al urmașului, și bunul merit al urmașului să fie fireşte[22] al înaintașului. Ce e, într-adevăr, nedemn, dacă Creatorul a voit să arate, chiar și așa, că până-ntr-atâta excelează, față cu creaturile corporale, demnitatea sufletului, încât ortul unuia poate să fie, de la acea treaptă de la care s-a tras, apusul celuilalt. Că, cum cel păcătos va fi ajuns la ignoranță și dificultate, tocmai de accea li se zice, pe drept, pedeapsă, fiindcă a fost mai bun înainte de această pedeapsă. Dacă, așadar, unul a început să fie astfel, nu numai înainte de păcat, ci înainte de întreaga sa viață, precum a devenit altul, după o viață culpabilă,

omnem vitam suam, qualis alia post vitam culpabilem facta est, non parvum bonum habet, unde Conditori suo gratias agat; quia ipse ortus ejus et inchoatio quovis perfecto corpore est melior. Non enim mediocria bona sunt, non solum quod anima est, qua natura jam omne corpus praecedit; sed etiam quod facultatem habet, ut adjuvante Creatore seipsam excolat, et pio studio possit omnes acquirere et capere virtutes, per quas et a difficultate cruciante, et ab ignorantia caecante liberetur. Quod si ita est, non erit nascentibus animis ignorantia et difficultas supplicium peccati, sed proficiendi admonitio, et perfectionis exordium. Non enim ante omne meritum boni operis parum est accepisse naturale judicium, quo sapientiam praeponat errori, et quietem difficultati, ut ad haec non nascendo, sed studendo perveniat. Quod si agere noluerit, peccati rea jure tenebitur, tanquam quae non bene usa sit ea facultate quam accepit. Quanquam enim in ignorantia et difficultate nata sit, non tamen ad permanendum in eo quod nata est, aliqua necessitate comprimitur: neque omnino potuit nisi Deus omnipotens esse etiam talium creator animarum, quas et non dilectus ipse faciat, et diligens eas reficiat, et dilectus ipse perficiat; qui et non existentibus praestat ut sint, et amantibus eum a quo sunt praestat ut beatae sint.

57. Si vero in Dei aliquo secreto jam existentes animae mittuntur ad inspiranda et regenda corpora singulorum quorumque nascentium, ad hoc utique mittuntur officium, ut corpus quod de poena peccati, hoc est mortalitate primi hominis, nascitur, bene administrando, id est castigando per virtutes, et ordinatissimae atque legitimae servituti subjiciendo, etiam ipsi comparent ordine atque tempore opportuno coelestis incorruptionis locum. Quae cum introeunt in hanc vitam, subeuntque gestanda membra mortalia, subeant etiam necesse est et oblivionem vitae prioris, et praesentis laborem: unde illa ignorantia et difficultas consequitur, quod in primo homine supplicium mortalitatis fuit, ad animi expendendam

are, nu mic, un bine, de unde aducă mulțumiri Ziditorului său; pentru că însuşi ortul lui şi urzirea este mai bun decât oricare corp perfect. Căci nu-s bune mediocre nu doar că este suflet, prin care natură precede deja tot corpul, ci chiar şi că are facultatea să se cultive, cu ajutorul Creatorului, pe sine însuşi şi, prin studiu pios, să obțină şi să posede virtuțile prin care să se elibereze şi de dificultatea chinuitoare şi de ignoranța înrobitoare. Fapt care, dacă este aşa, ignoranța şi dificultatea nu le vor fi sufletelor care se nasc supliciu al păcatului, ci stimul de a se-mbunătăți şi exordiu al perfecțiunii. Căci nu este puțin a fi primit, înaintea oricărui merit al bunei lucrări, judecata naturală, prin care să-i prepună erorii înțelepciunea şi dificultății liniştea, ca să ajungă la acestea nu născându-se, ci dorindu-le. Ceea ce, dacă nu va fi voit să facă, va fi ținut, pe drept, vinovat de păcat, precum unul care nu s-a folosit bine de acea facultate pe care a primit-o. Căci, deşi s-a născut întru ignoranță şi dificultate, nu este, totuşi, constrâns, prin nici o necesitate anume, să rămână statornic întru ceea ce s-a născut: şi nici nu putea absolut să fie decât numai şi numai Dumnezeu Omnipotentul creator al unor astfel de suflete, pe care şi neiubit le face El Însuşi, şi iubitor le reface pe ele, şi iubit le face El Însuşi perfecte: Carele şi nonexistentelor le dăruieşte, dinainte, să fie, şi celor ce-L iubesc pe El, de la Carele sunt, le dăruieşte, dinainte, să fie fericite.

57. Dacă, însă, sufletele, deja existente în vreun anume secret al lui Dumnezeu, sunt trimise să anime şi să conducă corpurile fiecărui născut în parte, sunt trimise, desigur, la acest oficiu, ca, bineadministrându-l, înfrânându-l, adică, prin virtuți şi supunându-l atotrostuitei şi legitimei servituți, să-i dobândească până şi lui însuşi, la rânduiala şi la timpul oportun, locul incorupțiunii cereşti, corpului care se naşte din pedeapsa păcatului, din mortalitatea primului om, aşadar. Care, cum au intrat în sânul acestei vieți şi îşi asumă purtarea mădularelor muritoare, este necesar să-şi asume şi uitarea vieții anterioare şi travaliul celei prezente: de unde urmează logic acea ignoranță şi dificultate care, în primul om au fost supliciul mortalității, întru expierea miseriei spiritului, întru ele, însă,

miseriam; [Col. 1299] in istis autem janua ministerii ad reparandam corporis incorruptionem. Nam hoc quoque modo non dicuntur ista peccata, nisi quia caro de propagine veniens peccatoris, venientibus ad se animis hanc ignorantiam et difficultatem facit; quae neque his, neque Creatori tanquam culpanda tribuatur. Dedit enim ille et facultatem bene operandi in laboriosis officiis, et viam fidei in oblivionis caecitate; judicium illud vel maxime, quod anima omnis et quaerendum esse concedit quod inutiliter nescit, et perseveranter in officiosis laboribus enitendum ad evincendam recte faciendi difficultatem, et opem a Creatore implorandam, ut conantem adjuvet; qui vel extrinsecus lege, vel in intimis cordis allocutione conandum esse praecepit, et praeparat civitatis beatissimae gloriam triumphantibus de illo qui primum hominem ad istam miseriam perduxit victum pessima suasione; quam miseriam isti suscipiunt ad eum vincendum optima fide. Non enim parvae gloriae militia est diabolum vincere eodem suscepto supplicio, quo se ille hominem victum perduxisse gloriatur. Quisquis autem hoc istius vitae captus amore neglexerit, nullo pacto juste flagitium desertionis suae regis imperio deputabit: sed erit potius sub omnium Domino in ejus partibus ordinatus, cujus turpe stipendium ut castra sua desereret, adamavit.

58. Si autem alibi animae constitutae non mittuntur a Domino Deo, sed sua sponte ad inhabitanda corpora veniunt; facile est jam hoc videre, quidquid ignorantiae difficultatisque secutum fuerit earum propriam voluntatem, nullo modo Creatorem hinc esse culpandum: quandoquidem etiamsi eas ipse misisset, quibus etiam in ipsa ignorantia et difficultate liberam voluntatem petendi et quaerendi et conandi non abstulit, daturus petentibus, demonstraturus quaerentibus, pulsantibus aperturus, omnino extra culpam esset. Hanc enim ignorantiam et difficultatem studiosis et benevolis evincendam, ad coronam gloriae valere praestaret;

poarta ministeriului întru refacerea incoruptiunii corpului. Căci, desigur, ele nu sunt numite altfel păcate, decât numai în măsura în care carnea, purcezând din vița păcatului, le produce sufletelor venind la sine această ignoranță și dificultate: care nici loruși, nici creatorului nu le *poate* fi atribuită drept culpă. Într-adevăr, El le-a dat și facultatea de a lucra bine în oficiile laborioase, și calea credinței în cecitatea uitării: și, îndeosebi, acea judecată că tot sufletul concede că trebuie căutat ceea ce vătămător nu știe și că trebuie să tindă perseverent în oficiile laborioase spre învingerea dificultății de a face bine, și să ceară ardent sprijin de la Creator, ca să-l ajute pe cel ce se opintește; Carele, fie extrinsec, prin lege, fie prin alocuțiune întru adâncurile sinelui, i-a învățat că trebuie să se sforțeze și le pregătește gloria cetății atotfericite triumfătorilor asupra aceluia care l-a adus pe primul om la această miserie, învins de atotreaua persuasiune, care mizerie ei și-au împropriat-o, pentru a-l învinge prin credință optimă. Căci nu este o luptă de neînsemnată glorie a-l învinge pe diavol, împropriindu-i același supliciu, la care el se laudă că l-a adus pe omul învins. Nimenea, însă, cine, cuprins de amorul vieții acesteia, va fi neglijat asta, nu-i va putea, în nici un mod, imputa just poruncii regelui pedeapsa dezertării sale, ci va fi, sub Domnul tuturor, mai degrabă rânduit în cetele aceluia al cărui ruşinos stipendiu l-a iubit atât, încât și-a părăsit tabăra sa.

58. Dacă, însă, sufletele, altundeva constituite, nu sunt trimise de către Domnul Dumnezeu, ci vin de la sine să locuiască corpurile; este ușor, de-acum, de văzut, orice din ignoranță și dificultate le va fi revenit proprici voințe, cumcă, în nici un mod, nu trebuie învinuit, de aici, Creatorul: din moment ce, chiar dacă le-ar fi trimis El Însuși pe ele, cărora, în însăși ignoranța și dificultatea, nu le-a luat libera voință de a cere, de-a cercetea și de-a se sforța, Cel Care este gata să dea petitorilor, să le demonstreze căutătorilor, celor ce bat să le deschidă, ar fi absolut înafara culpei. Căci le-ar pune în față sârguitorilor și binevoitorilor această ignoranță și dificultatea spre-a o învinge, ca să se facă demni de cununa gloriei;

negligentibus autem et peccata sua de infirmitate defendere volentibus, non ipsam ignorantiam difficultatemque pro crimine objiceret; sed quia in eis potius permanere, quam studio quaerendi atque discendi, et humilitate confitendi atque orandi, ad veritatem ac facilitatem pervenire voluerunt, justo supplicio vindicaret.

XXI. - *Error qua in re perniciosus.*

59. Harum autem quatuor de anima sententiarum, utrum de propagine veniant, an in singulis quibusque nascentibus novae fiant, an in corpora nascentium jam alicubi existentes vel mittantur divinitus, vel sua sponte labantur, nullam temere affirmare oportebit. [Col. 1300] Aut enim nondum ista quaestio a divinorum Librorum catholicis tractatoribus pro merito suae obscuritatis et perplexitatis evoluta atque illustrata est; aut si jam factum est, nondum in manus nostras hujuscemodi litterae pervenerunt. Tantum adsit fides nihil de substantia Creatoris falsum indignumque sentiendi. Ad illum enim tendimus itinere pietatis. Si ergo aliud de illo senserimus quam est, intentio nostra non in beatitatem, sed in vanitatem nos ire compellet. De creatura vero si quid aliter quam sese habet senserimus, dummodo non id pro cognito perceptoque teneamus, nullum periculum est. Non enim ad creaturam jubemur tendere ut efficiamur beati, sed ad ipsum Creatorem: de quo si aliud quam oportet ac sese res habet, nobis persuadetur, perniciosissimo errore decipimur. Ad hoc enim pergendo, quod aut non est, aut, si est, non facit beatos, ad beatam vitam nullus pervenire potest.

60. Sed ad contemplandam veritatis aeternitatem, ut ea perfrui eique inhaerere valeamus, infirmitati nostrae via de temporalibus procurata est, ut quantum itineri sufficit ad aeterna tendentium, praeterita et futura credamus. Quae fidei disciplina, ut auctoritate praepolleat, divina misericordia gubernatur. Praesentia vero, quantum ad creaturam pertinet, in corporis et animi mobilitate et mutabilitate, quasi transeuntia sentiuntur.

neglijenților, însă, și voitorilor să se apere prin infirmitate de păcatele lor nu le-ar imputa drept păcat însăși ignoranța și dificultatea, ci i-ar pedepsi pentru că au voit să rămână, mai degrabă, statornic întru acestea, decât să ajungă la adevăr și facilitate prin sârguința de-a cerceta și de-a învăța și prin umilința de a se confesa și a se ruga.

XXI. - *În care lucru este eroarea mai păgubitoare.*

59. Dintre aceste patru păreri despre suflet[23], dacă vin ele din viță sau se formează noi în fiecare nou-născut aparte, sau, deja existente altundeva, sunt fie divin trimise, fie se coboară cu de la sine în corpurile celor ce se nasc, nu va trebui s-o afirmăm temerar pe niciuna. Căci, sau această chestiune nu a fost încă, pe bună dreptate, datorită obscurității și perplexității sale, dezbătută și clarificată de către catholicii interpreți ai Cărților divine, sau, dacă deja s-a făcut, nu au ajuns încă în mâinile noastre astfel de scrieri[24]. Numai să ne stea la-ndemână credința de-a nu simți nimic fals și nedemn despre substanța Creatorului. Căci spre El ne așternem pe drumul pietății. Dacă, prin urmare, vom fi simțit despre El alta decât este, intenția noastră ne va împinge să mergem nu întru beatitudine, ci întru vanitate. Despre creatură, însă, dacă vom fi simțit orice alta decât este, ea, în sine, cât timp nu ținem asta drept perceput și cunoscut, nu-i nici un pericol. Căci nu spre creatură ni se poruncește să tindem, ca să devenim fericiți, ci spre Însuși Creatorul, despre Carele, dacă ni se persuadează alta decât trebuie și este faptul în sine, ne înșelăm printr-o eroare atotpăgubitoare. Căci nimenea nu poate ajunge la viața fericită, urmând, în acest scop, ceea ce nu este, sau, dacă este, nu-i face pe cei fericiți.

60. Dar, pentru contemplarea eternității adevărului, ca să fim în stare să ne-nfruptăm bucuria și să ne-alipim strâns lui, i s-a curățit, în privința temporalelor, infirmității noastre calea, ca să le credem pe cele trecute și viitoare cât îi este suficient mersului celor ce se-așternspre cele eterne. Care disciplină a credinței, ca să strălucească prin autoritate, este guvernată de misericordia divină. Cele prezente, însă, cât ține de creatură, sunt simțite, întru mobilitatea corpului și spiritului, evasitrecătoare. Întru care, nimic,

In quibus quidquid non experimur, cognitione qualicumque tenere non possumus. Quaecumque ergo nobis de quibuscumque creaturis vel praeterita vel futura divina auctoritate credenda narrantur, quamvis partim priusquam ea sentire potuerimus praeterierint, partim nondum in nostros sensus pervenerint; tamen quia plurimum valent ad roborandam spem nostram, et exhortandam dilectionem, dum nobis commendant per ordinatissimam seriem temporum quam non negligat liberationem nostram Deus, sine ulla dubitatione credenda sunt. Sed quisquis error personam sibi divinae auctoritatis assumit, ea maxime ratione refellitur, si aut aliquam vel mutabilem speciem praeter creaturam Dei, aut aliquam mutabilem speciem in substantia Dei credere aut affirmare convincitur, eamque substantiam Dei vel plus vel minus quam Trinitatem esse contendit: cui Trinitati pie sobrieque intelligendae omnis excubat vigilantia christiana, et omnis ejus provectus intenditur. De cujus Trinitatis unitate et aequalitate, et singularum in ea personarum quadam proprietate, non hic locus est disserendi. Nam commemorare quaedam de Domino Deo auctore et formatore et ordinatore rerum omnium, quae ad saluberrimam fidem pertineant, et quibus lactens atque a terrenis in coelestia sese attollere incipiens, utiliter adminiculetur intentio, et factu facillimum et a plerisque jam factitatum est: pertractare autem istam totam, atque ita versare [Col. 1301] quaestionem, ut perspicuae rationi, quantum in hac vita datur, omnis humana intelligentia subjugetur, non modo eloquio, sed ne cogitatione quidem vel cuiquam hominum, vel certe nobis satis expeditum et facile aggrediendum videri potest. Nunc ergo ut quod instituimus, quantum adjuvamur, et quantum sinimur peragamus: quaecumque nobis, quantum ad creaturam pertinet, vel narrantur praeterita, vel praenuntiantur futura, quae ad commendandam valeant integram religionem, excitando nos ad sincerissimam dilectionem Dei et proximi, sine

din ceea ce nu încercăm prin experiență, nu putem ține prin vreo cunoaștere anume. Toate cele care ni se povestesc prin divina autoritate de crezut despre toate creaturile, fie trecute, fie viitoare, oricât, în parte vor fi trecut mai nainte ca noi să le fi putut simți, în parte nu vor fi ajuns încă la simțurile noastre, totuși, fiindcă au mare vigoare întru întărirea speranței noastre și întru încurajarea iubirii, cât timp ne încredințează, prin atotrostuita serie a timpurilor, cât de mult nu neglijează Dumnezeu mântuirea noastră, trebuie crezute fără nici o urmă de îndoială. Dar toată crorea, care își ia asupra masca autorității divine, este, îndeosebi, prin acea rațiune respinsă ca falsă, dacă este demascată că crede ori afirmă sau o altă creatură, fie ea și speță mutabilă, înafara creaturii lui Dumnezeu, sau vreo altă speță mutabilă în substanța lui Dumnezeu, ori că susține că acea substanță a lui Dumnezeu este fie mai mult, fie mai puțin decât Trinitatea: înțelegerii cărei Trinități îi stă pios și sobru de veghe și își încoardă întreaga ei devenire toată vigilența creștină. Trinitate, despre ale cărei unitate și egalitate și o anume proprietate, întru ea, a fiecărei persoane, nu este aici locul de a discuta. Căci a aminti despre Domnul Dumnezeu, autorul și formatorul și rostuitorul tuturor lucrurilor, unele, care țin de atotsalubra credință și prin care sugarul și începătorul a se ridica pe sine de la cele pământești la cele cerești să-și sprijine cu folos intenția, este și ușor de făcut, și a și fost deja repetat făcută de către mai mulți: a o trata minuțios, însă, pe aceasta toată și a întoarce astfel chestiunea încât să i se supună, cât este datul în această lume, limpedei rațiuni întreagă înțelegerea umană, nu-i poate părea nimănui dintre oameni, nici, desigur, nouă, împlinită satisfăcător, nici ușor de abordat, nu numai prin rostire, dar nici măcar prin cugetare[25]. Acum să împlinim, așadar, pe cât suntem ajutați și pe cât ne este îngăduit, ceea ce ne-am propus: toate, pe cât țin de creatură, fie că ne sunt povestite cele trecute, fie că ne sunt povestite cele viitoare, care au putere întru păstrarea integrei religii, îmboldindu-ne la atotsincera iubire a lui Dumnezeu și a aproapelui, trebuie crezute fără nici o umbră de îndoială: împotriva incredulilor,

dubitatione credenda sunt: adversus incredulos autem hactenus defendenda, ut vel mole auctoritatis infidelitas eorum obteratur, vel eis ostendatur, quantum potest, primo quam non sit stultum talia credere, deinde quam sit stultum talia non credere. Verumtamen falsam doctrinam non tam de praeteritis et futuris, quam de praesentibus et maxime de incommutabilibus oportet refellere, et quantum datur, perspicua ratione convincere.

61. Sane in serie temporalium inquisitioni praeteritorum futurorum exspectatio praeferenda est: quandoquidem etiam in divinis Libris ea quae praeterita narrantur, vel praefigurationem futurorum, vel pollicitationem, vel testificationem prae se gerunt. Et revera in iis etiam, quae ad hanc vitam pertinent, prosperis adversisque rebus, quid quisque fuerit non satis curat: in id vero quod futurum speratur, sese omnis curarum aestus agglomerat. Nescio quo quippe intimo naturalique sensu, ea quae nobis acciderunt, quoniam transacta sunt, sic habentur ad momentum felicitatis et miseriae, quasi nunquam accidissent. Quid igitur mihi obest, si esse quando coeperim nescio, cum esse me noverim, nec futurum esse desperem? Non enim in praeterita me attendo, ut tanquam errorem perniciosissimum verear, si aliter de iis sensero quam fuerunt: sed in id quod futurus sum, cursum dirigo duce misericordia Conditoris mei. De hoc igitur quod futurus sum, et de illo apud quem futurus sum, si aliter quam veritas sese habet credidero aut sensero, vehementer cavendus est error; ne mihi aut necessaria non praeparem, aut ad eum ipsum finem propositi mei, dum aliud pro alio mihi videtur, pervenire non possim. Quamobrem, sicut ad comparandam vestem nihil mihi obesset, si praeteritae hiemis oblitus essem, obesset autem si futurum frigus imminere non crederem: ita nihil oberit animae meae, si oblita est quid forte pertulerit, si modo diligenter advertat et teneat quo se deinceps parare moneatur. Et sicut, verbi gratia, Romam naviganti nihil noceret si excidisset animo, a quo littore

însă, în aşa măsură trebuie apărate, încât fie prin greutatea autorităţii să li se şteargă necredinţa, fie să li se arate, pe cât se poate, mai întâi, cât nu este prosteşte a crede unele ca astea, apoi, cât este de prosteşte a nu crede unele ca astea. Dar, totuşi, trebuie să fie respinsă falsa doctrină şi, pe cât este datul, să fie învinsă prin limpedea raţiune, atât despre cele trecute şi viitoare, cât despre cele prezente, şi, îndeosebi, despre cele incomutabile.

61. De bună seamă, în seria celor temporale, este de preferat investigării celor trecute aşteptarea scrutătoare a celor viitoare, din moment ce, chiar în Cărţile divine, trecutele, care sunt narate, dau în sine pe faţă fie prefigurarea, fie promisiunea, fie testificarea celor viitoare. Şi, de fapt, chiar în acele împrejurări favorabile şi nefavorabile, care ţin de viaţa aceasta, nu ne prea pasă ce anume va fi fost fiecare: în ceea ce se speră viitor, însă, asupra sa apasă întreg valul neliniştilor. Nu ştiu, încaltea, prin ce simţ anume, intim şi natural, cele ce ni s-au întâmplat nouă, fiindcă s-au încheiat, sunt astfel considerate, în momentul fericirii sau nefericirii, ca şi cum nu s-ar fi petrecut niciodată. Ce-mi dăunează, prin urmare, mie, dacă nu ştiu când să fi început a fi, din moment ce cunosc că eu sunt, şi nici nu disper că am să fiu? Căci nu înspre cele trecute mă aştern eu, ca să mă tem precum de o eroare păgubitoare, dacă voi fi simţit despre ele altfel decât au fost; ci, cu misericordia Ziditorului meu călăuză, înspre ceea ce am să fiu îmi port eu mersul. Despre ceea ce am să fiu, aşadar, şi despre Acela după Carele am să fiu, dacă voi fi crezut cu sau voi fi simţit altfel decât se prezintă în sine adevărul, trebuie să fie vehement de temut eroarea; ca nu cumva fie să nu-mi pregătesc cele necesare, fie, de vreme ce mi se pare una în loc de alta, să nu pot ajunge la acel scop al scopului meu[26]. Dreptaceea, precum la cumpărarea unei haine, nu mi-ar fi cu nimic dăunător, dacă aş fi uitat de iarna trecută, mi-ar dăuna, însă, dacă n-aş crede că viitorul frig este iminent: tot aşa, nimic nu-i va dăuna sufletului meu, dacă a uitat ceea ce, poate, va fi suferit, numai să se întoarcă şi să ţină spre ceea ce i se aminteşte că se prepară de-acum înainte. Şi, că veni vorba, precum navigatorului spre Roma nu i-ar face cu nimic rău, dacă-i va fi scăpat din minte de la care ţărm îşi va fi desprins

navem solverit, dum tamen ab eo loco ubi esset non ignoraret quo proram dirigeret; nihil autem prodesset meminisse littoris unde iter exorsus sit, si de Romano portu falsum aliquid existimans, in saxa incidisset: ita neque si non tenuero initium temporis vitae meae, quidquam mihi oberit scienti quo fine requiescam; nec prodesset aliquid illa sive memoria sive conjectura [Col. 1302] inchoatae vitae, si de ipso Deo, qui unus laborum animae finis est, aliter quam dignum est opinatus, in scopulos erroris irruerem.

62. Nec iste sermo ad id valuerit, ut quisquam nos prohibere arbitretur ut quaerant qui potuerint secundum Scripturas divinitus inspiratas, utrum anima de anima propagetur, an suo cuique animanti singulae in ipso fiant, an ad regendum animandumque corpus divino nutu alicunde mittantur, vel propria voluntate se insinuent; si vel alicujus expediendae necessariae quaestionis ratio flagitat ista considerare atque discutere, vel a rebus magis necessariis otium ad haec quaerenda et disserenda conceditur. Verum ad id potius ista dixerim, ne quis in re tali vel temere succenseat ei qui suae opinioni humaniore fortasse dubitatione non cedit: aut etiam si quid hinc certi quisquam et liquidi comprehenderit, ideo putet alium spem perdidisse futurorum, quia praeterita exorsa non recolit.

XXII. - *Ignorantia et difficultas si naturalis est homini, non propterea deest unde laudetur Creator.*

63. Quoquo modo autem se istud habeat, sive omnino omittendum, sive nunc differendum et alias considerandum sit, praesens tamen quaestio non impeditur, quominus appareat integerrima et justissima et inconcussa atque incommutabili majestate et substantia Creatoris, supplicia peccatorum suorum animas luere: quae peccata, ut jam diu disseruimus, nonnisi propriae

nava, cât timp n-ar ignora, totuşi, încotro să-şi îndrepte, din acel loc, de unde ar fi, prora; nu i-ar fi, însă, cu nimic de folos, dacă şi-ar aminti ţărmul de unde să fi început drumul, dar, crezând ceva fals despre portul Romei, s-ar fi lovit de stânci: aşa, nici dacă nu voi fi ştiut începutul timpului vieţii mele, nu mi se va întâmpla nimic rău, mie ştiutorului în ce liman să mă odihnesc, şi nici nu mi-ar fi de folos nimic, nici prin memorie, nici prin conjectură, dintru urzirile vieţii, dacă, opinând, altfel decât este demn, despre Dumnezeu, Carele este ultimul scop al muncilor sufletului, m-aş prăvăli pe stâncile erorii.

62. Şi nici acest dialog nu va fi precumpănit faţă de celelalte, ca neştine să socoată că noi îi împiedicăm pe cei ce vor fi fiind în stare să cerceteze, după Scripturile divin inspirate, dacă sufletul se propagă, el, oare, de la suflet, sau sunt, încaltea, făcute fiecare aparte, în cel pe care-l animă, sau sunt, altminteri, trimise prin poruncă divină, de altunde, întru împărăţirea şi animarea corpului, sau se insinuează pe sine, poate, prin propria-le voinţă, ori de câte ori fie raţiunea tratării vreunei chestiuni arzătoare îi îndeamnă cu necesitate a le lua pe acestea în considerare şi a le discuta, fie îşi îngăduie, faţă cu problemele mult mai necesare, otiul de a le cerceta şi înfăţişa amănunţit pe acestea. Într-adevăr, am zis, mai degrabă, acestea ca, într-o asemenea importantă chesiune, să nu se înfurie nimenea, nici măcar temerar, pe cel ce, poate dintr-o îndoială mai umană nu cedează opiniilor sale: sau, chiar dacă neştine va fi înţeles de aici ceva cert şi limpede, să nu socoată prin acest fapt că altul şi-a pierdut speranţa celor viitoare, pentrucă nu-şi aminteşte urzirile trecute.

XXII. - *Ignoranţa şi dificultatea chiar dacă este naturală omului, nu lipseşte de aceea de unde să fie lăudat Creatorul.*

63. În orice chip se prezintă, însă, asta în sine, fie c-ar trebui absolut omisă, fie c-ar trebui lăsată, acum, la o parte, şi-ar trebui luate altele în considerare, prezenta chesiune nu este, totuşi, cu nimic împiedicată să învedereze limpede că, prin atotintegra şi atotjusta şi netulburata şi incomutabila maiestate a Creatorului, sufletele îşi ispăşesc supliciile păcatelor lor, care păcate, cum am discutat deja de mult, nu trebuie atribuite decât

voluntati earum tribuenda sunt, nec ulla ulterior peccatorum causa quaerenda.

64. Ignorantia vero et difficultas si naturalis est, inde incipit anima proficere, et ad cognitionem et requiem, donec in ea perficiatur vita beata, promoveri. Quem profectum in studiis optimis atque pietate, quorum facultas ei non negata est, si propria voluntate neglexerit, juste in graviorem, quae jam poenalis est, ignorantiam difficultatemque praecipitatur, decentissimo et convenientissimo rerum moderamine in inferioribus ordinata. Non enim quod naturaliter nescit et naturaliter non potest, hoc animae deputatur in reatum; sed quod scire non studuit, et quod dignam facilitati comparandae ad recte faciendum operam non dedit. Loqui enim non nosse atque non posse, infanti naturale est: quae ignorantia difficultasque sermonis non modo inculpabilis sub grammaticorum legibus, sed etiam humanis affectibus blanda et grata est; non enim ullo vitio illam facultatem comparare neglexit, aut ullo vitio quam compararat amisit. Itaque, si nobis in eloquentia esset beatitudo constituta, atque ita crimini duceretur cum peccatur in linguae sonis, quemadmodum cum peccatur in actibus vitae; nullus utique argueretur infantiae, quod ab ea esset exorsus ad consequendam eloquentiam: sed plane merito damnaretur, si suae voluntatis [Col. 1303] perversitate vel ad eam recidisset, vel in ea remansisset. Sic etiam nunc, si ignorantia veri et difficultas recti naturalis est homini, unde incipiat in sapientiae quietisque beatitudinem surgere, nullus hanc ex initio naturali recte arguit: sed si proficere noluerit, aut a profectu retrorsum relabi voluerit, jure meritoque poenas luet.

65. Creator vero ejus ubique laudatur, vel quod eam ab ipsis exordiis ad summi boni capacitatem inchoaverit, vel quod ejus profectum adjuvet, vel quod impleat proficientem atque perficiat, vel quod peccantem, id est aut ab initiis suis sese ad perfectionem attollere recusantem, aut jam ex profectu aliquo relabentem,

numai propriei lor voințe, și nu trebuie căutată nici o altă cauză ultimă a păcatelor.

64. Ignoranța, însă, și dificultatea, dacă *este* naturală, de aici începe sufletul să progreseze și să fie promovat întru cunoaștere și repaos, până să se împlinească în el viața fericită. Pe care progres întru sârguințele optime și pietate, a căror facultate nu i-a fost lui negată, dacă îl va fi neglijat prin propria-i voință, se precipită, pe drept, într-o mai gravă, care-i de-acum penală, ignoranță și dificultate, rostuit, printr-o atotdecentă și atotconvenientă cârmuire a lucrurilor, între cele inferioare. Căci nu, pentru că natural nu știe și natural nu poate, i se impută asta ca vină sulfetului, ci pentru că nu s-a străduit a știi și nu și-a dat silința demnă dobândirii facilității de a face bine. Căci a nu ști și a nu putea vorbi îi este natural copilului: care ignoranță și dificultate a rostirii nu-i numai inculpabilă sub legile grămăticilor, ci este chiar blândă și plăcută afecțiunilor omenești; căci nu a neglijat prin nici un viciu să-și dobândească acea facultate, și nici nu a pierdut prin nici un viciu ceea ce a dobândit. Și, astfel, dacă nouă ne-ar fi fost constituită în elocință beatitudinea, și, întocmai așa s-ar considera demn de vină, când se greșește în sunetele limbii, precum când se greșește în faptele vieții, nimenea n-ar fi, desigur, învinuit de copilărie[27], pentru că de la ea ar fi fost început întru urmarea elocinței: dar ar fi, categoric, pe merit, damnat, dacă, prin perversitatea voinței sale, fie ar fi recăzut la ea, fie ar fi rămas întru ea. Așa, chiar și acum, dacă ignoranța adevărului și dificultatea binelui, de unde începe să se ridice întru beatitudinea înțelepciunii și repaosului, îi este naturală omului, nimenea n-o învinuiește pe drept pe aceasta dintru începutul natural: dar, dacă nu va fi voit să înainteze sau, întors de la urcuș, va fi voit să recadă, va ispăși, pe drept și pe merit, pedepsele.

65. Creatorul lui, însă, este peste tot lăudat, fie pentru că l-a urzit pe el de la înseși urzelile până la capacitatea supremului bine, fie pentru că ajută înaintarea lui, fie că-l împlinește pe el, înainte mergătorul, și-l desăvârșește, fie că pe el, păcătuitorul, adică, sau pe recuzatorul să se ridice pe sine, de la începuturile sale, la perfecțiune, sau pe de-acum-recăzutul dintr-o oarecare înaintare

justissima damnatione pro meritis ordinat. Non enim propterea malam creavit, quia nondum tanta est, quanta ut proficiendo esse posset accepit; cum ejus exordio perfectiones omnes corporum longe inferiores sint, quas tamen in suo genere laudabiles esse judicat, quisquis de rebus sanissime judicat. Quod ergo ignorat quid sibi agendum sit, ex eo est quod nondum accepit: sed hoc quoque accipiet, si hoc quod accepit, bene usa fuerit. Accepit autem ut pie et diligenter quaerat, si volet. Et quod agnoscens quid sibi agendum sit, non continuo valet implere, hoc quoque nondum accepit: praecessit enim quaedam pars ejus sublimior ad sentiendum quod recte faciat bonum: sed quaedam tardior atque carnalis non consequenter in sententiam ducitur; ut ex ipsa difficultate admoneatur eumdem implorare adjutorem perfectionis suae, quem inchoationis sentit auctorem; ut ex hoc ei fiat charior, dum non suis viribus, sed cujus bonitate habet ut sit, ejus misericordia sublevatur ut beata sit. Quanto autem charior illi est a quo est, tanto in eo firmius acquiescit, et tanto uberius aeternitate ejus perfruitur. Si enim arboris novellum et rude virgultum nullo modo recte sterile dicimus, quamvis aliquot aestates sine fructibus trajiciat, donec opportuno tempore expromat feracitatem suam; cur non auctor animae debita pietate laudetur, si ei tale tribuit exordium, ut studendo ac proficiendo ad frugem sapientiae justitiaeque perveniat, tantumque illi praestitit dignitatis, ut in ejus etiam potestate poneret, si vellet ad beatitudinem tendere?

XXIII. - *De parvulorum morte et cruciatibus corporis quibus affliguntur iniqua est imperitorum querela. Dolor quid sit.*

66. Huic autem disputationi objici ab imperitis solet quaedam calumnia de mortibus parvulorum, et de quibusdam cruciatibus corporis, quibus eos saepe videmus affligi. Dicunt enim: Quid opus erat ut nasceretur, qui antequam iniret ullum vitae meritum, excessit e vita?

îl rânduieşte, după merite, printr-o atotjustă damnaţiune. Într-adevăr, prin faptul că nu este încă atâta, cât a primit ca să poată fi, progresând, nu l-a creat pe el nicidecum rău; din moment ce toate perfecţiunile corpurilor, pe care le judecă că sunt, totuşi, în genul lor, lăudabile oricine judecă atotsănătos despre lucruri, sunt cu multul inferioare urzelii lui. Că ignoră, aşadar, ce i-ar fi de făcut, este datorită faptului că încă n-a primit, dar şi pe aceasta o va primi, încaltea, dacă o va fi folosit bine pe aceea pe care a primit-o. Şi că, recunoscând, ce i-ar fi de făcut, nu-i continuu în stare să împlinească, desigur, asta încă n-a primit-o: a precedat, într-adevăr, o anume parte a lui, mai sublimă, întru simţirea binelui pe care să-l facă pe drept: dar o alta, mai târzioară şi carnală nu-i consecvent adusă la idee[28]: după cum, dintru însăşi dificultatea i se aminteşte să-L implore ajutor al perfecţiunii sale pe Acelaşi, pe Carele-L simte autorul incoaţiunii-i; încât, de vreme ce nu prin puterile sale, ci prin a Cui bunătate îi este datul să fie, prin misericordia Lui este ridicat să fie fericit, prin însuşi acest fapt îi devine mai iubit. Cu cât îi este, însă, lui mai iubit Cel de la Carele este, cu atât îşi află mai ferm repaosul întru El şi cu atât mai îmbelşugat îşi înfruptă dinainte bucuria dintru eternitatea Lui. Dacă butaşul arborelui şi puetul sălbatic nu-l numim, în nici un chip, pe drept, steril, deşi petrece câteva veri fără rod, până când, la timpul oportun, îşi dă la iveală rodnicia sa, de ce să nu fie lăudat cu îndatorată pietate autorul sufletului, dacă i-a atribuit lui un astfel de exordiu, ca, străduindu-se şi înaintând, să ajungă la rodul înţelepciunii şi justiţiei, şi i-a dăruit dinainte atâta demnitate, încât a pus chiar în potestatea lui să tindă, dacă ar voi, spre beatitudine?

XXIII. - *Gâlceava nepricepuţilor despre moartea pruncilor şi chinurile corpului, prin care sunt loviţi, este nedreaptă. Durerea ce-i?*

66. Acestei dispute, însă, se obişnuieşte a i se încontra de către nepricepuţi o anume calomnie despre moartea pruncilor şi despre unele chinuri ale corpului, prin care-i vedem adesea loviţi. Căci zic: „Ce trebuinţă mai era să se nască cine, mai nainte să fi dobândit vreun merit al vieţii, a părăsit viaţa?" sau: „De ce speţă

aut qualis in futuro judicio deputabitur, cui neque inter justos locus est, quoniam nihil recte fecit; neque inter malos, quoniam nihil peccavit? Quibus respondetur: ad universitatis complexum, et totius creaturae vel per locos vel per tempora ordinatissimam connexionem, non posse superfluo creari qualemcumque hominem, ubi folium arboris nullum superfluo creatur; sed sane superfluo quaeri de meritis [Col. 1304] ejus qui nihil meruerit. Non enim metuendum est ne vita esse potuerit media quaedam inter recte factum atque peccatum, et sententia judicis media esse non possit inter praemium atque supplicium.

67. Quo loco etiam illud perscrutari homines solent, sacramentum baptismi Christi quid parvulis prosit, cum eo accepto plerumque moriuntur, priusquam ex eo quidquam cognoscere potuerint. Qua in re satis pie recteque creditur, prodesse parvulo eorum fidem a quibus consecrandus offertur. Et hoc Ecclesiae commendat saluberrima auctoritas, ut ex eo quisque sentiat quid sibi prosit fides sua, quando in aliorum quoque beneficium, qui propriam nondum habent, potest aliena commodari. Quid enim filio viduae profuit fides sua, quam utique mortuus non habebat; cui tamen profuit matris ut resurgeret? (*Luc.* VII, 12-15.) Quanto ergo potius fides aliena potest consulere parvulo, cui sua perfidia non potest imputari?

68. De cruciatibus autem corporis, quibus affliguntur parvuli, quorum per aetatem nulla peccata sunt, si animae quibus animantur, non prius quam ipsi homines esse coeperunt, major querela et quasi misericors deponi solet, cum dicitur: Quid mali fecerunt ut ista paterentur? Quasi possit esse innocentiae meritum, antequam quisque aliquid nocere possit. Cum autem boni aliquid operatur Deus in emendatione majorum, cum parvulorum suorum qui eis chari sunt, doloribus ac mortibus flagellantur; cur ista non fiant, quando cum transierint, pro non factis erunt, in quibus facta sunt: propter quos autem facta sunt, aut meliores erunt, si temporalibus incommodis emendati, rectius elegerint vivere, aut excusationem in

va fi socotit la judecata de apoi cel ce nu-şi are locul nici între drepţi, fiindcă nu a făcut nimic bine; nici între răi, fiindcă nu a păcătuit cu nimic?" Cărora li se poate răspunde: în cuprinsul universalităţii şi întru atotrostuita conexiune a întregii creaturi, fie prin locuri, fie prin timpuri, nu poate fi superfluu creat absolut nici un om, unde nici măcar o frunză a arborelui nu este superfluu creată, dar este întrutotul superfluu a se căuta meritele celui ce nu va fi meritat absolut nimic. Căci nu trebuie să existe nici o temere ca nu cumva să fi putut fi o anume viaţă, medie, între fapta dreaptă şi păcat, şi să nu poartă fi o sentinţă a judecătorului, medie, între premiu şi supliciu.

67. În care loc, oamenii obişnuiesc să prescruteze până şi la ce anume le-ar putea folosi pruncilor sacramentul botezului lui Christos, cum, după ce l-au primit, mulţi mor, mai nainte să fi putut cunoaşte ceva dintru el. Faptă, întru care se crede destul de pios şi de drept că-i este de folos pruncului credinţa acelor prin care i se oferă, consacrându-l. Şi asta o încredinţează atotsănătoasa autoritate a Bisericii, ca dintru asta să simtă fiecare le ce-i foloseşte credinţa sa, când cea a altuia poate veni în ajutorul altora, care n-o au încă pe a lor proprie. Căci la ce i-a folosit fiului văduvei credinţa lui, pe care, mort desigur, n-o avea; lui, căruia i-a fost, totuşi, de folos a mamei ca să învie (*Luc.* VII, 12-15)? Cu cât mai cu putinţă, poate, aşadar, credinţa altuia să-i fie de folos pruncului căruia nu i se poate imputa reaua sa credinţă.

68. Despre chinurile corpului, însă, prin care sunt loviţi pruncii, care, dacă sufletele, prin care sunt însufleţiţi, n-au început să fie mai nainte ca înşişi oamenii, nu au, datorită etăţii, nici un fel de păcate, se obişnuieşte să se aştearnă o gâlceavă majoră şi o cvasimisericordie, când se zice: „Ce rău a făcut, ca să pătimească astea?" Ca şi cum ar exista un merit al inocenţei, mai nainte ca neştine să poată face ceva rău. Cum, însă, Dumnezeu operează un anume bine întru emendarea celor mai în etate, când îi flagelează cu durerile şi morţile pruncilor lor, care le sunt lor iubiţi, de ce să nu fie acestea făcute, când, cum vor fi trecut, vor fi pentru nefapte întru cei care s-au făcut, pentru cei care s-au făcut, însă, ei sau vor fi mai buni, dacă, emendaţi prin neajunsurile temporale, vor fi ales să trăiască

futuri judicii supplicio non habebunt, si vitae hujus angoribus ad aeternam vitam desiderium convertere noluerint? Quis autem novit quid parvulis, de quorum cruciatibus duritia majorum contunditur, aut exercetur fides, aut misericordia probatur; quis ergo novit quid ipsis parvulis in secreto judiciorum suorum bonae compensationis reservet Deus, qui quanquam nihil recte fecerint, tamen nec peccantes aliquid ista perpessi sunt? Non enim frustra etiam infantes illos, qui cum Dominus Jesus Christus necandus ab Herode quaereretur, occisi sunt (*Matth.* II, 16), in honorem martyrum receptos commendat Ecclesia.

69. Quanquam isti calumniosi, et talium quaestionum non studiosissimi examinatores, sed loquacissimi ventilatores, etiam de pecorum doloribus et laboribus solent minus eruditorum sollicitare fidem, cum dicunt: Quid etiam pecora vel meruerunt mali, ut tanta patiantur incommoda, vel sperant boni, quia tantis exercentur incommodis? Sed haec dicunt vel sentiunt, quia iniquissime de rebus existimant, qui cum summum bonum quod et quantum sit aspicere nequeant, talia volunt esse omnia, quale putant esse summum bonum: praeter enim summa corpora quae coelestia sunt, minusque corruptioni subjacent, summum bonum cogitare non possunt; ideoque inordinatissime [Col. 1305] flagitant, ut nec mortem nec ullam corruptionem patiantur corpora bestiarum, quasi non sint mortalia, cum sint infima; aut ideo mala sint, quia sunt coelestia meliora. Dolor autem quem bestiae sentiunt, animarum etiam bestialium vim quamdam in suo genere mirabilem laudabilemque commendat. Hoc ipso enim satis apparet in regendis animandisque suis corporibus, quam sint appetentes unitatis. Quid est enim aliud dolor, nisi quidam sensus divisionis vel corruptionis impatiens? Unde luce clarius apparet quam sit illa anima in sui corporis universitate avida unitatis et tenax, quae nec libenter, nec indifferenter, sed potius renitenter et reluctanter

mai drept, sau dacă, prin chinurile vieții acesteia, nu vor fi voit să-şi convertească dorința spre viața eternă, nu vor avea, la judecata de apoi, scuza supliciului. Cine ştie, însă, ce le rezervă pruncilor, dintru a căror chinuri este fărâmată duritatea maivârstnicilor, ori le este exersată credința, ori le este probată misericordia, cine ştie, prin urmare, ce bună compensațiune le rezervă, întru secretul judecăților Sale, Dumnezeu pruncilor, care deşi nu vor fi făcut nimic bine, au pătimit, totuşi, astea, nepăcătuind cu nimic? Într-adevăr, nu fără rost, chiar şi pe pruncuții aceia, care, când Domnul Isus Chirstos era căutat să fie ucis de Irod, au fost ucişi (*Mat.*II, 16), Biserica îi comândă, primiți întru rangul martirilor.

69. De altminteri, calomnioşii ăştia şi nu prea studioşi examinatori ai unor astfel de chestiuni, ci atotvorbăreți vânturători ai bunelor şi relelor, obişnuiesc să le tulbure maiputininstruiților credința până şi dintru durerile şi chinurile animalelor, cum zic: „Ce rău au meritat, oare până şi vitele, ca să pătimească atâtea neplăceri, sau speră, iată, şi ele binele, pentru că sunt încercate de-atâtea neplăceri?" Ci zic sau simt astea, pentru că judecă atotnedrept despre lucruri, ei, care nu-s în stare să întrevadă ce şi cât este supremul bine, şi voiesc ca toate să fie astfel, cum socot ei că este supremul bine, căci, înafara corpurilor supreme, care sunt cele cereşti, şi-s mai puțin supuse corupțiunii, nu pot cugeta supremul bine; şi, de aceea, reclamă atotnerostuit ca nici corpurile bestiilor să nu pătimească nici moartea, şi nici vreo corupțiune, ca şi cum, cum sunt infime, n-ar fi muritoare; sau, să fie, încaltea, rele, numai fiindcă cele cereşti sunt mai bune. Durerea, însă, pe care bestiile o simt, ne încredințează o anume putere, în genul său, mirabilă şi lăudabilă, a chiar sufletelor animalice. Din însuşi acest fapt, apare, într-adevăr, suficient, cât sunt ele de doritoare de unitate întru conducerea şi însufleţirea corpurilor lor. Căci ce alta este durerea, dacă nu, un anume simțământ incompatibil diviziunii şi corupțiunii? De unde apare, mai clar ca lumina, cât este, în universalitatea corpului său, avid de unitate şi tenace mirificul suflet, care, nici cu plăcere, nici indiferent, ci, cât mai cu putință, renitent şi reluctant, se

intenditur in eam passionem corporis sui, qua ejus unitatem atque integritatem labefactari moleste accipit. Non ergo appareret quantus inferioribus creaturis animalibus esset appetitus unitatis, nisi dolore bestiarum. Quod si non appareret, minus quam opus esset admoneremur ab illa summa et sublimi et ineffabili unitate Creatoris esse omnia ista constituta.

70. Et revera si pie ac diligenter attendas, omnis creaturae species et motus qui in animi humani considerationem cadit, eruditionem nostram loquitur, diversis motibus et affectionibus, quasi quadam varietate linguarum, undique clamans atque increpans cognoscendum esse Creatorem. Nulla enim res est earum quae nec dolorem nec voluptatem sentiunt, quae non aliqua unitate decus proprii generis assequatur, vel omnino naturae suae qualemcumque stabilitatem. Nulla item res est earum quae vel doloris molestias, vel blanditias sentiunt voluptatis, quae non eo ipso quo dolorem fugit, voluptatemque appetit, diremptionem se fugere, unitatemque appetere, fateatur. Inque ipsis rationalibus animis omnis appetitus cognitionis qua illa natura laetatur, et ad unitatem refert omne quod percipit, et in errore nihil fugit aliud quam incomprehensibili ambiguitate confundi. Omne autem ambiguum unde molestum est, nisi quia certam non habet unitatem? Ex quo apparet omnia, sive cum offendunt vel offenduntur, sive cum delectant vel delectantur, unitatem insinuare atque praedicare Creatoris. Si autem ignorantia et difficultas, a quibus istam vitam necesse est incipere, non sunt animis naturales; restat ut aut officio susceptae sint, aut irrogatae supplicio. De quibus jam satis esse arbitror disputatum.

XXIV. – *Primus homo non insipiens creatus est, sed sapientiae capax. Stultitia quid.*

71. Quapropter ipse primus homo qualis factus sit, magis quaerendum est, quam quomodo ejus posteritas propagata sit. Multum enim sibi videntur acute proponere

încoardă întru acea pătimire a corpului său, prin care începe să-i fie molest distrusă unitatea lui şi integritatea. Nu s-ar arăta, prin urmare, cât de mare este, pentru creaturile inferioare însufleţite, apetitul unităţii, decât numai prin durerea bestiilor. Ceea ce, dacă nu s-ar arăta, ni s-ar aminti mai puţin decât este de trebuinţă că toate acestea sunt orânduite de către mirific suprema, şi sublima, şi inefabila unitate a Creatorului.

70. Şi, cu adevărat, dacă asculţi pios şi diligent, întreagă frumseţea creaturii şi armonia, care cade întru consideraţiunea spiritului uman, vorbeşte, prin diversele ritmuri şi accente, precum printr-o anume varietate a limbilor, strigând de peste tot şi răsunând că erudiţia noastră trebuie să-L cunoască pe Creator. Nu există, într-adevăr, nici un lucru, care să nu-şi dobândească, printr-o anume unitate, frumseţea genului propriu sau, categoric, o oarecare stabilitate a naturii sale. Nu există, iarăşi, nici un lucru, între cele ce simt fie neplăcerile durerii, fie plăcerile voluptăţii, care să nu mărturisească cumcă, prin însuşi faptul că fuge de durere şi râvneşte voluptatea, el fuge de destrămare şi doreşte unitatea. Şi, în înseşi sufletele raţionale, întregul apetit al cunoaşterii, de care se bucură acea natură, şi tot ceea ce percepe raportează la unitate, şi nici în eroare nu fuge de nimic alta, decât numai de a se risipi întru ambiguitatea incomprehensibilă. Tot ambiguul, însă, de unde este, el, molest, dacă nu, fiindcă nu are certă unitatea? De unde apare că toate fie că ofensează sau sunt ofensate, fie că încântă sau sunt încântate, insinuează şi predică unitatea Creatorului. Dacă, însă, ignoranţa şi dificultatea, de la care este necesar să înceapă viaţa aceasta, nu le sunt naturale sufletelor, rămâne să fi fost sau asumate de oficiu, sau impuse de supliciu. Despre care socot că s-a discutat, de-acum, îndestul.

XXIV. – *Primul om n-a fost creat prost, ci capabil de înţelepciune. Prostia ce-i?*

71. Dreptaceea, trebuie, mai degrabă, cercetat ce fel de speţă a fost făcut însuşi primul om, decât în ce mod s-a propagat posteritatea lui. Căci îşi par loruşi că propun mai acut chestiunea

quaestionem qui dicunt: Si sapiens factus est primus homo, cur seductus est? si autem stultus factus est, quomodo non est Deus auctor vitiorum, cum sit stultitia maximum vitium? Quasi vero natura humana praeter stultitiam et sapientiam nullam mediam recipiat affectionem, quae nec stultitia, nec sapientia dici possit. Tunc enim homo incipit aut stultus esse aut sapiens, ut alterum horum necessario appelletur, [Col. 1306] cum jam posset, nisi negligeret, habere sapientiam, ut vitiosae stultitiae sit voluntas rea. Non enim quisquam ita desipit, ut stultum appellet infantem, quamvis sit absurdior si velit appellare sapientem. Ut ergo infans nec stultus nec sapiens dici potest, quamvis jam homo sit; ex quo apparet naturam hominis recipere aliquid medium, quod neque stultitiam, neque sapientiam recte vocaveris: ita etiam si quisquam tali affectione animatus esset, qualem habent illi qui per negligentiam sapientia carent, nemo eum stultum recte diceret quem non vitio, sed natura talem videret. Est enim stultitia, rerum appetendarum et vitandarum non quaelibet, sed vitiosa ignorantia. Unde neque animal irrationale stultum dicimus, quia non accepit ut sapiens esse posset. Appellamus tamen plerumque ex similitudine aliquid non proprie. Nam et caecitas cum maximum vitium sit oculorum, non tamen in catulis nascentibus vitium est, nec proprie caecitas dici potest.

72. Si ergo ita factus est homo, ut quamvis sapiens nondum esset, praeceptum tamen posset accipere, cui utique obtemperare deberet; nec illud jam mirum est, quod seduci potuit; nec illud injustum, quod praecepto non obtemperans poenas luit; nec Creator ejus auctor vitiorum est, quia non habere sapientiam, nondum erat vitium hominis, si nondum ut habere posset, acceperat. Sed tamen habebat aliquid quo si bene uti vellet, ad id quod non habebat ascenderet. Aliud est enim esse rationalem, aliud esse sapientem. Ratione fit quisque praecepti capax, cui fidem debet, ut quod praecipitur,

cei care zic: „Dacă primul om a fost făcut înțelept, de ce a fost sedus; dacă, însă, a fost făcut prost, în ce mod nu e Dumnezeu autorul viciilor, din moment ce prostia a maximul viciu?" Ca și cum natura umană n-ar suferi, într-adevăr, înafară de prostie și înțelepciune, nici o afecțiune medie, care să nu poată fi numită nici prostie, nici înțelepciune. Căci, cum este în mod necesar numit cu una dintre acestea, deși, dacă n-ar neglija, ar putea să aibă înțelepciunea, întrucât voința este vinovată de prostia vicioasă, atunci, omul începe să fie sau prost, sau înțelept. Nu-i, încaltea, nimenea până-ntr-atâta ieșit din minți, încât să-l numească prost pe un nou-născut, cu toate că-i și mai absurd, dacă vrea să-l numească înțelept. Precum, așadar, nounăscutul nu poate fi numit nici prost, nici înțelept, deși este deja om, fapt dintru care apare că natura omului primește ceva mediu, ce nu vei fi numit, pe drept, nici prostie, nici înțelepciune, întocmai așa, dacă cineva ar fi fost animat printr-o atare afecțiune, de care au aceia ce sunt lipsiți, prin neglijență, de înțelepciune, nimenea nu l-ar numi, pe drept, prost pe acesta, pe care l-ar vedea nu prin viciu așa, ci de la natură. Căci prostia este nu oricare, ci vicioasa ignorare a lucrurilor de dorit și de ferit. De unde, nici animalul irațional nu-l numim prost, pentru că el nu a primit să poată fi înțelept. Îl numim, totuși, de cele mai multe ori, dintr-o anume similitudine, nu în mod propriu. Căci și cecitatea, deși este viciul maxim al ochilor, nu-i, totuși, viciu pentru cățelușii abia născuți, nici nu poate fi propriu numită cecitate.

72. Dacă prin urmare, așa a fost făcut omul, încât, chiar dacă nu era încă înțelept, putea, totuși, să primească preceptul, căruia trebuie să i se supună, vezi bine, nu mai e de mirare nici faptul că a putut fi sedus și nici nu-i injust faptul că, nesupunându-se preceptului, a suferit pedepsele; și nici Creatorul lui nu este autorul viciilor, fiindcă a nu avea înțelepciune nu era încă viciul omului, dacă nu primise încă să poată avea. Ci, totuși, avea ceva, prin care, dacă voia să se folosească bine, se-nălța la ceea ce nu avea. Căci una este a fi rațional, alta, a fi înțelept. Prin rațiune devine fiecare apt preceptului, căreia-i datorează credința, ca să facă ceea ce i se

faciat. Sicut autem natura rationis praeceptum capit, sic praecepti observatio sapientiam. Quod est autem natura ad capiendum praeceptum, hoc est voluntas ad observandum. Et sicut rationalis natura tanquam meritum est praecepti accipiendi, sic praecepti observatio meritum est accipiendae sapientiae. Ex quo autem incipit homo praecepti esse capax, ex illo incipit posse peccare. Duobus autem modis peccat antequam fiat sapiens; si aut se non accommodet ad accipiendum praeceptum, aut cum acceperit non observet. Sapiens autem peccat, si se averterit a sapientia. Sicut enim praeceptum non est ab illo cui praecipitur, sed ab illo qui praecipit; sic et sapientia non est ab illo qui illuminatur, sed ab illo qui illuminat. Quid ergo est unde non laudandus sit hominis Creator? Bonum est enim aliquod homo, et melius quam pecus, ex eo quod praecepti capax. Et hoc melius, cum praeceptum jam cepit. Rursus, hoc melius, cum praecepto paruit. Et his omnibus melius, cum aeterno lumine sapientiae beatus est. Peccatum autem malum est in negligentia vel ad capiendum praeceptum, vel ad observandum, vel ad custodiendam contemplationem sapientiae. Ex quo intelligitur, etiamsi sapiens primus homo factus est, potuisse tamen seduci. Quod peccatum cum esset in libero arbitrio, justa, divina lege, poena consecuta est. Ita dicit etiam apostolus Paulus: *Dicentes* [Col. 1307] *se esse sapientes, stulti facti sunt.* Superbia enim avertit a sapientia: aversionem autem stultitia consequitur. Stultitia quippe caecitas quaedam est, sicut idem dicit: *Et obscuratum est insipiens cor eorum* (Rom. I, 22, 21). Unde autem haec obscuratio, nisi ex aversione a lumine sapientiae? unde autem haec aversio, nisi dum ille cui bonum est Deus, sibi ipse vult esse bonum suum, sicuti sibi est Deus? Itaque, *Ad meipsum,* inquit, *conturbata est anima mea* (*Psal. XLI,* 7): et, *Gustate, et eritis sicut dii* (*Gen.* III, 5).

73. Turbat autem considerantes, quod ita quaerunt: Stultitiane primus homo recessit a Deo? an recedendo

porunceşte. Precum, însă, natura primeşte preceptul raţiunii, aşa, păzirea preceptului, înţelepciunea. Ceea ce este, însă, natura pentru primirea preceptului, asta este voinţa, spre a-l păzi. Şi, după cum natura raţională este precum un merit al primirii preceptului, aşa păzirea preceptului este merit al primirii înţelepciunii. Însă, din momentul în care omul începe să fie apt preceptului, din chiar acel moment începe să poată păcătui. În două feluri păcătuieşte, însă, înainte de a deveni înţelept: dacă sau nu se acomodează pe sine primirii[29] preceptului, sau, cum îl va fi primit, nu-l păzeşte. Înţeleptul, însă, păcătuieşte, dacă se va fi întors pe sine de la înţelepciune. Precum, într-adevăr, porunca nu este de la acela cui i se porunceşte, ci, de la acela care porunceşte, aşa şi înţelepciunea nu este de la acel care este înluminat, ci, de la acel care înlumină. Ce este, prin urmare, de unde să nu trebuiască a fi lăudat Creatorul omului? Întradevăr, omul este un anume bine; şi-i mai bun decât vita, prin faptul că-i apt preceptului. Şi, cu atât mai bun, când a primit deja preceptul, şi, iarăşi, cu atât mai bun, când i s-a şi spus. Şi, prin toate acestea, şi mai bun, când este fericit dintru eterna lumină a înţelepciunii. Păcatul, însă, este un rău, fie întru primirea, fie întru păzirea preceptului, fie întru custodirea contemplării înţelepciunii. De unde se înţelege că, chiar dacă primul om a fost făcut înţelept, el a putut fi, totuşi, sedus. Care păcat, cum era întru liberul arbitru, justă, prin divina lege, a urmat pedeapsa. Aşa zice chiar apostolul Paul: *Zicând că ei sunt înţelepţi, au fost făcuţi proşti.* Într-adevăr, superbia deturnează de la înţelepciune: deturnarea, însă, o urmează prostia. Prostia este, într-un cuvânt, o anume cecitate, precum zice acelaşi: *Şi s-a întunecat proastă inima lor* (*Rom.* I, 22, 21). De unde, însă, această întunecare, dacă nu, din deturnarea de la lumina înţelepciunii; de unde, însă, această deturnare, dacă nu, numai cât acela, căruia-i este Dumnezeu binele, vrea să-şi fie el însuşi sieşi binele propriu, precum Îşi este Dumnezeu Sieşi? Şi, astfel: *de către mine însumi,* zice, *conturbat a fost sufletul meu* (*Psal. XLI,* 7) şi: *Gustaţi, şi veţi fi precum dumnezeii* (*Gen.* III, 5).

73. Îi tulbură însă pe consideratori faptul că întreabă aşa: „Prin prostie s-a îndepărtat, oare, de Dumnezeu primul om, sau

stultus factus est? Quia si responderis eum stultitia recessisse a sapientia, videbitur stultus fuisse antequam recederet a sapientia, ut stultitia illi causa esset recedendi. Item si responderis eum recedendo stultum esse factum, quaerunt utrum stulte, an sapienter fecerit quod recessit. Si enim sapienter fecit, recte fecit, nihilque peccavit: si stulte, jam erat, inquiunt, in eo stultitia, qua factum est ut recederet. Non enim stulte aliquid sine stultitia facere poterat. Ex quo apparet esse quiddam medium, quo ad stultitiam a sapientia transitur, quod neque stulte, neque sapienter factum dici potest, quod ab hominibus in hac vita constitutis non nisi ex contrario datur intelligi. Sicut enim nullus mortalium fit sapiens, nisi ab stultitia in sapientiam transeat; ipse autem transitus si stulte fit, non utique bene fit, quod dementissimum est dicere; si autem sapienter fit, jam erat sapientia in homine antequam transisset ad sapientiam, quod nihilominus absurdum est; ex quo intelligitur esse medium, quod neutrum dici possit: ita et ex arce sapientiae, ut ad stultitiam primus homo transiret, nec stultus, nec sapiens transitus ille fuit. Velut in somno et vigiliis, neque id est dormire quod obdormiscere, neque id est vigilare quod expergisci, sed transitus quidam ex altero in alterum. Verum hoc interest, quod sine voluntate plerumque ista fiunt: illa autem nunquam nisi per voluntatem; unde justissimae retributiones consequuntur.

XXV. - *Quibus visis tangitur rationalis natura cum intentionem ad malum convertit.*

74. Sed quia voluntatem non allicit ad faciendum quodlibet, nisi aliquod visum; quid autem quisque vel sumat vel respuat, est in potestate, sed quo viso tangatur, nulla potestas est: fatendum est et ex superioribus et ex inferioribus visis animum tangi ut rationalis substantia ex utroque sumat quod voluerit, et ex merito sumendi vel miseria vel beatitas subsequatur. Velut in paradiso visum ex superioribus, praeceptum Dei; visum ex inferioribus,

îndepărtându-se, a devenit prost?" Căci, dacă vei fi răspuns că el s-a îndepărtat de înțelepciune prin prostie, va părea că a fost prost înainte să se depărte de înțelepciune, întrucât prostia i-ar fi cauza de a se depărta. Iarăși, dacă vei fi răspuns că el a devenit prost, depărtându-se, ei întreabă cum va fi făcut, oare, că s-a depărtat, prosteşte sau înțelept. Căci, dacă a făcut-o înțelept, a făcut-o drept, şi nu a păcătuit cu nimic; dacă, prosteşte, era deja, zic ei, în el prostia, prin care s-a făcut că s-a depărtat. Căci nu putea face prosteşte nimic, fără de prostie. De unde apare că este ceva mediu, prin care se trece de la prostie la înțelepciune, care nu poate fi numit făcut nici prosteşte, nici înțelept, care nu este dat a fi înțeles numaidecât numai prin contrariu de către oamenii constituiți în această viață. Precum, cică, nici un muritor nu devine înțelept, dacă nu trece de la prostie la înțelepciune; însă, dacă trecerea este făcută prosteşte, nu este, desigur, bine făcută, ceea ce este atotdement a zice; dacă, însă, s-a făcut înțelept, înțelepciunea era deja în om, înainte să fi trecut la înțelepciune, ceea ce nu este cu nimic mai puțin absurd; dintru care se înțelege că există mediul, care poate fi numit neutru: aşa, şi, ca primul om să treacă din culmea înțelepciunii la prostie, trecerea aceea n-a fost nici proastă nici înțeleaptă. Precum în somn şi în vegheri, nu-i totuna a dormi cu a adormi, nici nu-i totuna a fi treaz cu a te trezi, ci o anume trecere dintr-una în alta. Desigur, cu această esențială deosebire, că acestea se fac de cele mai multe ori fără voință: aceea, însă, niciodată, decât numai şi numai prin voință; de unde urmează consecvent atotjustele răsplăți.

XXV. - *De ce idei este cuprinsă natura rațională când îşi converteşte rău intenția.*

74. Dar, pentru că nimic nu atrage la sine voința spre a face ceva, decât numai o anume idee[30]; îi este, însă, fiecăruia în potestate, fie ce să-şi asume, fie ce să respingă, dar, asupra ideii de către care poate fi cuprins, potestatea este nulă: trebuie mărturisit că spiritul este cuprins de idei şi dintru cele superioare, şi dintru cele inferioare, după cum substanța rațională îşi va asuma dintru amândouă ceea ce va fi voit, şi, dintru meritul asumării, o va urma fie fericirea, fie nefericirea. Precum în paradis, ideea dintru

suggestio serpentis. Nam neque quid sibi praeciperetur a Domino, neque quid a serpente suggereretur, fuit in hominis potestate. Quam sit autem liberum et ab omnibus difficultatis vinculis expeditum, in ipsa sapientiae sanitate constituto, non cedere visis inferioris illecebrae, vel hinc intelligi potest, quod etiam stulti ea superant ad sapientiam transituri, etiam cum molestia carendi perniciosarum consuetudinum pestilentiosa dulcedine.

75. [Col. 1308] Quaeri autem hoc loco potest, si homini praesto fuerunt ex utraque parte visa, unum ex praecepto Dei, alterum ex suggestione serpentis; unde ipsi diabolo suggestum sit appetendae impietatis consilium, quo de sublimibus sedibus laberetur. Si enim nullo viso tangeretur, non eligeret facere quod fecit: nam si non ei aliquid venisset in mentem, nullo modo intentionem convertisset in nefas. Unde igitur venit in mentem, quidquid illud est quod venit in mentem, ut ea moliretur quibus ex bono angelo diabolus fieret? Qui enim vult, profecto aliquid vult: quod nisi aut extrinsecus per sensum corporis admoneatur, aut occultis modis in mentem veniat, velle non potest. Discernenda igitur sunt genera visorum, quorum unum est quod proficiscitur a voluntate suadentis, quale illud est diaboli, cui homo consentiendo peccavit; alterum a subjacentibus rebus vel intentioni animi, vel sensibus corporis. Intentioni animi subjacet, excepta incommutabilitate Trinitatis, quae quidem non subjacet, sed eminet potius; subjacet ergo intentioni animi prius ipse animus, unde nos etiam vivere sentimus: deinde corpus quod administrat; unde ad quodlibet operandum, membrum quod opus est, cum opus est movet. Subjacent autem sensibus corporis quaecumque corporea.

76. Ut autem in contemplatione summae sapientiae (quae utique animus non est; nam incommutabilis est), etiam seipsum, qui est commutabilis, animus intueatur, et sibi ipse quodammodo veniat in mentem, non fit nisi differentia qua non est quod Deus, et tamen aliquid est quod possit

cele superioare, preceptul lui Dumnezeu; ideea dintru cele inferioare, sugestia şarpelui. Căci nici ce i se poruncea de către Dumnezeu, nici ce i se sugera de către şarpe nu a fost în potestatea omului. Cât era, însă, de liber şi lipsit de toate lanţurile dificultăţii statornicitul întru însăşi sănătatea înţelepciunii să nu cedeze ideilor ademenirii inferioare se poate înţelege fie şi din faptul că, cu toată neplăcerea de a se lipsi de pestilenţioasa dulceaţă a obişnuinţelor păgubitoare, le învinge până şi proştii, care vor trece la înţelepciune.

75. Însă, dacă omului i-au stat, din amândouă părţile, în faţă ideile, una dintru preceptul lui Dumnezeu, alta dintru sugestia şarpelui, se poate întreba în acest loc: de unde să i se fi sugerat diavolului însuşi hotărârea de a dori impietatea, prin care a căzut din tronurile sublime. Căci, dacă nu era cuprins de nici o idee, nu alegea să facă ceea ce a făcut: deoarece, dacă nu i-ar fi venit lui nimic în minte, nu şi-ar fi convertit, cu nici un chip, intenţia întru nelegiuire. De unde i-a venit, aşadar, în minte, orice este ceea ce i-a venit în minte, ca să pună la cale acelea prin care din înger bun a devenit diavol? Într-adevăr, cine voieşte, voieşte, bine-nţeles, ceva: pentru că nu poate voi, decât numai dacă fie este extrinsec îndemnat prin simţurile corpului, fie îi vine în minte pe căi oculte. Trebuie, aşadar, discernute genurile ideilor, dintre care una este ceea ce purcede de la voinţa persuasorului, din speţa cărora este cea a diavolulului, căruia omul, consimţindu-i, a păcătuit, alta, de la lucrurile supuse fie intenţiei spiritului, fie simţurilor corpului. Intenţiei spiritului i se supune, cu incomutabila excepţie a Trinităţii, care, desigur, nu se supune, ci, mai degrabă, emină; se supune, aşadar, intenţiei spiritului, mai întâi, spiritului însuşi, de unde noi chiar simţim că trăim: apoi, corpul pe care-l guvernează: de unde mişcă, cum e nevoie, mădularul de care-i nevoie la orice-i de făcut. Se supun, însă, simţurilor corpului toate cele corporale.

76. Întru contemplarea supremei înţelepciuni, însă (care, categoric, nu-i spiritul, căci ea este incomutabilă), ca spiritul să se privească pe sine însuşi, care este comutabil, şi să-şi vină, într-un mod anume, sie însuşi în minte, nu se face decât numai prin diferenţa prin care nu este ce este Dumnezeu şi, totuşi, este ceva ce să poată plăcea după Dumnezeu. Este mai bun însă, cum, faţă

placere post Deum. Melior est autem cum obliviscitur sui prae charitate incommutabilis Dei, vel seipsum penitus in illius comparatione contemnit. Si autem tanquam obvius placet sibi ad perverse imitandum Deum, ut potestate sua frui velit, tanto fit minor, quanto se cupit esse majorem. Et hoc est, *Initium omnis peccati superbia;* et, *Initium superbiae hominis apostatare a Deo* (*Eccli.* X, 15, 14). Superbiae autem diaboli accessit malevolentissima invidia, ut hanc superbiam homini persuaderet, per quam sentiebat se esse damnatum. Unde factum est ut poena hominem susciperet emendatoria potius quam interfectoria, ut cui se diabolus ad imitationem superbiae praebuerat, ei se Dominus ad imitationem humilitatis praeberet, per quem nobis aeterna vita promittitur: ut praerogato nobis Christi sanguine, post labores miseriasque ineffabiles tanta charitate liberatori nostro adhaereamus, et tanta ejus in eum claritate rapiamur, ut nulla nos visa ex inferioribus a conspectu superiore detorqueant; quanquam et si aliquid huic intentioni nostrae suggereretur ab appetitu inferiorum, sempiterna nos diaboli damnatio cruciatusque revocarent.

77. Tanta est autem pulchritudo justitiae, tanta jucunditas lucis aeternae, hoc est incommutabilis veritatis atque sapientiae, ut etiamsi non liceret amplius in ea manere quam unius diei mora, propter hoc solum innumerabiles anni hujus vitae pleni deliciis et circumfluentia temporalium bonorum recte meritoque [Col. 1309] contemnerentur. Non enim falso aut parvo affectu dictum est: *Quoniam melior est dies unus in atriis tuis super millia* (*Psal. LXXXIII*, 11). Quanquam et alio sensu possit intelligi, ut millia dierum in temporis mutabilitate intelligantur; unius autem diei nomine incommutabilitas aeternitatis vocetur. Nescio me [Col. 1310] aliquid praetermisisse quod ex nostra responsione, quantum Dominus praebere dignatus est, tuis interrogationibus desit: quanquam et si tibi aliquid occurrit, modus libri nos jam finem facere, et ab hac disputatione requiescere aliquando compellit.

cu charitatea incomutabilului Dumnezeu, îşi uită de sine, sau, în comparaţie cu El, se disprețuieşte-ntrutotul pe sine însuşi. Dacă însă, precum se are la-ndemână, îşi place sieşi, întru a-L imita pervers pe Dumnezeu, întrucât voieşte să-şi înfrupte bucuria dintru propria potestate, cu atâta devine mai mic, cu cât doreşte să fie mai mare. Şi asta înseamnă: *Începutul întregului păcat, superbia*, şi: *Începutul superbiei, a apostazia față de Dumnezeu* (*Ecl.* XI, 15, 14). Superbiei diavolului i s-a adăugat, însă, atotrăuvoitoarea invidie, întrucât i-a persuadat omului această superbie, prin care simțea că el este damnat. De unde s-a făcut să şi-l asume pe om pedeapsa emendatorie, mai degrabă, dacă ucigătoare, încât celui căruia diavolul i s-a oferit pe sine întru imitarea superbiei, lui să i se ofere pe sine, întru imitarea umilinței, Domnul, prin Carele ne este promisă nouă viața eternă: ca prin mai-dinainte-plătitul, după chinuri şi nefericiri inefabile, sânge a lui Christos, să ne unim de nedezlipit că atâta charitate Mântuitorului nostru şi să fim răpiți întru El de atâta de marea Lui charitate, încât nici o idee dintru cele inferioare să nu ne detoarne de la contemplarea superioară: şi, chiar dacă i s-ar sugera şi altceva intențiunii acesteia alei noastre de către apetitul inferioarelor, să ne împiedice sempiterna damnațiune şi chinul diavolului.

77. Atât este, însă, frumsețea justiției, atâta plăcerea luminii eterne, ale incomutabilului adevăr, adică, şi înțelepciunii, încât, chiar dacă nu ne-ar fi îngăduit a rămâne întru ea mai mult decât răstimpul unei zile, pentru aceasta singură ar fi pe drept şi pe merit disprețuiți nenumărații ani, plini de delicii şi de circumfluența bunurilor temporale, ai acestei vieți. Într-adevăr, nu cu fals sau mic afect zisu-s-a: *Că mai bună este o zi în palatele Tale, decât miile* (*Psal. LXXXIII*, 11). Deşi se poate-nțelege şi-n alt sens, ca miile de zile să fie înțelese întru mutabilitatea timpului, prin numele unei singure zile, însă, să se numească incomutabilitatea eternității. Nu ştiu ca eu să fi trecut ceva cu vederea, care, să lipsească din replica noastră, pe cât a socotit Dumnezeu demn să ne ofere, întrebărilor tale: căci, chiar de-ți mai ocură ceva, întinderea acestei cărți ne constrânge să-i punem de-acum punct şi să ne odihnim după această dispută.

NOTE ŞI COMENTARII

CARTEA ÎNTÂI

[1] Vezi: *I Retract.* IX, 3; supra, n. introd.

[2] *Disciplina*; subauzi: ştiinţa particulară, materia de studiu.

[3] Spre deosebire de latină, unde *docere* înseamnă a-l învăţa pe altul, a instrui, iar *discere*, a învăţa singur, din familia acestuia din urmă făcând parte disciplina, în românește etimologia disciplinei e mai greu vizibilă de la a învăţa, de unde avem abstractul învăţătură, care nu acoperă, însă, totdeauna sensurile disciplinei.

[4] *Inteligenţa*; subauzi: înţelegerea.

[5] E vorba de cei nouă ani ai tinereţii sale, petrecuţi ca *auditor* la manihei.

[6] Sfântul Augustin ştia că există şi o altă traducere a acestui verset, adică: *Nisi credideritis non permanebitis? = Dacă nu veţi fi crezut, nu veţi dăinui* (Cf. *De doctr, christ.* II, XIII, 17 P.L., t. XXXIV, col. 43), pe care o interpretează, alături de aceasta, în cel mai pur spirit paulin. Originalul ebraic spune: *Dacă nu veţi fi crezut, veţi fi zdobiţi.* Varianta Septuagintei a comentat-o de nenumărate ori Sfântul Augustin, relevând precedenţa credinţei faţă de înţelegere. O exegeză mirifică a acestui verset ne-a lăsat-o Sfântul Augustin în *Sermo XLII*, unde, după ce postulează: că dreapta credinţă este începutul vieţii bune, căreia îi este datorată chiar viaţa eternă; că, însă, credinţa înseamnă a crede ceea ce nu vezi încă, răsplată a cărei credinţe este a vedea ceea ce crezi; că, întocmai ca la timpul semănatului, să nu lipsim la timpul credinţei, şi să nu lipsim până la sfârşit, să perseverăm, adică, până vom culege ceea ce am semănat; că, întrucât neamul omenesc s-a înturnat faţă de Dumnezeu şi zăcea întru delictele proprii, întocmai cum, ca să fim, am avut nevoie de Creator, întocmai aşa, ca să fim revivificaţi, avem nevoie de Salvator; că Dumnezeu, Justul, l-a damnat pe om, Misericordiosul Dumnezeu îl liberează pe om; că primesc (spre înţelegere) crezătorii, nu primesc sfidătorii; că, după spusa: *Quid enim habes, quod non accepisti: Ce ai, într-adevăr, ce nu ai primit* (*I Cor.* IV, 7), credinţa Însăşi este un mare dar al lui Dumnezeu; după ce relevă,

apoi, deosebirea dintre treptele existenței, dintre viața vegetală, dobitocească și rațională, stabilește că una este înțelegerea, alta, rațiunea, și că noi datorăm, mai cu seamă, să cultivăm, să resculptăm ceea prin ce suntem mai presus de bestii, dar cine va fi fiind în stare de asta, dacă n-ar fi artificele care a format?; că noi am putut deforma în noi imaginea lui Dumnezeu, dar n-o putem reforma; după ce amintește pe scurt că îl avem dimpreună cu lemnele și cu pietrele pe însuși a fi, dimpreună cu arborii, pe a trăi, dimpreună cu bestiile, pe a simți, dimpreună cu îngerii, pe a înțelege, că dejudecăm, va-să-zică, cu ochii culorile, cu urechile sunetele, cu nările mirosurile, cu gustul gusturile, cu tactul tactilele (tactu *colores*, zice Sfântul Augustin, și eu sunt tentat să zic: cu tactul cărorile, dacă l-aș putea reînvia pe străvechiul nostru căroare, descendentul, în linie dreaptă, consângeană, al lui calor), cu intelectul (=înțelegerea) normele; și, ajuns, în acest punct cu predica, exclamă, îmaginându-și o posibilă gâlceavă: Intellige. Omnis homo vult intelligere, nemo est qui nolit: credere non omnes volunt. Dicit mihi homo, Intelligam, ut credam: respondeo, Crede, ut inteligas. Cum ergo nata inter nos sit controversia talis quodam modo, ut ille mihi dicat, Intelligam, ut credam; ego ei respondeam, Imo crede, ut intelligas: cum hac controversia venimus ad iudicem, neuter nostrum presumat pro sua parte sententiam. Quem iudicem inventuri sumus? Discussis omnibus hominibus, nescio utrum meliorem iudicem invenire possimus, quam hominem per quem loguitur Deus. Non eamus ergo in hac re et in hac controversia ad litteras saeculares, non inter nos iudicet poeta, sed prophaeta: *Înțelege. Tot omul vrea să-nțeleagă, nu-i nimenea care nu vrea: să creadă nu toți voiesc. Îmi zice mie omul: Să-nțeleg, ca să cred, răspund: Crede, ca să-nțelegi. Cum, așadar, s-a putut naște-ntre noi o astfel de controversă, într-un chip anume, încât el să-mi zică mie: Să-nțeleg, ca să cred; eu să-i răspund lui: Ba, crede, ca să-nțelegi, să mergem cu această controversă la iudice, ca niciunul dintre noi să nu presume de partea sa sentința. Pe cine avem de gând să-l găsim iudice? Cernându-i pe toți oamenii, nu știu dacă am putea găsi iudice mai bun decât omul prin care vorbește Dumnezeu. Să nu mergem, așadar, în această problemă și în această controversă la scrierile seculare, să nu judece între noi poetul, ci profetul.* Înainte, însă, de-a merge la profetul judecător, pentru a arăta mai eficace cuvântul profetic, întru-ntărirea credinței, amintește cum Fericitul apostol Petru, stând dimpreună cu alți doi discipoli ai Domnului Christos, cu Iacob și Ioan, a auzit vocea pogorâtă din cer: *Acesta este Fiul Meu iubit, Întru Carele binecomplăcut-am, pe El însuși*

ascultați-l (*Mat.* XVII, 5), ceea ce încredințând-o amintitul apostol, în *Epistola* sa, a zis: *Această voce noi am auzit-o din cer pogorâtă, când eram dimpreună cu El în muntele sfânt.* Și, cum zisese: *Această voce noi am auzit-o din cer pogorâtă*, a adăugat numaidecât, și a zis: *Și avem mai cert profeticul cuvânt* (*II Petru*, I, 18, 19); explică, apoi, că s-a spus mai cert, nu mai bun, nu mai adevărat, întrucât mirificul cuvânt (= rostire) din cer tot atât de adevărat este precum cuvântul (= rostirea) profetic, tot atât de bun, tot atât de util, căci ce alta înseamnă, în cele din urmă, mai cert, decât numai și numai prin care să se-ntărească mai mult auditorul, și asta, pentru că există oameni infideli, care-l înjosesc până-ntr-atât pe Christos, încât zic că El a făcut prin artele magice cele pe care le-a făcut, și ar putea ei, infidelii, să raporteze, prin conjecturile oamenești și ilicitele curiozități, să raporteze la artele magice chiar și această voce pogorâtă din cer, profeții, însă, au fost mai nainte, și nu zice el, Augustin, desigur, mai nainte de această voce, ci înainte de carnea lui Christos, căci nu era încă omul Christos, când a trimis profeții, or, oricine zice că El a fost mag, dacă a făcut, deci, prin artele magice să fie și mort cultivat, fost-a, oare El mag și mai nainte de a se naște? Iată, de ce zice, așadar, apostolul Petru: *Avem mai cert cuvântul (=rostirea) profetic.* Vocea din cer, prin care să fie-ndemnați fidelii: cuvântul (=rostirea) profetic, prin care să fie dovediți vinovați infidelii; arată, apoi, de ce au fost aleși apostoli pescarii și oamenii simpli, și nu oratorii, nu senatorii, nu imperatorii; apoi, pentru a arăta cumcă, desigur, credința precedă înțelegerea, vine și zice: Da mihi ergo ad illam controversiam iudicem prophetam. Quod inter nos agebatur? Tu dicebas, Intelligam, ut credam; ego dicebam, Ut intelligas, crede. Nata est controversia, veniamus ad iudicem, iudicet propheta, imo vero Deus iudicet per prophetam. Ambo taceamus. Quid ambo dixerimus, auditum est. Intelligam, inquis, ut credam. Crede, inquam, ut intelligas. Respondeat propheta: Nisi credideritis, non intelligetis (*Isai.*, VII, 9 sec. LXX), adică: *Dă-mi-l, prin urmare, mie judecător, în acea controversă, pe profet. Ce se petrecea între noi? Tu ziceai: Să-nțeleg, ca să cred; eu ziceam: Ca să-nțelegi, crede! Născutu-s-a controversa; să mergem la iudice; judece profetul, ba, într-adevăr, judece Dumnezeu prin profet! Amândoi să tăcem! Auzitu-s-a ce am zis amândoi. Să-nțeleg,* zici, *ca să cred: Crede,* zic, *ca să-nțelegi. Răspundă profetul: Dacă nu veți fi crezut, nu veți înțelege".* Făcută această recapitulație, predicatorul purcede întru adâncierea exegezei prin paralelismul cu pasajul din Evanghelie, care tocmai se citise, învederându-le drepcredincioșilor atunci de față, cum credința crește

prin înțelegere și-n ce chip anume e de crezut ceea ce-i înțeles și-i de-nțeles ceea ce-i crezut: Putatis autem, charissimi, nihil dicere etaim illum qui dicit, Intelligam, ut credam? Quid enim nunc agimus, nisi ut credant, non qui non credunt, sed qui adhuc parum credunt? Nam și nullo modo credidissent, hic non essent. Fides eos adduxit, ut audiant, fides eos fecit praesentes verbo Dei sed ipsa fides quae germinavit irriganda est, nutrienda est, roboranda est. Hoc est quod agimus. Ego, inquit, plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementtum dat Deus (*I Cor.* III, 6 et.7). Loguendo, hortando, suadendo plantare possumus et rigare, non autem et incrementum dare. Noverat autem ille cum quo loquebatur, qui fidei suae germinanti et adhuc tenerae, et adhuc infirmae, et ex magna parte titubanti, non tamen nullae fidei, sed alicui fidei adiutorem orabat, cui dicebat, *Credo, Domine.*

Modo cum Evangelium legeretur audistis, *Si potes credere*, ait Dominus Iesus patri pueri, *si potes credere, omnia possibilia sunt credenti.* Et ille intuens semetipsum, et positus ante semetipsum, non habens temerariam confidentiam, sed prius discutiens conscientiam, vidit în se esse aliquam fidem, viditet titubationem, utrumque vidit. Unum se habere confessus est, et alteri adiutorium postulavit. *Credo*, inquit, *Domine*. Quid sequebatur, nisi, Adiuva fidem meam? Non hoc dixit, Credo, Domine, video hic aliquid unde non mentior; credo, verum dico: sed video hic etiam nescio quid, quod mihi displiceat. Stare volo: sed adhuc nuto. Stans loquor, non cecidi, quia credo; sed tamen adhuc nuto. *Adiuva incredulitatem meam* (*Marc.*, IX, 22, 23). Ergo charissimi, et ille quem contra me constitui, et propter cuius controversiam inter nos natam Prohetam iudicem postulavi, non nihil dicit etiam ipse, cum dicit, Intelligam ut credam. Nam utique modo quod loquor, ad hoc loquor, ut credant qui nondum credunt; et tamen nisi quod loquor intelligant, credere non possunt. Ergo ex aliqua parte verum est quod ille dicit, Intelligam, ut credam; et ego qui dico, sicut dicit Propheta, Imo crede, ut intelligas: vereum dicimus, concordemus. Ergo intellige, ut credas: crede, ut ntelligas. Breviter dico quomodo utrumque sine controversia accipiamus. Intellige, ut credas, verbum meum, crede, ut intelligas, verbum Dei, adică: *Gândiți, cumva, atotiubiților, cumcă nu zice chiar nimic cel ce zice:* Să-nțeleg, ca să cred*? Ce facem, prin urmare, acum, decât numai și numai să creadă, nu cei care nu cred, ci cei care cred puțin încă? Căci, dacă n-ar fi crezut cu nici un chip, n-ar fi aici. Credința i-a adus pe ei, credința făcutu-i-a pe ei prezenți cuvântului lui Dumnezeu: dar însăși credința, care a germinat,*

trebuie irigată, trebuie nutrită, trebuie întărită. Asta-i ceea ce facem. Eu, *zice*, am plantat, Apolo a udat, dar Dumnezeu a dat creșterea. Și, astfel, nici cel care plantează nu-i ceva, și nici cel ce udă, ci cel ce dă creșterea, Dumnezeu (I *Cor.* III, 6 și 7). *Vorbind, îndemnând, învățându-i pe alții, sfătuind, planta putem și uda, nu, însă, să dăm creșterea. Știa, însă, cu Cine vorbea, el care, credinței sale germinânde și încă tinere, și infirme încă, și, în mare parte, poticninde, nu, totuși, niciunei credințe, ci unei credințe, se ruga de-ajutor, Cui îi zicea:* Cred, Doamne.

Acum, în timp ce se citea Evanghelia, ați auzit: Dacă poți crede, *îi zice Domnul Isus tatălui copilului*, dacă poți crede, toate-i sunt posibile crezătorului. *Și el, privindu-se pe sine însuși, și punându-se înaintea-și pe sine însuși, neavând temerară încrederea-n sine, dar, mai întâi, scurtându-și conștiința, vede că este în sine ceva credință, vede și poticneala, pe amândouă le vede. Pe una a mărturisit-o că el o are, și pentru cealaltă a cerut stăruitor ajutor,* Cred, *a zis*, Doamne. *Ce urma, dacă nu: Ajută credința mea? Nu asta a zis. Cred Doamne; văd aci ceva de unde nu mint; cred, adevărat zic: dar văd aci și nu știu ce, ce-mi displace mie. Voiesc să stau neclintit; dar încă mă clatin. Stând neclintit vorbesc, nu am căzut, căci cred; dar, totuși, mă clatin încă:* Ajută-mi incredulitatea mea (*Marc.*, IX, 22, 23). *Așadar, atotiubiților, nici acela, pe care l-am constituit contra mea, și din cauza controversei căruia, între noi născută, l-am cerut stăruitor judecător pe Profet, nu zice nici el însuși chiar nimic-nimic, când zice: Să-nțeleg, ca să cred. Căci, desigur, ceea ce vorbesc, acum, de asta o vorbesc, ca să creadă cei care nu cred încă; și totuși, ei nu pot crede, decât numai dacă înțeleg ce vorbesc eu. Deci, dintr-o anume parte, e adevărat ceea ce zice acela: Să-nțeleg, ca să cred; și eu, care zic, precum zice Profetul: Ba, crede, ca să-nțelegi: adevărat zicem; să ne-mpăcăm. Înțelege, deci, ca să crezi: crede, ca să-nțelegi. Zic pe scurt în ce mod să le primim fără controversă pe amândouă. Înțelege, ca să crezi, cuvântul meu, crede, ca să-nțelegi, cuvântul lui Dumnezeu* (Cf. *Serm.* XLII, P.L., t. XXXVIII, col. 254-258).

[7] Exegeții sunt cvaziunanimi că nu-i vorba, aci, de vreo contradicție în termeni, necum de vreun paradox, fie el și aparent, întrucât, în doctrina augustiniană, păcatul, ca și răul, încaltea, nu-i o realitate anume, substanțială, care există, ci-i privațiunea doar a ceea ce orice realitate ar trebui să fie.

[8] Prin libidou, Augustin înțelege orice poftă, dorință, concupiscență nestăpânită, și-l definește, în acest dialog, drept rădăcină a păcatului. Freud, în scrierile sale, a redus libidoul la pofta sexuală. Nu doar despre asta vorbește Sfântul Augustin, când amintește libidoul. Cum se va vedea,

în continuare, a-l fi tradus altfel, înseamna, practic, a distruge întreaga argumentație etimologică augustinană. Păcatul lui Freud a fost că a fost un bun sexolog și un rău latinist.

[9] Aci, ca în mai multe alte locuri, pleonasmul este figură stilistică.

[10] *Aurigari*, altfel: căruțași, birjari.

[11] Vezi *I Retract.* IX, 3; supra, n. introd.

[12] Vezi *I Retract.* IX, 3; supra, n. introd.

[13] Subauzi: însuși faptul de a voi. Vezi *I Retract.* ibidem.

[14] Vezi *I Retract.*, ibid.

[15] Subauzi: legile.

[16] Vezi *I Retract.*, ibid.

CARTEA A DOUA

[1] Vezi *I Retract*, ibid.

[2] E, și aici, unul din izvoarele lui Descartes.

[3] E schițată și aici celebra teorie augustinaină a simțului interior, o teorie de un platonism moderat, asupra căreia s-au scris mii și mii de pagini.

[4] Altfel: *că tu însuți vezi*; sau, interpretativ: *vederea însăși.*

[5] Începută în cap.II al acestei cărți, proba ontologico-psihologică, pe cât de importantă, pe atât de originală, a existenței lui Dumnezeu, continuă până în cap. al XV-lea, inclusiv. Această demonstrație a mai făcut-o Sfântul Augustin, ex professo și în *De div quaest. LXXXII.* Iat-o: LIV. De eo quod scriptum est, Mihi autem adherere Deo bonum est (Psal. LXXII, 28). Omne quod est, aut eodem modo semper est, aut non. Et omnis anima omni corpore melior est. Melius est enim omne quod vivificat, quam id quod vivificatur: corpus autem ab anima vivificari, non a corpore animam, nemo ambigit. Quod autem corpus non est et tamen aliquid est, aut anima est, aut ea melius aliquid. Deterius enim omni corpore nihil est, quia et si materiam quis dixerit, unde ipsum corpus fit; recte, quoniam caret omni specie, nihil dicitur. Rursus inter corpus et animam, quod melius sit corpore, deterius anima, non invenitur. Si quid enim esset medium, aut vivificaretur ab anima, aut vivificaret animam, aut neutrum: aut vivificaret corpus, aut vivificaretur a corpore, aut neutrum. At quidquid vivificatur ab anima, corpus est: si quid autem vivificat animam, melius este quam anima. Rursus quo vivificatur corpus, anima est: quod vivificatur a corpore, nihil est. Neutrum vero, id est, nullius vitae indigens nullamque vitam tribuens, aut omnino nihil est, aut aliquid et corpore et anima melius. Sed utrum quid tale sit in rerum natura, alia quaestio est. Nunc interim ratio comperit nihil inter corpus et animam esse, quod sit corpore melius, anima deterius. Quod autem este omni anima melius, id Deum dicimus (Cf. I Retract. cap. 25); cui, quisquis eum intelligit, iunctus est. Quod enim intelligitur verum est, nec omne quod creditur verum est. Quidquid autem verum est, atque a sensibus et a

mente seiunctum est, credi tantum, non tamen sentiri aut intelligi potest. Deo igitur iunctum est quod intelligit Deum. Intelligit autem rationalis anima Deum. Nam intelligit quod semper eiusmodi est, neque ullam patitur mutationem. At et corpus per tempus et locos, et anima ipsa rationalis, quod aliquando sapiens, aliquando stulta est, mutationem patitur. Quod autem semper eodem modo est, melius profecto est quam id quod non ita est. Nec quidquam est melius rationali anima, nisi Deus. Cum igitur intelligit aliquid quod semper eodem modo sese habet, ipsum sine dubio intelligit. Haec autem est ipsa veritas; cui quia intelligendo anima rationalis iungitur et hoc bonum est animae, recte accipitur id esse quod dictum est, Mihi autem adhaerere Deo bonum est, adică: LIV. Despre ceea ce s-a scris: *Mie, însă, bine-mi este a mă alipi lui Dumnezeu (Psal.LXXII, 28). Tot ceea ce este, sau este pururea în acelaşi mod, sau nu. Şi tot sufletul este mai bun decât tot corpul. Mai bun este, într-adevăr, tot ceea ce vivifică decât ceea ce este vivificat: cumcă, însă, corpul este vivificat de către suflet, nu sufletul de către corp, nimenea nu stă la-ndoială. Ceea ce, însă, nu este corp, şi, totuşi, este ceva, sau este suflet, sau ceva mai bun decât el. Mai rău, într-adevăr, decât tot corpul, nimic nu este; căci, şi dacă cineva va fi zis materia, de unde însuşi corpul e făcut, pe drept, fiindcă e lipsită de toată spiţa, nimic nu zice. Iarăşi, între corp şi suflet nu se găseşte ceea ce să fie mai bun decât corpul şi mai rău decât sufletul. Dacă ar fi, într-adevăr, ceva mediu, ar fi sau vivificat de către suflet, sau ar vivifica sufletul, sau neutru: sau ar vivifica corpul, sau ar fi vivificat de către corp, sau neutru. Dar, orice este vivificat de către suflet, este corp: dacă ceva însă, îl vivifică pe suflet, este mai bun decât sufletul. Iarăşi, prin ce se vivifică corpul, sufletul este: ceea ce-i vivificat de către corp nu-i nimic. Neutru, însă, adică, neducând lipsa niciunei vieţi şi nedând nici o viaţă, sau este absolut nimic, sau ceva mai bun decât corpul şi decât sufletul. Dar, dacă este sau nu ceva de-acest fel, este o altă chestiune. Acum, deocamdată, raţiunea a descoperit că nu este nimic între suflet şi corp, care să fie mai bun decât corpul şi mai rău decât sufletul. Ceea ce este, însă, mai bun decât tot sufletul, asta numim Dumnezeu* (Referitor la această afirmaţie, Sfântul Augustin revine în *I Retract.* cap. XX, P.L., t.XXXII, col 627, specificând că trebuia, mai degrabă, zis: mai bun decât tot spiritul creat*), căruia, oricine-l înţelege pe el, îi este unit. Ceea ce, într-adevăr, este înţeles, este adevărat, şi nici tot ceea ce este crezut nu este adevărat. Tot ceea ce este, însă adevărat, şi este separat faţă de simţuri şi faţă de minte, poate fi crezut numai, nu, totuşi, simţit şi înţeles. Lui Dumnezeu îi este, aşadar, unit ceea ce-l înţelege pe*

Dumnezeu. Sufletul raţional, însă, îl înţelege pe Dumnezeu. Căci înţelege că este pururea în acelaşi mod şi nu suportă nici o mutaţiune. Dar şi corpul, prin timpuri şi locuri, şi sufletul, că uneori e prost, alteori, înţelept, suportă mutaţiunea. Ceea ce este însă, pururi în acelaşi mod este absolut mai bun decât ceea ce nu este aşa. Şi nici nu este ceva mai bun ca sufletul raţional decât numai Dumnezeu. Cum, aşadar, înţelege ceva ce se are pe sine însuşi pururi în acelaşi mod, pe El însuşi îl înţelege. Asta este, însă, însuşi adevărul; căruia, fiindcă înţelegându-l, sufletul raţional i se uneşte, şi acesta este binele sufletului, se-nţelege drept că asta este ceea ce s-a zis: Mie, însă, bine-mi este a I mă alipi strâns lui Dumnezeu (Cf. P.L. XL, col. 38).

[6] *Raţia*, altfel: raportul.

[7] *Unimea*: suabauzi: unu, neutraliter.

[8] Acest pasaj îl va inspira pe Boetius să spună, în *De consolatione phiolsophiae: Inserta este mentis hominibus veri banique cupiditas*: Insămânţată le este minţii oamenilor cupidtatea adevărului şi binelui (Cf. P.L. LXII, col. 724, 768).

[9] Forţez, zici, pluralul, pentru a mă menţine în sensul originalului.

[10] Şi acest *excelentissimo* ni-l arată pe Sfântul Augustin un mare iubitor al superlativelor, mai ales când vorbeşte despre cele sacre sau tainice.

[11] În latineşte, *adevărul*, veritas, e de genul feminin. *Veritate* îi ziceau bătrânii noştri şi-i mai zice, din când în când, câte unul, când îşi aduce aminte. Am recurs la acest artificiu, pentru a păstra la feminin acordul.

[12] Subauzi, aci, *veritatea*, pentru adevăr.

[13] În aceste rânduri, Sfântul Augustin exprimă fără echivoc, că, iată, cunoaşterea naturală a lui Dumnezeu este raţională, ceea ce afirmă şi-n cap. IV din *Enchiridion* (Cf. P.L. t. XL, col. 293).

[14] Subauzi: numerii (= armonia).

[15] Vezi *I Retract.* IX, 3, supra, n. introd.

[16] Subauzi: spiţele, speţele sau speciile.

[17] Întru binele care-i viaţa fericită, adică.

[18] Vezi, totuşi, De Musica, VI, XIII, 41 P.L., t. XXXII, col. 1185,

[19] Vezi *I Retract.* IX, 3; supra, n. introd.

[20] Cf. *De pecc. merit. et remis.* P.L., t. XLIV, col. 109 sqq.

CARTEA A TREIA

[1] Vezi *I Retract.*, IX, 3, supra, n. introd.

[2] Vezi *I Retract.*, ibid.

[3] Demonstrația făcută, aici, libertății și prestiinței este, întâi și-ntâi, una filosofică. Ea este întărită, în *De Civitate Dei*, printr-o argumentare și mai livrească, ce-și are originea în polemica purtată împotriva stoicilor și a lui Cicero, și căreia i-a fost datul să devină celebră prin timp. Iat-o, după Ed. *R. Dombart*:

„Qui vero non astrorum constitutionem, sicuti est cum quidque concipitur vel nascitur vel inchoatur, sed omnium conexionem seriemque causarum, qua fit omne quod fit, fati nomine appellant: non multum cum eis de verbi controversia laborandum atque certandum est, quando quidem ipsum causarum ordinem et quandam conexionem Dei summi tribuunt voluntati et potestati, qui optime et veracissime creditur et cuncta scire antequam fiant, et nihil inordinatum relinquere; a quo sunt omnes potestates, quamvis ab illo non sint omnium voluntates. Ipsam itaque praecipue Dei summi voluntatem, cuius potestas insuperabiliter per cuncta porrigitur, eos appellare fatum sic probatur. Annaei Senecae sunt, nisi fallor, hi versus:

Duc, summe pater altique dominator poli,
Quocumque placuit, nulla parendi mora est.
Adsum impiger: fac nolle, comitabor gemens
Malusque patiar, facere quod licuit bono.
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Nempe evidentissime hoc ultimo versu ea fata appellavit, quam supra dixerat summi patris voluntatem; cui paratum se oboedire dicit, ut volens ducatur, ne nolens trahatur; quoniam scilicet

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.

Illi quoque versus Homerici huic sententiae suffragantur, quos Cicero in Latinum vertit:

Tales sunt hominum mentes, quali pater ipse
Iuppiter auctiferas lustravit lumine terras.

Nec in hac quaestione auctoritatem haberet poetica sententia; sed quoniam Stoicos dicit vim fati asserentes istos ex Homero versus solere

usurpare, non de illius poetae, sed de istorum philosophorum opinione tractatur, cum per istos versus, quos disputationi adhibent quam de fato habent, quid sentiant esse fatum apertissime declaratur, quoniam Iovem appellant, quem summum deum putant, a quo conexionem dicunt pendere fatorum.

Hos Cicero ita redarguere nititur, ut non existimet aliquid se adversus eos valere, nisi auferat divinationem. Quam sic conatur auferre, ut neget esse scientiam futurorum, eamque omnibus viribus nullam esse omnino contendat, vel in homine vel in deo, nullamque rerum praedictionem. Ita et Dei praescientiam negat et omnem prophetiam luce clariorem conatur evertere vanis argumentationibus et oppnonendo sibi quaedam oracula, quae facile possunt refelli; quae tamen nec ipsa convincit. In his autem mathematicorum coniecturis refutandis eius regnat oratio, quia vere tales sunt, ut se ipsae destruant et refellant. Multo sunt autem, tolerabiliores, qui vel siderea fata constituunt, quam iste qui tollit praescientiam futurorum. Nam et confiteri esse Deum et negare praescium futurorum apertissima insania est. Quod et ipse cum videret, etiam illud temptavit quod scriptum est: *Dixit insipiens in corde suo: Non est Deus;* sed non ex sua persona. Vidit enim quam esset invidiosum et molestum, ideoque Cottam fecit disputantem de hac re adversum Stoicos in libris de deorum natura et pro Lucilio Balbo, cui Stoicorum partes defendendas dedit, maluit ferre sententiam quam pro Cotta, qui nullam divinam naturam esse contendit. In libris vero de divinatione ex se ipso apertissime oppugnat praescientiam futurorum. Hoc autem totum facere videtur, ne fatum esse consentiat et perdat liberam voluntatem. Putat enim concessa scientia futurorum ita esse consequens fatum, ut negari omnino non possit. Sed quoquo modo se habeant tortuosissimae concertationes et disputationes philosophorum, nos ut confitemur summum et verum Deum, ita voluntatem summamque potestatem ac praescientiam eius confitemur, nec timemus ne ideo non voluntate faciamus, quod voluntate facimus, quia id nos facturos ille praescivit, cuius praescientia falli non potest; quod Cicero timuit, ut oppugnaret praescientiam, et Stoici, ut non omnia necessitate fieri dicerent, quamvis omnia fato fieri contenderent.

Quid est ergo, quod Cicero timuit in praescientia futurorum, ut eam labefactare disputatione detestabili niteretur? Videlicet quia, si praescita sunt omnia futura, hoc ordine venient, quo ventura esse praescita sunt; et si hoc ordine venient, certus est ordo rerum praescienti Deo; et si certus est ordo rerum, certus est ordo causarum; non enim fieri aliquid

potest, quod non aliqua efficiens causa praecesserit; si autem certus est ordo causarum, quo fit omne quod fit, fato, inquit, fiunt omnia quae fiunt. Quod si ita est, nihil est in nostra potestate nullumque est arbitrium voluntatis; quod si concedimus, inquit, omnis humana vita subvertitur, frustra leges dantur, frustra obiurgationes laudes, vituperationes exhortationes adhibentur, neque ulla iustitia bonis praemia et malis supplicia constituta sunt. Haec ergo ne consequantur indigna et absurda et perniciosa rebus humanis, non vult esse praescientiam futurorum; atque in has angustias coartat animum religiosum, ut unum eligat e duobus, aut esse aliquid in nostra voluntate, aut esse praescientiam futurorum, quoniam utrumque arbitratur esse non posse, sed si alterum confirambitur, alterum tolli; si elegerimus praescientiam futurorum, tolli voluntatis arbitrium; si elegerimus voluntatis arbitrium, tolli praescientiam futurorum. Ipse itaque ut vir magnus et doctus et vitae humanae plurimum ac peritissime consulens ex his duobus elegit liberum voluntatis arbitrium; quod ut confirmaretur, negavit praescientiam futurorum atque ita, dum vult facere liberos, facit sacrilegos. Religiosus autem animus utrumque eligit, utrumque confitetur et fide pietatis utrumque confirmat. Quo modo? inquit; nam si est praescientia futurorum, sequentur illa omnia, quae conexa sunt, donec eo perveniatur, ut nihil sit in nostra voluntate. Porro si est aliquid in nostra voluntate, eisdem recursis gradibus eo pervenitur, ut non sit praescientia futurorum. Nam per illa omnia sic recurritur: si est voluntatis arbitrium, non omnia fato fiunt; si non omnia fato fiunt, non est omnium certus ordo causarum; si certus causarum ordo non est, nec rerum certus est ordo praescienti Deo, quae fieri non possunt, nisi praecedentibus et efficientibus causis; si rerum ordo praescienti Deo certus non est, non omnia sic veniunt, ut ea ventura prescivit; porro si non omnia sic veniunt, ut ab illo ventura praescita sunt, non est inquit, in Deo praescientia omnium futurorum.

Nos adversus istos sacrilegos ausus atque impios et Deum dicimus omnia scire antequam fiant, et voluntate nos facere, quidquid a nobis non nisi volentibus fieri sentimus et novimus. Omnia vero fato fieri non dicimus, immo nulla fieri fato dicimus; quoniam fati nomen ubi solet a loquentibus poni, id est in constitutione siderum cum quisque conceptus aut natus est, quoniam res ipsa inaniter asseritur, nihil valere monstramus. Ordinem autem causarum, ubi voluntas Dei plurimum potest, neque negamus, neque fati vocabulo nuncupamus, nisi forte ut fatum a fando dictum intellegamus, id est a loquendo; non enim abnuere possumus esse

scriptum in litteris sanctis: *Semel locutus est Deus, duo haec audivi, quia potestas Dei est, et tibi, Domine, misericordia, quia tu reddes unicuique secundum opera eius.* Quod enim dictum est: *Semel locutus est*, intellegitur „inmobiliter", hoc est incommutabiliter, „est locutus", sicut novit incommutabiliter omnia quae futura sunt et quae ipse facturus est. Hac itaque ratione possemus a fando fatum appellare, nisi hoc nomen iam in alia re soleret intellegi, quo corda hominum nolumus inclinari. Non est autem consequens, ut, si Deo certus est omnium ordo causarum, ideo nihil sit in nostrae voluntatis arbitrio. Et ipsae quippe nostrae voluntates in causarum ordine sunt, qui certus est Deo eiusque praescientia continetur, quoniam et humanae voluntates humanorum operum causae sunt; atque ita, qui omnes rerum causas praescivit, profecto in eis causis etiam nostras voluntates ignorare non potuit, quas nostrorum operum causas esse praescivit.

Nam et illud, quod idem Cicero concedit, nihil fieri si causa efficiens non praecedat, satis est ad eum in hac quaestione redarguendum. Quid enim eum adiuvat, quod dicit nihil quidem fieri sine causa, sed non omnem causam esse fatalem, quia est causa fortuita, est naturalis, est voluntaria? Sufficit, quia omne, quod fit, non nisi causa praecedente fieri confitetur. Nos enim eas causas, quae dicuntur fortuitae, unde etiam fortuna nomen accepit, non esse dicimus nullas, sed latentes, easque tribuimus vel Dei veri vel quorumlibet spirituum voluntati, ipsasque naturales nequaquam ab illius voluntate seiungimus, qui est auctor omnis conditorque naturae. Iam vero causae voluntariae aut Dei sunt aut angelorum aut hominum aut quorumque animalium, si tamen voluntates appellandae sunt animarum rationis expertium motus illi, quibus aliqua faciunt secundum naturam suam, cum quid vel adpetunt vel evitant. Angelorum autem voluntates dico seu bonorum, quos angelos Dei dicimus, seu malorum, quos angelos diaboli vel etiam daemones appellamus: sic et hominum, et bonorum scilicet et malorum. Ac per hoc colligitur non esse causas efficientes omnium quae fiunt nisi voluntarias, ilius naturae scilicet, quae spiritus vitae est. Nam et aer iste seu ventus dicitur spiritus; sed quoniam corpus est, non est spiritus vitae. Spiritus ergo vitae, qui vivificat omnia creatorque est omnis corporis et omnis creati spiritus, ipse est Deus, spiritus utique non creatus. In eius voluntate summa potestas est, quae creatorum spirituum bonas voluntates adiuvat, malas iudicat, omnes ordinat et quibusdam tribuit potestates, quibusdam non tribuit. Sicut enim omnium naturarum creator est, ita omnium potestatum dator, non voluntatum. Malae quippe voluntates ab illo non sunt, quoniam

contra naturam sunt, quae ab illo est. Corpora igitur magis subiacent voluntatibus, quaedam nostris, id est omnium animantium mortalium, et magis hominum quam bestiarum; quaedam vero angelorum; sed omnia maxime Dei voluntati subdita sunt, cui etiam voluntates omnes subiciuntur, quia non habent potestatem nisi quam ille concedit. Causa itaque rerum, quae facit nec fit, Deus est; aliae vero causae et faciunt et fiunt, sicut sunt omnes creati spiritus, maxime rationales. Corporales autem causae, quae magis fiunt, quam faciunt, non sunt inter causas efficientes adnumerandae, quoniam hoc possunt, quod ex ipsis faciunt spirituum voluntates. Quo modo igitur ordo causarum, qui praescienti certus est Deo, id efficit, ut nihil sit in nostra voluntate, cum in ipso causarum ordine magnum habeant locum nostrae voluntates? Contendat ergo Cicero cum eis, qui hunc causarum ordinem dicunt esse fatalem vel potius ipsum fati nomine appellant, quod nos abhorremus praecipue propter vocabulum, quod non in re vera consuevit intellegi. Quod vero negat ordinem omnium causarum esse certissimum et Dei praescientiae notissimum, plus eum quam Stoici detestamur. Aut enim esse Deum negat, quod quidem inducta alterius persona in libris de deorum natura facere molitus est; aut si esse confitetur Deum, quem negat praescium futurorum, etiam sic nihil dicit aliud, quam quod ille *dixit insipiens in corde suo: Non est Deus*. Qui enim non est praescius omnium futurorum, non est utique Deus. Quapropter et voluntates nostrae tantum valent, quantum Deus eas valere voluit atque praescivit; et ideo quidquid valent, certissime valent, et quod facturae sunt, ipsae omnino facturae sunt, quia valituras atque facturas ille praescivit, cuius praescientia falli non potest. Quapropter si mihi fati nomen alicui rei adhibendum placeret, magis dicerem fatum esse infirmioris potentioris voluntatem, qui eum habet in potestate, quam illo caussarum ordine, quem non usitato, sed suo more Stoici fatum appellant, arbitrium nostrae voluntatis auferri.

Unde nec illa necessitas formidanda est, quam formidando Stoici laboraverunt causas rerum ita distinguere, ut quasdam subtraherent necessitati, quasdam subderent, atque in his, quas esse sub necessitate noluerunt, posuerunt etiam nostras voluntates, ne videlicet non essent liberae, si subderentur necessitati. Si enim necessitas nostra illa dicenda est, quae non est in nostra potestate, sed etiamsi nolumus efficit quod potest, sicut est necessitas mortis: manifestum est voluntates nostras, quibus recte vel perperam vivitur, sub tali necessitate non esse. Multa enim facimus, quae si nollemus, non utique faceremus. Quo primitus

pertinet ipsum velle; nam si volumus, est, si nolumus, non est; non enim vellemus, si nollemus. Si autem illa definitur esse necessitas, secundum quam dicimus necesse esse ut ita sit aliquid vel ita fiat, nescio cur eam timeamus, ne nobis libertatem auferat voluntatis. Neque enim et vitam Dei et praescientiam Dei sub necessitate ponimus, si dicamus necesse esse Deum semper vivere et cuncta praescire; sicut nec potestas eius minuitur, cum dicitur mori fallique non posse. Sic enim hoc non potest, ut potius, si posset, minoris esset utique potestatis. Recte quippe omnipotens dicitur, qui tamen mori et falli non potest. Dicitur enim omnipotens faciendo quod vult, non patiendo quod non vult; quod ei si accideret, nequaquam esset omnipotens. Unde propterea quaedam non potest, quia omnipotens est. Sic etiam cum dicimus necesse esse, ut, cum volumus, libero velimus arbitrio: et verum procul dubio dicimus, et non ideo ipsum liberum arbitrium necessitati subicimus, quae adimit libertatem. Sunt igitur nostrae voluntates et ipsae faciunt, quidquid volendo facimus, quod non fieret, si nollemus. Quidquid autem aliorum hominum voluntate nolens quisque patitur, etiam sic voluntas valet, etsi non illius, tamen hominis voluntas; sed potestas Dei. (Nam şi voluntas tantum esset nec posset quod vellet, potentiore voluntate impediretur; nec sic tamen voluntas nisi voluntas esset, nec alterius, sed eius esset qui vellet, etsi non posset implere quod vellet). Unde quidquid praeter suam voluntatem patitur homo, non debet tribuere humanis vel angelicis vel cuiusquam creati spiritus voluntatibus, sed eius potius, qui dat potestatem volentibus.

Non ergo propterea nihil est in nostra voluntate, quia Deus praescivit quid futurum esset in nostra voluntate. Non enim, qui hoc praescivit, nihil praescivit. Porro si ille, qui praescivit quid futurum esset in nostra voluntate, non utique nihil, sed aliquid praescivit: profecto et illo praesciente est aliquid in nostra voluntate. Quocirca nullo modo cogimur aut retenta praescientia Dei tollere voluntatis arbitrium aut retento voluntatis arbitrio Deum (quod nefas est) negare praescium futurorum; sed utrumque amplectimur, utrumque fideliter et veraciter confitemur; illud, ut bene credamus; hoc, ut bene vivamus. Male autem vivitur, si de Deo non bene creditur. Unde absit a nobis eius negare praescientiam, ut libere velimus, quo adiuvante sumus liberi vel erimus. Proinde non frustra sunt leges obiurgationes exhortationes laudes et vituperationes, quia et ipsas futuras esse praescivit, et valent plurimum, quantum eas valituras esse praescivit, et preces valent ad eu impetranda, quae se precantibus concessurum esse praescivit, et iuste praemia bonis factis et peccatis

supplicia constituta sunt. Neque enim ideo non peccat homo, quia Deus illum peccaturum esse praescivit; immo ideo non dubitatur ipsum peccare, cum peccat, quia ille, cuius praescientia falli non potest, non fatum, non fortunam, non aliquid aliud, sed ipsum peccaturum esse praescivit. Qui si nolit, utique non peccat; sed si peccare noluerit, etiam hoc ille praescivit.

Deus itaque summus et verus cum Verbo suo et Spiritu sancto, quae tria unum sunt, Deus unus omnipotens, creator et factor omnis animae atque omnis corporis, cuius sunt participatione felices, quicumque sunt veritate, non vanitate felices, qui fecit hominem rationale animal ex anima et corpore, qui eum peccantem nec inpunitum esse permisit nec sine misericordia dereliquit; qui bonis et malis essentiam etiam cum lapidibus, vitam seminalem etiam cum arboribus, vitam sensualem etiam cum pecoribus, vitam intellectualem cum solis angelis dedit; a quo est omnis modus omnis species omnis ordo; a quo est mensura numerus pondus; a quo est quidquid naturaliter est, cuiuscumque generis est, cuiuslibet aestimationis est; a quo sunt semina formarum formae seminum motus seminum atque formarum; qui dedit et carni originem pulchritudinem valetudinem, propagationis fecunditatem membrorum dispositionem salutem concordiae; qui et animae inrationali dedit memoriam sensum adpetitum, rationali autem insuper mentem intellegentiam voluntatem, qui non solum caelum et terram, nec solum angelum et hominem, sed nec exigui et contemptibilis animantis viscera nec avis pinnulam, nec herbae flosculum nec arboris folium sine suarum partium convenientia et quadam veluti pace dereliquit: nullo modo est credendus regna hominum eorumque dominationes et servitutes a suae providentiae legibus alienas esse voluisse, adică: *Cei care, însă, numesc cu numele sorții, nu conjucția astrelor, precum este ea, când neștine-i conceput; sau se naște, sau se-nfiripă, ci conexiunea și seria tuturor cauzelor prin care se face tot ceea ce se face: nu-i mult de muncit sau de luptat cu ei în controversă asupra cuvântului, din moment ce, iată, ei îi atribuie însăși ordinea și o anume conexiune a cauzelor voinței și potestății lui Dumnezeu, Carele optim și atotadevărat se crede și că le știe pe toate, mai nainte să se-ntâmple, și că nu lasă nimic neorânduit: de la Carele sunt toate potestățile, oricât nu-s de la el voințele tuturor. Și, astfel, că, mai cu seamă, însăși voința lui Dumnezeu supremul, a cărui potestate*

se-ntinde, de ne-nvins, prin toate, ei o numesc soartă, se probează astfel. Ale lui Annaeus Seneca sunt, dacă nu mă-nșel, aceste versuri:

Condu, părinte suprem, cerești tării dominator,
Unde ți-e placul, nu-ncape motiv de-ncontrare poruncii.
Iată-mă-s gata: fă-mă-a nu vrea, gemând însoți-te-voi și,
Rău, îndura-voi ce, bun cădea-mi-se mie a face.
Soarta-l conduce pe voitor, târăște nevoitorul.

Desigur, în acest ultim vers, a numit atotevident soartă ceea ce numise, mai sus, voință a părintelui suprem: căruia zice că el este pregătit să i se supună, ca, voitor, să fie condus, ca să nu fie, nevoitor, târât; fiindcă, bine-nțeles:

Soarta-l conduce pe voitor, târăște nevoitorul.
Acestei sentințe îi vin, încaltea, în ajutor binecunoscutele versuri ale lui Homer, pe care Cicero le-a întors pe latinește:
Astfel sunt mințile oamenilor, cu ce lumină tatăl
Însuși, Jupiter, luminat-a pământurile rodnice.

Și nici nu ar avea, în acestă chesiune, autoritate sentința poetică, dar fiindcă zice că stoicii, afirmând puterea soartei, obișnuiesc să uzurpe aceste versuri de la Homer, nu se tratează despre opinia ilustrului poet, ci despre a filosofilor ăstora, când, prin aceste versuri, pe care le folosesc în disputa, pe care o au despre soartă, se declară atotînvederat ce simt ei că este soarta, întrucât îl numesc pe Joe, pe care ei îl socot zeul suprem, de care zic ei că atârnă conexiunea sorții.

Pe ăștia Cicero se căznește să-i respingă astfel, încât nu socoate că el e de alta în stare împotriva lor, decât dacă elimină divinațiunea. Pe care așa se străduiește s-o elimine, încât neagă că există știința viitoarelor și se opintește din toate puterile să dovedească cumcă ea este nulă și că nu există nici în om, nici în zeu nici un fel de prezicere a lucrurilor. Așa, neagă și prestiința lui Dumnezeu și profeția mai clară ca lumina se căznește s-o răstoarne prin argumentări vane, și, opunând îndesine niște oracole, care pot fi ușor respinse, pe care, totuși, nu le dovedește nici pe ele însele. Rostirea lui împărtășește, însă, întru respingerea conjecturilor matematicilor (= astrologilor, n.n.), căci sunt într-adevăr, astfel, încât se resping ele însele îndesine și se distrug. Sunt, însă, cu multul mai de tolerat fie și ăștia, care instituie soarta astrală, decât el, care înlătură prestiința viitoarelor. Căci și a mărturisi că există Dumnezeu și a-l nega ca prestiutor al viitoarelor este o atotvădită prostie. Pentru că și el însuși (Cicero, n.n.) deși vedea, a tentat ceea ce scrisu-s-a: Zis-a nebunul întru inima sa: Nu este Dumnezeu

(Psal. XIII,1): ci nu dintru persoana sa. A văzut, într-adevăr, cât era de invidios şi de molest, şi, de aceea, l-a făcut pe Cotta, disputând despre acest lucru, împotriva stoicilor, în cărţile despre Natura zeilor (c. III), şi a maivoit să-şi exprime părerea în favoarea lui Lucilius Balbus, căruia i-a dat de apărat rolul stoicilor, decât în favoarea lui Cotta, care afirmă sus şi tare că nu există nici o natură divină. În cărţile despre divinaţiune, însă, de la sine însuşi respinge pe faţă preştiinţa viitoarelor. Asta toată pare, însă, c-o face, ca să nu consimtă că există soarta şi să piardă libera voinţă. Căci socoate că, admisă fiind ştiinţa viitoarelor, rezultă logic soarta astfel, încât nu poate fi absolut deloc negată. Dar, în orice chip să se prezinte în sine atotîntortochiatele controverse şi dispute ale filosofilor, noi, precum îl mărturisim pe Dumnezeu suprem şi adevărat, aşa mărturisim voinţa şi suprema potestate şi preştiinţă a lui; şi nici nu ne temem că, de aceea, n-am face prin voinţă ceea ce facem prin voinţă, fiindcă a preştiut că noi avem să facem asta El, a cărui preştiinţă nu se poate-nşela; fapt, de care s-o temut Cicero, întrucât respinge prèştiinţa, şi stoicii, întrucât nu zic că toate sunt făcute prin necesitate, deşi afirmă sus şi tare că toate-s făcute prin soartă.

Ce-i, prin urmare, ceea de ce s-a temut Cicero în preştiinţa viitoarelor, întrucât se sforţa s-o nimicească printr-o detestabilă dispută? Care-va-să-zică, fiindcă, dacă au fost preştiute toate viitoarele, vor veni în acea ordine, în care au fost preştiute că au să vină; şi, dacă vor veni în această ordine, ordinea lucrurilor îi este certă preştiutorului Dumnezeu; şi, dacă este certă ordinea lucrurilor, este certă ordinea cauzelor; căci nu poate fi făcut nimic pe care să nu-l fi precedat o anume cauză eficientă; dacă, însă, este certă ordinea cauzelor prin care se face tot ceea ce se face, prin soartă, zice, sunt făcute toate cele ce sunt făcute. Ceea ce, dacă este aşa, nu-i nimic întru potestatea noastră, şi arbitriul voinţei este nul; ceea ce, dacă o concedem, zice, se răstoarnă întreaga viaţă umană, în zadar sunt date legile, zadarnic se aplică mustrările, laudele, vituperările, exhortaţiunile, şi nu-s instituite prin nici un fel de justiţie bunilor premiile, răilor supliciile. Deci, ca să nu le decurgă logic treburilor omeneşti aceste consecinţe nedemne şi absurde şi păgubitoare, nu voieşte să existe preştiinţa viitoarelor şi înghesuie în aceste strâmtorări spiritul religios să aleagă una din două: sau că ceva există în voinţa noastră, sau că există preştiinţa viitoarelor, pentru că socoate că amândouă nu pot fi; dacă vom fi ales preştiinţa viitoarelor, e şters arbitrul voinţei; dacă vom fi ales arbitrul voinţei, e ştearsă preştiinţa viitoarelor. Şi, aşa, el însuşi, ca bărbat mare şi doct şi mult şi atotştiutor sfătuitor într-ale vieţii umane a ales, dintru

aceste două, liberul voinţei arbitru; pe care, ca să-l întărească, a negat preştiinţa viitoarelor, şi, aşa, în timp ce-a voit să-i facă pe liberi, i-a făcut pe sacrilegi. Spiritul religios, însă, le alege pe amândouă, pe amândouă le mărturiseşte şi le confirmă pe amândouă prin credinţa pietăţii. „În ce mod?", zice, căci, dacă există preştiinţa viitoarelor, toate acelea, ce sunt conexe, fac în mod logic să rezulte ca, până se ajunge acolo, să nu fie nimic în voinţa noastră. Apoi, dacă este ceva în voinţa noastră, se ajunge, refăcând aceiaşi paşi, la faptul că nu există preştiinţa viitoarelor. Căci, prin toate acele, se revine astfel: dacă există arbitrul voinţei, nu toate-s făcute prin soartă; dacă nu toate-s făcute prin soartă nu-i certă ordinea tuturor cauzelor; dacă ordinea cauzelor nu-i certă, nu-i este certă nici preştiutorului Dumnezeu ordinea lucrurilor, care nu pot fi făcute decât numai prin cauze precedente şi eficiente; dacă ordinea lucrurilor nu-i este certă preştiutorului Dumnezeu, nu toate vin aşa, precum le-a preştiut pe ele viitoare; apoi, dacă nu toate vin aşa, precum au fost preştiute de către El că au să vină, nu există, zice, în Dumnezeu preştiinţa tuturor viitoarelor.

Noi zicem, împotriva acestor îndrăzneli sacrilege şi impii, că Dumnezeu le ştie pe toate mai nainte să fie făcute şi că noi facem prin voinţă tot ceea ce simţim şi ştim că nu este făcut de către noi decât numai şi numai voitori. Nu zicem, însă, că toate-s făcute prin soartă, ba, dimpotrivă, zicem că niciunele nu-s făcute prin soartă, fiindcă numele soartei, unde se obişnuieşte a fi pus de către vorbitori, adică, întru aşezarea astrelor, când a fost conceput sau născut neştine, întrucât lucrul însuşi se afirmă în van, arătăm că nu valorează nimic. Ordinea cauzelor, însă, unde voinţa lui Dumnezeu poate foarte mult, nici n-o negăm, nici n-o denumim cu numele soartei, decât numai şi numai, poate, întrucât înţelegem soarta (=fatum) numită de la ceea ce se poate exprima în cuvinte (=fondo), adică de la a vorbi; căci nu putem nega că e scris în scrierile sacre: O dată a vorbit Dumnezeu, astea două auzitu-le-am, că potestatea este a lui Dumnezeu şi ţie, Doamne, misericordia, Carele redai fiecăruia după lucrările sale *(Psal. LXI, 12 13). Ceea ce, într-adevăr, s-a zis:* O dată a vorbit, *se-nţelege „imobil", adică incomutabil „a vorbit", precum cunoaşte incomutabil toate ce au să fie şi pe care El Însuşi are să le facă. Şi, aşa, prin această raţiune, am putea numi soarta de la ceea ce se exprimă în cuvinte, numai şi numai dacă acest nume nu s-ar obişnui să mai fie înţeles şi-n alt lucru, la care nu voim să fie-nclinate inimile oamenilor. Nu este, însă, consecvent ca, dacă lui Dumnezeu îi este certă ordinea tuturor cauzelor, de aceea să nu fie nimic în arbitriul voinţei noastre. Şi, bine-nţeles, înseşi voinţele noastre*

sunt întru ordinea cauzelor, care îi este certă lui Dumnezeu şi este conţinută întru preştiinţa Lui, fiindcă şi voinţele omeneşti sunt cauzele lucrărilor omeneşti: şi, aşa, cine a preştiut toate cauzele lucrurilor, nu a putut absolut nicicum ignora, între acele cauze, nici chiar voinţele noastre, pe care le-a preştiut că sunt cauzele lucrărilor noastre.

Căci şi faptul anume, pe care Cicero îl concede, că nu e făcut nimic, dacă nu precedă cauza eficientă (C. Despre soartă, *cap. X.sqq), este suficient întru a-l respinge pe el în această chestiune. Ce îl ajută, într-adevăr, pe el că zice că nu poate, vezi-bine, să fie făcut nimic fără de cauză, dar că nu toată cauza este fatală, fiindcă există cauză fortuită, există naturală, există voluntară? E suficient că mărturiseşte că tot, ceea ce este făcut, nu este făcut decât numai precedând cauza. Acele cauze, care se numesc fortuite, de unde şi-a primit numele până şi soarta, noi nu zicem că sunt nule, ci, latente, şi i le atribuim pe ele fie voinţei adevăratului Dumnezeu, fie a oricăror spirite, şi nici pe înseşi cele naturale nu le separăm câtuşi de puţin de voinţa Aceluia Carele este autorul şi ziditorul întregii naturi. Acum, desigur, cauzele voluntare sunt fie ale lui Dumnezeu, fie ale îngerilor, fie ale unor animale, dacă trebuie, totuşi, numite voinţe acele mişcări ale sufletelor lipsite de raţiune, prin care fac ceva conform naturii loruşi, când fie doresc, fie evită ceva. Voinţele îngerilor, însă, zic, sau ale celor buni, pe care-i numim îngerii lui Dumnezeu, sau ale celor răi, pe care-i numim îngerii diavolului, sau chiar demoni; aşa, şi ale oamenilor, şi ale celor buni, care-va-să-zică, şi ale celor răi. Şi, prin asta, rezultă logic cumcă ele, cauzele eficiente ale tuturor celor ce sunt făcute, nu sunt decât numai şi numai voluntare, ale acelei naturi, va-să-zică, care este spiritul vieţii. Căci şi aerul acesta sau vântul se numeşte spirit, dar, fiindcă este corp, nu este spirit al vieţii. Spiritul vieţii, aşadar, care le vivifică pe toate şi este creatorul a tot corpului şi a tot spiritului creat, este Dumnezeu Însuşi, spiritul, desigur, necreat. În voinţa lui este suprema potestate, care le ajută pe voinţele bune ale spiritelor create, le judecă pe cele rele, le ordonează pe toate, şi unora le atribuie potestăţi, altora nu le atribuie. Precum, într-adevăr, este creatorul tuturor naturilor, aşa, dătător al tuturor potestăţilor, nu al voinţelor. Relele voinţe, va-să-zică, nu sunt de la El, fiindcă sunt contra naturii, carea este de la El. Corpurile, aşadar, sunt mult supuse voinţelor, unele alor noastre, şi, mai mult, ale oamenilor decât ale bestiilor, unele însă, alor îngerilor; dar toate sunt maxim supuse voinţei lui Dumnezeu, Căruia i se supun chiar şi toate voinţele, fiindcă nu au potestatea decât numai pe aceea pe care El le-o concede. Şi, astfel, cauza lucrurilor, cea care face şi nu este făcută, este Dumnezeu; celelalte*

cauze, însă, şi fac şi sunt făcute, precum sunt toate spiritele create, mai cu seamă raţionalele. Cauzele corporale, însă, care sunt mai mult făcute decât cât fac, nu sunt de prenumărat printre cauzele eficiente, fiindcă ele sunt în stare numai de ceea ce fac dintru ele voinţele spiritelor. În ce mod, aşadar, ordinea cauzelor, care îi este certă preştiutorului Dumnezeu, plineşte asta, cum, întru însăşi ordinea cauzelor, un mare loc în au voinţele noastre? Lupte-se, aşadar, Cicero cu aceia, care zic cumcă această ordine a cauzelor este fatală, sau o numesc, mai degrabă, cu numele însuşi al sorţii (C. Despre soartă, *cap.XI, XII), ceea ce pe noi ne-ngrozeşte, mai cu seamă, din cauza vocabulei, care nu s-a obişnuit a fi folosită în lucrul adevărat. Pentru faptul, însă, că neagă cumcă ordinea tuturor cauzelor este atotcertă şi-i este atotcunoscută preştiinţei lui Dumnezeu, noi îl detestăm pe el mai mult decât stoicii. Căci, sau neagă că există Dumnezeu, ceea ce a pus, bine-nţeles, la cale să facă prin inducerea persoanei altuia, în cărţile despre natura zeilor; sau, dacă mărturiseşte că există Dumnezeu, pe care îl neagă preştiutor al tuturor viitoarelor, chiar şi aşa nu zice nimic alta, decât aceea anume:* Zis-a prostul întru inima sa: Nu este Dumnezeu *(*Psal.XIII, *1). Căci cel ce nu e preştiutorul tuturor viitoarelor, nu e Dumnezeu. Dreptaceea, şi voinţele noastre sunt în stare de atât, cât a vrut Dumnezeu şi a preştiut ca ele să fie în stare, şi de aceea, de orice-s în stare, sunt atotcert în stare, şi ceea, ce au să facă, au să facă absolut ele însele, fiindcă le-a preştiut că au să fie în stare şi au să facă Cel a cărui preştiinţă nu poate să se înşele. Dreptaceea, dacă mie mi-ar plăcea de atribuit vreunui lucru numele soartei, aş zice mai degreabă că soarta maiinfirmului este voinţa maiputernicului care îl are pe el în potestate, decât că, prin acea ordine a cazelor, pe care nu după o normă uzitată, ci după o loruşi, stoicii o numesc soartă, este înlăturat arbitriul voinţei noastre.*

De unde, nu-i de temut nici acea necesitate, de care, temându-se, stoicii se muncirăsă distingă astfel cauzele lucrurilor, încât pe unele să le substragă necesităţii, pe altele să i le supună, şi, între acestea, pe care nu le-au voit să fie sub necesitate, puseră şi voinţele noastre, să nu cumva să nu fie, care-va-să-zică, libere, dacă ar fi supuse necesităţii. Dacă, într-adevăr, trebuie numită necesitate a noastră, aceea, care nu este întru potestatea noastră, ci, chiar dacă nu voim plineşte ceea ce poate, precum este necesitatea morţii: e-nvederat că voinţele noastre, prin care se trăieşte drept sau greşit, nu sunt sub o astfel de necesitate. Multe, într-adevăr, facem, pe care, dacă nu am voi, nu le-am face. Fapt de care aparţine primordial însuşi a voi: căci, dacă voim, este dacă nu voim, nu este: căci nu am voi, dacă n-am voi. Dacă, însă, se defineşte că

este necesitate aceea după care zicem că este necesar ca ceva să fie aşa sau să fie altfel făcut, nu ştiu de ce să ne temem de ea, ca nu cumva să ne-nlăture nouă libertatea voinţei. Căci nici viaţa lui Dumnezeu şi nici preştiinţa lui Dumnezeu nu le punem sub necesitate, dacă zicem că este necesar ca Dumnezeu să trăiască şi să le preştie pe toate, precum nu este micşorată potestatea Lui, când se zice că nu poate să moară nici să se-nşele. Într-adevăr, dacă ar putea, ar fi de-o potestate, bine-nţeles, minoră. Pe drept, într-un cuvânt, se numeşte omnipotent, cel care nu poate, totuşi, să moară, nici să se-nşele. Se numeşte, într-adevăr, omnipotent, făcând ceea ce vrea, nu pătind ceea ce nu vrea; ceea ce, dacă i s-ar întâmpla Lui, n-ar mai fi câtuşi de puţin omnipotent. De unde, de aceea nu le poate pe unele, fiindcă este omnipotent. Aşa, chiar şi cum zicem că este necesar, cumcă, cum voim, voim cu liberul arbitru: şi zicem, departe de orice dubiu, adevărat, şi nici nu spunem, de aceea, liberul arbitru necesităţii, care şterge libertatea. Sunt, aşadar, voinţele noastre, şi ele însele fac tot ceea ce facem voind, ceea ce nu s-ar face, dacă n-am voi. Tot ceea ce păteşte nevoitor neştine prin voinţa altor oameni, chiar şi aşa voinţa e-n vigoare, chiar dacă nu a lui, voinţa omului, totuşi; dar potestatea lui Dumnezeu. (Căci, dacă voinţa ar fi numai, şi nici n-ar putea ceea ce ar voi, ar fi împiedicată printr-o voinţă mai tare, şi nici aşa, totuşi, voinţa n-ar fi decât numai şi numai voinţă, şi nu a altuia, ci ar fi a aceluia care ar voi, chiar dacă n-ar putea plini ceea ce ar voi). De unde, tot ceea ce pătimeşte înafara voinţei sale omul nu trebuie atribuit voinţelor umane nici angelice, nici alor vreunor spirite create, ci, mai degrabă, voinţei aceluia care le dă voitorilor potestatea.

Nu, deci, de aceea nu este nimic în voinţa noastră, fiindcă Dumnezeu a preştiut ce ar avea să fie în voinţa noastră. Într-adevăr, cel care a preştiut asta, nu nimic preştiut-a. Apoi, dacă El, care a preştiut ce are să fie în voinţa noastră, nu desigur, nimic, ci ceva preştiut-a: absolut şi, preştiind El, este ceva în voinţa noastră. Prin urmare, nu suntem în nici un chip constrânşi nici, menţinând preştiinţa lui Dumnezeu, să ştergem arbitriul voinţei, nici, menţinând arbitriul voinţei, să-l negăm pe Dumnezeu (ceea ce este nelegiuit) preştiutor al viitoarelor, ci le-mbrăţişăm pe-amândouă, pe amândouă fidel şi adevărat le mărturisim; una, ca să credem bine, alta, ca să trăim bine. Se trăieşte rău, însă, dacă despre Dumnezeu nu se crede bine. De unde, lipsească de la noi să-i negăm Lui preştiinţa, cumcă voim liberi faţă de Cel Care, ajutându-ne, suntem sau vom fi liberi. Apoi, nu-n zadar sunt legile, mustrările, exortările, laudele şi vituperările, fiindcă şi pe ele însele le-a

preştiut că au să fie, şi-s foarte mult în vigoare, cât le-a preştiut pe ele că au să fie-n vigoare, şi rugile-s în vigoare întru dobândirea acelora pe care le-a preştiut că El are să li le conceadă rugătorilor, şi premiile le-au fost just constituite faptelor bune, şi, păcatelor, supliciile. Nici, într-adevăr, nu de aceea păcătuieşte omul, fiindcă Dumnezeu l-a preştiut pe el că are să păcătuiască, ba, mai degrabă, de aceea nu se-ndoieşte că el păcătuieşte, când păcătuieşte, fiindcă El, a Cărui preştiinţă nu poate să se-nşele, o preştiut că nu soarta, nu destinul, nu absolut nimic alta, ci el însuşi are să păcătuiască. Care, dacă nu voieşte, într-un cuvânt, nu păcătuieşte, dar, dacă nu va fi voit să păcătuiască, chiar şi asta El a preştiut-o.

Şi, aşa, Dumnezeu supremul şi adevăratul cu Cuvântul Său şi cu Spiritul Sfânt, care trei una sunt, Dumnezeu unul omnipotentul, creatorul şi făcătorul a tot sufletul şi a tot corpul, prin participarea Căruia sunt fericiţi toţi cei ce sunt, prin adevăr nu prin vanitate, fericiţi, Carele l-a făcut pe om, dintru suflet şi corp, animal raţional, Carele a permis ca el să fie, dar nu nepedepsit, păcătuitor, şi nici nu l-a părăsit fără de misericordie; Carele le-a dat bunilor şi răilor fiirea chiar şi dimpreună cu pietrele, viaţa seminală chiar şi dimpreună cu arborii, viaţa senzuală chiar şi dimpreună cu dobitoacele, viaţa intelectuală dimpreună cu singuri îngerii; de la Carele este tot modul, toată specia, toată ordinea; de la Carele este măsura, numărul, ponderea; de la Carele este tot ceea ce natural este, de orice gen şi de orice valoare este; de la Carele sunt semiţele formelor, formele semiţelor, mişcarea semiţelor şi formelor; Carele i-a dat cărnii originea, frumuseţea, sănătatea, fecunditatea propagaţiunii, dispunerea mădularelor, binele concordiei; Carele şi sufletului iraţional i-a dat memoria, simţul, apetitul, celui raţional, însă, pe deasupra, mintea inteligenţa, voinţa; Carele nu doar cerul şi pământul şi nici doar îngerele şi omul, dar nici viscerele măruntului şi de dispreţuitului însufleţit, nici pănuţa păsării, nici floricica ierbii, nici frunza arborelui nu le-a lăsat fără convenienţa părţilor loruşi şi precum într-o anume pace: în nici un chip nu-i de crezut că a voit ca împărăţiile oamenilor şi dominaţiunile lor şi servitutile să fie străine faţă de legile providenţei Sale (Cf. şi P.L., t. XLI, col 148-154).

[4] Altfel: ultimul, cel mai din urmă pe scara valorilor.

[5] Aşa sună, în literă, *malo, malle, malui*. Cui nu-i place, zică-l, în locu-i, pe a prefera.

[6] Aci, în cap.VI,VII,VIII se află chintesenţa doctrinei augustiniene despre fiinţă şi nefiinţă. Ceea ce a precedat sau a urmat în celelalte opere ale sale nu modifică cu absolut nimic tezele din această operă.

Am tradus *esse* şi *non esse* prin cvazitotalitatea posibilităţilor pe care mi le oferă limba română: a *fi, fiire, existenţă, fiinţă* (şi, desigur, antonimele lor, pentru *non esse*), străduindu-mă să dau, în funcţie de context, un text cât mai cursiv în româneşte) şi să prind, pe cât mă ţin puterile, frumuseţea argumentării.

[7] *Perfectă*, în sensul de încheiat făcută şi bună, desăvârşită, în ordinea tuturor bunelor.

[8] *Acesta*, subauzi: omul, protopărintele.

[9] *Ăla*, subauzi: diavolul.

[10] Rost; aici şi passim subauzi: oficiu.

[11] *Acesta*, subauzi: sufletul.

[12] Din demonstraţii şi formulări de genul acesteia s-a dedus, şi nu pe nedrept, că morala, raţiunea practică, va-să-zică, întreagă consistând în libertate, nu-i doar o dorinţă, o opţiune naturală, o tendinţă către Dumnezeu, ci-i, dincolo de orice dubiu, un imperativ absolut.

[13] Vezi *I Retract.*, IX, 3, supra, n. introd.

[14] De la *patior, pati, passus sum*, îl avem, în dreaptă descendenţă, pe *a păţi*. El este, însă, atât de îmbibat de fatalitate (soartă noroc, întâmplare, hazard), încât el nu poate fi folosit în aceste contexte de unde întâmplarea este fie exclusă, fie absolut asimilată preştiinţei sau predestinării.

[15] Dintre multele definiţii pe care Sfântul Augustin le-a dat păcatului, notorie a rămas următoarea: Peccatum est dictum vel factum vel concupitum contra legem aeternam (*Contra Faust*, LXXII, XXVII, P.L., t. XLII, col. 418) adică: *Păcatul este zisa sau făcuta sau dorita împotriva legii eterne* (ceea ce azi numim păcatul cu cuvântul, cu fapta sau cu gândul), definiţie a cărei analiză şi confirmare a făcut-o Sf. Toma d'Aquino, în nu mai puţin notoria q. LXXVI, din *Sum. theol.* I-a, II-ae, art. 1 ad. 1-um.

[16] Altfel: conform naturii.

[17] Vezi *I Retract.*, IX, 3, supra, n. introd.

[18] Vezi *I Retract.*, id., ibid.

[19] Vezi *I Retract.*, id., ibid.

[20] Sfântul Augustin citează, aci, precum şi în alte locuri, o variantă (dacă nu cumva citează *memoriter*) adverbială, sinonimică, desigur, pentru natura adverbială şi ea, în context.

[21] *Devenirea*, subauzi: înaintarea, progresul.

[22] *Ingoranţa şi dificultatea* (cu sinonimul său *infirmitatea*, cf. *Enchiridion*, LXXXI, 22) ca penalitate a păcatului originar, comis, deşi la persuasiunea demonului, prin voinţă, totuşi, cauze, apoi, ale păcatului şi

păcat, vicii, adică, ele însele, care împiedică voinţa să se aştearnă întru bună lucrare sau să se obţină de la reaua lucrare, sunt tratate de Sfântul Augustin, nu doar printr-o particularitate stilistică intrinsecă limbii latine (*esse* cu Gen. sau Dat.), ci efectiv într-o atât de strânsă legătură, ca şi cum ar fi una, deşi, logic, ignoranţa precedă dificultatea (infirmitatea) şi poate fi considerată drept cauză a ei.

[23] Sfântul Augustin a murit, neavând definitivată o părere clară despre originea sufletului. Pe lângă aceste patru păreri despre originea sufletului, în *Epistola CLXVI*, către Hieronymus, un opuscul ea însăşi, care mai poartă titlul: *De origine animae hominis* (P.L. t. XXXIII, col. 723-4), mai aminteşte şi o a cincea opinie, cea a priscilianiştilor, conform căreia sufletul ar fi parte a lui Dumnezeu, pe care o respinge, însă, ca eretică, precum şi era.

[24] Informaţia aceasta relevă stadiul gândirii creştine despre originea sufletului, în epoca de aur a Patristicii, şi, totodată, eforturile Sfântului Augustin de a elabora o doctrină articulată despre aceasta.

[25] Sfântul Augustin a scris el însuşi mirifica operă *De Trinitate*. Un episod legendar a fost reprodus cu predilecţie de către pictorii Renaşterii, până la a-l face să devină caracteristica iconografiei despre Sfântul Augustin, şi el se intitulează: *Sfântul Augustin şi Îngerul*. Plimbându-se pe malul mării, spune povestea, Sfântul Augustin întâlneşte un prunc, muncidu-se să strămute, cu o scoică, apa din mare într-o gaură, pe care el a făcut-o în nisip. Sfântului Augustin, mirându-se de o astfel de acţiune vană, copilul, care s-a dovedit a fi un înger, îi răspunde că lui îi va fi cu multul şi cu multul mai uşor să facă să intre, în acea gaură, marea, decât îi va fi lui Augustin să explice fie şi cea mai mică parte a misterului Trinităţii (Cf. Henri Marrou, *Saint Augustin et l' augustinisme*, Ed. du Seuil, 1955, p.145).

[26] Altfel: fine al planului.

[27] *De copilărie*, ca defect voluntar; altfel: *copilărism*, căci nu pot spune *infantilism*, întrucât este o boală naturală, nu voluntară.

[28] Altfel: la sentinţă; părere, opinie.

[29] Altfel: înţelegerii.

[30] Altfel, aci şi passim: văzută, viziune, vedere.

CUPRINS

NOTĂ INTRODUCTIVĂ 5

CARTEA ÎNTÂI 61
- I. 61
- II. 65
- III. 67
- IV. 71
- V. 75
- VI. 79
- VII. 83
- VIII. 87
- IX. 89
- X. 91
- XI. 93
- XII. 95
- XIII. 99
- XIV. 105
- XV. 107
- XVI. 113

CARTEA A DOUA 117
- I. 117
- II. 121
- III. 125
- IV. 133
- V. 135
- VI. 139
- VII. 141
- VIII. 149
- IX. 157
- X. 163
- XI. 167
- XII. 171
- XIII. 175
- XIV. 179
- XV. 181
- XVI. 185
- XVII. 191
- XVIII. 193
- XIX. 199
- XX. 203

CARTEA A TREIA 207
I. 207
II. 213
III. 217
IV. 223
V. 225
VI. 235
VII. 237
VIII. 241
IX. 245
X. 253
XI. 257
XII. 261
XIII. 263
XIV. 267
XV. 271
XVI. 275
XVII. 279
XVIII. 283
XIX. 285
XX. 289
XXI. 295
XXII. 301
XXIII. 305
XXIV. 311
XXV. 317

NOTE ŞI COMENTARII 323

Str. Ospătăriei nr. 4, 3400 Cluj-Napoca, România
tel. / fax 402 64 429675, e-mail: clubulcărții@yahoo.com
www.edituradacia.ro

Înscrie-te în CLUBUL CĂRȚII DACIA!

Poți beneficia de o mulțime de avantaje

- 25 % reducere din prețul de vânzare al cărții
- preluarea rapidă a comenzii și onorarea promptă ramburs
- scutire de taxe poștale
- acces gratuit la catalogul periodic al noilor apariții
- oferte promoționale constând în reduceri de preț de până la 50%, premii și cadouri
- legitimație de membru al Clubului Cărții Dacia care îți asigură alte facilități

Nu trebuie decât

- să completezi talonul cu numărul de exemplare din titlul dorit și să-l expediezi pe adresa editurii
- să comanzi lunar cel puțin două titluri sau cărți în valoare de minimum 100 000 de lei

* Cadrele didactice beneficiază de avantaje suplimentare.
* Orice sugestii referitoare la oferta noastră de carte sunt binevenite.

TALON

Nume_____Prenume_____
Str._____Nr._____
Bl._____Sc._____Et._____Ap._____
Sector_____Localitate_____
Cod_____Județ_____
Vârsta_____Profesia_____
Locul de muncă_____Semnătura_____
Data_____

Așteptăm comenzile dumneavoastră!